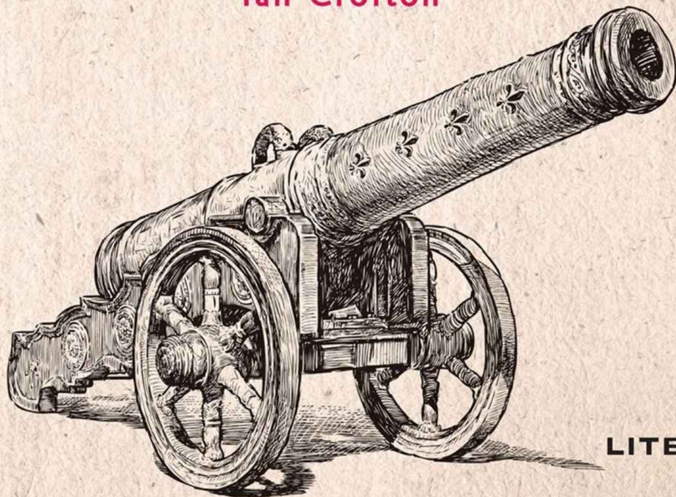
50 DE IDEI

PE CARE TREBUIE SĂ LE CUNOȘTI

ISTORIE

Ian Crofton

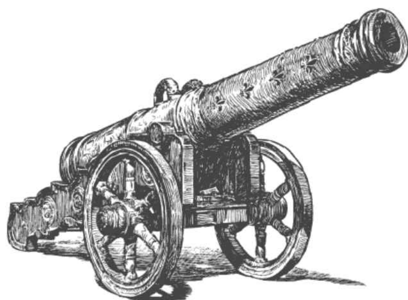
LITERA

50 DE IDEI

PE CARE TREBUIE SĂ LE CUNOŞTI

ISTORIE

Ian Crofton

LITERA
Bucureşti
2020

Cuprins

Introducere

Fără îndoială, mulţi vor considera insuportabil de arogantă ideea că istoria lumii poate fi comprimată într-o carte atât de scurtă precum ESTE aceasta. Chiar istoriile „scurte" ale lumii sunt, de obicei, cu mult mai lungi. Dar aici scopul nu este acela de a oferi un studiu cuprinzător despre povestea omenirii, ci acela de a se concentra asupra anumitor evoluţii şi evenimente esenţiale, oferind astfel câteva fundamente de bază de la care cititorul să pornească dacă îşi doreşte acest lucru.

O obiecţie generală este aceea că, la şcoală, copiii sunt învăţaţi doar câteva subiecte din istorie – romanii, dinastia Tudorilor, naziştii, de exemplu – şi nu au nici o idee despre ce s-a întâmplat între ele. Această carte nu pretinde a completa toate aceste spaţii dintre evenimente, dar îşi propune să lărgească orizonturile şi să prezinte cititorului subiecte despre care nu are nici cea mai vagă idee.

Există mai multe lentile prin care se poate examina trecutul. Ultimele decenii au cunoscut o înflorire a modurilor de abordare, care traversează poveştile care ni se spun de obicei despre cum am ajuns aici unde suntem – istoria socială, istoria economică, istoria muncii, a femeilor, a ideilor, pentru a numi doar câteva. Pentru exponenţii acestor discipline, volumul de faţă va părea, fără îndoială, extrem de demodat, cu cronicile sale despre războaie, imperii, cuceritori, descoperiri şi aşa mai departe. Dar această carte aspiră să fie mai mult decât o relatare seacă şi nechibzuită în care un eveniment urmează, pur şi simplu, altuia, fără explicaţii. Factori economici, sociali, geografici, culturali şi de altă factură sunt luaţi în considerare şi se speră că cititorul va reţine o anumită aromă a complexităţii şi a incertitudinilor implicate în încercarea de a înţelege trecutul şi a felului în care ar putea sau nu acesta să coloreze modul în care trăim acum.

Ian Crofton

Începuturile agriculturii

Nici unul dintre lucrurile pe care le luăm astăzi drept semne reprezentative ale civilizației noastre – marile orașe, arta, muzica și literatura, comerțul și industria, realizările științifice și tehnologice – nu ar fi posibile fără agricultură.

Abia după ce oamenii au învățat cum să cultive pământul au reușit să producă suficiente rezerve alimentare pentru a permite unora dintre noi să se dedice altor activități decât vânătoarea și culesul. În timp ce unii oameni s-au specializat în producția de alimente, alții au putut deveni preoți, soldați, meșteșugari, cărturari sau erudiți. Astfel au început să apară societăți mai complexe și mai puțin egalitare. Dar aceste evoluții au apărut foarte târziu în povestea umanității.

Zorii umanității Cei mai îndepărtați dintre strămoșii noștri pe care îi putem recunoaște drept oameni au apărut acum 4 milioane de ani. De-a lungul timpului a evoluat o varietate de specii umane – *Homo habilis*, *Homo erectus*, *Homo neanderthaliensis* –, dar abia în urmă cu aproximativ 100 000 de ani oamenii moderni au început să se răspândească din Africa și să colonizeze restul lumii.

Oamenii începuseră să folosească unelte din piatră în urmă cu aproximativ 2 milioane de ani, dar ritmul progresului tehnologic a fost extrem de lent. Treptat, instrumentele și armele – din lemn, piatră, os și corn – au devenit mai rafinate, iar oamenii au învățat să folosească focul.

cronologie

10000–8000 î.Hr.	8000 î.Hr.	7500 î.Hr.	6500 î.Hr.
Se încheie ultima epocă glaciară	Orzul și grâul sunt cultivate în Orientul Mijlociu	Oile și caprele sunt domesticite în vestul Iranului	Meiul și orezul sunt cultivate în China; fasolea, dovleacul și ardeiul – în Peru

Oamenii au trăit din pescuit, vânătoare și culesul de fructe, semințe, nuci și fructe de pădure – un mod de viață care poate susține grupuri mici, dar care necesită ca vânător-culegătorii să avanseze de îndată ce resursele dintr-o zonă sunt temporar epuizate.

Apoi, prin 8000 î.Hr., s-a produs ceva extraordinar în Cornul Abundenței, o zonă din Orientul Mijlociu care se întinde de la văile fluviilor Tigru și Eufrat, spre vest, prin Siria, apoi spre sud, prin Levant. Aici au început primii oameni să cultive culturi, inițiind o revoluție globală a modului de a trăi. Cornul Abundenței a fost prima, dar nu singura zonă care a trecut printr-o revoluție agricolă: agricultura a început independent în diferite părți ale lumii, inclusiv în Mesoamerica, regiunea andină din America de Sud, China, Asia de Sud-Est și Africa Subsahariană.

Primele culturi Probabil nu este o coincidență faptul că începuturile agriculturii în urmă cu 10 000 de ani au coincis cu sfârșitul ultimei ere glaciare. Pe măsură ce pământul s-a încălzit, calotele glaciare care acopereau mare parte din Eurasia de Nord și America de Nord s-au topit, generând cantități mari de apă. În aceste condiții, tundra a fost înlocuită de o vegetație luxuriantă – pășuni și păduri – care le-a furnizat vânător-culegătorilor recolte mult mai bogate.
În unele locuri, mediul era atât de productiv încât grupurile care știau să le exploateze puteau rămâne pe loc, nu să se deplaseze constant. Cu cantități mai mari de alimente la îndemână, populațiile au crescut, ceea ce a însemnat și că oamenii trebuiau să elaboreze moduri de a supraviețui în vremuri mai grele, învățând să stocheze alimente. Dintre alimente, printre cele mai ușor de depozitat sunt cerealele – semințele anumitor plante – pentru că nu putrezesc când se usucă.

Un pericol ascuns

Dependența de o dietă bazată pe cereale conținea un pericol ascuns. Multe schelete din lumea antică arată dovezi ale unor abcese îngrozitoare în maxilar, un rezultat al sfărâmării dinților atunci când se mușcau fragmentele rătăcite din pietrele folosite pentru măcinarea cerealelor.

6500–6000 î.Hr.

Bovinele apar în Orientul Mijlociu și Africa de Nord

6000 î.Hr.

Începutul agriculturii în sud-estul Europei și pe valea Nilului. Irigațiile sunt folosite în Mesopotamia. Se fondează orașe în locuri precum Ierihon și Çatal Höyük din Anatolia.

„Abel a fost păstor de oi, iar Cain lucrător de pământ. “

Facerea, 4:2

Fără îndoială, a fost un proces treptat prin care anumite grupuri au învăţat să caute plante sălbatice care li se păreau cele mai utile ca sursă de hrană. Combaterea dăunătorilor şi curăţarea buruienilor au fost un început şi, la un moment dat, oamenii au făcut legătura dintre semănatul seminţelor şi recoltarea culturii. În Cornul Abundenţei, grâul şi orzul erau cerealele esenţiale; în America era porumbul, sorgul în Africa Subsahariană, meiul în nordul Chinei, în timp ce în sudul Chinei şi Asia de Sud-Est era orezul. În diferite zone ale lumii, erau importante şi alte culturi, precum fasolea, ignamele, cartofii, dovleacul şi ardeiul.

Domesticirea animalelor sălbatice Primul animal domesticit a fost câinele, care este un descendent direct al lupului. Câinii erau folosiţi în vânătoare şi la pază cu mult înainte ca oamenii să devină fermieri – sălbaticul dingo din Australia, de exemplu, este un descendent al câinilor pe care primii oameni i-au adus pe continent acum 50 000 de ani.

Dar abia după ce a apărut agricultura arabilă în Orientul Mijlociu a început şi creşterea animalelor – pentru carne şi alte produse, precum pielea. Primele animale care au fost îmblânzite au fost bovinele, oile, porcii şi caii, care, în forma lor domestică, s-au răspândit din Orientul Mijlociu în Asia. Bovinele şi măgarii au început să fie folosiţi ca să tragă pluguri, sănii şi, în cele din urmă, căruţe. În America de Sud, lama a fost crescută ca animal de povară, în timp ce purceluşii de guineea erau crescuţi pentru carne.

Ce a făcut agricultura pentru noi Producţia alimentară bazată pe agricultură continuă să constituie fundamentul civilizaţiei moderne. Dar apariţia agriculturii nu a fost chiar o binecuvântare. Compararea scheletelor primilor vânători-culegători cu cele ale fermierilor de după arată că, în ansamblu, cei dintâi erau mai bine construiţi şi mai sănătoşi, reflectându-le dieta mai variată. Primii fermieri – şi este în continuare valabil pentru sute de milioane de fermieri din agricultura de subzistenţă din întreaga lume – aveau o dietă foarte simplă, în mare parte

cronologie

5500 Î.HR.

Porcii sunt crescuţi în unele părţi din Europa, Orientul Mijlociu şi China

4700 Î.HR.

Porumbul este cultivat în Mesoamerica

4400 Î.HR.

Caii sunt domesticiţi în stepele eurasiatice

formată dintr-o recoltă sezonieră sursă de carbohidraţi. Proteina, sub formă de carne sau produse lactate, era o mare raritate.

Înainte de apariţia agriculturii a existat o diviziune a muncii. În societăţile de vânători-culegători, femeile se ocupau, de obicei, de cea mai mare parte a culesului şi bărbaţii de cea mai mare parte a vânătorii, în timp ce anumiţi indivizi, uneori cu o anumită formă de dizabilitate, deveneau şamani. Dar, în general, dezvoltarea specializărilor ocupaţionale şi a ierarhiilor sociale, cu regi şi preoţi în vârf şi sclavi la bază, a apărut numai după înfiinţarea comunităţilor sedentare de fermieri. Comunităţile sedentare, excedentele alimentare şi producerea de artefacte, precum ceramica sau topoarele ceremoniale în piatră, au dat naştere şi comerţului la distanţe considerabile – chihlimbarul din Marea Baltică, de exemplu, a fost găsit în situri neolitice din întreaga Europă.

Până în 6000 î.Hr., unele dintre aceste comunităţi – precum cele din Ierihon, în valea Iordanului, şi din Çatal Höyük, în Anatolia – au devenit mici oraşe. Apariţia civilizaţiei urbane sub forma primelor oraşe-stat şi a imperiilor era doar o chestiune de timp.

Băutorii de lapte şi cei care îl detestau

La început, nici un om nu mai putea digera lapte după ce era înţărcat de la sânul mamei. Apoi, cu aproximativ 7 500 de ani în urmă, o nouă genă a apărut în rândul unui trib de crescători de vite care trăiau în zona cuprinsă între Balcani şi Europa Centrală. Această genă le-a permis să continue digestia lactozei – zahărul din lapte – până la maturitate, astfel ducând la adăugarea în alimentaţie a unor elemente precum untul, brânza şi iaurtul. Totuşi, această genă foarte frecventă la nord-europeni lipseşte la jumătate din populaţia lumii, în continuare intolerantă la lactoză.

Idee principală

4300 Î.HR.

Bumbacul este cultivat pe valea Indului şi în Mesoamerica

4000 Î.HR.

Agricultura se răspândeşte în Europa şi Africa Subsahariană

4000–3000 Î.HR.

Primele oraşe din Mesopotamia

Primele oraşe

Astăzi, majoritatea oamenilor din lumea occidentală trăiesc în oraşe – şi acest lucru se întâmplă tot mai mult şi în ţările aflate în curs de dezvoltare, precum India, China şi Brazilia. Urbanizarea în masă este un fenomen relativ recent, asociat cu industrializarea şi cu mecanizarea agriculturii din ultimele două secole.

Înainte de aceasta, marea majoritate a oamenilor locuiau în mediul rural, lucrând pământul. Dar oraşele au existat încă de la începutul istoriei cunoscute a omenirii, în urmă cu peste cinci milenii, şi au fost centre de putere importante, dar şi motoare ale schimbărilor culturale şi tehnologice.

„Nilule, revarsă-te verde! Dă viaţă omenirii şi vite odată cu recoltele de pe câmpii “

Imn dedicat Nilului, Egiptul antic, cca 1500 î.Hr.

Oraşele s-au dezvoltat în mare parte din comune, care, la rândul lor, s-au dezvoltat din sate. Primele sate permanente au apărut odată cu începutul agriculturii în Orientul Mijlociu, cu aproximativ 10 000 de ani în urmă, chiar dacă unele aşezări nu au fost de la bun început comunităţi agricole, ci pieţe de desfacere aflate la intersecţia rutelor comerciale. Comerţul a jucat cu siguranţă un rol important în dezvoltarea comunelor şi a oraşelor mai mari, dar populaţiile urbane în dezvoltare nu ar fi putut să fie susţinute fără o intensificare a agriculturii, care în multe locuri a fost posibilă numai prin intermediul unor sisteme de irigaţii mari şi complexe.

Importanţa apei Între anii 4000 şi 2000 î.Hr., primele civilizaţii urbane au apărut independent în patru părţi diferite ale lumii: între fluviile Tigru şi Eufrat din Mesopotamia (Irakul de azi); pe Valea Nilului din Egipt; pe valea Indului în ceea ce este acum Pakistan; şi de-a lungul Fluviului Galben (Huang He) şi a fluviului Yangtze (Chang Jiang) din China.

cronologie

4000–3000 î.Hr.
Primele oraşe ale lumii sunt construite în Mesopotamia

3300 î.Hr.
Cele mai vechi texte scrise în Uruk, Mesopotamia

3000 î.Hr.
Memphis devine capitala Egiptului Superior şi Inferior

Toate aceste mari fluvii sunt predispuse la variaţii sezoniere de debit, cu inundaţii care alternează cu seceta. Pentru a maximiza producţia agricolă, a fost nevoie de construirea unor baraje pentru a stoca în rezervoare apele provenite din precipitaţii, apoi de săparea unor canale pentru irigarea terenurilor agricole în timpul sezonului secetos. De îndată ce a fost dezvoltată această tehnologie, agricultorii au descoperit că puteau locui în zone mai uscate, precum sudul Mesopotamiei – deşi aici depunerea de săruri în urma irigaţiilor făcea ca, în cele din urmă, pământul să devină nefertil. Irigarea putea să însemne că, în loc de o singură cultură pe an, se puteau recolta două sau chiar trei culturi.

Construirea unor asemenea sisteme de irigaţii a cerut un calendar exact pentru a se anticipa când aveau loc inundaţiile şi un grad ridicat de organizare socială, necesar pentru stabilirea proprietăţii asupra terenului şi recrutarea unei forţe de muncă mai mari. Înregistrarea proprietăţii asupra terenului a stimulat nu numai măsurarea exactă (de aici şi începuturile matematicii), ci şi prima formă de scriere. În plus, gestionarea proiectelor mari de construcţii a necesitat o ierarhie foarte bine definită care impunea cine se ocupa de săpat, cine dădea ordinele şi cine se alegea cu cea mai mare parte a beneficiilor.

Organizare socială şi politică Acelaşi grad de stratificare socială şi mobilizare a forţei de muncă a fost necesar pentru construirea primelor oraşe, întemeiate ca urmare a excedentelor agricole generate de sistemele de irigaţii. Aceste prime oraşe erau mai mult decât adunări de locuinţe şi ateliere. Aveau structuri monumentale măreţe, precum temple şi palate, bulevarde ceremoniale, depozite pentru tributuri, încasau taxe pe mărfurile comercializate, ziduri defensive şi erau conectate la sistemele de irigaţie, canale şi apeducte pentru a aduce populaţiei apă proaspătă. Oraşele mari planificate din valea Indului, Mohenjo Daro şi Harappa, construite în jurul anului 2600 î.Hr., aveau şi sisteme acoperite de canalizare pentru a scăpa de apa reziduală şi menajeră.

2600 î.Hr.
Apariţia oraşelor şi a scrierii în valea Indului

2550 î.Hr.
Marea Piramidă construită la Giza

2350 î.Hr.
Primul imperiu mesopotamian creat de Sargon din Akkad

Adesea, clasele diferite – muncitori, meşteşugari, negustori, preoţi şi prinţi – trăiau în părţi diferite ale oraşului, dimensiunea şi calitatea locuinţelor lor reflectându-le statutul social. Un număr mare de muncitori (liberi sau sclavi) au fost nevoiţi să construiască marile monumente religioase şi civice – ziguratele (turnuri) din Mesopotamia, piramidele din Egipt, templele şi băile Indului. Meşteşugarii au produs ceramică, textile, bijuterii, sculpturi în piatră, obiecte din metal şi alte bunuri, atât de uz cotidian, cât şi de lux, iar acestea, alături de produsele agricole, erau comercializate de clasa negustorilor. Comerţul nu era doar local: de exemplu, în mileniul al III-lea î.Hr., oraşele de pe Valea Indului făceau comerţ cu cele din Sumer, în ceea ce este azi Irak.

„Creaţi Babilonul, a cărui construcţie aţi cerut-o! Lăsaţi să fie turnate cărămizile sale de lut şi construiţi altarul înalt! “

Epopeea Creaţiei, datând din mileniu I î.Hr., care era recitată în fiecare an în faţa unei statui a zeului babilonian *Marduk*

Peste toţi domneau regi, care adesea se pretindeau descendenţi din zei şi care îşi menţineau puterea prin intermediul afirmării autorităţii divine – susţinută de forţa armată acolo unde era necesar. Armatele nu erau doar pentru a-i oferi regelui siguranţă faţă de supuşii săi. Agresiunea umană şi concurenţa pe tema resurselor din perioadele anterioare se manifestau în raiduri intertribale intermitente. Acestea au evoluat într-un nou fenomen: război. În Mesopotamia, oraşele-stat sumeriene din mileniul al III-lea î.Hr., precum Eridu, Kish, Ur şi Uruk, se luptau constant unele cu altele, lucru ce a impulsionat inovaţia tehnologică sub formă de ziduri de apărare, care de război, scuturi, suliţe şi coifuri de metal. Perioada oraşelor-stat aflate în război a fost urmată de o perioadă a imperiilor – de exemplu, cele ale acadienilor, babilonienilor şi asirienilor. Unitatea politică a apărut şi în Egipt în jurul anului 3000 î.Hr., iar în China, la mijlocul mileniului al II-lea, sub prima dinastie Shang.

În mileniul I î.Hr., au apărut civilizaţii urbane şi în alte părţi a lumii: în Persia, în toată India şi în Asia de Sud-Est, în Grecia şi în Imperiul Roman.

cronologie

2100 Î.HR.	2000 Î.HR.	1800 Î.HR.	1750 Î.HR.
Construcţia zigguratului din Ur	În Creta se dezvoltă civilizaţia minoică bazată pe palate	Apariţia dinastiei Shang în China	Codul de legi emis de Hammurabi în Babilon

Începuturile scrierii

Cele mai vechi forme de scriere s-au dezvoltat independent în orașele din Mesopotamia, China, Valea Indului și Mesoamerica. În general, primele sisteme au fost pictografice – constând din simboluri reprezentând lucruri sau idei – dar, în Mesopotamia, o scriere silabică mai flexibilă, cunoscută sub numele de cuneiformă, s-a dezvoltat până în 2800 î.Hr. Scrierea a ajutat elitele de la conducere să mențină controlul, fiind folosită pentru etichetarea și listarea proprietății, și să numească succesiunea regilor. Mai târziu, scrierea a fost folosită și pentru înregistrarea contractelor comerciale, pentru scrisorile personale și guvernamentale și, cel mai important, pentru realizarea legilor – un pas important în temperarea puterii absolute a conducătorului. Totuși, literatura a rămas mult timp un fenomen oral: una dintre cele mai vechi opere literare din lume, *Epopeea lui Ghilgameș* din Mesopotamia, a fost scrisă abia în secolul al VII-lea î.Hr.

Până în mileniul I î.Hr., au înflorit orașe mari și în Mesoamerica, precum Teotihuacán – cu o populație de aproximativ 200 000 de oameni, dar și în regiunea andină a Americii de Sud. Deși au apărut izolate de restul lumii, aceste orașe din Lumea Nouă au împrumutat toate caracteristicile orașelor din lumea veche – de exemplu, Teotihuacán este așezat pe un caroiaj și este dominat de două monumente ceremoniale deosebite, Piramida Soarelui și Piramida Lunii. Și, asemenea multor alte orașe din lumea antică, tot ce a mai rămas sunt ruinele, amintirea unei civilizații pierdute.

Idee principală

800 î.Hr.
Orașele-stat sunt create în Grecia

500 î.Hr.
Centru civic-ceremonial înființat în Monte Albán, Mesoamerica

400 î.Hr.
Începuturile civilizației din orașul Teotihuacán, Mesoamerica

100 d.Hr.
Posibil ca populația Romei să fi depășit 1 milion de locuitori

Egiptul faraonilor

Regatul Egiptului a fost una dintre cele mai vechi şi, cu siguranţă, cea mai longevivă civilizaţie antică, despre care ştim deja că a durat peste trei milenii. Această lungă perioadă nu a fost lipsită de întreruperi şi de frământări, dar cultura egipteană a fost atât de ferm înrădăcinată încât chiar şi cuceritorii străini au adoptat-o şi au adoptat calea conducătorilor ereditari ai Egiptului, faraonii, consideraţi fii ai zeului suprem Ra, zeul soarelui.

Deşi dovezile civilizaţiei vechilor egipteni erau vizibile peste tot, sub forma piramidelor uriaşe, a statuilor impozante şi a spectaculoaselor temple în ruină, se cunoşteau puţine despre istoria lor detaliată, despre societatea şi credinţele lor, până a fost descifrată misterioasa scriere hieroglifică, la începutul secolului al XIX-lea, după descoperirea Pietrei de la Rosetta.

Societate şi cultură Colacul de salvare al vechilor egipteni era Nilul, ale cărui inundaţii anuale udau câmpurile şi garantau recolte bogate. Aşezările umane din Egiptul antic erau limitate la câte o fâşie de o parte şi de alta fluviului (Egiptul Superior) şi de-a lungul deltei sale extinse (Egiptul Inferior). În afara acestor zone şi a oazelor ocazionale, pământul era deşertic. Valea Nilului a fost unul dintre primele locuri din lume în care s-a dezvoltat agricultura, urmată de unele dintre primele oraşe ale lumii.

În jurul anului 3100 î.Hr., Egiptul a fost unit de un rege, pe nume Menes, care a devenit primul faraon. O nouă capitală, Memphis, a fost construită la graniţa Egiptului Superior cu cel Inferior, iar acesta a devenit

cronologie

3100 î.Hr.	cca 2630 î.Hr.	2600–2500 î.Hr.	2575–2134 î.Hr.
Menes uneşte Egiptul Inferior şi Egiptul Superior şi întemeiază Memphis	Construirea piramidei în trepte din Saqqara	Construirea Marii Piramide din Giza	Vechiul Regat

„Zeul este format din trei zei: Amun, Ra, Ptah, din nici un altul... Oraşele lor de pe pământ vor dăinui pentru veşnicie – Teba, Heliopolis, Memphis, pentru totdeauna. “

Un imn din cca 1220 î.Hr., lăudând cele trei aspecte ale zeului de stat din Noul Regat. De fapt, egiptenii se închinau multor alţi zei, printre care Isis, Osiris, Anubis şi Horus.

centrul unui stat puternic centralizat, faraonul aflându-se în vârful unei ierarhii administrative eficiente. O asemenea organizare a permis realizarea unor proiecte de construcţie mari, iar prima piramidă – piramida în trepte din Saqqara – a fost construită în jurul anului 2630 î.Hr. ca loc de înmormântare a faraonului Djoser. A fost proiectată de arhitectul şi medicul Imhotep şi a constituit modelul pentru celebrele piramide din Giza, construite la scurt timp după aceea. Vreme de patru milenii, Marea Piramidă din Giza, cu o înălţime de 138 metri, a fost cea mai înaltă structură din lume.

Piramidele erau morminte pentru faraoni, iar trupurile celor morţi erau înconjurate de toate obiectele care le puteau fi necesare în viaţa de apoi – care era imaginată ca fiind o lume foarte asemănătoare Egiptului. Pentru ca decedaţii să se bucure de viaţa de apoi, era esenţial ca trupurile să fie cât mai bine păstrate – de aceea, egiptenii au dezvoltat tehnici sofisticate de mumificare. Deşi iniţial asemenea înmormântări erau limitate la eşaloanele superioare ale societăţii, de-a lungul secolelor, până şi celor

Piatra din Rosetta

Înţelesul scrierii hieroglifice egiptene a fost, în cele din urmă, descifrat după descoperirea, în 1799, a unei pietre inscripţionate la Rosetta, lângă Alexandria. Datând din 196 î.Hr., piatra conţine un decret al faraonului Ptolemeu al V-lea, scris atât în egipteană, în scriere hieroglifică şi demotică (cursivă), cât şi în greaca veche. Descoperirea le-a oferit interpreţilor cheia de care aveau nevoie. Munca de descifrare a fost începută de englezul poliglot Thomas Young şi a fost finalizată de savantul francez Jean-François Champollion în 1822. Piatra de la Rosetta se află acum în British Museum din Londra, deşi guvernul egiptean a solicitat returnarea acesteia.

2134–2040 î.Hr.
Prima perioadă intermediară: Egiptul este împărţit între diferiţi conducători locali

2040–1640 î.Hr.
Regatul de Mijloc: Egiptul se reuneşte şi cucereşte Nubia

1640–1552 î.Hr.
A doua perioadă intermediară: condus de hicsoşi, o dinastie străină

1552–1070 î.Hr.
Noul regat: Imperiul egiptean în apogeul extinderii, cu capitala la Teba

săraci li se ofereau bunuri modeste la înmormântare pentru a-şi satisface nevoile în viaţa de dincolo.

Comerţ, imperiu şi cucerire Deşi Egiptul era bogat în resurse agricole şi minerale, ducea lipsă de lucruri precum lemnul, vinul, uleiul, fildeşul şi pietrele preţioase. Pentru a-şi satisface nevoia, s-au organizat mari expediţii comerciale în Sinai şi Levant în nord-est, până la Libia în vest şi Nubia şi Punt (Cornul Africii) în sud. În urma acestor contacte comerciale, egiptenii au căutat să-şi extindă puterea, dar şi orizonturile, iar între 1500 şi 1000 î.Hr. au construit un imperiu care se extindea din Siria până în Sudan. Averi uriaşe, sub formă de tribut, au fost trimise în Egipt de noile provincii, permiţând construirea unui nou centru religios la Teba şi a imensului templu de la Karnak.

Această expansiune i-a făcut pe egipteni să intre în contact cu puternicele imperii vecine şi s-au stabilit relaţii diplomatice cu hitiţii din Anatolia, cu babilonienii şi asirienii. Contactul a atras concurenţă şi conflict: în 1285 î.Hr., puternicul faraon Ramses al II-lea a dus o mare bătălie împotriva

Revoluţia religioasă a lui Akhenaton

În 1379 î.Hr., faraonul Amenophis al IV-lea a urcat pe tron şi a instigat la o revoluţie religioasă. A înlocuit venerarea zeului de stat Amun-Ra şi a panteonului cunoscut de zei cu cea a unui singur zeu, Aton, discul solar. El însuşi şi-a luat numele de Akhenaton (adică „favorabil discului solar"), a construit o nouă capitală, Akhetaton (el Amarna de azi) şi a iniţiat un stil naturalist de portretizare a regalităţii, în locul tradiţionalei reprezentări foarte stilizate. Akhenaton şi-a neglijat imperiul din Asia de Vest şi a pierdut Siria de nord în faţa hitiţilor. În Egipt, a întâmpinat o opoziţie considerabilă din partea preoţilor puternici ai lui Amun şi, după moartea sa, în 1362 î.Hr., a fost urmat de Tutankhamon, care a revenit la practicile religioase tradiţionale.

cronologie

1379–1362 î.Hr.	1285 î.Hr.	1070–712 î.Hr.	712–332 î.Hr.	675 î.Hr.
Scurta revoluţie religioasă a lui Akhenaton	Marea bătălie de la Kadesh dintre egipteni şi hitiţi	A treia perioadă intermediară: conducerea Egiptului este împărţită între faraon şi preoţii lui Amun	Perioada târzie	Invazia asiriană a Egiptului

„Am întâlnit un călător dintr-un ţinut antic care a spus:
– Două picioare mari din piatră, fără trunchi
se înalţă în deşert. În apropierea lor, pe nisip,
Pe jumătate scufundat, zace un chip fărâmiţat... “

Percy Bysshe Shelley, Ozymandias, 1819.
Poemul face aluzie la numeroasele statui uriaşe ale faraonului Ramses al II-lea, lăsate în ruină în deşerturile din Egipt şi Orientul Apropiat.

hitiţilor la Kadesh, în Siria, şi, ulterior, Egiptul s-a confruntat cu atacurile misterioaselor „popoare ale mării“ din estul Mediteranei.

În jurul anului 700 î.Hr., asirienii au invadat Egiptul şi au prădat Teba. O altă invazie, de astă dată a persanilor, a avut loc în 525 î.Hr., iar Egiptul a devenit provincie persană până s-a predat fără să mai lupte în faţa lui Alexandru cel Mare în 332 î.Hr. Alexandru a făcut o călătorie prin deşert, spre Oracolul lui Amun din oaza Siwa, unde a fost confirmat de preoţi ca nou faraon. După moartea lui Alexandru, unul dintre generalii săi, Ptolemeu, a pus bazele unei dinastii, care a obţinut sprijinul poporului şi al preoţilor, prin onorarea zeilor Egiptului. Chiar şi după ce Egiptul a devenit provincie romană în 30 î.Hr., cultura greco-egipteană a prosperat până când, în cele din urmă, s-a stins sub cucerirea arabilor musulmani în secolul al VII-lea.

Idee principală

525 î.Hr.	332 î.Hr.	305 î.Hr.	30 î.Hr.	640 d.Hr.
Cucerirea persană	Alexandru cel Mare cucereşte Egiptul	Ptolemeu, unul dintre generalii lui Alexandru, pune bazele dinastiei faraonilor greco-egipteni	Egiptul devine provincie romană	Cucerirea arabă a Egiptului

Grecia clasică

Le datorăm vechilor greci o mare parte din artă şi arhitectură, literatură şi filosofie, politică şi ştiinţă. Faptul că Grecia a avut o influenţă culturală atât de puternică asupra lumii occidentale este cu atât mai surprinzător, cu cât nu a existat niciodată un stat elen unificat. În schimb, Grecia clasică era formată din mai multe oraşe-stat rivale, cu colonii împrăştiate în jurul Mediteranei şi al Mării Negre.

Aceste oraşe-stat începuseră să apară în secolul al VIII-lea î.Hr. şi fiecare avea propria identitate susţinută puternic, fiind construite în jurul unei acropole – o cetate în care templele erau dedicate zeului sau zeiţei preferate a oraşului. Acest simţ puternic al independenţei a fost parţial generat de geografia ţării, fiecare oraş şi terenul său agricol înconjurător fiind izolat de vecinii săi prin lanţuri muntoase şi mare.

Apariţia democraţiei La început, puterea în fiecare stat-oraş era deţinută de principalele familii nobiliare, deşi adunări de cetăţeni bărbaţi puteau fi consultate cu privire la anumite chestiuni (femeile şi sclavii erau complet excluşi de la decizie). Dar o serie de evoluţii au determinat o schimbare de putere. Mai întâi, răspândirea alfabetizării şi expunerea publică a legilor statului în formă scrisă însemna că puterea nobililor era circumscrisă şi deschisă la întrebări. În al doilea rând, înfiinţarea de noi colonii peste hotare le-a oferit cetăţenilor posibilitatea de a prelua noi modele de proprietate şi de organizare politică. În al treilea rând, dezvoltarea unor tactici militare noi şi foarte eficiente, în care aristocraţii tradiţionali în carele lor de luptă au fost înlocuiţi de formaţiuni de războinici puternic înarmaţi numiţi hopliţi, au oferit

cronologie

CCA 1600 Î.HR.	CCA 1150 Î.HR.	CCA 800 Î.HR.	CCA 750 Î.HR.
Începutul civilizaţiei miceniene din Epoca bronzului în Grecia	Începutul „epocii întunecate" greceşti	Apariţia oraşelor-stat greceşti	Sunt scrise epopeile lui Homer

fiecărui om liber un sentiment foarte real de putere, pe care statul era obligat să-l respecte.

Aceste evoluţii au contribuit la naşterea democraţiei într-o serie de oraşe-stat greceşti, mai ales în Atena, cel mai puternic dintre toate, unde deciziile erau luate de adunările tuturor cetăţenilor bărbaţi. Democraţia nu era, în nici un caz, universală sau permanentă. Au existat perioade când au guvernat „tirani" sau grupuri mici de cetăţeni de vază, cunoscuţi sub numele de „oligarhi".

Ascensiunea şi decăderea Atenei Încercările puternicului Imperiu persan din est de a cuceri Grecia la începutul secolului al V-lea î.Hr. au fost zădărnicite de forţele navale ateniene şi de armata celeilalte puteri greceşti majore, Sparta. În urma victoriei, Atena a început să se impună în faţa vecinilor şi aliaţilor săi mai puţin puternici, unii dintre aceştia întorcându-se spre rivala Atenei, Sparta. Tensiunile au culminat cu îndelungatul şi distructivul Război Peloponesiac (431–404 î.Hr.). Odată cu înfrângerea Atenei, Sparta a devenit puterea dominantă – şi la fel de dispreţuită precum Atena, ducând la o nouă succesiune de războaie interne. Slăbită astfel, Grecia a devenit o pradă uşoară în faţa unui rege-războinic ambiţios din nord: Filip al II-lea al Macedoniei, tatăl lui Alexandru cel Mare. Odată cu victoria lui Filip la Chaeronea în 338 î.Hr., Grecia s-a unit, în cele din urmă – dar sub un conducător străin.

Filosofia şi ştiinţa greacă Toate aceste războaie au avut un impact negativ redus asupra vieţii intelectuale din Grecia. Nu este clar de ce spiritul cercetării ştiinţifice a fost atât de înflăcărat în Grecia antică, dar faptul este reflectat de termenul de „filosofie", care provine din grecescul *philosophos* , adică „iubitor de înţelepciune". Pentru greci, misiunea filosofiei acoperea nu doar domenii precum etica, metafizica şi logica, dar şi tot ceea ce numim acum ştiinţă.

Filosofii greci din secolul al VI-lea î.Hr. au respins explicaţiile mitologice ale lumii fizice şi, în schimb, au căutat un singur element despre care

„Dacă poporul Greciei ar putea obţine unitatea politică, ar putea controla restul lumii."

Aristotel, Politica,
sec. al IV-lea î.Hr.

CCA 590 Î.HR.
Solon stabileşte codul de legi din Atena

507 Î.HR.
Reformele democratice ale lui Clistene în Atena

490 Î.HR.
Grecii înfrâng armata persană la Maraton

credeau că stă la baza tuturor lucrurilor. Adepţii lui Pitagora au analizat felul în care natura putea fi descrisă în termeni numerici, în timp ce alţii au examinat prin paradoxuri natura infinitului şi alte asemenea chestiuni, indiferent dacă schimbarea, reprezentată ca atare de mişcare, era o realitate sau o iluzie.

În secolul al V-lea î.Hr., filosoful atenian Socrate şi-a îndreptat atenţia spre probleme etice şi politice, creând o metodă dialectică de întrebări şi răspunsuri pentru a examina validitatea logică a propoziţiilor. Adeptul lui Socrate, Platon, a afirmat că natura ultimă a realităţii nu poate fi înţeleasă prin simţuri, considerând că lumea fizică pe care o experimentăm este doar o umbră a formelor ideale ale lucrurilor.

Elevul lui Platon, Aristotel, a avut o abordare mai analitică, încercând să definească, să catalogheze şi să explice lumea în care trăim. Astfel, pe lângă examinarea aspectelor legate de etică, estetică, metafizică şi politică,

Oameni de ştiinţă greci remarcabili

- **Pitagora** (secolul al VI-lea î.Hr.): şi-a dat seama că Pământul este o sferă şi a stabilit baza numerică a armoniilor muzicale.
- **Empedocle** (cca 490–430 î.Hr.): considera că toată materia e formată din patru elemente.
- **Democrit** (cca 460–370 î.Hr.) şi **Leucip** (sec. al V-lea î.Hr.) au sugerat că materia era formată din particule minuscule, identice, indivizibile, numite atomi.
- **Hipocrate** (cca 460–cca 377 î.Hr.): a devenit cunoscut ca „tată al medicinei".
- **Euclid** (cca 300 î.Hr.): stabileşte principiile geometriei.
- **Aristarh din Samos** (cca 310–230 î.Hr.): şi-a dat seama că Pământul se roteşte în jurul axei sale şi orbitează Soarele.
- **Arhimede** (cca 287–cca 212 î.Hr.): a fost pionierul mecanicii şi a inventat multe dispozitive ingenioase.
- **Eratostene din Cirene** (cca 276–cca 194 î.Hr.): a calculat circumferinţa Pământului cu un grad de precizie ridicat.

cronologie

480 î.Hr.
Grecii înfrâng vasele persane la Salamina

440 î.Hr.
Atena atinge culmile gloriei sub Pericle

431 î.Hr.
Izbucnirea Războiului Peloponesiac dintre Atena, Sparta şi aliaţii lor

el şi-a îndreptat atenţia şi spre subiecte precum biologia, fizica şi cosmologia. Învăţăturile lui Aristotel au dominat gândirea islamică şi occidentală până la Revoluţia ştiinţifică din secolele al XVI-lea şi al XVII-lea.

Influenţa artistică Abordarea greacă a artei şi arhitecturii le reflectă filosofia. Sculpturile lor încearcă mai degrabă să întruchipeze un ideal platonic de frumuseţe ultimă decât să descrie indivizi reali cu toate presupuse lor defecte. Arhitectura greacă, bazată pe forme geometrice, întruchipează credinţa pitagoreică în semnificaţia imperativă a numărului şi a rapoartelor numerice în natură şi rezumă tot ceea ce se înţelege prin „artă clasică" – echilibru, proporţie, calm, perfecţiune. Valorile estetice greceşti au fost împrumutate în întregime de romani, dar în mare parte lăsate uitării după prăbuşirea imperiului acestora. Redescoperirea lor în Europa în secolul al XV-lea a dus la unele dintre cele mai mari realizări artistice ale Renaşterii.

Renaşterea a cunoscut şi popularitatea reînnoită, ca subiect atât pentru artă, cât şi pentru literatură, a miturilor greceşti şi a poveştilor despre Războiului troian şi consecinţele acestuia, aşa cum au fost relatate de Homer şi alţii, în special de poetul roman Ovidiu. La fel de profunzi ca influenţă au fost marii dramaturgi greci, precum Eschil, Sofocle şi Euripide, ale căror tragedii explorează felul în care oamenii se comportă în cele mai extreme situaţii, trezind în public ceea ce Aristotel numea „milă şi teroare". Piesele lor au avut o influenţă deosebită asupra dramaturgiei occidentale şi, într-adevăr, asupra felului în care ne vedem pe noi înşine ca fiinţe umane.

Idee principală

404 Î.HR.

Înfrângerea Atenei

338 Î.HR.

Filip al Macedoniei înfrânge oraşele-stat greceşti la Chaeronea

Alexandru cel Mare

Până la moartea sa, la doar 32 de ani, Alexandru cel Mare al Macedoniei cucerise cea mai mare parte a lumii pe care o cunoşteau vechii greci, din Anatolia, Siria şi Egipt în vest, trecând prin Mesopotamia, Persia şi Asia centrală în est, până în India.

Cariera meteorică a lui Alexandru, faptele de vitejie, mărinimia faţă de cei învinşi şi mintea ageră l-au transformat în eroul principal al Antichităţii. În Evul Mediu, era considerat unul dintre cei trei mari „vrednici“ cavaleri ai lumii păgâne – alături de Hector, legendarul erou al Troiei, şi Iulius Caesar. Astăzi, tactica inovatoare a lui Alexandru este încă studiată în academiile militare din întreaga lume.

Imperiul lui Alexandru a fost de scurtă durată, iar, după moartea sa, a fost împărţit între generalii săi. Chiar dacă unitatea politică s-a dovedit trecătoare, impactul cultural al imperiului lui Alexandru a fost cu mult mai durabil şi o nouă eră elenistică, combinând atât elemente greceşti, cât şi autohtone, a dominat în estul Mediteranei şi în vestul Asiei până la cuceririle arabe, aproape un mileniu mai târziu.

Ascensiunea Macedoniei Regatul muntos al Macedoniei sau Macedonia se afla în nordul inimii teritoriilor locuite de greci, din Tesalia, Aetolia, Boeotia, Attica şi Peloponez. Macedonenii înşişi, deşi vorbeau un dialect grecesc, erau de multă vreme priviţi de ceilalţi greci ca fiind necivilizaţi şi înapoiaţi, în parte pentru că menţineau o monarhie ereditară, spre deosebire de sistemele politice ale oraşelor-stat greceşti.

cronologie

359 î.Hr.	338 î.Hr.	336 î.Hr.	334 î.Hr.
Filip al II-lea urcă pe tronul Macedoniei	Filip învinge oraşele-stat greceşti la Chaeronea	Alexandru îi urmează lui Filip, după asasinarea acestuia	Alexandru îi învinge pe perşi la Granicus

Războiul constant între şi în interiorul oraşelor-stat greceşti din secolul al V-lea î.Hr. a creat o slăbiciune pe care Macedonia a fost capabilă să o exploateze. În 359 î.Hr., tatăl lui Alexandru, Filip al II-lea, a urcat pe tron şi a decis să profite de ocazia oferită de vidul de putere din sud. Filip a realizat o reorganizare a armatei macedonene, adăugând cavaleria şi mobila infanterie uşoară la formaţiunile greoaie de hopliţi (infanteria grea), cunoscute sub numele de falange, care erau folosite pentru a străpunge linia inamică. După ce a asigurat graniţele din nord, Filip şi-a îndreptat atenţia spre sud, folosind diplomaţia şi armele pentru a obţine dominaţia asupra oraşelor-stat greceşti, culminând cu victoria sa decisivă la Chaeronea, în 338 î.Hr.

„La vârsta mea Alexandru era deja rege peste atât de multe popoare, în timp ce eu nu am realizat încă nimic cu adevărat remarcabil... “

Iulius Caesar, citat în Plutarh, Viaţa lui Caesar,
sec. I–al II-lea d.Hr.

Fiul lui Filip, Alexandru, avea doar 18 ani când a comandat aripa stângă a armatei macedonene la Chaeronea. Tatăl său îi remarcase de mult potenţialul şi ambiţia şi îl angajase pe marele filosof Aristotel pentru a fi profesorul tânărului prinţ şi al tovarăşilor săi. De la Aristotel, Alexandru a dobândit interesul pentru filosofie, medicină şi literatură, iar unul dintre cele mai de preţ bunuri ale sale a fost copia adnotată a operelor lui Homer pe care i-a oferit-o Aristotel.

Un deceniu de cuceriri Filip plănuia o campanie împotriva duşmanului tradiţional al Greciei, Imperiul Persan, când a fost asasinat în 336 î.Hr. Alexandru nu a pierdut nici o clipă pentru a îndeplini ambiţiile tatălui său. În 334 şi-a condus armata de aproape 50 000 de veterani prin Asia şi a obţinut o serie de victorii împotriva perşilor, în timp ce înainta prin Anatolia, Siria, Egipt şi Mesopotamia. În 331 s-a înfruntat cu regele persan, Darius al III-lea, pe întinsa câmpie de la Gaugamela, la nord de fluviul Tigru. Chiar dacă armata lui era de cel puţin două ori mai mare decât cea a lui Alexandru, Darius nu a reuşit să se ridice la înălţimea geniului militar al duşmanului său şi, în timp ce trupele îi erau depăşite şi

333 î.Hr.
Alexandru îi învinge pe perşi la Issus

331 î.Hr.
Înfrângerea finală a perşilor la Gaugamela

326 î.Hr.
Alexandru câştigă Bătălia de la Hidaspes în Punjab

324 î.Hr.
Răscoalele îl obligă pe Alexandru să revină în vest

înfrânte, a fugit de pe câmpul de luptă. Darius a fost ulterior ucis de unul din generalii lui nemulţumiţi – spre marele dezgust al lui Alexandru.

Alexandru s-a declarat succesorul lui Darius, ca „rege al regilor", şi a înaintat prin provinciile persane din Asia Centrală, precum Parţia şi Bactria, bazându-se tot mai mult pe soldaţii şi administratorii persani şi însurându-se cu o prinţesă bactriană, Roxana. Fiind atât de departe de casă, Alexandru a recunoscut necesitatea cooperării cu popoarele cucerite şi adoptarea obiceiurilor lor – precum faptul de a se fi declarat zeu –, dar grecii şi macedonenii din armata sa au fost consternaţi de asemenea lucruri. Deşi i-a condus într-o campanie reuşită prin munţi, pe Valea Indului, până în Punjab, în 324 î.Hr., armata lui s-a răsculat şi a refuzat să mai înainteze spre est. Revenind spre vest, Alexandru a ajuns în Babilon, unde a început să planifice noi campanii – împotriva Arabiei, mai apoi poate în Mediterana de vest, pentru a prelua puterea tot mai înfloritoare a Cartaginei şi a Romei. Dar aceste planuri nu au fost niciodată împlinite, căci, în 323, Alexandru fost răpus de febră, după o petrecere.

Moştenirea lui Alexandru În momentul morţii lui Alexandru, soţia sa Roxana era însărcinată, dar nu existau reguli clari de succesiune. Legenda spune că, atunci când Alexandru a fost întrebat pe patul de moarte cui îi lăsa imperiul, el a răspuns: „Celui mai puternic". Lupta de putere care a urmat între generalii lui Alexandru – în timpul căreia atât Roxana, cât

Calul lui Alexandru

Când Alexandru era tânăr, exista un cal atât de sălbatic şi de nărăvaş, încât nimeni nu reuşea să-l călărească. Însă Alexandru a reuşit să îl încalece şi să îl domesticească, dându-i numele de Bucefal. Apoi, Bucefal a devenit armăsarul preferat al lui Alexandru, însoţindu-l în toate campaniile sale şi nelăsând vreun alt călăreţ să îl mai încalece. La 24 de ani, Bucefal l-a însoţit pe Alexandru în prima linie de atac a cavaleriei în bătălia de la Gaugamela, apoi l-a însoţit până în India. Aici, la 30 de ani, Bucefal a murit, de epuizare şi bătrâneţe. Alexandru a ţinut atât de mult la calul său încât în onoarea sa a numit oraşul pe care l-a întemeiat la est de fluviul Indus Alexandria Bucephalia.

cronologie

323 î.Hr.
Alexandru moare în Babilon

312 î.Hr.
Seleucus pune bazele Imperiului Seleucid în Asia de Vest

306 î.Hr.
Antigonus întemeiază dinastia Antigonilor în Macedonia şi Grecia

305 î.Hr.
Ptolemeu devine conducător al Egiptului

şi fiul ei au fost ucişi – a durat mai mult de zece ani, după care au apărut trei blocuri principale de putere. Seleucus stăpânea mare parte din Asia de Vest, echivalând aproximativ cu vechiul Imperiu Persan; Antigonus conducea Grecia şi Macedonia; iar Ptolemeu – Egiptul. Imperiul Seleucid s-a despărţit treptat într-o serie de regate, iar în secolul al II-lea, Macedonia şi Grecia au fost cucerite de romani. În Egipt, Ptolemeii s-au adaptat la tradiţia locală, devenind faraoni şi menţinându-se la putere până la 31 î.Hr., când celebra regină Cleopatra a VII-a a fost învinsă – împreună cu iubitul ei, generalul roman Marc Antoniu – de către Octavian, viitorul împărat Augustus, şi s-a sinucis.

Totuşi, moştenirea lui Alexandru a supravieţuit chiar şi acestei înfrângeri. În imperiul său, a întemeiat multe oraşe, unele dintre ele numite Alexandria în onoarea sa, iar aceste oraşe erau locuite de negustori şi meşteşugari greci, care au răspândit cultura pământurilor natale şi au ajutat la unirea Orientului şi a Occidentului într-o singură sferă comercială. Cea mai cunoscută dintre aceste Alexandrii, cea din Egipt, a devenit centrul intelectual al lumii mediteraneene mai multe secole, iar măreaţa sa bibliotecă, sub patronajul Ptolemeilor, era depozitara tuturor învăţăturilor acumulate ale anticilor.

„La trup era foarte chipeş şi un mare iubitor de greutăţi... dar în ceea ce priveşte plăcerile minţii, era însetat numai de glorie.“

Arrian, Campaniile lui Alexandru, secolul al II-lea d.Hr.

Idee principală

247 î.Hr.
Parţia se desparte de Imperiul Seleucid

167 î.Hr.
Romanii cuceresc Macedonia

146 î.Hr.
Grecia devine provincie romană

31 î.Hr.
Cleopatra este învinsă de romani la Actium

Expansiunea puterii romane

Dintre toate imperiile măreţe ale lumii antice, al romanilor a fost cel mai mare şi mai rezistent. Grecii îşi răspândiseră cultura până departe şi în zone întinse ca urmare a cuceririlor lui Alexandru cel Mare, dar nu reuşiseră să întemeieze o unitate politică.

În schimb, romanii, prin forţa armelor, impunerea legilor şi extinderea cetăţeniei la popoarele cucerite, au creat un imperiu omogen care se întindea din Britania până în Egipt şi spre marginile vestice ale Asiei.

Originile Romei se pierd în negura vremii. Potrivit tradiţiei romane, oraşul a fost fondat în anul 753 î.Hr. de un cioban pe nume Romulus, după ce şi-a ucis fratele, pe Remus. Romulus a fost primul dintre cei şapte regi ai Romei, cel din urmă, Tarquin cel Mândru, fiind alungat de cetăţenii oraşului în 509 î.Hr.

Expansiune în timpul Republicii În locul vechii monarhii, romanii au înfiinţat o republică. La început, aceasta a fost dominată de patricieni, o clasă formată dintr-un număr relativ mic de familii de vază. În fiecare an, patricienii alegeau doi consuli care să guverneze şi să conducă armata, iar consulii erau, la rândul lor, sfătuiţi de o adunare de aleşi, Senatul. În situaţii de urgenţă, era numit un singur dictator, dar nu mai mult de şase luni o dată.

Dominaţia patricienilor a dus la tulburări cu restul cetăţenilor, plebeii, care au câştigat, în cele din urmă, unele drepturi politice, având propria adunare şi reprezentanţi aleşi, cunoscuţi sub numele de tribuni.

cronologie

753 î.Hr.	509 î.Hr.	390 î.Hr.	287 î.Hr.	284–241 î.Hr.	275 î.Hr.
Data întemeierii Romei	Roma îl expulzează pe ultimul rege şi devine republică	Oraşul este jefuit de călăreţi celţi	Plebeii au dreptul de a face legi	Primul Război Punic	Romanii îl înfrâng pe regele Pyrrus, punând capăt ambiţiilor greceşti în Italia

Pentru început, Roma fusese doar unul dintr-o serie de oraşe-stat latine din centrul Italiei. Treptat, combinând diplomaţia cu îndrăzneala militară, Roma a devenit puterea dominantă în regiune, iar popoarele vecine – aliaţii lor în cucerirea întregii peninsule, care a fost finalizată până în primele decenii ale secolului al III-lea î.Hr. Apoi Roma şi-a îndreptat atenţia dincolo de mări. Cea mai mare putere din vestul Mediteranei la vremea aceea era Cartagina, un oraş din Africa de Nord care fusese fondat de negustorii fenicieni din Levant. Roma a dus trei războaie împotriva Cartaginei, rezistând cu succes în faţa invadării Italiei de către generalul cartaginez Hannibal şi preluând extinsele teritorii cartagineze din Spania şi din alte zone. În 146 î.Hr., la sfârşitul celui de-al Treilea Război Punic (*punicus* este latinescul pentru „cartaginez"), romanii au ras Cartagina de pe faţa pământului. În acelaşi an, Grecia a devenit provincie romană, iar Mediterana – „lac roman". Romanii au continuat şi au adăugat la imperiul lor Orientul Apropiat, Africa de Nord, Galia (Franţa de azi) şi Marea Britanie, fluviile Rin şi Dunăre asigurându-le frontierele din Europa continentală.

Războaie civile Expansiunea imperială a fost însoţită de schimbări sociale şi economice extinse. Iniţial, armata romană fusese formată din mici agricultori, care serveau când era nevoie, apoi revenind pe pământurile lor. Însă, pe măsură ce armata ducea campanii tot mai departe, aceşti agricultori nu mai puteau să aibă grijă de proprietăţile lor şi, prin urmare, mulţi se afundau în datorii şi erau nevoiţi să-şi părăsească pământul şi să caute un trai la oraş – unde mulţi rămâneau şomeri, trăind din mila guvernului. În acelaşi timp, elita înstărită putea să cumpere aceste mici proprietăţi şi să formeze moşii mai mari, lucrate de numeroşii prizonieri înrobiţi care reprezentau una dintre recompensele cuceririi imperiale.

În timp ce bogaţii deveneau mai bogaţi şi săracii mai săraci, mai mulţi generali renumiţi şi-au disputat puterea, adunând în jurul lor adepţi, atraşi din rândurile celor izgoniţi. În secolul I î.Hr., acest lucru a dus

„Dulce et decorum est pro patria mori. [Este dulce şi onorabil să mori pentru ţară.]"

Horaţiu, Ode, Cartea a III-a, nr. 2.
Acest vers celebru rezumă valoarea pe care romanii o dădeau virtuţii militare şi sacrificiului bărbătesc.

272 Î.HR.	218–202 Î.HR.	216 Î.HR.	202 Î.HR.	149–146 Î.HR.	146 Î.HR.
Romanii încheie cucerirea Peninsulei Italice	Al Doilea Război Punic	Generalul cartaginez Hannibal obţine o victorie categorică în faţa romanilor la Cannae	Generalul roman Scipio îl învinge pe Hannibal la Zama	Al Treilea Război Punic, urmat de distrugerea romană a Cartaginei	Grecia devine provincie romană

„Romani, amintiţi-vă să guvernaţi popoarele lumii prin putere – căci acestea sunt abilităţile voastre: de a aduce pace şi de a impune legea, de a-i cruţa pe cei cuceriţi şi de a-i doborî pe cei mândri prin război. “

Virgiliu, în Eneida, cartea a VI-a,
oferă o declaraţie de misiune pentru primul împărat, Augustus

la o serie de războaie civile, implicând personalităţi precum Pompei şi Iulius Caesar. Caesar era bănuit a căuta puterea supremă, ceea ce a dus la asasinarea sa de către duşmanii lui republicani în 44 î.Hr. Au urmat mai multe războaie civile, încheiate doar când Marc Antoniu şi iubita sa, regina Cleopatra a Egiptului, au fost învinşi de Octavian în 31 î.Hr.

Roma imperială Octavian a devenit primul împărat, luându-şi numele de Augustus. El a fost urmat de o lungă linie de împăraţi, unii dintre ei fiind conducători şi generali eficienţi, unii nulităţi incompetente, alţii despoţi nebuni, precum Caligula şi Commodus. Principiul ereditar nu a fost niciodată clar stabilit, iar succesiunea depindea adesea de asasinate sau de sprijinul acordat de legiunile sale vreunui general apreciat.

Chiar dacă a existat adesea instabilitate politică la vârf, timp de câteva secole, *Pax Romana* („Pacea romană“) a domnit în imperiu, care şi-a atins cea mai mare întindere în 200 d.Hr. În mare măsură, provinciile erau autoguvernante, conduse de elite locale cu puţină implicare de la Roma – atâta timp cât nu făceau probleme. Beneficiile cetăţeniei romane s-au extins la acele popoare cucerite care se mulţumeau să se conformeze obiceiurilor romane; cei care manifestau orice rezistenţă erau fie ucişi, fie deveneau sclavi. Armata recruta din nenumăratele popoare supuse, iar veteranii de război se stabileau în coloniile din imperiu, căsătorindu-se adesea cu indigene. Noi oraşe construite pe model roman – cu forumuri, temple şi amfiteatre – au apărut în toate provinciile, comerţul a înflorit şi oamenii au putut călători liber prin imperiu, capabili

cronologie

133 î.Hr.	88 î.Hr.	58 î.Hr.	48 î.Hr.	44 î.Hr.	31 î.Hr.	27 î.Hr.
Tribunul Tiberius Gracchus este asasinat după ce încearcă să impună reforme agrare	Începutul unui război civil de 50 de ani	Iulius Caesar începe cucerirea Galiei (Franţa de azi)	Caesar îl învinge pe Pompei şi devine dictator pe viaţă	Caesar este asasinat	Octavian îl învinge pe Marc Antoniu, punând capăt războaielor civile	Octavian devine împărat sub numele Augustus

Inginerie romană

Deşi romanii nu s-au ridicat niciodată la înălţimea sferei intelectuale a grecilor, ei erau extrem de practici şi au fost autorii unora dintre cele mai mari realizări inginereşti ale lumii antice. Apa a fost adusă în oraşe de la distanţe mari prin apeducte, iar apele reziduale erau îndepărtate de canalele acoperite, în timp ce vilele celor bogaţi beneficiau de încălzire centrală prin pardoseală, minunate clădiri publice împodobeau fiecare oraş, nici unul mai măreţ decât Roma în sine, unde Colosseumul – arena pentru celebrele lupte ale gladiatorilor – putea găzdui 50 000 de spectatori. Romanii au fost primii care au folosit arcada într-o gamă mare de structuri şi au construit primele domuri adevărate, în clădiri precum templul cunoscut sub numele de Panteon – care a folosit o altă inovaţie romană, betonul. Problemele militare au dus la alte realizări impresionante, în special reţeaua de drumuri care lega toate colţurile imperiului şi zidurile de apărare, precum Zidul lui Hadrian din nordul Angliei, care securizau graniţele puterii romane.

să comunice în latină sau în greacă oriunde se duceau. Totuşi, această stare de lucruri nu avea să dureze. Încă din secolul al III-lea d.Hr., imperiul a început să fie tot mai mult supus presiunii din exterior, care avea să declanşeze un colaps catastrofal.

Idee principală

9 d.Hr.	14 d.Hr.	43 d.Hr.	101–106 d.Hr.	126 d.Hr.	cca 200 d.Hr.
Trei legiuni romane sunt anihilate de triburi germanice în Pădurea Teutoburger, punând capăt ambiţiilor romane dincolo de Rin	Moartea lui Augustus	Începutul cuceririi romane a Marii Britanii	Cucerirea Daciei (România de azi)	Finalizarea Zidului lui Hadrian	Imperiul Roman atinge cea mai mare întindere

Căderea Romei şi consecinţele sale

Din perioada Renaşterii, dacă nu chiar mai devreme, savanţii au privit căderea Romei ca pe un uriaş interval de discontinuitate în civilizaţia occidentală, marcând triumful barbariei şi începutul a ceea ce a devenit cunoscut drept „Evul Mediu Întunecat“. Dar prăbuşirea puterii romane nu a fost nici atât de bruscă şi nici atât de universală pe cât am crede.

Imperiul Roman de Răsărit, cu centrul la Constantinopol (Istanbulul de azi), a continuat să mai existe încă o mie de ani sub forma Imperiului Bizantin. În Vest, o serie de regate au moştenit mantia puterii romane, în timp ce Biserica Romei a menţinut vii atât credinţa, cât şi ştiinţele umaniste.

Timp de secole, scriitorii vor folosi căderea Romei drept morală sau pentru a împodobi o poveste. În ochii unora, romanii şi împăraţii lor tot mai tiranici au devenit decadenţi şi capricioşi, complăcându-se în lux şi neglijând simplele virtuţi militare. Pentru alţii – în special pentru Edward Gibbon în *Istoria declinului şi a prăbuşirii Imperiului Roman* (1776–1788) – declinul s-a instalat când romanii au abandonat valorile seculare pe care le moşteniseră de la vechii greci şi au îmbrăţişat superstiţiile, intoleranţa şi iraţionalul creştinismului. Dar consensul de azi arată că motivele declinului roman nu au fost interne, ci externe; după cum a spus un istoric modern, „Imperiul Roman nu s-a prăbuşit – a fost îmbrâncit“.

cronologie

235	ANII 250	260	ANII 270	284
Începutul unei jumătăţi de secol de instabilitate şi frământări politice, cu incursiuni barbare de-a lungul frontierelor din nord	Prăbuşirea sistemului monetar roman	Perşii sasanizi ocupă Siria şi îl capturează pe împăratul Valerian	Zidurile sunt construite în jurul Romei	Diocleţian devine împărat şi restabileşte ordinea

Barbarii la porţi Imperiul ajunsese la cea mai mare întindere în anul 200. De la mijloc secolului al III-lea, frontierele de-a lungul Rinului şi al Dunării au fost supuse unei presiuni tot mai mari din partea grupurilor de triburi germanice, precum francii, alemanii şi goţii. Romanii numeau aceste triburi „barbare", dar erau, de fapt, cel puţin parţial romanizate, bucurându-se de relaţii comerciale cu imperiul şi având tot mai mulţi mercenari în armata romană. Incursiunile lor teritoriale în provinciile romane nu au fost atât rezultatul ambiţiei expansioniste, cât şi un răspuns la presiunea venită din partea călăreţilor nomazi războinici din stepele din est, precum hunii.

„Sub autoritatea lui Dumnezeu, purtăm război victorios, facem pace cu onoare şi păstrăm forma statului. "

Împăratul Iustinian I, cca 530, pretindea că are protecţie divină pentru puterile sale pământeşti

Când cererile financiare de apărare a imperiului nu au mai putut fi satisfăcute de plătitorii romani de taxe, autorităţile au răspuns prin devalorizarea monedei, aducând economia în pragul unui colaps. Prăbuşirea comerţului şi a agriculturii a dus la foamete şi anarhie, în timp ce împăraţii se tot succedau, într-o înlănţuire de revolte, războaie civile şi asasinate. Un anumit grad de stabilitate s-a instaurat la sfârşitul secolului al III-lea sub împăratul Diocleţian, iar apoi la începutul secolului al IV-lea sub Constantin. Constantin a făcut din creştinism religia oficială a imperiului şi şi-a mutat capitala de la Roma în vechiul oraş grecesc Bizanţ, pe care l-a redenumit Constantinopol. Ulterior, vor exista împăraţi diferiţi în Răsărit şi Apus.

La începutul secolului al V-lea, triburile germanice s-au avântat dincolo de graniţe şi au ocupat Galia (Franţa de azi), Spania, Africa de Nord şi Italia, înfiinţând regate şi obligând împăratul din Apus să îi recunoască drept aliaţi. Totuşi, noii aliaţi ai împăratului erau neobosiţi: însuşi oraşul Roma – neatins de invazia străină timp de aproximativ opt secole – a fost prădat de vizigoţi sub Alaric în 410, iar în 476 ultimul împărat

303	306	313	330	395
Începutul persecuţiei diocleţiene a creştinilor	Constantin devine împărat	Edictul de la Milano proclamă toleranţa religioasă	Constantin mută capitala la Constantinopol	Imperiul Roman este împărţit între Răsărit şi Apus

roman din Apus a fost înlăturat de generalul german Odoacru, care s-a autoproclamat rege al Italiei.

Cât de întunecat a fost Evul Mediu Întunecat? Triburile „barbare“ care au întemeiat regate în ceea ce fusese Imperiul Roman de Apus – vizigoţii în Spania, vandalii în Africa de Nord, ostrogoţii în Italia şi francii în Galia şi în vestul Germaniei – şi-au abandonat în

Creştinismul: de la cult evreiesc la religie imperială

Creştinismul a fost doar una dintre o serie de secte evreieşti mesianice care au apărut în timpul ocupaţiei romane a Israelului, parţial ca formă de rezistenţă spirituală în faţa opresorului străin. La început, numai evreii puteau deveni creştini, până când sfântul Pavel a început să le ţină predici popoarelor din Cipru, Asia Mică, Grecia şi din alte părţi. Pavel nu doar că a transformat învăţăturile lui Iisus într-un set de doctrine teologice, dar a început să pună bazele unei biserici universale, cu o organizare puternică şi centralizată.

Creştinismul, cu apelul său adresat săracilor şi asupriţilor, s-a răspândit rapid în Imperiului Roman, dar s-a lovit şi de o antipatie considerabilă din partea celor care priveau refuzul creştinilor de a se închina zeilor romani „oficiali“ ca pe o trădare a statului. Împăratul Nero a folosit comunitatea creştină ca ţap ispăşitor pentru incendierea Romei în anul 64 d.Hr., condamnându-i pe mulţi la moarte prin torturi îngrozitoare; dar cea mai mare parte a primelor persecuţii erau răbufniri nesancţionate de violenţă ale maselor. Totuşi, tensiunile care au început să apară la graniţele imperiului în secolul al III-lea au dus la o serie de persecuţii oficiale severe, mai ales sub Diocleţian, la începutul secolului al IV-lea. Prin crearea de numeroşi martiri, aceste persecuţii au servit doar la recrutarea mai multor adepţi.

Împăratul Constantin a fost cel care a recunoscut că creştinismul, prin organizarea sa ierarhică şi controlul loialităţii oamenilor, putea oferi un mijloc util de a exercita puterea, iar în 313 a emis un edict de toleranţă religioasă. Din vremea lui, creştinismul a devenit religia oficială a Imperiului Roman, iar biserica o extensie a statului.

cronologie

410	451	476	527 – 565	SEC. VII
Roma este prădată de vizigoţi	Forţele unite ale vizigoţilor şi romanilor îi înving pe huni la Châlons-sur-Marne	Este înlăturat ultimul împărat apusean	Domnia împăratului Iustinian, care recâştigă teritoriul din Apus	Imperiul Bizantin pierde multe teritorii în faţa arabilor

masă vechii zei şi au adoptat creştinismul, într-o formă sau alta. Totuşi, pe măsură ce s-a pierdut contactul cu marile centre culturale din estul Mediteranei, precum Alexandria, alfabetizarea a scăzut, centre de învăţătură existând doar în mănăstiri.

În Apus, francii, prin forţa armelor, s-au ridicat pentru a fi puterea dominantă şi, sub cel mai cunoscut rege al lor, Carol cel Mare, au creat un imperiu care acoperea nu doar Franţa, ci şi Italia şi mare parte din Germania. În ziua de Crăciun a anului 800, Carol cel Mare a fost încoronat „împărat al Apusului“ de papa de la Roma. Capitala sa Aix-la-Chapelle (Aachen) a devenit un mare centru de studiu, iar el şi urmaşii săi au depus eforturi mari pentru a păstra moştenirea grecilor şi romanilor în artă, literatură şi studii.

„Când am auzit că lumina strălucitoare a întregii lumi a fost stinsă... atunci, într-adevăr, «Am rămas fără grai şi m-am smerit şi mi-au secat vorbele bune».“

Sfântul Ieronim, „Prefaţa la Ezechiel“, amintind de reacţia sa la auzul veştii prădării Romei în 410

În Răsărit, Imperiul Bizantin a cunoscut o adevărată renaştere în secolul al VI-lea sub împăratul Iustinian, care a recucerit Italia şi anumite părţi din Spania şi Africa de Nord. Dar acest succes a fost de scurtă durată, iar în secolele următoare Imperiul Bizantin a fost cucerit treptat, mai întâi de arabi, apoi de turci. Şi totuşi, de-a lungul lungilor secole de declin, bizantinii, deşi vorbeau greaca, s-au considerat adevăraţii moştenitori ai mantiei Romei.

Idee principală

800	843	1054	1071	1453
Carol cel Mare, regele francilor, este încoronat „împărat al Apusului“	Imperiului Carol cel Mare este împărţit în trei de urmaşii săi	Schisma între bisericile de la Roma şi Constantinopol	Turcii încep atacul asupra Imperiului odată cu victoria la Manzikert din Estul Anatoliei	Constantinopolul cade în faţa turcilor, marcând sfârşitul Imperiului Bizantin

Ascensiunea Islamului

La începutul secolului al VI-lea, o nouă religie s-a născut în deşerturile Arabiei. Aceasta a fost Islamul, un cuvânt care înseamnă „supunere în faţa lui Dumnezeu". Profetul său, Mahomed, le-a spus adepţilor că arhanghelul Gabriel îi dezvăluise cuvântul lui Dumnezeu.

Mahomed a avut îndeajuns de multă charismă încât să reuşească unirea triburilor Arabiei sub steagul Islamului, iar în următorii 150 de ani arabii şi-au răspândit puterea şi noua religie din Spania în vest până spre marginile Asiei Centrale şi ale Indiei în est.

Mahomed nu a pretins că Islamul era o religie nouă. El a spus că era mai degrabă perfecţionarea vechilor religii monoteiste, iudaismul şi creştinismul, care îşi trăgeau rădăcinile de la Avraam. Revelaţiile au început în anul 610 şi au fost, în cele din urmă, transcrise în Coran. Predicile lui Mahomed împotriva idolatriei locuitorilor politeişti din Mecca au dus la exilul său la Medina în 622. El şi-a încurajat adepţii să-l urmeze într-o mişcare de migraţie numită *Hegira*, care marchează primul an al calendarului islamic. Opt ani mai târziu a revenit în forţă la Mecca şi a cucerit oraşul. Când a murit în 632, Mahomed era conducătorul întregii Peninsule Arabe.

În afara Arabiei Înainte de moartea sa, Mahomed şi-a îndemnat adepţii să iniţieze un *Jihad* (război sfânt) împotriva tuturor necredincioşilor. Succesorii săi, în calitate de conducători ai comunităţii musulmane, şi-au luat titlul de *calif* (literalmente „succesor"), iar în următoarele trei

cronologie

CCA 570	610	622	630–650	632	661
Naşterea profetului Mahomed	Mahomed începe să aibă revelaţii	Mahomed este exilat din Mecca	Arabia, Egiptul, Siria, Mesopotamia şi Persia intră sub stăpânirea musulmanilor	Moartea lui Mahomed	Asasinarea califului Ali, ginerele lui Mahomed

decenii i-au condus pe arabi într-o serie de campanii remarcabile, cucerind Egiptul și Siria de la Imperiul Bizantin și Mesopotamia și Iranul de la persanii sasanizi. Arabii au asediat Constantinopolul, capitala bizantină, nu doar o dată, ci de două ori (674–678 și 717–718).

Politica cuceritorilor față de cei cuceriți era să ofere drepturile și privilegiile musulmanilor tuturor celor convertiți; cei care nu își doreau să se convertească, creștini sau evrei, erau tolerați atâta timp cât nu opuneau rezistență, chiar dacă plăteau taxe mai mari. Această abordare pluralistă a fost diametral opusă intoleranței religioase a bizantinilor ortodocși greci și a persanilor zoroastrieni și a făcut ca mulți să îi salute pe noii cuceritori.

Armatele musulmane s-au răspândit prin Africa de Nord, iar în 711,o armată de mauri (berberi musulmani) a traversat Strâmtoarea Gibraltar și a cucerit cea mai mare parte a Peninsulei Iberice. Au căzut și Sardinia și Sicilia, iar în 846 arabii au prădat Roma. În același an în care berberii au trecut în Spania, o armată arabă a înaintat din estul Iranului și a cucerit o mare parte a văii Indului. În secolele următoare, Islamul s-a răspândit în sânul popoarelor turcice din Asia Centrală și, mai apoi, în mare parte din India. Negustorii arabi au adus Islamul și în Africa Subsahariană, Asia de Sud-Est și Indonezia.

„Persia a dispărut și Bizanțul a fost zdrobit, ca și orașele indiene, pretutindeni au fost invincibili. “

Tu Yu, oficial chinez din sec. al VII-lea, descrie cuceririle arabe, spunând că aceștia au trimis chiar un emisar la curtea chineză cu tribut

Nu a trecut mult până la apariția conflictelor în lumea islamică. Ali, al patrulea calif și ginere al lui Mahomed, a fost ucis în 661 și adepții săi, Shi‘at ‘Ali („partidul lui Ali“), au format minoritatea șiită, în timp ce majoritatea, sunniții, au aderat la *sunna* („tradiție“). Prima dinastie de califi, Omeiazii, și-a avut capitala în Damasc, dar a fost înlocuită în 750 de dinastia abbasidă, care a mutat capitala la Bagdad. Curtea abbasidă a ajuns la apogeul măreției sale la finalul secolului al VIII-lea,

661–750	674–678	711	717–718	750–1258	945
Dinastia califilor omeiazi, cu capitala la Damasc	Arabii asediază Constantinopolul	Invazia maură a Spaniei. Armata arabă cucerește provincia Sindh pe valea Indului.	Al doilea asediu arab al Constantinopolului	Califatul Abbasid, cu capitala la Bagdad	Buizii din nordul Persiei preiau puterea politică la Bagdad

sub al cincilea calif abbasid, Harun al-Rashid, care a făcut un schimb de cadouri cu Carol cel Mare și care apare în *O mie și una de nopți*. Dar, ulterior, puterea abbasizilor a scăzut în imperiul arab. În 929, emirul de Córdoba din sudul Spaniei s-a autoproclamat calif.

Știința islamică

Multe secole de-a rândul, după căderea Romei, în timp ce mare parte din învățăturile clasice s-au pierdut în Occidentul creștin, savanții și eruditii islamici, precum Ibn Sinna (Avicenna, 980–1037) și Ibn Rushd (Averroës, 1126–1198), au menținut vie flacăra intelectuală a Greciei antice. Aceste studii au început să fie recuperate începând din secolul al XII-lea, când Gerard din Cremona a tradus în latină multe versiuni arabe ale textelor grecești. Prin acest proces, lucrările lui Aristotel și ale multor altora au devenit cunoscute în lumea creștină, având un impact enorm asupra teologiei, filosofiei naturale și medicinei.

Dar arabii, perșii și alții din lumea islamică medievală au avut și numeroase contribuții originale. Sistemul de numere arabe, inclusiv simbolul pentru zero (preluat din India), a făcut posibilă apariția unei matematici mult mai complexe decât reușiseră grecii sau romanii cu sistemele lor numerice greoaie. Chiar cuvântul „algebră" este derivat din arabul *al-jabr*, folosit pentru prima dată într-un context matematic în 820 de matematicianul persan Al-Khwazmī, în tratatul lui privind rezolvarea ecuațiilor polinomiale. La fel, cuvântul „alcool" derivă din arabul *al-kuhl*, Jabir ibn Hayyan (Geber, cca 721–cca 815) fiind cel care a identificat pentru prima dată alcoolul drept vapori inflamabili eliberați de vinul în fermentație. El a înțeles și funcționarea acizilor și a alcalinilor și este considerat a fi primul care a transformat alchimia într-o știință experimentală – chimia.

Au existat realizări tehnologice extraordinare. În 850, frații Banu Musa din Bagdad au publicat *Cartea dispozitivelor ingenioase*, care conține descrieri ale unor numeroase mașinării mecanice, precum automatele și instrumentele muzicale automate. Câțiva ani mai târziu, în emiratul Córdoba din sudul Spaniei, inventatorul maur Abbas Ibn Firnas și-a făcut o pereche de aripi și se pare că a plutit prin aer pe o anumită distanță înainte de a reveni pe pământ doar cu un cucui.

cronologie

969–1171	ANII 1040	1071	1099	1187	1206
Dinastia fatimidă, cu capitala la Cairo	Turcii selgiucizi fac ravagii în Orientul Mijlociu	Selgiucizii îi înving pe bizantini la Manzikert	Cruciații ocupă Ierusalimul și întemeiază state în Siria și Palestina	Sultanul Saladin recucerește Ierusalimul de la cruciați	Înființarea sultanatului islamic din Delhi în India

„În centrul încăperii era un bazin mare umplut cu argint viu; pe fiecare parte a acestuia, opt uşi fixate în arcade de fildeş şi abanos, ornate cu aur şi pietre preţioase de diferite feluri, sprijinindu-se pe stâlpi din marmură multicoloră şi cristal transparent. “

Al-Maqqari, scriitor din secolul al XI-lea,
descrie un palat maur din emiratul Córdoba din sudul Spaniei

Timp de un secol, el şi succesorii săi au domnit peste o epocă de aur, marcată de o mare prosperitate şi de înflorire culturală, construind măreţe moschei, grădini şi palate magnifice şi marcând mari progrese în ştiinţă, filosofie, istorie şi geografie. O slăbire ulterioară a puterii abbaside a intervenit în 969, când fatimizii, o dinastie şiită care pretindea că descinde din Ali şi Fatima (fiica lui Mahomed), s-au declarat califi în Egipt şi Africa de Nord.

Pe lângă aceste diviziuni interne, au existat şi tensiuni externe. În secolul al XI-lea, turcii selgiucizi, musulmani convertiţi din Asia Centrală, au traversat Orientul Mijlociu, în timp ce la sfârşitul secolului, armatele creştine din vestul Europei au declanşat prima dintr-o succesiune de cruciade menite să cucerească Ţara Sfântă de la musulmani. În acelaşi timp, regatele creştine din nordul Peninsulei Iberice au demarat o lungă campanie de recucerire a Spaniei musulmane. În secolele al XIII-lea şi al XIV-lea, mongolii şi turcii otomani şi-au început atacurile – aceştia din urmă creând un imperiu în Orientul Mijlociu care avea să existe până în secolul XX.

Idee principală

1219	1250	1258	1260	1300
Ginghis Han începe atacurile mongole asupra Orientului Mijlociu	Mamelucii (sclavi de război turci) preiau puterea în Egipt	Mongolii atacă Bagdadul punând capăt califatului abbasid	Mamelucii îi înving pe mongoli la Ain Jalut	Crearea primului stat turc otoman

Vikingi

Între secolele al VIII-lea şi al XI-lea, valuri de corsari şi migranţi au plecat din Scandinavia şi şi-au lăsat amprenta pe o perioadă care a devenit cunoscută drept „Epoca vikingilor“. Demult temuţi ca jefuitori brutali şi provocatori neîndurători de măceluri, vikingii erau şi navigatori pricepuţi, negustori şi meşteşugari iscusiţi şi, în multe locuri, s-au stabilit ca fermieri paşnici, în general, integrându-se în popoarele şi culturile autohtone. La sfârşitul secolului al XI-lea, aproape toţi renunţaseră la credinţele păgâne pentru creştinism.

Termenul viking nu este cunoscut în engleza modernă înainte de începutul secolului al XIX-lea. Se poate să-şi datoreze originile vechiului cuvânt englezesc *wíc*, tabără temporară, sau vechiului cuvânt norvegian *vík*, golf, sugerând tipurile de locuri prin care se puteau întâlni aceşti jefuitori. Pentru contemporanii lor, erau pur şi simplu nordicii – oamenii din nord.

Oameni din nord În privinţa Angliei, epoca vikingilor a început când abaţia de pe insula Lindisfarne, în largul coastei britanice de nord, a fost distrusă de o flotă de nave pe 8 iunie 793. Toţi călugării au fost ucişi. Evenimentul a provocat valuri de şoc prin regatele creştine din nord-vestul Europei: „Niciodată“, sugera eruditul Alcuin de York, „nu s-a văzut o asemenea atrocitate“. Doi ani mai târziu, în căutarea altor comori, vikingii au atacat abaţia de pe mica insulă Iona, leagănul creştinismului în Scoţia. Au urmat mai multe asemenea atacuri, danezii atacând coasta de est a Angliei şi nord-vestul Franţei, în timp

cronologie

793	834	853	856	860	865	866
Vikingii încep să facă raiduri în Insulele britanice	Începutul raidurilor vikingilor în nord-vestul Franţei	Olaf, fiul regelui Norvegiei, întemeiază regatul viking din Irlanda, cu capitala la Dublin	Vikingii jefuiesc Parisul	Atacul viking eşuat asupra Constantinopolului	Marea invazie daneză din East Anglia	Vikingii ocupă York şi pun stăpânire pe Northumbria

ce norvegienii s-a concentrat pe Insulele Hebride, ţărmul vestic al Scoţiei, Insula Man şi coastele Irlandei. Au ocupat şi Insulele Orkney, Shetland şi Feroe şi au întemeiat colonii în Islanda şi Groenlanda şi chiar o aşezare de scurtă durată în America de Nord pe care au numit-o „Vinland", care se poate să fi fost în Newfoundland sau chiar în Maine.

Vikingii din Suedia şi-au îndreptat atenţia spre est, prin ţările baltice, spre Rusia, navigând pe Volga până la Marea Caspică şi pe Nipru spre Marea Neagră şi chiar atacând Constantinopolul, capitala Imperiului Bizantin. Chiar dacă a fost o încercare eşuată, împăraţii bizantini au fost atât de impresionaţi de abilităţile de luptă ale vikingilor, încât mai târziu i-au recrutat în număr mare pentru a-şi crea garda personală de corp, cunoscută sub numele de Garda Varegă. În Rusia, suedezii erau cunoscuţi drept „Rus" şi au întemeiat cel mai important principat rus, cu capitala la Kiev.

„Atunci lupii măcelurilor, fără să le pese de apă, S-au năpustit de la vest prin râuri strălucitoare, Purtând scuturi dinspre uscat... "

Bătălia de la Maldon, un poem anglo-saxon anonim, cca 1000, care descrie o victorie a vikingilor asupra englezilor în 991

Ce anume a determinat expansiunea vikingilor este subiect de dezbatere, dar este posibil ca, în asprele lor ţări nordice, producţia agricolă să fi rămas în urma creşterii populaţiei, ceea ce i-a determinat pe mulţi să se uite spre ţinuturile mai bogate şi mai temperate din sud. Corsarii se poate să fi fost conştienţi şi de slăbiciunile pe care le aveau teritoriile lor ţintă: în acea perioadă, Anglia era formată dintr-o serie de regate anglo-saxone care concurau între ele, în timp ce, dincolo de Canalul Mânecii, Imperiul Franc creat de Carol cel Mare începea să se prăbuşească după moartea lui Ludovic cel Pios în 840.

Vikingii în Insulele britanice La început, vikingii au venit ca nişte corsari în nord-vestul Europei, dar cu mult înainte de a începe să se sedentarizeze şi ca o serie de regate norvegiene, precum cele cu centrele la Dublin şi York, să apară. Până în secolul al IX-lea, vikingii

871	CCA 874	877	CCA 880	886	896	911
Alfred cel Mare devine rege al Wessexului şi începe să opună rezistenţă vikingilor	Norvegienii ajung în Islanda	Danezii preiau Mercia	Suedezii întemeiază statul ruşilor kieveni, nucleul Rusiei de azi	În Anglia se instalează prin tratat stăpânirea daneză	Alfred respinge noua invazie daneză a Angliei	Conducătorul viking Rollo devine primul duce al Normandiei

Normanzii

În 896, „marea oştire“ vikingă a invadat Franţa de nord-vest. În 911, pentru a cumpăra pacea, regele Carol al III-lea al Franţei i-a acordat lui Rollo, unul dintre liderii vikingi, ţinuturi întinse în jurul gurii de vărsare a fluviului Sena, o zonă care a devenit cunoscută sub numele de Normandia („Norman“ fiind o variantă a „omul din nord“). În schimb, Rollo a acceptat să fie botezat şi l-a recunoscut pe Carol ca rege. Ducii din Normandia au adoptat limba şi cultura Franţei, deşi îşi afirmau adesea independenţa politică. Normanzii au continuat aventurile militare ale strămoşilor lor norvegieni, cucerind teritoriile în sudul Italiei şi în Sicilia, în timp ce, în 1066, ducele Wilhelm i-a învins pe englezi la Hastings şi a devenit William Cuceritorul. Franceza va fi limba oficială de la curtea engleză pentru următorii 300 de ani.

cotropiseră regatele anglo-saxone din Northumbria, Mercia şi East Anglia. Doar Wessexul, sub regele Alfred cel Mare, a rezistat şi, în secolul următor, urmaşii săi au ripostat şi au reuşit să unifice Anglia. Totuşi, danezii au colonizat mare parte din estul Angliei şi, până la sfârşitul secolului al XI-lea, legile şi obiceiurile daneze au predominat în această zonă. Influenţa vikingă poate fi încă detectată în multe denumiri din engleză: de exemplu, sufixul comun „-by“, echivalentul scandinav pentru „fermă“ sau „sat“, se găseşte în nume precum Grimsby, Whitby şi Derby.

Finalul secolului al X-lea a fost martorul unei reînnoiri a atacurilor de amploare ale vikingilor, iar regele englez, Ethelred cel Şovăielnic, a încercat să-i cumpere pe corsari cu sume mari de bani, cunoscute şi ca „Danegeld“. Porecla lui Ethelred, „Şovăielnicul“, vine de la *unraed* din engleză veche, însemnând „ducând lipsă de sfaturi bune“, el justificând această descriere atunci când în 1002 – poate în încercarea de a restabili mândria naţională – a poruncit masacrarea tuturor danezilor din Anglia. Printre cei ucişi s-a numărat sora regelui Danemarcei, Sweyn Forkbeard, care a ordonat o înteţire a atacurilor daneze şi care a ajuns în Anglia în 1013. Ethelred a fugit, iar Sweyn a fost proclamat rege. Deşi Sweyn a murit în anul următor, fiul său Cnut va conduce Anglia preţ de două decenii, o perioadă de pace şi de relativă prosperitate. Cnut însuşi,

cronologie

914	930	965	CCA 986	995	CCA 1000
Regele Eduard cel Bătrân începe recucerirea de sub stăpânirea daneză	Crearea Althing, parlamentul islandez	Creştinismul este adoptat în Danemarca	Erik cel Roşu ajunge în Groenlanda din Islanda, dându-i numele său pentru a atrage colonişti	Începutul convertirii Suediei la creştinism	Leif Eriksson întemeiază o aşezare norvegiană în America de Nord, cu 500 de ani înainte de Columb

care era şi cel mai puternic om din Scandinavia în acel moment, a fost primit la Roma de papă şi de Sfântul Împărat Roman ca prinţ creştin printre prinţi creştini.

Guvernarea daneză a Angliei s-a încheiat odată cu moartea fiului lui Cnut, Harthacnut, în 1042. Dar ambiţia norvegienilor se concentra încă pe Anglia, iar în 1066, invazia regelui norvegian Harold Hardrada s-a încheiat când acesta a fost ucis la Podul Stamford lângă York. La scurt timp după aceea, ducele Wilhelm de Normandia, descendentul francofon al corsarilor vikingi, a ajuns în Sussex. Victoria sa în Bătălia de la Hastings avea să schimbe cursul istoriei englezilor.

„Rollo, dispreţuind gestul îngenuncherii, a apucat piciorul regelui şi l-a dus la gură, în timp ce rămase în picioare. Regele a căzut lat pe spate şi toţi oamenii din nord au izbucnit în râs."

William de Malmesbury, cca 1125, descrie cum primul duce de Normandia a sărutat piciorul lui Carol al III-lea al Franţei, într-un omagiu batjocoritor

Legea norvegiană a domnit în alte părţi ale Insulelor britanice. Irlanda, Dublin, Wexford, Waterford şi Limerick au rămas în mare parte oraşe ale vikingilor până la invazia anglo-normandă din secolul al XII-lea. În Scoţia, Insulele Hebride au rămas în mâinile norvegienilor până când scoţienii l-au învins pe regele Haakon al IV-lea al Norvegiei la Largs, în 1263. Orkney şi Shetland au fost transferate Coroanei scoţiene abia în 1472, ca parte de zestre pentru o căsătorie dinastică, iar oamenii din acele insule, cu strămoşii lor nordici, încă nu se consideră ca fiind parte integrantă a Scoţiei.

Idee principală

1013–1042
Anglia este condusă de Sweyn Forkbeard al Danemarcei şi de succesorii săi, Cnut, Harold Picior-de-Iepure şi Harthacnut

1014
Brian Boru, rege al Irlandei, îi învinge pe vikingi la Clontarf

1066
SEPTEMBRIE Harold Hardrada al Norvegiei este ucis la Podul Stamford
OCTOMBRIE Ducele Wilhelm de Normandia îi învinge pe englezi conduşi de Harold al II-lea la Hastings

1169
Invazia anglo-normandă marchează sfârşitul regatelor galico-norvegiene din Irlanda

SEC. XV
Este abandonată colonia norvegiană din Groenlanda, probabil din cauza răcirii climei

Cruciade

Timp de două secole, între 1096 şi 1291, conducătorii Europei de Vest au iniţiat o serie de campanii militare împotriva musulmanilor din Orientul Apropiat, în încercarea de a recupera ţinuturile sfinte – în special Ierusalimul – pentru creştinătate. Cruciadele au fost sprijinite de Biserica Romano-Catolică, care acorda iertarea păcatelor celor care promiteau să devină cruciaţi.

Fără îndoială, motivele multora dintre cei care „luau Crucea" erau idealiste – cel puţin la început. Dar, aşa cum se întâmplă adesea, zelul religios a adus cu el o cruzime neomenească faţă de necredincioşi. Şi războaiele iniţiate din motivul cel mai sfânt au degenerat curând în lupte nedemne pentru putere şi profit.

„Lăsaţi-i pe cei care erau bandiţi să devină soldaţii lui Hristos..."

Papa Urban al II-lea
vorbeşte despre Prima Cruciadă la Clermont, 1095

Deşi cele mai cunoscute cruciade au fost cele din Ţara Sfântă, au existat şi campanii motivate religios, iniţiate împotriva păgânilor, precum slavii şi balticii din nord-estul Europei, împotriva ereticilor, precum catarii din sudul Franţei, şi împotriva conducătorilor musulmani din Spania într-un proces numit Reconquista. Şi aceste campanii au fost marcate de fervoare, intoleranţă şi sălbăticie.

Prima cruciadă Prima cruciadă a fost iniţiată printr-un apel al lui Alexie I, conducătorul ortodox grec al Imperiului Bizantin, care a implorat ajutorul papei Urban al II-lea pentru a se opune turcilor selgiucizi musulmani. În urma bătăliei decisive de la Manzikert din 1071, selgiucizii au ocupat cea mai mare parte a Anatoliei, iar Alexie a cerut ajutorul mercenarilor din Occident ca să facă faţă ameninţării abătute asupra imperiului său.

cronologie

638	1071	1095	1096	1098	1099
Arabii musulmani cuceresc Ierusalimul	Turcii selgiucizi îi înving pe bizantini la Manzikert	Papa Urban al II-lea proclamă Prima Cruciadă	Prima Cruciadă porneşte spre Ţara Sfântă	Cruciaţii ocupă Antiohia	Cruciaţii ocupă Ierusalimul şi întemeiază state în Siria şi Palestina

Biserica Ortodoxă Greacă din Răsărit şi Biserica Romano-Catolică din Apus deveniseră tot mai înstrăinate una de alta, iar papa a văzut în nenorocirea bizantină o ocazie de a afirma întâietatea Romei asupra întregii creştinătăţi şi de a opri înaintarea Islamului în ţările care fuseseră anterior creştine. În 1095 a ţinut o predică la Clermont, în Franţa sa natală, menţionând atrocităţile făcute de musulmani împotriva pelerinilor creştini din Ţara Sfântă – deşi, în general vorbind, musulmanii erau toleranţi faţă de pelerinii creştini, dându-şi seama că erau o sursă importantă de venit.

Despre utilizarea propagandei

Baha ad-Din, prietenul şi biograful lui Saladin, a relatat cum, pentru a stârni spiritele războinicilor creştinătăţii pentru o a Treia Cruciadă, Conrad, marchizul de Montferrat, a cerut să se realizeze o pictură care reda un cavaler musulman călcând pe mormântul lui Hristos din Ierusalim, în timp ce calul său urina pe locul sfânt. Această pictură a circulat pe scară largă şi a servit ca mijloc eficient de a recruta o armată uriaşă.

Impactul predicii lui Urban s-a dovedit a fi electrizant. La acea vreme, Europa occidentală trecea printr-o perioadă de creştere a populaţiei, prosperitate economică şi încredere spirituală, iar predica lui Urban a contribuit la concentrarea ambiţiilor multor baroni războinici nerăbdători – mulţi dintre ei normanzi sau francezi – care au văzut o şansă de a găsi un refugiu în est, în timp ce îşi ajutau semenii creştini şi îşi salvau propriile suflete.

În mai puţin de un an, mai multe armate au pornit spre Ţara Sfântă. În 1098, după un asediu îndelungat, au luat Antiohia din Siria de la selgiucizi, iar în 1099 au ocupat Ierusalimul şi i-au ucis pe locuitorii săi musulmani şi evrei – bărbaţi, femei şi copii. „Dacă ai fi fost acolo“, scrie un cronicar creştin al acelor vremuri, „picioarele tale ar fi fost pătate până la glezne de sângele celor ucişi.“ Şi moscheile din oraş au fost distruse. Cruciaţii au întemeiat un nou regat al Ierusalimului, sub care se aflau trei state vasale: ţinuturile Tripoli şi Edessa şi principatul Antiohiei.

1144	1146–1149	1187	1189–1192	1200–1204	1209–1229
Turcii cuceresc statul cruciat Edessa	A Doua Cruciadă nu reuşeşte să ocupe Damascul	Saladin îi înfrânge pe cruciaţi la Hattin şi cucereşte Ierusalimul	A Treia Cruciadă cucereşte Acra, dar nu reuşeşte să ocupe Ierusalimul	A Patra Cruciadă face ravagii în Constantinopol şi întemeiază Imperiul Latin	Cruciada Albingensiană împotriva catarilor eretici din Sudul Franţei

Cruciadele ulterioare S-a spus că Prima Cruciadă a avut succes pentru că nu au fost implicaţi regi... şi nici rivalităţi naţionale. A Doua Cruciadă a fost o aventură regală, fiind condusă de regele Ludovic al VII-lea al Franţei şi de Conrad al III-lea, împăratul german. Aceasta a fost provocată de recucerirea Edessei de către musulmani în 1144,dar a avut prea puţin succes – asediul cruciaţilor asupra Damascului a fost un eşec şi cruciada a fost abandonată.

În 1187,Saladin, sultanul Egiptului şi al Siriei, a recucerit Ierusalimul, determinând a Treia Cruciadă, condusă de împăratul german, Frederick „Barbarossa“ (care a murit pe drum), regele Filip al II-lea al Franţei şi regele Richard I („Inimă de Leu“) al Angliei. După cucerirea Ierusalimului, Saladin i-a cruţat pe creştini şi le-a lăsat bisericile şi lăcaşurile de cult în mare parte neatinse; în schimb, când Richard I a cucerit Acra, a ucis vreo 3 000 de prizonieri. Cruciaţii nu au reuşit să recucerească Ierusalimul, dar, înainte de a părăsi Ţara Sfântă, Richard a negociat un tratat cu Saladin, prin care musulmanii le asigurau pelerinilor creştini trecerea în siguranţă.

A Patra Cruciadă s-a transformat într-un exerciţiu absolut cinic. La cererea expresă a veneţienilor, cruciaţii şi-au întors atenţia de la Ţara Sfântă spre Imperiul Bizantin,

Reconquista

Campania creştină de recucerire a Peninsulei Iberice de la maurii musulmani a durat aproximativ patru secole şi, spre deosebire de cruciadele din Orientul Apropiat, succesul acesteia a fost permanent. Regatele creştine din nord, Castilia şi Aragonul, au început să ocupe teritorii de la mauri la mijlocul secolului al XI-lea,iar, după victoria decisivă de la Las Navas de Tolosa în 1212, procesul a devenit ireversibil. Granada,ultima posesie musulmană din Spania,a capitulat în 1492. Dar,în timp ce musulmanii din Spania au sprijinit în general o cultură tolerantă şi pluralistă, noii conducători creştini ai ţării, regele Ferdinand şi regina Isabela, au obligat evreii şi musulmanii din ţară să se convertească sau să se confrunte cu moartea ori expulzarea. Ulterior, până şi convertiţii s-au aflat în atenţia Inchiziţiei spaniole, iar cei suspectaţi că îşi practicau în secret religia au fost arşi pe rug.

cronologie

1212	1216–1221	1228	1244	1248	1261	1268
În Bătălia de la Las Navas de Tolosa, victorie creştină decisivă asupra maurilor din Spania	A Cincea Cruciadă nu reuşeşte să ocupe Cairo	A Şasea Cruciadă asigură recuperarea Ierusalimului prin tratat	Ierusalimul este recucerit de musulmani	A Şaptea Cruciadă: Ludovic al IX-lea al Franţei (sf. Ludovic) este capturat în timp ce încerca să cucerească oraşul Cairo	Restaurarea stăpânirii bizantine în Constantinopol	Căderea Antiohiei în faţa mamelucilor

rivalul comercial al Veneţiei în estul Mediteranei. În 1204, Constantinopolul este cucerit şi locurile sale sfinte sunt profanate, întemeindu-se un stat latin care a existat o jumătate de secol. Aceasta a marcat ultima ruptură între ramurile orientală şi occidentală ale creştinismului.

Cruciadele ulterioare, în Egipt şi în Ţara Sfântă, au obţinut prea puţine, în timp ce musulmanii au recucerit cetăţile rămase drept fortăreţe ale cruciaţilor, de-a lungul coastei Siriei şi Palestinei. Deşi Ierusalimul a fost recuperat prin tratat în 1228, acesta a fost pierdut din nou în 1244, iar în 1291 Acra, ultima fortăreaţă din Ţara Sfântă a cruciaţilor, a fost cucerită de mamelucii din Egipt.

Cruciadele – pe care filosoful german Friedrich Nietzsche le-a caracterizat drept „nimic altceva decât piraterie la nivel superior" – au lăsat în lumea musulmană o ranchiună de durată împotriva Occidentului. Folosirea de către preşedintele George W. Bush a cuvântului „cruciadă" pentru a descrie „Războiul împotriva terorii" de după 11 septembrie a provocat consternare în afara SUA; iar radicalii islamişti caracterizează deliberat forţele occidentale din Irak şi Afghanistan drept „cruciate", ştiind prea bine că termenul însumează atrocităţile comise în Ierusalim şi Acra cu un mileniu în urmă.

„Ierusalimul este pentru noi un obiect de cult la care nu am putea renunţa, nici dacă ar mai rămâne doar unul dintre noi..."

Richard I către Saladin

„Ierusalimul este al nostru la fel de mult ca al vostru; într-adevăr, este cu atât mai sacru pentru noi decât pentru voi..."

Saladin către Richard I

Această corespondenţă a fost înregistrată de biograful lui Saladin, Baha ad-Din, el însuşi martor al celei de-a Treia Cruciade

Idee principală

1270	1271–1272	1289	1291	1420–1434	1492
A Opta Cruciadă este deviată spre Tunis, unde moare Ludovic al IX-lea	A Noua Cruciadă se încheie cu un eşec	Căderea Tripoliului în faţa mamelucilor	Căderea Acrei, ultimul bastion cruciat în Orientul Apropiat	Cruciadă împotriva husiţilor proto-protestanţi din Boemia	Căderea Granadei, ultima posesiune musulmană în Spania

Moartea Neagră

La mijlocul secolului al XIV-lea, Europa a fost lovită de o calamitate pe care nu o mai cunoscuse vreodată, cu o rată a mortalității care nu a fost egalată nici de cele două războaie mondiale din secolul trecut. Se estimează că, pe întreg continentul, aproximativ o treime din populație a murit în decurs de trei ani.

Cauza a fost o pandemie de ciumă – cunoscută la acea vreme ca Marea Molimă și, ulterior, ca Moartea Neagră. Mai mulți cronicari ai vremii remarcau că „viii nu erau de ajuns ca să îngroape morții".

Consecințele Morții Negre s-au extins dincolo de mortalitatea devastatoare. A fost o lovitură grea pentru psihicul colectiv al Europei medievale. Duse au fost certitudinile și optimismul Evului Mediu Mijlociu. Se părea că Dumnezeu trimitea o pedeapsă cruntă poporului său, nemaivăzută de pe vremurile Vechiului Testament. Cu siguranță exista ceva putred în inima umanității pentru a justifica un asemenea dezastru și ceva deosebit de putred în biserica lui Dumnezeu, care nu putea face nimic pentru a opri valul letal al bolii. Pentru mulți oameni părea că veniseră zilele din urmă, acea perioadă de frământări pentru omenire, care preceda a doua venire a lui Hristos.

Natura fiarei În Evul Mediu, oamenii nu aveau nici o idee despre ce anume provoca boala și, astfel, s-au trezit neputincioși în a-i preveni răspândirea sau a găsi un remediu. Abia la sfârșitul secolului al XIX-lea, oamenii de știință au identificat bacteria, *Yersinia pestis*, care provoacă ciuma și și-au dat seama că era transmisă prin ciupiturile de purici aduși de șobolanii negri.

cronologie

CCA SEC. VI D.HR.	1330	1346	1347
Primele mari pandemii de ciumă se răspândesc din Egipt până în Constantinopol și dincolo de Mediterana	A doua mare pandemie de ciumă izbucnește în stepele din Asia Centrală	Ciuma ajunge în portul Kaffa de la Marea Neagră	Ciuma ajunge în Sicilia, Constantinopol, Napoli, Genova și Marsilia

Cea mai comună formă de boală din timpul Morţii Negre a fost probabil ciuma bubonică – numită astfel după furunculele negre şi tari, de mărimea unui ou sau chiar a unui măr, care apăreau în zona inghinală şi la axile. Cei infectaţi făceau febră şi delirau, aveau dureri violente în piept şi vomitau sânge. Puţini trăiau mai mult de trei sau patru zile şi mulţi mureau în câteva ore. Iarna, tulpina pneumonică a bolii, răspândită prin tuse, era mai comună, în timp ce o a treia tulpină, ciuma septicemică, infecta sângele şi îşi ucidea victimele înainte de apariţia oricăror simptome. Unii oameni de ştiinţă de azi cred că se poate ca pandemia să fi fost, de fapt, virală de la bun început.

„Mulţi mureau ziua sau noaptea pe străzi...; întregul loc era un mormânt. “

Giovanni Boccaccio, în Decameronul, 1350–1353, descrie ciuma din Florenţa

În afara Asiei Moartea Neagră îşi are probabil originea în stepele din Asia Centrală şi s-a răspândit pe rutele comerciale în Europa. Într-o relatare, tătarii care au asediat portul Kaffa (Teodosia de azi) din Crimeea, în 1346, au fost nevoiţi să-şi abandoneze operaţiunile din cauza bolii, dar înainte de a pleca au catapultat cadavrele celor care muriseră dincolo de ziduri, în speranţa de a infecta locuitorii oraşului. Anul următor, negustorii genovezi – sau şobolanii de la bordul navelor lor – au dus boala de la Kaffa la Messina, în Sicilia, iar în 1348 a traversat ţările mediteraneene şi a ajuns în Anglia.

În anii 1349–1350, ciuma a devastat Franţa, toată Marea Britanie, Scandinavia, Germania şi Europa Centrală. „A trecut fulgerător dintr-un loc în altul“, menţionează cronicarul englez Robert de Avesbury, „ucigându-i cu rapiditate pe mulţi care dimineaţa fuseseră bine... În aceeaşi zi, douăzeci, patruzeci, şaizeci şi de multe ori mai multe cadavre erau puse în acelaşi mormânt.“ În portul englez din Bristol, iarba crescuse înaltă pe străzile tăcute. În unele locuri, mortalitatea a ajuns la 60%, iar în Europa, în cea mai optimistă estimare, au pierit aproximativ 25 de milioane de oameni.

1348	1349	1349–1350	1351	1358
Ciuma se răspândeşte în zona Mediteranei şi în vestul Europei, ajungând până în sudul Angliei. Papa Clement al VI-lea emite o bulă prin care îi declară pe evrei nevinovaţi de boală	Papa emite o bulă prin care îi condamnă pe cei care se autoflagelează	Ciuma afectează tot nordul şi centrul Europei	Statutul muncitorilor în Anglia	Răscoala Jacquerie în Franţa (numită după porecla unui ţăran). Revolta în Bruges.

Provocare pentru vechea ordine Umanitatea ieşise din graţiile lui Dumnezeu şi prin Europa domnea o nouă atmosferă de pesimism. Literatura şi arta vremii sunt pline de imagini despre moarte şi damnare – viziuni ale Iadului şi ale Diavolului, Dansul morţii, Moartea cu coasa, Cei patru călăreţi ai Apocalipsei. Vizualizarea consecinţelor letale ale păcatului a dus la o creştere a evlaviei şi, odată cu aceasta, la critici la adresa delăsării şi a lăcomiei clerului. Au apărut diferite mişcări de protest, precum cea a lollarzilor în Anglia şi a husiţilor în

Frică şi dezgust

În faţa ororii aproape inimaginabile a Morţii Negre, oamenii au recurs la tot felul de remedii disperate. Boala era cel mai adesea atribuită aerului rău, astfel că uşile şi ferestrele erau ţinute închise, se ardeau substanţe aromatice, iar cei care se încumetau să iasă afară purtau bureţi înmuiaţi în oţet. Unii au dat vina pe apă, care, spuneau ei, trebuia să fi fost poluată de păianjeni, broaşte şi şopârle – întruchipări ale pământului, murdăriei şi Diavolului – sau chiar cu carnea vasiliscului, un şarpe mitologic care putea ucide un om dintr-o singură privire. Ţapi ispăşitori au fost căutaţi peste tot – leproşii, bogaţii, săracii, clerul şi, cei mai populari, evreii, care erau supuşi unor mari pogromuri.

Evitarea vieţii întinate şi curăţarea de păcatul ascuns deveniseră o obsesie, iar demonstraţii masive de autoflagelare au izbucnit peste tot în Germania, Ţările de Jos şi Franţa. Cei care se autoflagelau, care dispreţuiau compania femeilor, şi-au luat nume precum Purtătorii de cruce, Confrăţia flagelaţilor şi Frăţia crucii, iar în şedinţele lor ritualice şi însângerate căutau să-şi cureţe nu numai propriile păcate, ci şi să îşi asume păcatele lumii şi, astfel, să evite ciuma şi nimicirea completă a omenirii. Astfel, flagelaţii au atras laude din partea oamenilor şi, la început, au fost toleraţi şi chiar încurajaţi de autorităţile ecleziastice şi laice. Totuşi, de îndată ce au părut să ameninţe ordinea, au fost condamnaţi categoric, iar, în octombrie 1349, papa Clement al VI-lea a emis o bulă pentru interzicerea lor.

cronologie

ANII 1370	1381	1382–1384	1414	1420–1434
Frământări populare în mai multe oraşe italiene	Revolta ţăranilor în Anglia	Câteva oraşe flamande se răzvrătesc	Reprimarea rebeliunii lollarzilor în Anglia	Războaiele husite în Boemia

Boemia, iar reprimarea lor de către autoritatea papală a anunţat Reforma protestantă din secolul al XVI-lea.

Nu a fost contestată doar autoritatea consacrată a Bisericii. De îndată ce molima a trecut, serviciile fermierilor care supravieţuiseră au fost tot mai căutate, ceea ce a dus la solicitarea de a fi plătiţi mai bine. Moşierii au rezistat în faţa unor asemenea cereri; în Anglia, de exemplu, Statutul muncitorilor din 1351a încercat să îngheţe salariile la nivelul celor de dinaintea ciumei. Nemulţumirea provocată atât în rândul ţăranilor, cât şi al oamenilor de la oraş, exacerbată de taxele mari, a dus la rebeliuni populare – Jacqueria din Franţa în 1358,de exemplu, şi răscoala ţăranilor din Anglia în 1381.Au existat tulburări şi în oraşele din Flandra şi Italia. Chiar dacă asemenea rebeliuni au fost reprimate până la sfârşitul secolului, deficitul de forţă de muncă a dus la abandonarea iobăgiei în multe părţi din Europa, iar salariile reale pentru majoritatea populaţiei au crescut la niveluri nemaiîntâlnite până atunci. Pentru mulţi, Moartea Neagră a inaugurat o epocă de aur de bunăstare relativă.

„Şi nici un clopot nu a bătut şi nimeni nu a plâns, indiferent de pierderea sa, căci aproape toată lumea se aştepta la moarte... şi oamenii au spus şi au crezut: «Acesta este sfârşitul lumii».“

Agnolo di Tura, numit Grasul, colector de taxe la Siena, în 1348. Îşi îngropase chiar el cei cinci copii.

Idee principală

1664–1666	1666–1670	1679–1684	1720	SFÂRȘITUL SEC. XIX
Ultimul mare focar de ciumă din Londra ucide 70 000 de oameni	Ciumă în vestul Germaniei și Olanda	Ciumă în Europa Centrală	Ultimul mare focar european, la Marsilia	A treia mare pandemie de ciumă în China și India

India precolonială

Culturile care înfloresc acum în Egipt şi Orientul Mijlociu nu prea seamănă cu cele care au înflorit în aceste regiuni în vremuri străvechi. Cuceririle grecilor, romanilor şi arabilor au creat rupturi cu trecutul îndepărtat. În schimb, cultura hindusă care înfloreşte încă în India reprezintă continuarea unei civilizaţii care îşi găseşte originea cu peste trei milenii şi jumătate în urmă.

Istoria Indiei este, desigur, cu atât mai veche. În 5000 î.Hr., apare agricultura în Valea Indului, unde, în jur de 2600 î.Hr., se naşte una dintre primele civilizaţii urbane ale lumii, concentrată în jurul oraşelor planificate Harappa şi Mohenjo Daro.

Apariţia culturii hinduse După 1700 î.Hr., oraşele de pe Valea Indului au intrat în declin, probabil din cauza sosirii unui popor nomad din vest, arienii, care vorbeau o proto-indo-europeană (cunoscută sub numele de sanscrită în forma sa scrisă de mai târziu). Cele mai vechi scrieri ale lor, o colecţie de imnuri, incantaţii, farmece şi ritualuri cunoscute sub numele de Vede, datează de pe la anul 1500 î.Hr. şi marchează apariţia hinduismului. Această religie politeistă a evoluat într-o ierarhie complexă şi extrem de colorată de zei şi zeiţe, mulţi dintre ei fiind încă veneraţi în toată India.

Primele regate hinduse întemeiate de arieni în bazinul Gangelui erau rigide ierarhic, regele asumându-şi statutul divin până la moarte. Sub el

cronologie

5000 – 2000 î.Hr.	2600 – cca 1700 î.Hr.	800 î.Hr.	cca 500 î.Hr.	326 î.Hr.
Agricultura se răspândeşte în India	Civilizaţia de pe Valea Indului	State hinduse întemeiate în bazinul Gangelui	Începutul budismului	Alexandru cel Mare ajunge la Ind

se aflau pături bine definite – preoţii (brahminii), soldaţii şi nobilii, fermierii şi meşteşugarii şi, la bază, iobagii. De-a lungul mileniilor, această structură aprobată religios a devenit tot mai rigidă şi constituie baza sistemului castelor ereditare care joacă încă un rol important în societatea indiană modernă, în ciuda eforturilor reformatorilor de a-l aboli.

În jurul anului 500 î.Hr., apar o serie de secte religioase noi, în special jainismul şi budismul. Acestea au renunţat la panoplia colorată a zeilor hinduşi, dar împărtăşeau multe dintre conceptele de bază, precum ciclul morţii şi al renaşterii (samsara), ideea că indivizii suferă consecinţele propriilor acţiuni (karma) şi conceptul de dharma, interpretat variat ca „lege“, „cale“,„datorie“ sau „natură“.

„Gura lui a devenit Brahmanul; braţele au fost puse în Războinic, coapsele în popor şi din picioarele lui s-au născut slujitorii. “

„Imnul omului“ din Rig Veda, (cca 1500 î.Hr.), o primă prezentare a sistemului de caste

Fluxul şi refluxul de putere În general, India antică a cuprins un mozaic de mici regate, dar au existat momente în care un conducător sau o dinastie a ajuns să aibă putere asupra multor altora. Un asemenea conducător a fost Chandragupta Maurya (a domnit între 321–297 î.Hr.), care a fondat dinastia Maurya, cu centrul în regatul Magadha, în vestul Bengalului. Chandragupta a cucerit o mare parte din nordul sub-continentului, din Afghanistan în vest până în Assam în est şi până în sud, până la platoul Deccan. Nepotul lui Chandragupta, Aşoka (a domnit între 272–232 î.Hr.), a transformat cuceririle bunicului său într-un imperiu controlat de la centru, administrat în acord cu principiile budiste: Aşoka era conştient mai ales de obligaţia care îi revenea conducătorului de a face ceea ce trebuia.

După Aşoka, puterea Maurya s-a diminuat treptat. Abia în secolul al IV-lea d.Hr., o altă dinastie, Gupta, a construit un imperiu care să se ridice la anvergura celui al lui Aşoka. Familia Gupta a inaugurat o epocă de aur în arte şi ştiinţe, dar Imperiul Gupta s-a destrămat la mijlocul secolului al VI-lea. Părţi ale imperiului lor au fost scurt timp reunite la începutul secolului al VII-lea de un conducător budist numit Harsha.

321–297 î.Hr.	272–232 î.Hr.	cca sec. II î.Hr.	cca sec. I d.Hr.	cca 320–540	606 – 647
O mare parte din nordul Indiei se uneşte sub Chandragupta Maurya	Domnia lui Aşoka, cel mai mare conducător al Imperiului Mauryan	Civilizaţie greco-indiană în Valea Indului	Kushanii din Asia Centrală încep să se stabilească pe Valea Indului	Imperiul Gupta din nordul Indiei	Harsha guvernează în Imperiu budist în nordul Indiei

După epoca sa, influenţa budismului în India a scăzut, deşi acesta s-a înrădăcinat în Asia de Sud-Est, Tibet, China şi Japonia.

India musulmană India a intrat prima dată în contact cu Islamul în 711, când o armată arabă venită dinspre Iran a invadat şi a ocupat provincia Sind, regiunea din jurul gurii de vărsare a Indului. Viitoarele invazii musulmane au venit dintr-o direcţie diferită, dinspre Afghanistan din nord-vest şi au fost conduse de lideri de origine turcă. Atacurile au fost iniţiate la începutul secolului al XI-lea, dar abia în 1206 s-a întemeiat Sultanatul islamic din Delhi.

Acesta a fost primul şi cel mai puternic dintre numeroasele state musulmane create în nordul Indiei în secolele următoare, timp în care o minoritate importantă de indieni s-au convertit la Islam. Hinduismul a rămas

Epoca de aur Gupta

Perioada Imperiului Gupta, din secolele al IV-lea–al VI-lea d.Hr., este considerată în India o epocă de aur. În literatură, epopeea antică hindusă sanscrită *Mahabharata* a ajuns la forma finală, în timp ce marele poet Kalidasa – care a fost descris ca un Shakespeare sanscrit – a creat noi epopei, în paralel cu poezie şi drame lirice. În arhitectură, unul dintre cele mai mari monumente Gupta este bogat ornamentatul Templu Mahabodhi din Bodh Gaya, locul în care Buddha a ajuns la iluminare, în timp ce misteriosul Pilon de Fier din Delhi – care până în prezent nu arată nici o urmă de rugină – este o realizare remarcabilă.

În ştiinţă, astronomul Aryabhatta a dovedit – printre altele – că Pământul se învârte în jurul Soarelui şi se roteşte pe propria axă, în timp ce tratatul astronomic şi matematic cunoscut sub numele de *Surya Siddhanta* conţine o definiţie a funcţiei sinusoidale folosite în trigonometrie. Dezvoltarea sistemului de numere zecimale şi folosirea lui zero au avut însă cea mai mare importanţă, aceste inovaţii fiind preluate ulterior de matematicienii musulmani şi transmise, în cele din urmă, în Europa.

cronologie

711	ÎNCEPUTUL SEC. XI	SFÂRŞITUL SEC. XII	1206	1336–1565	1398
Armata arabă cucereşte provincia Sind	Mahmud din Ghazni, conducător turco-afghan, atacă nord-vestul Indiei	Muhammad din Ghur, un alt conducător turco-afghan, cucereşte mare parte din partea centrală şi de nord a Indiei	Întemeierea sultanatului musulman din Delhi	Imperiu hindus din Vijayanagar în sudul Indiei	Delhi este prădat de Timur (Tamerlan), care susţine că se trage din Ginghis Han

totuşi la putere în sud, unde Imperiul Vijayanagar s-a menţinut aproximativ 200 de ani, până la prăbuşirea sa din 1565.

Invadatorul turco-afghan care a avut cel mai important impact a fost Babur din Kabul, care în 1526 a nimicit Sultanatul Delhi şi a întemeiat o dinastie care a continuat să cucerească tot subcontinentul, plus vârful sudic al acestuia. Aceştia erau mogulii – numiţi astfel pentru că pretindeau că se trag din mongolii turcici din Asia Centrală. Mogulii au lăsat o cultură măreaţă, remarcabilă pentru poezia de influenţă persană şi picturile miniaturale delicate. Au fost responsabili şi pentru unele dintre cele mai frumoase clădiri din India, de la Fortul Roşu din Delhi până la Taj Mahal în Agra. Sub nepotul lui Babur, Akbar cel Mare (a domnit între 1556–1605), India a obţinut un nivel de unitate de neegalat până acum, în parte datorită politicii sale de a încuraja bărbaţii capabili din majoritatea hindusă să participe la administrarea imperiului său.

Totuşi, sub împăratul Aurangzeb (a domnit între 1658–1707), toleranţa religioasă a fost abandonată, în detrimentul unităţii politice şi al eficienţei administrative. Puterea în subcontinent a devenit tot mai localizată, iar luptele interne şi slăbiciunile au făcut din India o pradă relativ uşoară pentru europeni, care, după ce au găsit o rută maritimă spre Asia, au căutat să exploateze marea bogăţie a continentului în propriul avantaj.

Idee principală

1497–1499	1526	1556–1605	1658–1707	1757
Vasco da Gama descoperă ruta pe mare din Europa până în India	Babur din Kabul nimiceşte Sultanatul Delhi şi întemeiază Imperiul Mogul	Domnia lui Akbar cel Mare	Imperiul Mogul începe să decadă sub Aurangzeb	Britanicii câştigă în Bătălia de la Plassey şi îşi asigură controlul asupra unei mari părţi a Indiei

China imperială

Primii conducători istorici ai Chinei, dinastia Shang, au apărut cu aproximativ 3 500 de ani în urmă – prima dintr-o serie de dinastii imperiale care au condus China până în secolul XX. Atunci au apărut elementele culturii chineze recunoscute, atât sub forma unei scrieri ideografice folosite şi în prezent, cât în stilul artefactelor sale – din bronz, ceramică, mătase şi jad.

China este atât de vastă, populaţia sa este atât de mare şi resursele atât de bogate încât milenii întregi chinezii nu au avut nevoie să privească dincolo de frontierele îndepărtate ale propriului ţinut, pe care l-au numit Regatul de Mijloc. Dincolo existau doar barbarii ignoranţi, în timp ce China înflorea... economic, artistic şi tehnologic. Până la începuturile Revoluţiei ştiinţifice din Occident, în secolul al XVI-lea, China a fost cu mult înaintea Europei în privinţa ştiinţei şi a tehnologiei şi ei îi datorăm patru invenţii esenţiale: busola, praful de puşcă, hârtia şi tiparul.

Primele dinastii China este traversată de două mari fluvii, Fluviul Galben (Huang He) în nord şi Yangtze (Chang Jiang) în sud. În câmpia fertilă a Fluviului Galben a apărut pentru prima dată agricultura în China, în jur anului 4000 î.Hr., răspândindu-se de acolo în bazinul Yangtze. Pe măsură ce societatea chineză devenea mai complexă, au apărut diverse centre ceremoniale importante, iar în timpul dinastiei Shang, acestea s-au dezvoltat în oraşe planificate, construite pe un caroiaj orientat spre punctele busolei. Dinastia Shang, care susţinea că are „mandat divin“, stăpânea mare parte a Chinei de Nord având ca bază de putere valea Fluviului Galben. Ca în Egiptul antic, în mormintele regilor familiei Shang s-au pus bunuri scumpe pentru a-i ajuta pe

cronologie

4000 î.Hr.	cca 1500 î.Hr.	cca 1000 î.Hr.	481–221 î.Hr.	500–300 î.Hr.	221 î.Hr.
Apare agricultura în valea Fluviului Galben	Întemeierea primei dinastii istorice, Shang	Dinastia Zhou înlocuieşte dinastia Shang	Perioada statelor combatante	Apariţia daoismului şi a confucianismului, două dintre principalele religii ale Chinei	Shi Huangdi devine primul împărat, întemeind scurta dinastie Qin şi construind Marele Zid

morţi în viaţa de apoi. Însă dinastia Shang a mers mai departe, sacrificând bărbaţi, femei şi copii pentru a-i îngropa, ca persoanele decedate să nu ducă lipsă de slujitori.

Dinastia Shang a fost răsturnată prin anul 1000 î.Hr. de statul Zhou din vest. Familia Zhou a susţinut că au moştenit „mandatul divin" şi şi-au întemeiat propria dinastie, care a rezistat până la începutul secolului al V-lea î.Hr., când China a intrat în perioada „statelor combatante".

Confucianismul şi statul

În preajma anului 500 î.Hr., un erudit de la curte, pe nume Kongfuzi – cunoscut în Occident drept Confucius – a constatat că, pentru a se conforma „voinţei cerului", oamenii trebuiau să arate împăratului acelaşi respect pe care îl aveau faţă de capul familiei lor. Acest accent pus pe ierarhie atât în familie, cât şi în stat – însoţit de valori confucianiste privind perfecţionarea personală, înţelepciunea, sinceritatea, loialitatea, mila şi compasiunea – a avut o influenţă de durată asupra societăţii chineze până în zilele noastre.

Primul împărat Perioada statelor combatante s-a încheiat în 221 î.Hr., când Zheng, regele micului stat din vest Qin, a ieşit victorios în faţa rivalilor săi. El şi-a luat numele de Shi Huangdi, s-a declarat împărat al întregii Chine şi şi-a extins frontierele până în Asia Centrală şi la Marea Chinei de Sud.

Shi Huangdi a centralizat administraţia, a standardizat greutăţile şi măsurile şi a construit multe drumuri şi canale. Dar şi-a atras ura poporului său prin reprimarea necruţătoare a oricărei opoziţii şi silind sute de mii de tineri să muncească la Marele Zid, aflat în extremitatea nordică. Conducătorii anteriori construiseră diferite ziduri de apărare împotriva nomazilor din nord, dar Shi Huangdi a hotărât să le lege între ele şi să consolideze fortificaţiile deja existente. Prin urmare, zeci de mii de muncitori au murit.

Creşterea şi descreşterea dinastiilor După ce Shi Huangdi moare în 210 î.Hr., este înmormântat împreună cu o remarcabilă

210 Î.HR.	202 Î.HR.	CCA 100 D.HR.	265–316	386–533	589–618
Moartea lui Shi Huangdi	Dinastia Han începe să extindă imperiul şi să introducă reforme administrative	Budismul se răspândeşte în China	Dinastia Jin este distrusă, în cele din urmă, de invazia nomazilor	Dinastia nomadă Wei din nordul Chinei	Dinastia Sui uneşte nordul şi sudul Chinei

„armată de teracotă“ formată din mii de statui de soldaţi în dimensiune naturală. La scurt timp, o nouă dinastie, Han, preia puterea. Dinastia Han, care a condus în China 400 de ani, a îmbunătăţit administraţia prin instituirea de examene de admitere în serviciul public şi prin detaşarea administratorilor departe de casele lor pentru a preveni corupţia. Dinastia Han a iniţiat îmbunătăţiri în agricultură şi o extindere ulterioară a imperiului şi a controlat Drumul Mătăsii până în Asia Centrală. Prin intermediul Drumului Mătăsii – sistemul de drumuri pe uscat numit după cel mai apreciat produs de export din China – s-au stabilit legături comerciale cu popoare din Occident, inclusiv cu Imperiul Roman, ale cărui graniţe se aflau în celălalt capăt al Asiei.

„Statul întemeiat de împărat este cel mai mare văzut vreodată. “

Inscripţie realizată din ordinul lui Shi Huangdi la instalarea sa ca împărat în 221 î.Hr.

Familia Han a fost urmată de o succesiune de dinastii, ale căror capitale imperiale organizate strict, cu populaţii care se apropiau de un milion, au fost cele mai mari oraşe din lume între căderea Romei şi ascensiunea Londrei în secolul al XVIII-lea. Noile dinastii aveau tendinţa să înceapă în forţă, cu o administraţie centrală eficientă şi imparţială, dar, în timp, era slăbite de puterile rivale din provincii, de revoltele ţărăneşti împotriva taxelor excesive şi de invaziile călăreţilor nomazi veniţi din nord. Două asemenea invazii au dus la crearea unor noi dinastii: în anii 1270, mongolii sub Kublai Han au încheiat cucerirea Chinei, au întemeiat dinastia Yuan, iar în 1644, un clan din Manciuria a ocupat ţara şi a întemeiat dinastia Manchu sau Qing, ultima dinastie a Chinei imperiale.

Privind spre interior şi spre exterior Chinezii au dezvoltat abilităţi semnificative în construcţia de nave, sectorul maritim şi navigaţie – ei au fost cei care au inventat busola –, iar la începutul secolului al XV-lea, guvernul imperial a trimis o mare flotă condusă de amiralul Zheng He pentru a face o serie de călătorii comerciale spre Indiile de Est, India, Arabia şi Africa de Est. Dar această politică de extindere a orizonturilor Chinei şi, posibil, de întemeiere a unui imperiu comercial peste ocean,

cronologie

618–907	960–1279	1127	1215	1271–1368	ANII 1270	1368–1644
Dinastia Tang: cultura chineză trece prin epoca clasică	Dinastia Song: o mare expansiune comercială	Invazia nomazilor Jin, limitarea guvernului Song la sudul Chinei	Mongolii conduşi de Ginghis Han îi copleşesc pe nomazii Jin în nordul Chinei	Dinastia Yuan (mongolă), întemeiată de Kublai Han	Kublai Han distruge dinastia Song din sud	Dinastia Ming: chinezii se retrag din expediţii comerciale peste ocean şi construiesc Oraşul Interzis din Beijing

„Iobagii se ridicaseră în roiuri... Şi-au ascuţit sapa făcându-şi săbii şi şi-au luat titlul de «regi ai nivelării», declarând că nivelează diferenţa dintre bogaţi şi săraci.“

Un învăţat contemporan descrie izbucnirea unei revolte populare din 1645, doar una dintre nenumăratele revolte ţărăneşti care au marcat istoria Chinei imperiale

a fost abandonată brusc la începutul anilor 1430. Din câte se pare, împăratul era convins că China deţinea toate resursele de care avea nevoie şi că era mai bine să se concentreze pe apărarea frontierelor sale nordice.

China s-a retras în sine, la fel cum europenii începeau să privească dincolo de propriile ţărmuri, fiind pe punctul de a depăşi China în privinţa avansului tehnologic. La mijlocul secolului al XVI-lea, portughezii au întemeiat un post comercial pe coasta de sud a Chinei, iar la începutul secolului al XIX-lea puterile occidentale, precum Marea Britanie, făceau presiuni asupra chinezilor pentru a face comerţ cu ei, în special pentru a accepta importul de opiu din India britanică. „Războaiele Opiului“ s-au încheiat cu puterile occidentale obţinând controlul asupra mai multor porturi din China. Slăbită de revoltele interne şi de continuarea presiunii externe, curtea imperială reacţionară a lăsat deoparte toate gândurile de modernizare şi reformă, în timp ce trupele europene ocupau Beijingul. Poporul chinez se săturase, iar în 1911, ultimul împărat a fost înlăturat printr-o revoluţie naţionalistă. Astfel s-au încheiat trei milenii şi jumătate de guvernare imperială.

Idee principală

1644–1911	1839–1842	1851–1864	1856–1860	1894–1895	1900–1901	1911
Dinastia Qing (Manchu): China are cea mai mare putere şi prosperitate	Marea Britanie învinge China în Primul Război al Opiului şi câştigă Hong Kong drept colonie plus accesul la cinci „Porturi din Tratat“	Milioane de oameni mor în Rebeliunea Taiping	Al Doilea Război al Opiului: trupele britanice şi franceze ocupă Oraşul Interzis	Japonia intră în război cu China, ocupând Coreea şi Taiwan	Răscoala boxerilor: atacuri asupra străinilor încurajate de curtea imperială; reprimată de puterile occidentale	Revoluţia naţionalistă răstoarnă ultimul împărat

Mongoli

În secolul al XIII-lea, un popor nomad necunoscut din stepele Asiei de Nord-Est a fondat cel mai mare imperiu văzut vreodată, întinzându-se din Ungaria în vest până în Coreea în est şi ocupând aproape toată Asia, în afară de India şi de sud-estul continentului.

Aceştia erau mongolii, iar sub conducerea lui Ginghis Han şi a fiilor şi nepoţilor săi, au plecat din ţinuturile lor natale şi au făcut ravagii în cea mai mare parte din lumea cunoscută. În acest timp, au fost responsabili de un măcel pe o scară nevisată până în epoca lui Hitler şi Stalin.

Mongolii păgâni erau temuţi şi detestaţi de creştini şi de musulmani deopotrivă – şi totuşi, au arătat respect şi toleranţă pentru religiile altora, atât timp cât aceştia se supuneau puterii mongole. Şi, în timp ce, în Occident, numele Ginghis Han este sinonim cu brutalitatea necruţătoare, în Mongolia sa natală şi în rândul altor popoare turcice, el este văzut ca un mare erou – până în ziua de azi, mulţi băieţi din Turcia au fost numiţi Ginghis. Istoricii moderni au o perspectivă de ansamblu despre Ginghis, subliniind că, prin crearea vastul său imperiu eurasiatic, el a permis legăturile dintre Europa şi civilizaţia Chinei, mult mai avansată tehnologic, spre îmbogăţirea extraordinară a celei dintâi.

Călăreţi din stepă Mai multe milenii, popoarele sedentare agricole din Europa, Orientul Mijlociu şi China au fost supuse valurilor de invazii ale popoarelor nomade venite din păşunile izolate din inima Asiei. În lumea antică, grecii scriau despre sciţii şi sarmaţii care locuiau în nordul Mării Negre, în timp ce în secolele al IV-lea şi al V-lea, hunii au făcut ravagii în Europa, împingând triburile germanice dincolo de graniţele Imperiului Roman. În acelaşi timp, un popor înrudit, pe care chinezii îl

cronologie

SEC. IV	451	SEC. VI	796	1071	1162
Hunii din stepele asiatice migrează în Europa	Hunii sub Attila sunt învinși la Châlons-sur-Marne	Avarii, alt popor migrator, se stabilesc în estul Europei	Avarii sunt înfrânți de Carol cel Mare și integrați în Imperiul Franc	Turcii selgiucizi îi înving pe bizantini la Manzikert și ocupă mare parte din Anatolia	Nașterea lui Ginghis Han

numeau Weii din Nord, a preluat controlul bazinului fertil al Fluviului Galben (Huang He). Un alt grup de nomazi, maghiarii – strămoşii ungurilor de azi – au fost opriţi de la nimicirea Europei doar de împăratul german, prin victoria decisivă a lui Otto I în faţa lor la Lechfeld, în 950.

„Vor aduce întreaga lume sub stăpânirea lor.“

Ioan de Plano Carpini,
solul papei la mongoli, în anii 1240

Aceste popoare, şi mongolii care le-au urmat, au avut călăreţi extraordinari. Tactica lor militară era extrem de mobilă: evitau bătăliile tradiţionale pe câmp, lovind în schimb duşmanul prin atacuri-surpriză. Apoi dispăreau în imensitatea stepelor, ademenindu-şi adversarii să-i urmeze, de obicei, cu consecinţe fatale. Arma lor tradiţională era arcul, ulterior lancea, care a devenit de două ori mai eficientă odată cu inventarea scării de şa în secolul al V-lea.

Urmaşii lui Ginghis Han

În 2003, un grup de geneticieni a publicat rezultatele unui studiu făcut vreme de 10 ani asupra populaţiilor care trăiau în ceea ce fusese Imperiul Mongol, care se întindea de la Oceanul Pacific până la Marea Caspică. Au descoperit că 8% dintre bărbaţii care trăiesc în această regiune – aproximativ 16 milioane de indivizi, reprezentând 0,5% din întreaga populaţie bărbătească a lumii – aveau cromozomi Y aproape identici.

Acest lucru a arătat faptul că erau cu toţii urmaşi ai unui singur bărbat care a trăit în urmă cu aproximativ 1 000 de ani – şi că acest bărbat era un strămoş de-al lui Ginghis Han şi al rudelor sale apropiate de sex masculin. Pe parcursul cuceririlor mongole, conducătorii aveau dreptul să aleagă primii între cele mai frumoase femei, fie ele soţii sau concubine. La vremea aceea, fiul cel mai mare al lui Ginghis, Tushi, a avut 40 de fii, în timp ce nepotul său, Kublai Han, care a cucerit China, a avut 22 de fii legitimi şi adăuga în fiecare an 30 de fecioare la haremul său.

1206
Ginghis Han uneşte triburile mongole

1215
Mongolii cuceresc tot nordul Chinei

1219
Începutul campaniilor mongole de cucerire în Orientul Mijlociu

1227
Ginghis Han moare şi este urmat de fiul său, Ogodei

1238
Mongolii traversează Volga şi încep cucerirea Rusiei europene

„Cea mai mare bucurie este să-ţi învingi duşmanii, să mergi pe urmele lor, să-i privezi de bunurile lor, să le faci familiile să plângă, să călăreşti pe caii lor şi să faci dragoste cu soţiile şi fiicele lor.“

Ginghis Han, remarcă atribuită

Descrierile contemporane ale armatelor mongole remarcă felul în care atât bărbaţii, cât femeile erau în stare să îndure călare traversarea unor întinderi vaste de teren, fie prin ger, fie prin căldură extremă. Îşi purtau iurtele (corturi rotunde din pâslă) în căruţe şi supravieţuiau aproape exclusiv cu carne şi lapte. Potrivit solului papal din secolul al XIII-lea, Ioan de Plano Carpini: „Arată un respect deosebit unul faţă de celălalt, sunt foarte prietenoşi unul cu altul şi îşi împart de bună voie mâncarea, deşi puţină. De asemenea, sunt îndelung răbdători...“

Ginghis Han şi urmaşii săi În primul deceniu al secolului al XIII-lea, o căpetenie mongolă, pe nume Temujin (însemnând „fierarul“), a unit toate triburile Mongoliei. La o mare adunare din 1206, şi-a luat un nou nume, Ginghis Han, însemnând „Domnul pe Pământ“. Apoi s-a apucat să confere substanţă acestui titlu şi până în 1215 a cucerit cea mai mare parte din China de nord. Patru ani mai târziu, revine spre vest şi trece prin Afghanistan şi Iran. „Aşa cum există un singur cer“, a afirmat el, „aşa ar trebui să existe un singur imperiu pe pământ.“

Ginghis a murit în 1227, dar fiii şi nepoţii săi i-au continuat proiectul, traversând Volga în 1238 şi pătrunzând în Rusia europeană, supunând turcii din Anatolia, iar în 1258 distrugând Califatul abbasid cu capitala la Bagdad. Creştinii speraseră că invadatorii de la răsărit vor deveni aliaţii lor în campania împotriva musulmanilor, dar când, în anii 1240, papa a trimis un sol la mongoli, acesta s-a întors cu solicitarea ca toţi principii Europei să se supună Marelui Han.

cronologie

1258	1260	1271	MIJLOCUL SEC. XIV
Nepotului Ginghis, Hulagu, distruge Califatul abbasid cu capitala la Bagdad	Mongolii sunt învinşi de mameluci la Ain Jalut, în Palestina	Fratele lui Hulagu, Kublai Han, se proclamă primul împărat al dinastiei Yuan din China	Prăbuşirea hanatului Ilkhanate din Orientul Mijlociu

Extinderea mongolă în Orientul Apropiat s-a încheiat brusc în 1260, când aceştia au fost înfrânţi decisiv la Ain Jalut de mamelucii din Egipt. Învingătorii au tăiat capul căpeteniei mongole şi l-au folosit într-un joc de polo. Dar expansiunea a continuat în est, unde, în anii 1270, nepotul lui Ginghis, Kublai Han, a răsturnat conducătorii dinastiei Song din sudul Chinei şi şi-a înfiinţat propria dinastie imperială, Yuan.

Până în 1300, Imperiul Mongol se împarte în mai multe hanate, care s-au dezintegrat treptat în secolele următoare. În secolul al XIV-lea a avut loc o renaştere sub un conducător numit Timur sau Tamerlan, care şi-a revendicat descendenţa de la Ginghis Han. El a dus o lungă campanie de cuceriri în Orientul Mijlociu, Asia Centrală şi India, dar nu şi-a consolidat niciodată cuceririle într-un imperiu. În 1526, un descendent de-al lui Timur, Babur din Kabul, a invadat India şi a înfiinţat o dinastie islamică ce urma să conducă subcontinentul secole de-a rândul, creând o cultură măreaţă, marcată de monumente precum Taj Mahal. Aceştia s-au numit „moguli", ca recunoaştere a descendenţei lor mongole (vezi p. 51).

Prădarea Bagdadului

În 1258, nepotul lui Ginghis Han, Hulagu, a ocupat Bagdadul, capitala califilor abbasizi, şi a ucis mii de locuitori. Califul însuşi a fost înfăşurat într-un covor şi călcat de copitele cailor până a murit, mongolii crezând că ar fi jignit pământul dacă vărsau sânge regal. Marea bibliotecă a fost devastată, iar cărţile au fost aruncate în Tigru, atât de multe încât s-a spus că apele fluviului „erau negre de la cerneala erudiţilor şi roşii de la sângele martirilor".

Idee principală

1368	1369–1405	SFÂRŞITUL SEC. XV	1526	1678
Dinastia mongolă Yuan din China este răsturnată de primul împărat al dinastiei Ming	Domnia lui Timur (Tamerlan)	Prăbuşirea hanatului Hoardei de Aur în stepele ruseşti	Babur din Kabul instaurează în India dinastia mogulilor	Hanatul Jagatai din Turkestan dispare în cele din urmă

Japonia, insula imperială

S-a spus că toate ţările sunt diferite între ele, dar că Japonia este „diferită altfel“. Poate din cauza izolării sale geografice, pe un arhipelag de insule în largul coastei de est a Asiei, pentru o mare parte din istoria sa, Japonia s-a ţinut departe de restul lumii.

Chiar şi modernizarea şi industrializarea remarcabil de rapidă de la sfârşitul secolului al XIX-lea a atins doar la suprafaţă stilul de viaţă japonez, fără să modifice ataşamentul profund al ţării faţă de obiceiurile, valorile şi viziunile tradiţionale asupra lumii.

Insulele Japoniei au fost locuite pentru prima dată acum aproximativ 40 000 de ani, în timpul ultimei ere glaciare, când nivelul scăzut al mării a creat un pod de uscat dinspre continentul asiatic. Aceşti japonezi din Epoca Pietrei erau vânători-culegători şi de prin 10 000 î.Hr. au început să se ocupe de olărit – una dintre primele culturi din lume care a făcut acest lucru. Totuşi, abia în jurul anului 400 î.Hr., un alt val de imigranţi – posibil din China sau Coreea – a adus agricultura şi abilităţile de prelucrare a metalelor. Cu siguranţă au existat legături cu civilizaţia chineză bine dezvoltată din vest, care până în secolul I d.Hr. primea tribut de la numeroasele clanuri din Japonia. De la chinezi Japonia a împrumutat scrierea şi credinţele confucianiste şi budiste, care s-au contopit cu religia şintoistă autohtonă, cu accent pus pe cultul străbunilor şi pe respectul faţă de tradiţie şi pământul natal. În ciuda acestor legături, limba japoneză nu are legătură cu chineza şi, posibil, cu nici o altă limbă.

cronologie

10000 î.Hr.	400 î.Hr.	sec. I î.Hr.	cca 400 d.Hr.	sec. VI	604
Cultura Jōmon începe să fabrice ceramică	Începuturile agriculturii şi prelucrării metalelor	Tribut trimis în China	Japonia se uneşte sub dinastia Yamoto	Apariţia budismului	„Constituţia în 17 articole“ subliniază îndatoririle şi virtuţile necesare funcţionarilor sub un împărat omnipotent

Împăraţi şi shoguni Din secolul al III-lea d.Hr., Japonia a fost un mozaic de state militare, dar în jurul anului 400, unul dintre acestea, Yamoto, a început să le domine pe celelalte, iar toţi împăraţii japonezi şi-au revendicat ulterior descendenţa de la dinastia Yamoto. În 607, „Împăratul Ţării Soarelui Răsare“ (Japonia) îi scria „Împăratului Ţării Soarelui Apune“ (China) ca unui egal în putere şi măreţie. În secolul al VIII-lea, japonezii au întemeiat o capitală imperială, la Nara, şi au început să adopte modelul chinez de guvernare puternică şi centralizată. S-a dezvoltat un nou mit originar, prin care se spunea că împăraţii erau descendenţii primului împărat legendar, Jimmu, care, potrivit mitului, întemeiase Japonia în anul 660 î.Hr. Împăraţii japonezi au încetat să mai revendice statutul divin abia după al Doilea Război Mondial.

„Armonia trebuie apreciată, iar evitarea opoziţiei nesăbuite trebuie onorată... “

Prinţul Shotoku,
care a devenit regent în 593 d.Hr., enunţă legea imperială în Constituţia în 17 articole din 604

În 794, capitala s-a mutat la Kyoto. Ulterior, legăturile cu China au slăbit şi puterea împăraţilor a fost eclipsată de puterea tot mai mare a familiei de nobili Fujiwara, care au fost regenţi. În secolul al XII-lea, familia Fujiwara a fost contestată de o serie de alte familii aristocratice. Prin urmare, Japonia s-a cufundat într-un război civil şi a apărut o societate feudală descentralizată, cu puterea împărţită între mai mulţi baroni regionali (daimyo), care administrau trupe de samurai, o castă militară de elită considerată superioară în rang negustorilor, meşteşugarilor şi ţăranilor. În 1159,un comandant numit Yoritomo, din familia Minamoto, a preluat puterea, iar din 1185a guvernat de la Kamakura (lângă Tokyo) ca shogun (dictator militar), în timp ce împăratul, retras la Kyoto, a devenit o simplă marionetă.

Shoguni din diferite familii au rămas conducătorii absoluţi ai Japoniei pentru mai multe secole, serie întreruptă în secolul al XVI-lea de războaie civile. În 1600, Japonia este reunită, iar un nobil din familia Tokugawa, Ieyasu, înfiinţează un nou shogunat, cu capitala la Edo (Tokyo), în timp ce împăratul rămâne fără nici o putere la Kyoto.

710–784	794	SEC. X	ÎNCEPUTUL SEC. XII	1159	1185	1274–1281
Capitala imperială la Nara	Capitala se mută la Kyoto	Puterea trece de la împărat la familia Fujiwara	Războaie civile	Minamoto Yoritomo preia puterea şi devine primul shogun	Shogunatul se mută la Kamakura, lângă Tokyo	Încercări nereuşite de invazie ale mongolilor

Kamikaze

Izolarea lor a fost atât de mare în Evul Mediu, încât japonezii nu erau obişnuiţi să facă faţă ameninţărilor venite de peste mare. Astfel că a fost un şoc groaznic atunci când, în 1274 şi din nou în 1281, mongolii – care, sub Kublai Han, cuceriseră toată China – au încercat să invadeze Japonia. În ambele ocazii, flota mongolă a fost distrusă de un taifun – numit ulterior de japonezi *kamikaze*, însemnând „vântul divin". Legenda a reapărut spre sfârşitul celui de-al Doilea Război Mondial, când, într-o încercare zadarnică de a opri înaintarea Aliaţilor, piloţii japonezi şi-au luat numele de *kamikaze*, în timp ce îşi prăbuşeau intenţionat avioanele încărcate cu bombe în navele inamice.

Shogunii Tokugawa au exercitat un control strict asupra baronilor locali (daimyo), forţându-i să petreacă mult timp în Edo, departe de centrele lor regionale de putere (la fel cum Ludovic al XIV-lea a anihilat nobilimea turbulentă a Franţei la finalul secolului al XVII-lea, cerându-i să locuiască în măreţul palat de la Versailles). Shogunii Tokugawa au întors spatele şi legăturilor cu Europa. Negustorii şi misionarii creştini începuseră să sosească în secolul al XVI-lea şi mulţi ţărani fuseseră convertiţi. Shogunii s-au temut că acest lucru anunţa dominaţia europeană şi din 1635 au impus o politică izolaţionistă, interzicând orice legătură între japonezi şi străini. Singura excepţie a fost concesiunea comercială olandeză de pe o insulă din portul Nagasaki.

Ieşire din izolaţionism Izolaţionismul s-a încheiat forţat pe 8 iulie 1853, când patru nave de război americane, sub comanda comodorului Matthew Perry, au pătruns în golful Edo. După ce a demonstrat puterea de foc a navelor sale, Perry le-a cerut japonezilor să-şi deschidă porţile pentru comerţul exterior. Ulterior, Japonia a fost obligată să semneze o serie de tratate cu puterile occidentale, acordând drepturi comerciale acestora din urmă, ceea ce a compromis realmente suveranitatea Japoniei.

Aceste schimbări silite au marcat sfârşitul lungului Ev Mediu al Japoniei. După o lovitură de stat dată de modernizatori în 1868,

cronologie

1333	SEC. XV–XVI	1549	1585	1600	1635
Perioada Kamakura se încheie cu apariţia shogunatului Ashikaga	Războaie civile şi anarhie feudală	Sosirea primului misionar creştin, iezuitul Francisc Xavier	După ce a reunit Japonia, Toyotomi Hideyoshi devine regent	Tokugawa Ieyasu instituie shogunatul Tokugawa în Edo (Tokyo)	Edict care interzice orice legătură cu străinii

shogunul a renunțat la putere, iar în 1869, împăratul a revenit cu puteri restaurate la Edo, care a fost redenumit Tokyo. Perioada s-a numit Meiji, însemnând „guvern luminat“. A urmat o epocă remarcabilă în care Japonia a cunoscut în trei decenii un proces de industrializare care a durat aproape două secole în Europa. Nu doar producția a fost transformată: educația, forțele armate, economia și sistemul politic au fost toate modernizate preluându-se modelul occidental.

Pe măsură ce puterea Japoniei a crescut, tratatele „inegale“ au fost lăsate deoparte. Cu scopul de a deveni puterea regională dominantă, Japonia a intrat în război cu China în 1894–1895 și a cucerit Coreea și Taiwanul. În 1904–1905 și-a disputat cu Rusia controlul asupra Manciuriei. Japonia a obținut o victorie navală decisivă în fața rușilor la Tsushima – prima victorie din timpurile moderne ale unei națiuni asiatice în fața unei puteri europene. La izbucnirea Primului Război Mondial, Japonia a fost tratată ca un egal, devenind aliata Marii Britanii. În timpul războiului, a atacat bazele germane din China și a confiscat unele dintre proprietățile insulare ale Germaniei în Pacific. După război, delegații japonezi au participat la Conferința de pace de la Paris, iar Japonia a primit un mandat de la Liga Națiunilor asupra tuturor fostelor colonii germane din Pacific, aflate la nord de Ecuator. Japonia își încordase mușchii; mult mai multe aveau să urmeze (vezi p. 168).

„Dacă vreun japonez încearcă să plece în secret în străinătate, el trebuie executat... Dacă un japonez se întoarce de peste mări după ce a locuit acolo, el trebuie condamnat la moarte. “

Shogunul To'kugawa Iemitsu
a emis un edict în 1635, interzicând japonezilor legăturile cu străinătatea

Idee principală

1853	1868–1869	1894–1895	1902	1904–1905	1914	1919
Flota americană pune capăt izolării japoneze	Răsturnarea ultimului shogun; Restaurația Meiji	Primul Război Sino-Japonez	Japonia creează o alianță cu Marea Britanie	Războiul Ruso-Japonez	Japonia declară război Germaniei	Japonia primește mandate asupra fostelor colonii germane din Pacific, în insulele Mariane, Caroline și Marshall

Incaşi şi azteci

Oamenii din Europa medievală aveau ceva idei vagi că existau şi alte culturi mărețe şi conducători puternici, în afară de ai lor – sultanii şi califii lumii musulmane, marele han al stepelor, împăratul îndepărtatului Chitai. Dar habar nu aveau că în vest, dincolo de Atlantic, acolo unde apunea soarele, exista un continent întins unde înfloreau civilizații de o bogăție şi strălucire de neimaginat.

Ironia este că, atunci când au descoperit aceste civilizații – ale incaşilor şi aztecilor – o mână de aventurieri europeni au reuşit, în doar câțiva ani, să provoace distrugerea lor totală.

Primii oameni au ajuns pe continentul nord-american din estul Asiei, la un moment dat în ultima eră glaciară, când cele două continente au fost unite printr-un pod de pământ. Este posibil ca această migrație să fi avut loc cu 25 000 de ani în urmă şi, cu siguranță, nu mai târziu de 8000 î.Hr., când creşterea nivelului mării a scufundat podul de pământ peste strâmtoarea Bering. Ulterior, aşezările omeneşti s-au extins rapid în Americi. Începuturile agriculturii datează din mileniul al VII-lea î.Hr. în regiunea andină din America de Sud, răspândindu-se de acolo în alte părți.

Primele civilizații Întrucât surplusul agricol a permis societăților să devină mai complexe, primele mari centre ritualice au apărut atât în Mesoamerica, cât şi în Anzi. Unele dintre cele mai uluitoare monumente – incluzând piețe, piramide şi capete colosale din piatră – au fost construite de olmeci începând din 1200 î.Hr. pe coasta Caraibilor din

cronologie

8000 î.Hr.	6500 î.Hr.	4700 î.Hr.	1500 î.Hr.	1200 î.Hr.
Creşterea nivelului mării scufundă podul de pământ dintre Asia şi America de Nord	Fasolea, dovleceii şi ardeii sunt cultivați în Anzii peruvieni	Porumbul este cultivat în Mesoamerica	Centre ritualice mari încep să apară în Mesoamerica şi în Anzi	Apariția civilizației olmece în Mesoamerica şi a civilizației Chavin din Anzi

Mesoamerica. Centrele ritualice s-au transformat în orașe-temple dispuse geometric pe principii astronomice, precum Tiahuanaco în Anzi și Teotihuacán în valea Mexicului. În mileniul I d.Hr., Teotihuacán avea o populație de aproximativ 200 000 de locuitori, mult mai mare decât orice oraș european al acelor vremuri, în afară de Roma înainte de prăbușirea sa. Dar, până la sfârșitul mileniului, Teotihuacán, alături de marile orașe-stat ale mayașilor din peninsula Yucatán, fuseseră abandonate – din motive care nu sunt pe deplin clare.

Multe dintre caracteristicile durabile ale culturilor mesoamericane și-au avut originea în aceste prime societăți. În inima orașelor și a centrelor lor de ceremonii se înălțau mărețe piramide-temple. Exista și un mare interes pentru astronomie și calendar, iar mayașii, în special, au dezvoltat sisteme matematice sofisticate, dar și o formă de scriere care era încă folosită în Mesoamerica la momentul cuceririi spaniole. Exista practica sacrificării oamenilor pentru a-i liniști pe zeii însetați de sânge și pentru a asigura ciclul anotimpurilor. „Când jertfeau un amărât de indian", scria un martor european în secolul al XVI-lea, „îi deschideau pieptul cu pumnale din piatră și se grăbeau să-i smulgă inima și venele palpitânde." Sacrificiul omenesc era caracteristic și altor culturile andine.

Liniile Nazca

Deșertul Nazca din Peru este presărat cu sute de siluete uriașe. Unele sunt forme geometrice simple, în timp ce altele înfățișează animale, precum maimuțe, balene ucigașe, șopârle și păsări colibri. Aceste desene misterioase au fost create pe o perioadă de aproape 1 000 de ani, aproximativ din 200 î.Hr. până în 700 d.Hr., și au fost făcute prin îndepărtarea pietrelor negre de la suprafața deșertului pentru a dezvălui pământul mai deschis la culoare de dedesubt. Sunt atât de ample încât contururile lor nu pot fi văzute decât din aer, astfel încât cei care le-au făcut nu ar fi putut să le vadă niciodată în întregime. Totuși, metoda de realizare a unor asemenea desene gigantice nu este complexă și este posibil ca ele să fi fost folosite pentru diverse ritualuri șamanice, în timpul cărora credincioșii mergeau în procesiune de-a lungul liniilor înainte să aducă ofrande zeilor.

400 Î.HR.	200 Î.HR.	100 D.HR.	300 D.HR.	ÎNCEPUTUL SEC. VII
Începutul civilizației zapotece în jurul orașului Monte Albán în Mesoamerica	Întemeierea orașului Teotihuacán în valea Mexicului	Începutul civilizației Moche din Peru	Începutul civilizației Maya și al sistemului de scriere din Yucatán	Terase, apeducte și canale de desecare construite de culturile Nazca, Huari și Tiwanaku în regiunea andină

Ultimele imperii Când primii europeni au ajuns pe continentul american la începutul secolului al XVI-lea, două mari imperii dominau pe suprafețe mari de teritoriu. O mare parte din Mesoamerica era sub controlul aztecilor, în timp ce regiunea andină, din Ecuador până în Chile, era guvernată de incașii din Peru. Aztecii au fost ultimii dintr-o serie de state războinice care au dominat Mesoamerica în epoca precolumbiană și, din măreața lor capitală, Tenochtitlán (Ciudad de Mexico de azi), luau de la popoarele vecine tribut și victime pentru sacrificiile umane.

Statul incaș pare să fi fost mai puțin însetat de sânge (deși sacrificiul uman nu le era necunoscut) și mai unificat. Îndatoririle administrației centrale erau rezolvate printr-o rețea de drumuri bine construite, care se extindeau pe mii de kilometri, pe toată lungimea și lățimea imperiului. Totuși, nicăieri în America nu se folosea roata; transportul depindea de mersul pe jos sau – în Anzi – de principalul animal de povară, lama. Pentru comunicare, incașii aveau un sistem de fire înnodate numit *quipu*, folosite pentru evidențe contabile și recensăminte, chiar dacă, spre deosebire de scrierea maya, nu pare să fi evoluat într-un sistem de scriere mai flexibil.

„Mulți nobili au trecut înaintea marelui Moctezuma, măturând pământul pe care acesta călca și întinzând pânze pe el, pentru a nu călca direct pe sol.“

Bernal Díaz del Castillo, Cucerirea Noii Spanii, anii 1560, descrierea venirii împăratului aztec

Cucerirea spaniolă Când conquistadorii spanioli au întâlnit pentru prima dată aceste civilizații, au fost uluiți de măreția lor, dar și pregătiți să își folosească propria superioritate tehnologică. Nu doar că indigenii nu cunoșteau roata, uneltele și armele lor erau făcute din piatră. Astfel că, atunci când s-au confruntat cu soldații spanioli cu căști și platoșe, săbii de oțel, arme de foc și cai, au fost rapid copleșiți.

În Mexic, conchistadorul Hernán Cortés a constatat că vecinii aztecilor au fost foarte fericiți să se alăture spaniolilor în atacarea acestora, ale

cronologie

JUMĂTATEA SEC. VII	CCA 900	CCA SEC. XII	CCA 1200	1345
Declinul Teotihuacánului	Prăbușirea orașelor-stat maya și ascensiunea civilizației toltece, cu centrul la Tula, în valea Mexicului	Prăbușirea Imperiului toltec	Întemeierea dinastiei inca	Aztecii întemeiază Tenochtitlán

căror cerinţe nestăpânite de sacrificii umane erau motiv de resentimente. În puţin peste un an, în 1519–1520,Cortés şi câteva sute de soldaţi spanioli i-au învins pe puternicii azteci, al căror împărat Moctezuma credea că Cortés era o manifestare a zeului Quetzalcoatl („Şarpele cu pene“) şi astfel a opus puţină rezistenţă.

„Unii dintre soldaţii noştri chiar au întrebat dacă lucrurile pe care le-am văzut nu au fost un vis.“

Bernal Díaz del Castillo,
un conchistador care l-a însoţit pe Cortés, descrie reacţia spaniolilor la vederea minunilor capitalei aztece, Tenochtitlán

Povestea s-a repetat şi în Peru, unde Francisco Pizarro, alt aventurier spaniol nemilos aflat în căutarea aurului şi a puterii, a condus mai puţin de 200 de soldaţi împotriva incaşilor. În 1532 l-a atras pe împăratul incaş, Atahualpa, într-o capcană, i-a masacrat escorta de mii de oameni şi l-a luat prizonier. Atahualpa i-a oferit lui Pizarro o încăpere plină cu aur în schimbul eliberării sale, dar, când a obţinut aurul, Pizarro şi-a încălcat cuvântul dat şi a ordonat ca Atahualpa să fie ars pe rug. Confruntat cu moartea, împăratul s-a convertit la creştinism, Pizarro l-a sugrumat în schimb. Cucerirea s-a încheiat în 1535 cu ocuparea oraşului Cuzco, capitala incaşă. Atât aici, cât şi în Mexic, noua putere colonială a început să facă sclavi şi să convertească forţat supuşii, distrugând toate rămăşiţele culturilor lor.

Idee principală

SEC. XIV–XV	SEC. XV	1519–1521	1532–1535
Imperiul Chimú în Peru	Imperiul Incaş atinge cea mai mare întindere	Cucerirea spaniolă a Imperiului aztec	Cucerirea spaniolă a Imperiului incaş

Imperii și regate în Africa

Când exploratorii europeni au studiat pentru prima dată ruinele Marelui Zimbabwe în secolul al XIX-lea, au fost convinși că acest mare complex de palate, cu zidurile înalte și turnurile de piatră, nu putea să fi fost construit de autohtonii africani. Ruinele, au afirmat ei, trebuiau să fie opera fenicienilor sau a arabilor și au apărut povești care au făcut legături între acest sit și legendarele mine ale regelui Solomon și ale reginei din Saba.

Pur și simplu, proiectul colonial european nu credea că negrii africani erau capabili să dezvolte o societate cu bogăția și complexitatea necesare pentru a produce lucruri atât de mărețe.

Un sentiment asemănător de neîncredere a existat și atunci când europenii au dat pentru prima dată peste uimitoarele capete de aramă de la Ife, în ceea ce este azi sud-vestul Nigeriei. Atât din punct de vedere estetic, cât din punct de vedere tehnic, aceste statui, care datează din secolele al XII-lea și al XVI-lea, depășeau sau erau la același nivel cu tot ce se producea în Europa la vremea aceea. Dar, pe măsură ce s-au acumulat dovezile arheologice, atât în Ife, cât în Marele Zimbabwe, a devenit limpede că regate autohtone prospere și puternice înfloriseră în perioada Evului Mediu european. Iar acestea erau doar două dintr-o serie de regate și de imperii bogate care s-au dezvoltat în Africa Subsahariană în era precolonială.

cronologie

4000 Î.HR.	SEC. VIII–VII Î.HR.	500 Î.HR.	1–500 D.HR.	100 D.HR.	SEC. IV
Agricultura apare în Sahel	Dinastia nubiană guvernează Egiptul	Prelucrarea fierului este dezvoltată de cultura Nok din Africa de Vest	Migrația Bantu	Întemeierea regatului Axum	Abisinia adoptă creștinismul

Leagănul umanităţii Primii noştri strămoşi au apărut în Africa, în urmă cu aproximativ 4 milioane de ani. După alte 2 milioane de ani, *Homo erectus*, o specie timpurie, a început să se răspândească din Africa, ajungând până în Europa şi Asia de Est. Şi oamenii de azi, *Homo sapiens sapiens*, au evoluat mai întâi în Africa, în urmă cu aproximativ 200 000 de ani. În urmă cu 100 000 de ani, unii dintre aceşti oameni moderni au început să migreze în Europa şi Asia şi de acolo au ajuns în Australia, Oceania şi America.

Africa însăşi a fost afectată de schimbările climatice după 5000 î.Hr., ceea ce a dus la formarea Deşertului Sahara. Astfel s-a creat o barieră fizică între popoarele aflate de ambele părţi ale deşertului, iar cei care locuiau la nord au intrat în sfera de influenţă a lumii mediteraneene şi a Orientului Apropiat. Istoria lor este amestecată cu cea a Egiptului antic, a Cartaginei, a imperiului lui Alexandru cel Mare, a Romei, a arabilor şi a turcilor otomani.

„Printre minele de aur din câmpiile din interior... există o cetate construită din pietre de o mărime impresionantă... “

Vicente Pegado, căpitanul garnizoanei portugheze din Sofala, de pe coasta Mozambicului, oferă prima descriere europeană a Marelui Zimbabwe, 1531

De partea cealaltă a marii întinderi, evoluţiile au avut loc în mare măsură independent. Până în 4000 î.Hr., au fost înfiinţate comunităţi agricole în câmpiile din Sahel, zonă situată chiar la sud de Sahara, topirea fierului a apărut în Africa de Vest în mileniul I î.Hr. şi au apărut câteva aşezări importante, care au prosperat graţie comerţului cu nomazii din deşert de la nord şi cu oamenii pădurilor din sud.

În urmă cu 2 000–1 500 de ani, comunităţile agricole din Epoca Fierului au început să se îndrepte spre sud-est pornind din Africa de Vest, în ceea ce se cunoaşte sub numele de migraţia Bantu. Vânătorii-culegători autohtoni din sud au fost marginalizaţi: pigmeii din Africa Centrală s-au refugiat în deasa pădure tropicală, în timp ce poporul San (boşimanii) din Africa de Sud a rămas între graniţele Deşertului Kalahari.

SEC. VII	SEC. VIII–XI	SEC. XI	SEC. XII–XVI	SEC. XIII–XV	SEC. XIV–XV
Islamul se răspândeşte în Africa de Nord	Imperiul Ghana	Islamul instaurat în Sahel	Regatul Ife	Imperiul din Mali	Construirea Marelui Zimbabwe

Legături culturale În unele locuri, au avut loc legături între Africa Subsahariană și popoarele din nord. Nilul a oferit o legătură între Egiptul faraonilor și popoarele cu pielea închisă la culoare din sud, din Nubia (nordul Sudanului). Nubia a fost cucerită de egipteni la începutul mileniului al II-lea î.Hr., iar unii dintre faraonii ulteriori au fost, de fapt, de origine nubiană. Nubienii au fost cei care, în jurul anului 100 d.Hr., au întemeiat Regatul Axum pe coasta Mării Roșii. Inițial, Axum stăpânea și o parte din Arabia, dar mai târziu conducătorii s-au mutat mai departe spre continent pentru a forma Regatul Abisiniei în ceea ce este azi Ethiopia. Abisinia a adoptat creștinismul în secolul al IV-lea și a reușit să-și păstreze identitatea și independența în fața influenței musulmano-arabe și a invaziei europene, până la ocupația italiană din 1935–1941.

„Iată un număr mare de medici, judecători, preoți și alți învățați, care sunt întreți-nuți din belșug pe cheltuiala regelui.“

Leon Africanul, Istoria și descrierea Africii, 1550, descrie Tombuctu, capitala Imperiului Mali.

În alte părți din Africa a început să domine islamul. După ce s-a răspândit rapid în nordul continentului în secolul al VII-lea, a început mai apoi să pătrundă spre sud pe rutele comerciale transsahariene și a fost adoptat în Sahel până în secolul al XI-lea. Și navigatorii arabi și-au răspândit religia și cultura pe coasta de est a Africii, unde au întemeiat o serie de avanposturi comerciale, precum Mombasa.

Aur, fildeș și sclavi Comerțul cu aur cu arabii de pe coasta Africii de Est a fost cel care a furnizat bogăția necesară pentru a construi Marele Zimbabwe în secolele al XIV-lea și al XV-lea. Exportul de aur, fildeș și sclavi pe rutele transsahariene ale caravanelor a stat la baza bogăției și a puterii unor imperii și regate care au dominat succesiv părți din Africa de Vest și Sahel. Din secolele al VIII-lea–al XI-lea, Imperiul Ghanei s-a extins asupra unor regiuni din Mauritania și Mali de azi și s-a spus că putea aduna o armată de 200 000 de oameni. În secolele al XIII-lea–al XV-lea, Imperiul Mali stăpânea malul superior al râului Niger și spre coasta Atlanticului. Au urmat și alte imperii:

cronologie

SEC. XV	SEC. XV–XVI	SEC. XVI–XIX	1652	SEC. XVII	SEC. XVII–XVIII
Portughezii înfiin-țează avanposturi comerciale pe coasta de vest a Africii	Imperiul Songhai	Comerțul cu sclavi în Atlantic	Olandezii întemeiază o colonie la Cape Town	Imperiul Bornu și regatul Beninului ating apogeul	Imperiul Oyo prosperă

Songhai în secolele al XV-lea şi al XVI-lea, care a fost mai mare chiar decât Mali; şi Bornu, concentrat în jurul lacului Ciad, care a atins apogeul în secolul al XVII-lea.

Comerţul cu sclavi a crescut dramatic când, din secolul al XV-lea, portughezii au întemeiat avanposturi comerciale de-a lungul coastei atlantice a Africii. Portughezii au fost urmaţi de olandezi, francezi şi englezi şi o serie de regate africane de pe continent – Benin, Oyo şi Ashanti – au înflorit parţial prin satisfacerea cererii de sclavi. Comerţul cu sclavi – prin care milioane de africani au fost expediaţi dincolo Atlantic ca să lucreze pe plantaţiile din Lumea Nouă – a avut un efect extrem de distructiv asupra societăţii tradiţionale africane. Acest „Holocaust african", aşa cum a fost el descris, a pregătit continentul pentru ocupaţia colonială europeană din secolul al XIX-lea. Doar câteva regate africane – Ashanti în Africa de Vest şi Zulu din sudul Africii – au reuşit să opună rezistenţă, dar, până la urmă, şi acestea au fost reprimate violent.

Generozitatea lui Mansa Musa

Bogăţia Imperiului Mali a fost atât de mare încât atunci când conducătorul său credincios, Mansa Musa, a făcut un pelerinaj la Mecca, în 1324, a luat cu el zeci de mii de supuşi – soldaţi, sclavi, soţii şi oficiali de la curte – împreună cu 100 de cămile, fiecare purtând câte 45 de kilograme de aur. Când a ajuns la Cairo, a cheltuit atât de mult aur, „inundând oraşul cu bunătatea lui", încât costul bunurilor şi serviciilor a crescut, iar moneda locală a avut nevoie de câţiva ani pentru a-şi recupera valoarea.

Idee principală

ANII 1820	1824–1901	1875–1900	1879	1896
Populaţia Shaka formează un puternic imperiu Zulu în Sudul Africii	Regatul Ashanti opune rezistenţă britanicilor	„Lupta pentru Africa": continentul este divizat între puterile coloniale europene	Poporul Zulu îi înving pe britanici la Isandlwana	Ethiopienii resping invazia italiană

Renaşterea

Abia în secolul al XIX-lea, istoricii au început să folosească termenul „Renaştere" pentru reintroducerea modelelor clasice în artă şi literatură care a avut loc în Europa din secolul al XIV-lea până la sfârşitul secolului al XVI-lea. Odată cu această renaştere, s-a conturat o schimbare de la o viziune asupra lumii centrată pe Dumnezeu spre o lume în care omul avea rolul principal.

În epoca victoriană, istoricii vedeau adesea istoria ca o poveste a progresului, în care omenirea s-a îmbunătăţit constant de-a lungul veacurilor, trecând de la barbarie şi superstiţie la raţionalitate, Iluminism şi bune maniere. Conform acestei naraţiuni, civilizaţia occidentală a suferit un regres odată cu căderea Romei şi a decăzut în lungul „Ev Întunecat" al epocii medievale, doar pentru a se îndrepta din nou spre lumină după redescoperirea valorilor clasice – cele ale Greciei şi Romei antice.

Artele vizuale Ideea că oamenii au obţinut ceva nou şi remarcabil în perioada pe care acum o numim Renaştere apare cu mult înainte de secolul al XIX-lea şi datorează multe artistului şi biografului italian Giorgio Vasari (1511–1574) În *Vieţile pictorilor* (1550), Vasari descrie cum, din secolul al XIII-lea, pictorii toscani, precum Giotto, au reacţionat la arta gotică a Evului Mediu şi au început să se „cureţe de acest stil primitiv". „Cei care au urmat", continuă Vasari, „au reuşit să distingă binele de rău şi au abandonat vechiul stil, începând apoi să îi copieze pe antici cu toată înflăcărarea şi dedicaţia."

Versiunea lui Vasari despre istoria artei culminează cu perfecţiunea obţinută, sau aşa consideră el, de prietenul său, pictorul şi sculptorul

cronologie

SEC. XI	SEC. XII	SEC. XIII	CCA 1305	CCA 1321	1341
Întemeierea primei universităţi europene, la Bologna	Întemeierea universităţilor din Paris şi Oxford	Sfântul Toma d'Aquino încearcă să combine filosofia lui Aristotel cu teologia creştină	Frescele lui Giotto din Capela Arena, Padova, primele mari picturi ale Renaşterii	Dante încheie *Divina comedie*	Petrarca, „tatăl umanismului", este încoronat poet laureat la Roma

Michelangelo (1475–1564). „El îi depăşeşte nu doar pe cei care au depăşit natura", spune Vasari, „ci şi pe cei mai celebri antici, care, fără îndoială, au depăşit-o şi ei. A trecut din cucerire în cucerire, fără să găsească vreodată o greutate pe care să nu o poată depăşi prin forţa geniului său divin." A fost o excelentă lucrare de relaţii publice, una care avea să stabilească agenda nu numai în istoria artei, ci şi în istoria culturală timp de câteva secole. Atenţia s-a mutat de pe eforturile colective, adesea anonime, ale artiştilor medievali, precum constructorii marilor catedrale, spre geniu individual, în sângele fiinţei umane arzând o flacără divină.

„Renaşterea... înseamnă tinereţe şi numai tinereţe – curiozitate intelectuală şi energie care influenţează întreaga viaţă..."

Bernhard Berenson, Pictorii veneţieni, 1894

Este cu siguranţă adevărat că în artele vizuale au existat o serie de inovaţii şi evoluţii remarcabile în timpul Renaşterii, care s-au răspândit din Italia în alte părţi ale Europei. În arhitectură, stilul gotic a fost abandonat în favoarea adaptării modelelor greceşti şi romane. (Termenul „gotic" a fost inventat în perioada Renaşterii târzii, ceea ce sugerează că stilul Evul Mediu Mijlociu era considerat la fel de barbar ca goţii care jefuiseră Roma.) În pictură, s-a făcut o nouă descoperire – perspectiva, care oferă iluzia unui spaţiu tridimensional. Atât în pictură, cât în sculptură s-a manifestat un secularism tot mai mare. Subiectul în arta medievală a fost preponderent religios şi era comandat de sau pentru Biserică. Deşi subiectul religios a continuat să fie important în timpul Renaşterii, patronii laici au dorit să-şi arate bunăstarea împodobindu-şi zidurile palatelor cu poveşti inspirate din mitologia greacă – nu în ultimul rând pentru că asemenea poveşti ofereau o mulţime de ocazii pentru reprezentarea unor trupurilor frumoase dezgolite. Acolo unde Biserica învăţa doctrina păcatului originar şi ruşinea goliciunii, artiştii Renaşterii au preamărit ideea atrăgătoare a perfecţiunii fiinţei umane – mai ales în privinţa aspectului fizic.

1408	CCA 1410–1415	1420–1436	CCA 1426	CCA 1450	1471
Statuia lui David a lui Donatello	Arhitectul italian Filippo Brunelleschi redescoperă legile matematice ale perspectivei cunoscute de antici	Construcţia cupolei lui Brunelleschi pentru Catedrala din Florenţa	Masaccio începe să aplice principiile perspectivei în pictură	Gutenberg începe să folosească tiparul cu literele mobile	Naşterea lui Albrecht Dürer, unul dintre cei mai mari artişti ai Renaşterii nordice

Umanism renascentist Ideea perfecţiunii omului a fost importantă în mişcarea cunoscută drept „umanism renascentist". Acesta a luat naştere în Italia în secolul al XIV-lea, când poetul Petrarca (1304–1374) – primul care a folosit termenul „Evul Întunecat" – a încurajat interesul nou-descoperit pentru lucrările autorilor greci şi romani antici. Multe dintre aceste lucrări fuseseră redescoperite în ultimele două secole – în special, numeroase texte în greacă păstrate de erudiţii arabi şi traduse ulterior de europeni în latină (care era mult mai bine înţeleasă). Cuvântul „umanism" provine, de fapt, din termenul latin *studia humanitatis*, denumirea dată noii programe de învăţământ propusă de adepţii lui Petrarca. Această programă, bazată pe literatura clasică, acoperea cinci subiecte de bază: retorică, poezie, gramatică, istorie şi filosofie morală.

Umaniştii italieni, aşa cum au devenit cunoscuţi erudiţii clasici, au căutat nu doar să imite stilul autorilor antici, ci să şi adopte modul lor de analiză intelectuală, neclintită de constrângerile impuse de doctrina creştină (chiar nu au mers atât de departe încât să respingă învăţăturile bisericii). Studiul a ceea ce însemna virtutea a avut o importanţă deosebită – cum trebuia să acţioneze omul virtuos în sfera politică, pe câmpul de luptă şi aşa mai departe. Totuşi, stilul era important: prin adoptarea retoricii unor personalităţi precum oratorul roman Cicero, umaniştii credeau că puteau insufla virtutea în alţii şi în stat în ansamblul său.

„Omul renascentist"

Ideea perfecţiunii omeneşti a fost întruchipată de conceptul „omului renascentist", definit elocvent de Baldassare Castiglione în cartea sa, *Curteanul* (1528). „Acest curtean al nostru ar trebui să se nască nobil", a scris el, „înzestrat nu numai cu talentul şi frumuseţea omului şi a trăsăturilor, dar şi cu o anumită graţie." El ar trebui să fie un soldat iscusit, un călăreţ abil, să poată „vorbi şi scrie bine" şi să dea dovadă de pricepere în muzică, desen şi pictură. Cartea a fost extrem de populară, dar poate că a avut acest succes pentru că relua idealul „cavalerului perfect şi gentil" care fusese central preţ de câteva secole în concepţia medievală asupra cavalerismului.

cronologie

1474	1486	CCA 1503	1508–1512	1509	1509–1511
William Caxton tipăreşte prima carte în engleză	Botticelli, *Naşterea lui Venus*	Leonardo da Vinci, *Mona Lisa*	Michelangelo pictează bavanul Capelei Sixtine	Erasmus, *Elogiul nebuniei* – o critică satirică adusă abuzurilor Bisericii Romano-Catolice	Rafael, *Şcoala din Atena*

Spiritul de permanentă cercetare susţinut de umanişti s-a răspândit rapid în nordul Europei, unde savantul olandez Desiderius Erasmus (1466–1536) a devenit deosebit de critic faţă de Biserica Romano-Catolică. Dar el nu a susţinut niciodată separarea de Roma iniţiată de Martin Luther, iar nivelul la care spiritul Renaşterii i-a influenţat pe reformatorii protestanţi este discutabil. La fel de discutabilă este şi măsura în care acest spirit a iniţiat Revoluţia ştiinţifică din secolele al XVI-lea şi al XVII-lea, având în vedere că marii astronomi şi anatomişti din acea perioadă au respins învăţăturile scriitorilor clasici – şi ale bisericii – atunci când acestea intrau în conflict cu faptele observate. Şi a fost mai curând Revoluţia ştiinţifică şi nu umanismul renascentist cea care a deschis drumul pentru marea revoluţie intelectuală, etică şi filosofică a Iluminismului din secolul al XVIII-lea, în care sunt înrădăcinate atât de multe dintre valorile noastre occidentale moderne.

Tipar

Tiparul cu litere mobile era folosit în China încă din secolul al XI-lea, dar nu a fost cunoscut în Europa până când acesta nu a fost inventat independent de tipograful german Johannes Guttenberg, în jurul anului 1450. Înainte de aceasta, textele erau copiate cu mare trudă de mână, limitând sever numărul de cărţi – şi, astfel, cantitatea de cunoştinţe şi de opinii care se vehiculau. Tiparul cu litere mobile a permis producerea în masă nu numai a cărţilor, ci şi a broşurilor, a baladelor şi a pamfletelor. Aceasta a facilitat transmiterea spre un public internaţional mai amplu nu doar a operei umaniştilor renascentişti, ci şi a reformatorilor religioşi, contribuind semnificativ la răspândirea Reformei protestante.

Idee principală

1513 Niccolo Machiavelli: *Principele*, un tratat care afirmă că pentru a menţine puterea şi stabilitatea politică, scopurile justifică mijloacele

1516 Erasmus publică versiunea editată a Noului Testament în greacă, cu o traducere în latină

1516 Umanistul englez sir Thomas Morus publică *Utopia*, descriind o societate ideală

1528 Castiglione descrie „omul renascentist" în *Curteanul*

1550 Vasari glorifică arta renascentistă în *Vieţile pictorilor*

Imperiul Otoman

Pentru un englez care scria în 1603, turcii otomani erau „cea mai mare teroare a lumii". A fost o perspectivă universal împărtăşită de creştinii Europei.

De-a lungul celor două secole anterioare, otomanii nimiciseră ultimele vestigii ale Imperiului Roman de Răsărit, cuceriseră întreaga Peninsulă Balcanică şi apăruseră în forţă chiar la porţile Vienei, ameninţând să transforme toată Europa Centrală în Califat islamic. Puterea lor se întindea de la Marea Roşie şi Golful Persic până în Ungaria şi pe Coasta Berberă din Africa de Nord şi au fost aproape de dominarea întregii Mediterane.

Imperiul Otoman îşi ia numele de la fondatorul său, Osman sau Otman I, un conducător nomad care, la finele secolului al XIII-lea, a declarat independenţa micului său stat din Anatolia faţă de turcii selgiucizi, pe atunci puterea dominantă în regiune. S-a spus că Osman, în timp ce stătea în casa unui om sfânt, a visat că din pieptul omului sfânt se ridică o lună şi se aşază pe al său. „Imediat ce a s-a întâmplat aceasta", spune povestea, „un copac a răsărit din buricul său şi umbra lui a acoperit întreaga lume." Omul cel sfânt i-a spus lui Osman că acel vis prezicea faptul că el şi urmaşii săi aveau să fie suverani.

„Acoperind întreaga lume" Osman şi succesorii săi au început să transforme acel vis în realitate, alungând bizantinii din Asia Mică şi extinzându-se în Balcani, unde ţăranii creştini a descoperit că erau trataţi mai bine sub otomani decât fusese trataţi sub stăpânii creştini. Bizantinii – moştenitori ai Imperiului Roman de Răsărit – au rămas limitaţi la capitala lor, Constantinopol, până când aceasta a fost cucerită

cronologie

1299	1389	1396	1453	1460	1514	1514–1516	1517
Osman I, fondatorul dinastiei otomane, îşi proclamă independenţa faţă de turcii selgiucizi	Serbia este cucerită după victoria otomanilor din Kosovo	Cucerirea Bulgariei	Constantinopolul cade sub asediul otoman	Otomanii ocupă sudul Greciei	Sultanul Selim I îi învinge pe persani la Chaldiran	Selim cucereşte Armenia	Selim preia Egiptul, Siria şi Arabia de Vest

în marele asediu din 1453, marcând astfel sfârşitul a două milenii de istorie romană şi trimiţând unde de şoc în întreaga Europă. Otomanii au făcut din Constantinopol capitala lor, redenumindu-l Istanbul – „oraşul".

Sultanul care a cucerit Constantinopolul, Mehmet al II-lea, a finalizat şi cucerirea Greciei şi şi-a creat un avanpost peste Marea Neagră în Crimeea. Succesorii săi, Baiazid al II-lea şi Selim I, au cucerit Siria, Levantul, Egiptul şi o parte din Arabia, inclusiv oraşele sfinte musulmane, Medina şi Mecca.

Puterea otomană a atins apogeul sub conducerea fiului lui Selim, Suleiman I (a guvernat între 1520–1566), cunoscut sub numele de „Magnificul". Suleiman a preluat Mesopotamia de la persani, a cucerit Ungaria şi Transilvania, iar în 1529 a asediat Viena, retrăgându-se doar odată cu începerea iernii. Suleiman a creat şi o armată eficientă, pe care a folosit-o pentru a cuceri insula Rodos de la Cavalerii Sfântului Ioan, în timp ce puterea otomană s-a extins în vestul Mediteranei graţie corsarilor de pe Coasta Berberă, care au devenit vasalii sultanului.

Sultani şi califi

În lumea musulmană, titlul de „calif" – care înseamnă „succesor" – era dat celor care l-au urmat pe Mahomed ca lideri ai întregii comunităţi islamice, iar în secolele de după Mahomed titlul a fost deţinut de mai multe dinastii arabe. Titlul de „sultan" era dat celor care deţineau puterea din spatele funcţiei de calif şi a fost adoptat de otomani în secolul al XIV-lea. Conducerea califatului a fost asumată de sultanii otomani în secolul al XVI-lea, după cucerirea Egiptului şi moartea ultimului calif abbasid. Califatul otoman a fost desfiinţat definitiv în 1924 de noua republică turcă.

În viziunea creştinătăţii occidentale, „turcii" reprezentau o ameninţare pentru existenţă şi se spuneau multe poveşti despre atrocităţile otomanilor.

Totuşi, per ansamblu, sultanii otomani au arătat toleranţă faţă de practicile religioase ale supuşilor lor creştini şi ale altor non-musulmani – în contrast puternic cu persecuţiile religioase desfăşurate anterior de principii creştini ai Europei, în timpul şi după Reformă.

1522	1526	1529	1565	1571	1669	1768–1792
Otomanii ocupă Rodosul	Suleiman Magnificul cucereşte Ungaria după victoria de la Mohács	Asediul otoman eşuat asupra Vienei	Cavalerii Sfântului Ioan rezistă în faţa asediului otoman al Maltei	Otomanii ocupă Ciprul, dar sunt învinşi la Lepanto	Creta este luată de la veneţieni	Războaiele cu Rusia duc la pierderea teritoriului din jurul Mării Negre

„Bolnavul Europei“ Ambițiile otomane în Mediterana de Vest au fost, în cele din urmă, reprimate în 1571, când flota turcă a fost învinsă de o forță comună spaniolă și venețiană la Lepanto, în largul coastei Greciei. După aceea, povestea otomană este una a unui declin lent. Privind înapoi din perspectiva sfârșitului de secol al XIX-lea, un istoric turc a descris soarta statului otoman după epoca lui Suleiman Magnificul drept o oscilație între „decăderea și suferința toamnei“ și „restaurarea și întinerirea primăverii“. Dar deriva generală a avut o singură direcție: decăderea. Turcia, odinioară flagelul creștinătății, a devenit cunoscută drept „bolnavul Europei“.

„Eu sunt sultanul sultanilor, suveranul suveranilor, umbra lui Dumnezeu pe pământ... “

Suleiman Magnificul
îi scrie lui Carol al V-lea, sfântul împărat roman, în iunie 1547

Pot fi identificate mai multe motive pentru această decădere. Chiar sultanii au fost în parte de vină, cufundându-se într-o delăsare izolată în palatele lor luxoase, înconjurați de haremuri și de curtenii lor lingușitori. În același timp, administrația centralizată instituită de Suleiman s-a dezintegrat în timp ce administrațiile locale – pașalâcuri – și-au asumat o putere mai mare. Eficiența administrației centrale a fost slăbită și de tendința crescândă de a acorda posturi în administrație pe baza rudeniei, mai degrabă decât pe merit. Un alt factor a fost un conservatorism tot mai mare în lumea musulmană, cândva leagăn al inovației intelectuale și tehnologice. Astfel, Imperiul Otoman a rămas în mare parte neatins de două evoluții cruciale care au transformat Europa și America în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea: Iluminismul și Revoluția industrială.

Pe măsură ce puterea otomanilor a scăzut, puterile vecine au început să se năpustească la marginile imperiului. După un nou asediu otoman nereușit al Vienei în 1683, austriecii au continuat cu ofensiva și au cucerit Ungaria, în timp ce, la sfârșitul secolului al XVIII-lea, rușii au pus mâna pe mare parte din coasta de nord a Mării Negre. În secolul al XIX-lea, tulburările naționaliste au crescut în rândul supușilor

cronologie

1804–1813	1829	1853	1853–1856	1876	1878
Revoltă sârbă reușită împotriva stăpânirii turcești	Grecia, susținută de Marea Britanie, Franța și Rusia, obține independența față de Turcia	Ocupația rusească a provinciilor otomane Moldova și Valahia (ulterior unite ca România)	Turcia, Marea Britanie, Franța și Piemont înfruntă Rusia în Războiul Crimeii	Reprimare violentă a revoltei bulgare de către turci	Congresul de la Berlin: România, Serbia și Muntenegru devin independente față de Turcia, Bulgaria câștigă autonomie

creştini ai otomanilor din sud-estul Europei, iar otomanii au răspuns cu o violenţă crescândă – spre groaza opiniei publice din Occident.

Totuşi, puterile occidentale au fost neliniştite de ambiţiile ruseşti, pe fondul scăderii puterii otomane în Balcani şi în estul Mediteranei, temându-se de o tulburare a echilibrului de putere. Marea Britanie, în special, credea că Rusia îi ameninţa ruta spre India, cea mai importantă posesiune imperială. Au urmat o serie de războaie şi de crize diplomatice, în timp ce Austria şi Rusia au încercat să domine Balcanii aflaţi în dezintegrare. Această rivalitate avea să culmineze cu izbucnirea Primului Război Mondial, în care Turcia s-a aliat cu Austria şi Germania împotriva Rusiei, Marii Britanii şi Franţei. Înfrângerea finală a Turciei în acest război a dus la destrămarea definitivă a Imperiului Otoman.

Corsari berberi

Începând cu secolul al XVI-lea, corsarii de pe Coasta Berberă – Tunisia, Algeria şi Marocul de azi – au întreprins raiduri din vestul Mediteranei până în sudul Angliei şi Irlandei, capturând sute de mii de creştini şi vânzându-i ca sclavi. Abia la începutul secolului al XIX-lea pirateria a fost suprimată de puterile occidentale, inclusiv de SUA. A urmat colonizarea europeană a ţinuturilor lor.

Idee principală

1891	1912–1913	1918	1920	1921–1922	1923
Revoluţia Junilor Turci menită să încurajeze reforma	Turcia se implică în Primul şi al Doilea Război Balcanic	Turcia este învinsă în Primul Război Mondial	Fostul teritoriu otoman din Orientul Mijlociu este împărţit între Marea Britanie şi Franţa	Turcii se opun cu succes invaziei greceşti	Kemal Atatürk declară Republica Turcă şi începe procesul de occidentalizare

Călătorii de descoperire

„Descoperire“ este un termen eurocentric extrem de relativ în contextul istoriei explorărilor. Ţinuturile „descoperite“ de Vasco da Gama, Columb şi Caboto erau deja locuite de alte popoare – doar că europenii nu mai fuseseră niciodată acolo. Totuşi, aceste „descoperiri“ aveau să aibă consecinţe profunde atât pentru descoperitori, cât pentru cei descoperiţi, dar şi pentru lume în general.

Marile călătorii de explorare întreprinse de navigatorii europeni de la mijlocul secolului al XV-lea nu au fost în nici un caz fără precedent. Timp de mii de ani, polinezienii navigaseră de-a lungul a mii de kilometri în Oceanul Pacific în canoele lor, ghidându-se după stele şi colonizând insule îndepărtate. Pe la sfârşitul secolului al IX-lea, vikingii au întemeiat o colonie în Groenlanda, iar în anul 1000, Leif Eriksson a întemeiat o aşezare de scurtă durată, numită Vinland, undeva în nord-estul Americii de Nord – posibil în Newfoundland sau în Maine. Aproximativ în acelaşi timp, negustorii arabi au întemeiat aşezări comerciale pe coasta de est a Africii, iar la începutul secolului al XV-lea, amiralul chinez Zheng He a ajuns în Africa de Est, dar şi în Arabia, India şi Indiile de Est. Dar nici una dintre aceste călătorii de descoperire nu a avut impactul durabil al „descoperirii“ europene a Americii şi al deschiderii de noi rute maritime către Asia şi nu numai.

cronologie

1402	1420	1430	1434	1444
Spaniolii încep cucerirea Insulelor Canare	Navigatorii portughezi susţinuţi de prinţul Henric Navigatorul descoperă Madeira	Colonizare portugheză a Azorelor	Portughezii înconjoară Capul Bojador pe coasta de nord-vest a Africii	Portughezii ajung la fluviul Senegal, stabilind o rută maritimă pentru sclavi şi alte bunuri, astfel ocolind rutele transsahariene controlate de musulmani

În jurul Capului Primele călătorii europene nu au fost întreprinse în virtutea cunoştinţelor ştiinţifice. Motivul principal a fost cel comercial – în special, dorinţa de a controla o parte din comerţul cu condimente extrem de valoroase. Condimentele proveneau din Indii (Asia de Sud şi de Sud-Est) şi ajungeau în Europa pe rute terestre lungi şi dificile care treceau prin Asia Centrală şi Orientul Mijlociu. Destrămarea Imperiului Mongol şi expansiunea otomanilor în secolul al XIV-lea au făcut ca rutele acestea să fie mai dificile. Mica, dar puternică republică maritimă a Veneţiei controla comerţul din Orientul Apropiat prin Mediterana spre Europa, iar acest lucru i-a motivat pe rivalii săi comerciali să caute rute alternative.

Regatul Portugaliei, situat pe malul Atlanticului, a preluat iniţiativa, în mare parte datorită încurajării lui Henric Navigatorul (1394–1460), fiul mai mic al regelui Ioan I. Prinţul Henric a înfiinţat o şcoală de navigaţie, a încurajat colonizarea în Madeira şi în Insulele Azore şi a sponsorizat o serie de călătorii de explorare pe coasta de vest a Africii, unde au fost întemeiate avanposturi comerciale. Toate acestea au fost posibile prin construirea unor nave mai potrivite pentru oceanul deschis decât erau galerele mediteraneene, care funcţionează cu vâsle, şi prin noi mijloace de navigaţie, precum busola magnetică (folosită prima dată de chinezi, apoi de arabi), cadranul şi astrolabul.

„Gingiile... unora dintre oamenii noştri s-au umflat, astfel încât nu au putut mânca deloc şi, prin urmare, au murit.“

Antonio Pigafetta, care l-a însoţit pe Ferdinand Magellan la prima circumnavigaţie a lumii, descrie efectele scorbutului

Susţinerea exploratorilor prinţului Henric a fost continuată după moartea sa de regele Ioan al II-lea al Portugaliei. Sub auspiciile acestuia din urmă, în 1488, Bartolomeu Dias a navigat pe lângă Capul Bunei Speranţe, în sudul Africii, demonstrând că exista o nouă rută spre est. În 1498, un alt navigator portughez, Vasco da Gama, a navigat în jurul Capului, apoi a continuat pe coasta de est a Africii şi a traversat oceanul spre Calicut, în sud-vestul Indiei. S-a întors cu o cantitate mică de mirodenii.

Alţii au luat-o pe urmele sale, ajungând până în faimoasele Insule ale Mirodeniilor (Moluce) din Indiile de Est. Hărţile pe care le-au făcut

CCA 1460	1488	1492	1493–1496	1494
Navigatorii italieni şi portughezi descoperă Insulele Capului Verde	Bartolomeu Dias ocoleşte Capul Furtunilor, mai târziu redenumit Capul Bunei Speranţe	Cristofor Columb ajunge pe insula San Salvador din Bahamas şi vizitează Hispaniola	A doua călătorie a lui Columb în care vizitează Guadelupa, Puerto Rico şi Jamaica şi întemeiază o aşezare în insula Hispaniola	Tratatul de la Tordesillas împarte Lumea Nouă între Spania şi Portugalia

„Înălţimea Voastră... va converti în curând la sfânta noastră credinţă o mulţime de oameni, dobândind dominioane ample şi bogăţii măreţe pentru Spania. Pentru că, fără îndoială, există în aceste ţinuturi o cantitate foarte mare de aur.“

Cristofor Columb, scrisoare către patronul său, regele Ferdinand al Spaniei, octombrie 1492

pentru rutele complexe prin apele periculoase din arhipelagul malaysian au devenit mai importante decât greutatea lor în aur.

Spre Lumea Nouă Cristofor Columb nu a avut nici cea mai vagă idee despre existenţa Americii când a navigat spre vest în 1492. Se ştia de mult că Pământul era rotund, dar Columb, considerând că Pământul era mai mic decât era de fapt, credea că, navigând spre vest, va ajunge în Indii mult mai repede decât navigând în jurul Africii. Astfel, cele trei nave cu care a plecat au avut nevoie de 33 de zile pentru a ajunge în Bahamas şi a fost atât de convins că a ajuns în Indii încât i-a numit pe indigeni *Indios* .

Columb era italian, dar patronii lui erau Ferdinand şi Isabela, regele şi regina unei Spanii recent unificate. Ferdinand şi Isabela erau catolici fervenţi, iar Columb a raportat că această „Lumea Nouă“ era plină de păgâni gata să fie convertiţi la adevărata credinţă – şi, de asemenea, plină de aur. Revendicarea noilor ţinuturi din vest de către Coroana spaniolă a fost contestată de Portugalia, iar prin Tratatul de la Tordesillas din 1494, intermediat de papă, America a fost împărţită între cele două ţări, Portugalia câştigând Brazilia şi Spania restul. Şi englezii s-au interesat de Lumea Nouă, în 1496 regele Henric al VII-lea sponsorizând un navigator italian, Giovanni Caboto, care în anul următor a ajuns în nord-estul Americii de Nord.

Colonizare şi dominaţie Aveau să mai treacă 90 de ani înainte ca englezii să încerce să întemeieze aşezări în America de Nord, dar mai

cronologie

1497–1499	1498–1500	1500	1502–1504	1510	1519–1521
Vasco da Gama navighează spre India şi înapoi prin Capul Bunei Speranţe	A treia călătorie a lui Columb: ajunge în Trinidad şi în sudul continentului american	Pedro Álvares Cabral ajunge în Brazilia şi o revendică pentru Portugalia	A patra călătorie a lui Columb: explorează coasta Caraibelor din America Centrală	Portughezii întemeiază o aşezare permanentă la Goa pe coasta de vest a Indiei	Cucerirea spaniolă a Imperiului Aztec din Mexic

la sud, spaniolii şi portughezii au profitat repede de superioritatea lor tehnologică în faţa autohtonilor. Puternicele imperii ale aztecilor şi incaşilor au fost curând cucerite, aurul şi argintul lor au fost prădate, iar indigenii au devenit sclavi şi au fost convertiţi cu forţa. „Pentru aceşti oameni“, scria un misionar iezuit în 1563, „nu există predică mai bună decât sabia şi bâta.“ Milioane au murit din cauza unor boli aduse de europeni la care nu aveau imunitate.

Începuse dominaţia europeană a lumii. Dar au existat consecinţe. Pe măsură ce puterile europene care se îndreptau spre Atlantic – Spania şi Portugalia, mai apoi Olanda, Marea Britanie şi Franţa – prosperau de pe urma noilor ţări găsite, Mediterana a fost dată uitării şi marile oraşe comerciale italiene, Veneţia şi Genova, au intrat în declin. Totuşi, nu toate importurile din Lumea Nouă erau benefice. Cantităţile uriaşe de argint aduse în Spania au contribuit la marea inflaţie din Europa în secolul al XVI-lea. Alte importuri, precum tutunul şi sifilisul, au avut un efect mai insidios asupra bunăstării europene, provocând moartea a milioane de oameni de-a lungul secolelor care au urmat.

Numele Americii

Din pur noroc, America nu a fost numită după Cristofor Columb, ci după un negustor florentin, Amerigo Vespucci, care în 1499 a navigat pe lângă coasta de nord-est a Americii de Sud şi a descoperit gura de vărsare a Amazonului. Columb a trebuit să se mulţumească să-şi dea numele unei republici sud-americane, unui fluviu din America de Nord, mai multor oraşe americane, unui district federal şi unei provincii canadiene.

Idee principală

1519–1522

Ferdinand Magellan, un navigator portughez aflat în slujba Spaniei, face prima circumnavigaţie din lume, descoperind o nouă rută spre Asia, ocolind vârfului Americii de Sud şi traversând Pacificul Magellan este ucis în 1521 şi doar una din cele cinci nave ale sale revine în Spania.

1532–1535

Cucerirea spaniolă a Imperiului Incaş din Peru

1597

William Barents, un navigator olandez, moare la întoarcerea din a treia încercare de a găsi o trecere în nord-est spre Indii, de-a lungul coastei de nord a Rusiei

1611

Henry Hudson, un navigator englez, este aruncat în apă de echipajul său răzvrătit după ce a făcut prima din nenumăratele încercări eşuate de a găsi o trecere prin nord-vest spre Asia prin Arctica canadiană

Reforma

Până în ultimii ani ai Evului Mediu, Biserica Romano-Catolică s-a bucurat de supremaţie spirituală necontestată în vestul Europei. Este adevărat, au existat răbufniri de erezie – precum catarismul din sudul Franţei, la începutul secolului al XIII-lea – dar acestea au fost stinse eficient şi violent. Au existat şi dezacorduri cu conducătorii seculari, în problemele unde interesele Bisericii şi ale statului intrau în conflict – precum cine avea dreptul să numească episcopi sau dacă un rege avea dreptul să impoziteze clerul.

Biserica a cunoscut perioade de delăsare şi abuz, dar, în general, a reuşit să se reformeze, de exemplu, prin crearea de ordine monastice noi şi mai stricte, pe măsură ce ordinele mai vechi s-au îmbogăţit şi au devenit prea îngăduitoare.

Însă, bogăţia crescândă şi cupiditatea tot mai mare ale Bisericii au determinat în secolul al XIV-lea un nou val anticlerical, iar pretenţia Bisericii că doar preoţii săi puteau să medieze între Dumnezeu şi oameni a fost tot mai contestată. O asemenea contestare a fost lansată de teologul englez John Wycliffe (cca 1330–1384), care a criticat doctrina transsubstanţierii (credinţa că pâinea şi vinul Euharistiei devin literalmente trupul şi sângele lui Hristos) şi a subliniat rolul acţiunii individuale în raport cu medierea preoţească. Wycliffe s-a ocupat şi de prima traducere a Bibliei în engleză. Până atunci, Biblia fusese disponibilă doar în latină şi astfel învăţăturile ei rămâneau ascunse pentru majoritatea oamenilor, care erau obligaţi să se bazeze pe ceea ce îi învăţau preoţii. Ideile lui Wycliffe l-au influenţat pe reformatorul boem (ceh) Jan Hus, care a fost ars pe rug în 1415 pentru că a refuzat să se dezică de opinii sale. Totuşi,

cronologie

1377	ANII 1380	1414	1415	1517	1520
Critica lui John Wycliffe asupra doctrinei catolice este condamnată de papă	Finalizarea traducerii în engleză a Bibliei de către Wycliffe	Reprimarea lollarzilor, adepţii englezi ai Wycliffe	Jan Hus este ars pe rug pentru criticile aduse Bisericii	Luther lansează Reforma cu cele 95 de teze împotriva indulgenţelor	Ulrich Zwingli începe Reforma în Elveţia

adepţii săi din Boemia l-au considerat un erou naţional şi au luptat cu succes împotriva unei cruciade trimise să-i zdrobească.

Dorinţe de reformă Până la sfârşitul secolului al XV-lea, papii de la Roma s-au comportat cu toată ostentaţia, cruzimea şi materialismul prinţilor renascentişti, au cheltuit bani pentru mari proiecte artistice, luându-şi amante şi numindu-şi copiii ilegitimi în poziţii de putere în cadrul Bisericii. Pentru a finanţa această extravaganţă, ofereau spre vânzare înalte funcţii bisericeşti şi încurajau practica vânzării de indulgenţe, prin care celor care îşi mărturiseau păcatele li se acorda iertare, cu condiţia de a plăti acest privilegiu.

Această practică era deosebit de dispreţuită în Germania, unde unul dintre cei mai cunoscuţi practicieni ai săi a fost Johann Tetzel, care, potrivit unui contemporan, a spus că un bărbat ar fi fost iertat şi dacă se culca cu propria mamă.

De ce „protestantism“?

Cuvântul „protestantism“ provine din „protestul“ lansat de o minoritate de delegaţi la Dieta din Speyer, adunare convocată de împăratul Carol al V-lea – cel mai ferm susţinătorul al papalităţii – în aprilie 1529. „Protestul“ a fost făcut împotriva unei rezoluţii cerând sfârşitul „inovaţiei în religie“ – cu alte cuvinte, a învăţăturilor reformatorilor precum Luther. „Protestanţii“ au declarat că conştiinţa individuală era esenţială în asemenea chestiuni.

Asemenea abuzuri au fost criticate de erudiţi umanişti precum Erasmus (vezi p. 75). În 1516, Erasmus a tradus versiunea iniţială greacă a Noului Testament în latină şi, făcând astfel, a subliniat defectele din Biblia vulgata, versiunea în latină aprobată de Biserică. Această revenire la textul original al Bibliei a arătat şi diferenţa dintre austeritatea vechii Biserici şi stilul bombastic şi corupţia instituţiei din vremea lui Erasmus. Erasmus, împotriva practicii Bisericii, îşi dorea şi ca Biblia să fie tradusă în limbajul curent, pentru ca toată lumea să înţeleagă cuvântul lui Dumnezeu.

Luteranism Erasmus a căutat să reformeze Biserica din interior, dar alţii au ajuns la concluzia că era un lucru imposibil. În Germania,

1521	1524–1525	1527	1530	1533	1536
Luther este excomunicat, apoi declarat nelegiuit de Dieta de la Worms	Războiul țărănesc din Germania	Luteranismul este adoptat în Suedia	Confesiunea de la Augsburg instituie o biserică luterană separată	Henric al VIII-lea rupe legăturile cu Roma și devine șeful suprem al bisericii din Anglia, care rămâne catolică în doctrină	Jean Calvin își prezintă teologia reformată în lucrarea *Învățământul religiei creștine*

un călugăr și un preot augustinian, Martin Luther (1483–1546), a cerut și el ca textul Bibliei să fie pus la dispoziția tuturor, nu doar a celor care puteau citi în latină – și, în acest scop, a tradus Noul Testament în germană. Luther credea că adevărul religios se regăsea doar în Scriptură și că mântuirea putea să fie atinsă doar prin credință. Acest lucru l-a determinat să critice aspru vânzarea indulgențelor și să-l înfrunte pe Johann Tetzel cu celebrele sale 95 de teze, pe care le-a bătut în cuie pe ușa bisericii castelului din Wittenberg, pe 31 octombrie 1517. Luther a negat și rolul special al preoției, afirmând că fiecare bărbat și femeie stăteau singuri și egali în fața lui Dumnezeu.

„Conștiința mea slujește cuvântului lui Dumnezeu... Aici mă aflu. Nu pot face altceva. Dumnezeu să mă ajute. Amin.“

Martin Luther sfidează autoritatea papală la Dieta de la Worms, 18 aprilie 1521

Atacurile lui Luther la adresa preoților și a papei au dus la excomunicarea sa în 1521, urmată de o chemare la Dieta imperială (parlamentul) din orașul Worms. Luther era supusul lui Carol al V-lea, care ca sfânt împărat roman era un susținător înflăcărat al papalității, dar, la Dietă, Luther a refuzat să se dezică de opiniile lui și, prin urmare, a fost proscris de către împărat.

Tiparul a contribuit la diseminarea rapidă a ideilor lui Luther unui public larg și au fost foarte susținute în Germania, atât în rândul prinților (Germania cuprindea atunci numeroase state mici, adunate ipotetic sub autoritatea împăratului), dar și în rândul oamenilor obișnuiți. Aceștia din urmă au luat respingerea lui Luther de autoritatea papală, dar și de cea imperială, ca pe un semn de a se elibera de sub opresiune, ceea ce a dus la Războiul țărănesc din 1524–1525. Dar Luther a fost îngrozit de această revoltă împotriva autorității laice și și-a dat seama că avea nevoie de sprijinul prinților împotriva încercărilor lui Carol al V-lea de a înfrânge Reforma pe care o inițiase. Prin urmare, i-a chemat „pe toți cei care pot să-i evite pe țărani așa cum ar face cu însuși Diavolul“ și a sprijinit represiunea brutală a revoltei.

Răspândirea protestantismului Odată cu Confesiunea de la Augsburg din 1530, care rezumă principiile de bază ale luteranismului,

cronologie

1536–1540	1541	1541	1546	1547	1553–1558	1555
Desființarea mănăstirilor din Anglia	Calvin instaurează o teocrație protestantă la Geneva	Contrareforma este lansată la Conciliul de la Trento	Luteranismul este adoptat în Danemarca	Eduard al VI-lea se urcă pe tronul Angliei și introduce protestantismul	Maria I reinstaurează catolicismul în Anglia	Pacea de la Augsburg pune capăt războaielor religioase din Germania

ruperea de Roma a devenit definitivă. În Germania au urmat o serie de războaie religioase, care s-au încheiat cu Pacea de la Augsburg din 1555, prin care s-a convenit ca fiecare prinţ să aibă dreptul de a decide credinţa supuşilor săi. Până în acel moment, şi Suedia, şi Danemarca adoptaseră luteranismul, iar Biserica separatistă a Angliei, a cărei autoritatea supremă era monarhul, conţinea şi elemente luterane. În Anglia, dar şi în alte părţi, statul a profitat de confiscarea bunurilor bisericeşti şi şi-a consolidat puterea făcând numiri în ierarhia Bisericii.

Luteranismul nu a fost singura iniţiativă de religie reformată. Cea mai semnificativă alternativă, calvinismul, a fost derivată din învăţăturile teologului francez Jean Calvin (1509–1556). Calvin susţinea că mântuirea era predestinată: indiferent ce făcea omul în viaţa lui, numai cei aleşi de Dumnezeu erau salvaţi. În acelaşi timp, Calvin a cerut autorităţilor să supravegheze îndeaproape viaţa morală a membrilor Bisericii, oferind o notă austeră şi teocratică învăţăturilor sale. Biserici calvine au fost înfiinţate la Geneva, în Franţa, Ţările de Jos şi Scoţia, iar ulterior au fost înfiinţate şi în Noua Anglie. Ca în Germania, reformatorii au atras adesea o opoziţie violentă, în special de îndată ce Biserica Romano-Catolică a început procesul cunoscut sub numele de Contrareformă (vezi p. 88).

„Un om care îl are alături pe Dumnezeu este întotdeauna în majoritate.“

John Knox, cca 1505–1572, reformator scoţian, inscripţie pe Monumentul Reformei de la Geneva

Idee principală

1559	1560	1562–1598	1588	1598
Elisabeta I reintroduce protestantismul în Anglia	Parlamentul scoţian adoptă Confesiunea calvinistă de credinţă a lui John Knox, separând astfel Biserica din Scoţia de Roma	Războaie religioase în Franţa între hughenoţi (calvinişti) şi catolici	Eşecul Armadei spaniole împotriva Angliei	Edictul de la Nantes acordă toleranţă religioasă hughenoţilor (protestanţii francezi)

Contrareforma

Reforma a provocat un şoc profund Bisericii Romano-Catolice, care a făcut-o să se reformeze şi să se revigoreze. Acum, Biserica militantă a iniţiat ofensiva, epurându-se de abuzuri, delăsare şi clerici prost educaţi şi trimiţându-şi soldaţii, atât spirituali, cât şi laici, să doboare schismaticii eretici care ridicaseră stindardul împotriva autorităţii papei de la Roma.

Avea să fie o epocă însângerată, marcată de fanatism din toate părţile, tot mai complicată de politica laică şi de politica reală (realpolitik) internaţională. Conflictul dintre protestanţi şi catolici a culminat cu o îngrozitoare vărsare de sânge care a fost Războiul de 30 de ani, care a distrus mare parte din Europa Centrală. La sfârşitul acestui război, lupta nu a mai fost atât dată între protestanţi şi catolici, ci între puterea (catolică) în creştere din Franţa şi puterea (catolică) în scădere a Habsburgilor, conducătorii Spaniei, Austriei şi ai Sfântului Imperiu Roman, care cuprindea la vremea aceea cea mai mare parte a Germaniei.

Reînnoire catolică Răspândirea rapidă a învăţăturilor reformiste ale lui Luther şi Calvin în Europa a ameninţat însăşi existenţa Bisericii Romano-Catolice. În timp ce, în numele papei, sfântul împărat roman Carol al V-lea a luptat cu prinţii protestanţi germani, Biserica, dându-şi seama cât de departe se îndepărtase de propriile standarde, a căutat să se reînnoiască. Principalul agent de reformă în cadrul Bisericii Catolice a fost Conciliul de la Trento, care s-a întrunit în trei şedinţe între 1541 şi 1563 în oraşul din nordul Italiei, în apropiere de graniţa lingvistică dintre Europa vorbitoare de italiană şi cea de germană. Conciliul a emis numeroase decrete referitoare atât la doctrină, cât la practică şi a pus

cronologie

1521	1534	1541	1542	1553–1558	1555
Excomunicarea lui Martin Luther	Înfiinţarea Societăţii lui Iisus (iezuiţi)	Contrareforma este lansată la Conciliul de la Trento	Papa Paul al III-lea înfiinţează Sfântul Oficiu cu puteri inchizitoriale asupra tuturor catolicilor	Catolicismul este restaurat în Anglia sub Maria I	Pacea de la Augsburg pune capăt primului val de războaie religioase din Germania

„În invocarea sfinţilor, venerarea moaştelor şi folosirea sfântă a imaginilor, se vor înlătura toate superstiţiile, se vor elimina toate încercările necurate de câştig şi va fi evitată toată lascivitatea... “

Decretul celei de-a 25-a sesiuni a Conciliului de la Trento, 3–4 decembrie 1563

în aplicare măsuri pentru a se asigura că toţi preoţii erau educaţi corespunzător – şi erau, mai ales, celibatari. Un control mai riguros a fost aplicat ordinelor religioase existente, a căror slăbiciune morală le oferise reformatorilor muniţie. Au fost întemeiate şi o serie de ordine noi, atât laice, cât şi monahale.

Cel mai important dintre noile ordine a fost Societatea lui Iisus, ai cărei membri, iezuiţii, au făcut jurăminte de sărăcie, castitate şi supunere. Acest corp extrem de disciplinat şi de eficient a fost fondat în 1534 de un fost soldat spaniol, Ignaţiu de Loyola. Sarcina lor, în cuvintele lui Loyola, era „să lupte pentru Dumnezeu sub stindardul crucii“ şi „să facă sufletele să avanseze în viaţă şi doctrina creştină să propage credinţa prin propovăduirea cuvântului, prin exerciţii spirituale, prin opere de caritate şi, în mod special, prin instruirea copiilor şi a persoanelor lipsite de educaţie conform principiilor creştine“. Societatea a devenit una dintre cele mai puternice instituţii din Europa catolică şi a fost cel mai important organism misionar catolic în alte părţi ale lumii.

În 1542, Sfântul Scaun a înfiinţat Sfântul Oficiu – Sfânta şi Suprema Congregaţie a Inchiziţiei Romane şi Universale. Aceasta avea responsabilitatea consolidării doctrinei catolice şi avea puteri inchizitoriale asupra tuturor catolicilor. Într-o serie de ţări, inchiziţiile existau deja, iar în altele a fost înfiinţată câte una. Inchiziţia spaniolă fusese activă împotriva evreilor convertiţi suspectaţi de revenire la vechiul cult din 1478 şi, odată cu Reforma, s-au implicat să elimine protestantismul în întreg Imperiul Spaniol (care includea pe atunci şi Olanda). Aceste organizaţii judecau ereticii suspectaţi în curţile ecleziastice, apoi îi predau autorităţilor laice

1559	1562	1564	1566	1567	1572
Papa Pius al IV-lea introduce un Index al cărţilor care le sunt interzise catolicilor	Începutul războaielor religioase în Franţa între hughenoţi (calvinişti) şi catolici	Filip al II-lea porunceşte ca toate decretele Conciliului de la Trento să se aplice în toate teritoriile spaniole	Olandezii rezistă instituirii Inchiziţiei spaniole şi cer libertate religioasă	Izbucnirea Revoltei olandeze (Războiul de optzeci de ani)	Noaptea Sfântului Bartolomeu – masacrarea hughenoţilor din Franţa

Indexul

În 1559, conştient de efectul pe care tiparul l-a avut pentru răspândirea învăţăturilor reformatorilor protestanţi, papa a prezentat un „Index" al cărţilor care le erau interzise catolicilor, determinându-i pe mulţi să răscolească neliniştiţi rafturile în căutarea a tot ceea ce nu era autorizat. Un erudit din Roma a descris momentul drept „un holocaust al literaturii". A fost dăunător şi progresului ştiinţific: de exemplu, *Despre revoluţiile sferelor cereşti* a lui Copernic, în care acesta ajunsese la concluzia că Pământul orbitează Soarele şi nu invers, a rămas în Index până în 1835.

pentru a fi pedepsiţi, „nu...pentru corecţia şi binele persoanei pedepsite", conform unui manual din 1578 pentru inchizitori, „ci pentru binele public, pentru ca alţii să se îngrozească şi să se îndepărteze de relele pe care le-ar putea comite". Cei găsiţi vinovaţi de erezie erau arşi de vii, de obicei, într-un mare spectacol public numit *auto-da-fé* – însemnând „act de credinţă". Între 1575 şi 1610, într-un singur oraş spaniol, Toledo, 366 de oameni au murit astfel. Alte mii au împărtăşit aceeaşi soarta în alte părţi.

Europa polarizată Ca în alte vremuri, când certitudini religioase opuse s-au ciocnit, s-a născut violenţa. Fiul împăratului Carol al V-lea, Filip al II-lea al Spaniei, deşi nerăbdător să limiteze puterea Bisericii în ţinuturile sale, a părut drept cel mai zelos apărător al Europei catolice. Încercarea sa de a elimina erezia protestantă din Olanda spaniolă a contribuit la izbucnirea Revoltei olandeze în 1567. Sprijinul acordat de englezi rebelilor olandezi l-a determinat pe Filip să îşi trimită Armada în Anglia în 1588, dar încercarea s-a încheiat cu un eşec zdrobitor. Filip a intervenit şi în războaiele religioase franceze (1562–1988), în care hughenoţii francezi (calvinişti) au luptat pentru libertate religioasă, în timp ce nobilii catolici şi protestanţi îşi disputau controlul asupra Coroanei. Cel mai grav eveniment a avut loc în 1572, când aproximativ 13 000 de protestanţi au fost ucişi în masacrul din Noaptea Sfântului Bartolomeu. Războiul s-a încheiat în 1598 cu Edictul de la Nantes, prin care hughenoţilor li s-a acordat libertatea religioasă.

Războiul de 30 de ani Deşi Franţa şi-a rezolvat pentru moment divergenţele religioase interne, Europa a fost cuprinsă la scurt timp

cronologie

1588	1598	1609	1618	1620	1621
Armada spaniolă este împrăştiată de flota engleză şi de furtună	Edictul de la Nantes acordă toleranţă religioasă hughenoţilor, punând capăt războaielor religioase din Franţa	Se declarată armistiţiu în războiul dintre spanioli şi olandezi	Revolta din Boemia marchează izbucnirea Războiului de 30 de ani	Revolta Boemiei este reprimată în Bătălia de la Muntele Alb. Trupele spaniole ocupă Palatinatul renan în vestul Germaniei.	Sunt reluate ostilităţile între spanioli şi olandezi

de un conflict religios mai amplu, Războiul de 30 de ani. Acesta a fost, de fapt, un amestec complex de conflicte, începând cu o revoltă în cadrul Sfântului Imperiu Roman inițiată de protestanții din Boemia împotriva stăpânirii imperiale a Habsburgilor austrieci. Chiar dacă revolta a fost reprimată în 1620, Habsburgii spanioli au intervenit împotriva principilor protestanți din Germania și, în această cruciadă antiprotestantă, li s-a alăturat împăratul Ferdinand al II-lea. Îngrijorat de această evoluție, Gustav Adolf, puternicul rege al Suediei protestante, a intervenit în 1630 și a obținut o serie de victorii până când a fost ucis în Bătălia de la Lützen, din 1632. Trei ani mai târziu, Franța s-a alăturat de partea protestanților germani. Deja războiul era mai degrabă politic decât religios: Franța însăși era o putere catolică, dar fusese inamică a Habsburgilor încă de la începutul secolului al XVI-lea, iar acum vedea cum propriul loc în Europa depindea de limitarea puterii Spaniei și a Sfântului Imperiu German. Războiul a continuat până în 1648, când Pacea de la Westfalia a recunoscut independența Olandei și a fixat harta religioasă a Europei în forma ei mai mult sau mai puțin actuală.

„Pentru mine a fost cea mai bună și mai îmbucurătoare veste pe care o puteam primi.“

Filip al II-lea al Spaniei, august 1572, după auzul veștii masacrului din Noaptea Sfântului Bartolomeu

Totul s-a întâmplat cu un preț teribil: numai în Germania, după război și campanii constante, ciumă și foamete, în jur de 7 milioane de bărbați, femei și copii – aproximativ două treimi din populație – și-au pierdut viața. A fost un efect din cauza căruia Germania va avea nevoie de multe generații ca să-și revină.

Idee principală

1629	1630	1632	1635	1643	1648
Împăratul Ferdinand al II-lea încearcă să impună termenii Păcii de la Augsburg din 1555 în Germania	Gustav Adolf al Suediei intervine în Germania de partea protestanților	Gustav este ucis în luptă	Franța catolică intervine de partea protestanților germani împotriva Habsburgilor în Războiul de 30 de ani	Franța înregistrează victoria decisivă în fața Spaniei la Rocroi	Pacea de la Westfalia pune capăt Războiului de 30 de ani; independența Olandei este recunoscută de Spania

Revoluţia engleză

În secolul al XVII-lea, Anglia a cunoscut o succesiune de revolte, uneori violente, prin care s-a căutat eliberarea din cătuşele autocraţiei regale. Monarhia constituţională avea să devină un model pe care progresiştii din multe alte ţări au căutat să-l imite în secolele următoare.

În teorie, puterea Coroanei din Anglia a fost diluată încă din Evul Mediu de instituţia Parlamentului – deşi, la vremea aceea, Parlamentul nu reprezenta mai mult de o mână de nobili şi de alţi moşieri, clerici şi orăşeni înstăriţi. Monarhii încă se comportau autocratic, dar o făceau tot mai mult în limitele legilor adoptate de Parlament – chiar dacă la ordinele monarhului. Mai important de atât, Coroana se baza pe Parlament pentru a creşte taxele în vederea desfăşurării activităţii guvernamentale – de la războaie până la construirea de palate. Dar Parlamentul se întâlnea sporadic, atunci când era convocat de monarh.

Coroană şi Parlament Tensiunile dintre Coroană şi Parlament au început să apară spre finalul domniei Elisabetei I. Totuşi, fiind un politician pragmatic, Elisabeta nu a ridicat niciodată probleme constituţionale. Succesorul ei, Iacob I, era consumat de credinţa în „dreptul divin al regilor" de a face aşa cum pofteau, căci guvernarea lor era sancţionată doar de Dumnezeu. Acest lucru l-a împins în inima unui conflict deschis cu Parlamentul, care şi-a apărat cu înverşunare „libertăţile şi privilegiile". Drept răspuns, Iacob a încercat să guverneze fără să convoace

cronologie

1598	1603	1621	1625	1629
Iacob al VI-lea al Scoției conturează doctrina dreptului divin al regilor în *Adevărata lege a monarhiilor libere*	La moartea Elisabetei I, Iacob al VI-lea urcă pe tronul englez ca Iacob I	Iacob I îi arestează pe doi dintre principalii săi critici din Camera Comunelor	Carol I urcă pe tron	Carol I dizolvă Parlamentul, care nu se mai întrunește 11 ani

Parlamentul, aşa că a strâns bani prin modalităţi mai puţin obişnuite, precum vânzarea unor drepturi exclusive şi de titluri.

> **„Regii sunt pe bună dreptate numiţi zei pentru că ei exercită un fel de putere divină pe pământ.“**
>
> **Regele Iacob I**, discurs în Parlamentul englez, 21 martie 1610

Fiul lui Iacob, Carol I, a fost educat ca adept înflăcărat al dreptului divin al regilor şi a fost şi mai puţin pragmatic decât tatăl său. Un bărbat mândru, pios şi ţâfnos, Carol lua orice sfat dezinteresat ca pe o critică personală. Când a urcat pe tron în 1625, Parlamentul era dominat de puritani, care dezaprobau ceremonialul religios elaborat (chiar dacă protestant) dorit de Carol şi soţia sa, o prinţesă catolică franceză. La fel ca tatăl său, Carol a preferat să guverneze singur, dar când nu a mai putut strânge suficienţi bani pentru propriile nevoi, a fost obligat să convoace Parlamentul, care a emis în 1628 Petiţia Drepturilor, declarând ilegală creşterea taxelor fără aprobare parlamentară şi condamnând alte abuzuri ale puterii monarhice. O altă pauză parlamentară – „Tirania de 11 ani“ – s-a încheiat în 1640, când încercarea lui Carol de a impune episcopi scoţienilor prezbiterieni a fost reprimată cu forţa armată. Având nevoie de bani pentru război, Carol a fost din nou obligat să convoace Parlamentul.

Parlamentul cel Lung, care a început să se întrunească în noiembrie 1640, a obţinut aprobarea reticentă a lui Carol în privinţa unei serii de cereri, inclusiv insistenţa ca Parlamentele să fie convocate cel puţin o dată la trei ani şi să nu poată fi dizolvate fără consimţământ. Dar, în ianuarie 1642, după ce Parlamentul a cerut controlul asupra armatei, Carol a intrat în Camera Comunelor cu 400 de soldaţi şi a încercat să-şi aresteze cei mai aprigi cinci adversari. Aceştia au scăpat şi, în numai câteva luni, ambele părţi – regaliştii şi parlamentarii – erau în război deschis.

Comunitatea Naţiunilor şi Protectoratul Războiul civil englez, care a continuat în forţă până în 1651, a divizat ţara şi i-a atras şi pe scoţieni, şi pe irlandezi. Carol a fost prins în 1646, iar în ianuarie 1649 a fost judecat pentru trădare, găsit vinovat şi decapitat. Regi fuseseră răsturnaţi şi ucişi şi mai înainte, de obicei, de rivalii dinastici, dar niciodată

1640

Aprilie–mai Carol convoacă Parlamentul cel Scurt pentru a strânge bani pentru războiul cu scoţienii, dar îl dizolvă după ce refuză să i se supună.
Noiembrie Carol convoacă Parlamentul cel Lung, care declară ilegale metodele regelui de obţinere a veniturilor.

1641

Parlamentul emite Mustrarea cea Mare, detaliind abuzurile de putere ale lui Carol de la venirea sa pe tron

1642

Ianuarie Carol încearcă să aresteze cinci dintre adversarii săi importanţi din Camera Comunelor **August** Carol declară război Parlamentului

1644

Parlamentul obţine o victorie decisivă la Marston Moor

„Ați rămas prea mult timp aici pentru oricât bine ați fi făcut. Plecați, vă spun, și să încheiem socotelile. În numele lui Dumnezeu, plecați. “

Oliver Cromwell, după ce a câștigat Războiul Civil pentru Parlament, dizolvă această instituție în 1653

judecați și condamnați pentru trădare. Totul a culminat cu o declarație conform căreia suveranul era poporul – așa cum era acesta reprezentat de Parlament – și nu monarhul. Într-adevăr, Parlamentul a procedat la abolirea monarhiei și a declarat Anglia o Comunitate a Națiunilor.

Dar Parlamentul nu era singura putere din țară. Armatei – care sub generalul său cel mai celebru, Oliver Cromwell, învinsese în Războiul Civil – noul Parlament i s-a părut prea conservator. În 1653, Cromwell a condus o mână de soldați în Camera Comunelor și i-a alungat pe membri, apoi, mai târziu în acel an, el a devenit „Lord Protector“. La moartea sa, în 1658, Cromwell a fost urmat, în logica monarhică, de fiul său, Richard. Totuși, noul Lord Protector nu s-a bucurat de sprijinul pe care îl avusese tatăl său și vidul de putere rezultat a fost anulat când fiul lui Carol I s-a întors în Anglia în 1660 pentru a prelua tronul sub numele de Carol al II-lea.

Contractul social

Filosoful John Locke a publicat *Două tratate despre cârmuire* în 1690, justificând implicit recenta răsturnare a lui Iacob al II-lea în „Revoluția glorioasă“. Locke a afirmat că oamenii sunt născuți cu anumite „drepturi naturale“ – libertate, egalitate și independență – și renunță la aceste drepturi doar atunci când sunt de acord să se alăture și să se unească într-o comunitate cu alți oameni pentru un trai comod, sigur și în pace. Astfel, regii nu guvernează prin „dreptul divin“, ci printr-un „contract social“, prin care subiecții renunță la „drepturile naturale“ pentru „drepturi civile“. Dacă un conducător încearcă să refuze aceste drepturi, este întemeiat ca oamenii să caute să-l răstoarne. Argumentele lui Locke au influențat atât revoluționarii americani, cât și pe cei francezi din secolul al XVIII-lea.

cronologie

1646	1647	1648	1649	1651	1653	1657
Carol capitulează în fața scoțienilor și este predat Parlamentului	Carol refuză să accepte propunerile armatei de a face o reformă constituțională	Reluarea ostilităților; susținătorii lui Carol sunt învinși la Preston	Carol este condamnat pentru trădare și decapitat. Parlamentul abolește monarhia și Camera Lorzilor.	Carol al II-lea și aliații săi scoțieni înving la Worcester	Oliver Cromwell devine Lord Protector	Cromwell refuză oferta Parlamentului de a primi coroana

„Revoluția glorioasă" Astfel că Războiul civil nu a reușit să rezolve problemele constituționale care îl provocaseră. Restaurația din 1660 nu a adus nici o rezolvare, căci Carol al II-lea era un actor politic prea priceput pentru a aborda problemele direct. Dar, la moartea sa în 1685, Carol a fost urmat de fratele său catolic, Iacob al II-lea, care nu avea viclenia lui Carol și toată obstinația doctrinară a tatălui său. Supușii protestanți ai lui Iacob se temeau tot mai mult că regele plănuia să reintroducă catolicismul și să domnească în stilul absolutist al lui Ludovic al XIV-lea din Franța. În 1688, un grup de nobili l-au invitat pe ginerele protestant al lui Iacob, William de Orania, în Anglia. William a sosit cu 12 000 de oameni și cu proclamația că va păstra „libertățile Angliei și religia protestantă". Iacob a fugit în Franța, iar în 1689, Coroana a fost oferită lui William și soției sale, Maria (fiica protestantă a lui Iacob), cu condiția ca aceștia să accepte Declarația drepturilor, care limita puterea Coroanei și detalia drepturile și libertățile supușilor.

Astfel, așa-numita „Revoluție glorioasă" a consfințit Anglia ca monarhie constituțională cu un minimum de vărsare de sânge. Totuși, puterea nu a fost nicidecum acordată poporului în ansamblul său, ci a fost mai degrabă păstrată în mâinile unei oligarhii mici, preponderent aristocratice și deținătoare de pământuri. Va mai fi nevoie de încă două secole și jumătate de frământări și lupte înainte de a se întemeia o democrație cu adevărat reprezentativă în Marea Britanie, fiecare bărbat și femeie având un cuvânt de spus în legătură cu cine trebuie să guverneze țara.

Idee principală

1658	1660	1679–1681	1685	1688	1689
Moartea lui Cromwell	Reinstalarea lui Carol al II-lea pe tron	Carol demite o serie de parlamente după ce încearcă să-și excludă de la succesiune fratele catolic, Iacob (viitorul Iacob al II-lea).	Iacob al II-lea urcă pe tron și reprimă o rebeliune protestantă	William de Orania ajunge în Anglia; Iacob fuge	William și soția sa Maria acceptă coroana, acceptând termenii impuși de Declarația Drepturilor

Revoluţia ştiinţifică

Ştiinţa este metoda prin care înţelegem şi anticipăm fenomenele lumii fizice. Regulile sale sunt riguroase, teoriile sale sunt testabile prin experiment şi legile sale, odată stabilite, devin imuabile – cu excepţia cazului în care noi dovezi le dovedesc a fi false.

Deşi astăzi ştiinţa şi religia sunt considerate de către non-fundamentalişti ca activităţi distincte implicate în sfere separate ale experienţei umane, în trecut, cele două au intrat în conflict atunci când dovezile ştiinţei despre lumea fizică au contrazis Scriptura sau vreo altă autoritate religioasă acceptată.

În Europa creştină a Evului Mediu, realizările ştiinţifice ale grecilor antici erau în mare măsură necunoscute şi s-a întreprins foarte puţin în domeniul pe care l-am numi ştiinţă. Doar în lumea islamică s-au păstrat scrierile grecilor şi s-a construit pe baza lor, iar abia din secolul al XII-lea au început să apară în Europa traduceri în latină ale lui Aristotel şi nu numai. Sfântul Toma d'Aquino a introdus filosofia lui Aristotel în teologia creştină, în vreme ce învăţăturile anticilor referitoare la natura universului fizic – de la sfera cerească la corpul uman – au ajuns să fie considerate incontestabile.

Cosmologia copernicană Deşi în secolul al III-lea î.Hr., filosoful grec antic Aristarh a ajuns la concluzia că Pământul se roteşte în jurul propriei axe şi orbitează Soarele, această viziune a unui univers

cronologie

1543	1551–1556	1556	1561	1572
Copernic publică *Despre revoluţiile sferelor cereşti*, iar Vesalius *Funcţionarea corpului uman*	Conrad Gesner, medic elveţian, publică *Istoriile animalelor*, baza zoologiei moderne	Ediţie postumă a lucrării *Despre natura metalelor*, de Georgius Agricola, fondatorul german al mineralogiei	Publicarea *Observaţiilor anatomice* de anatomistul italian Gabriel Fallopius, care a descoperit trompele uterine, numite după el	Astronomul danez Tycho Brahe observă o supernovă (moartea explozivă a unei stele), arătând că obiectele cereşti nu sunt imuabile

heliocentric (centrat pe Soare) a fost umbrită în secolul al II-lea d.Hr. de Ptolemeu din Alexandria, care susţinea că Pământul, şi nu Soarele, era cel care se afla în centrul universului. Mai târziu, sistemul ptolemeic a fost încorporat în doctrina creştină, în care Pământul şi viaţa au reprezentat punctul culminant al creaţiei lui Dumnezeu.

„A afirma că Soarele se află cu adevărat în centrul universului... este o atitudine foarte periculoasă... "

Cardinalul Roberto Bellarmino, despre Inchiziţia Romană, 12 aprilie 1615

Viziunea centrată pe Pământ a fost universal acceptată în Europa, până când astronomul şi matematicianul polonez Nicolaus Copernic (1473–1543) a încercat să calculeze poziţiile viitoare ale planetelor şi a aflat că era mult mai uşor calculul dacă presupunea că toate corpurile (inclusiv Pământul) orbitau Soarele. Atunci şi-a dat seama că acest lucru explica observaţia că planetele, în anumite momente, păreau să îşi schimbe direcţia şi să revină spre Pământ.

Conştient de faptul că risca să atragă critici sau chiar mai mult dinspre Biserică, Copernic a aşteptat până în 1543, anul morţii sale, ca să publice *Despre revoluţiile sferelor cereşti*. Cartea a suscitat dezaprobare din partea catolicilor şi a protestanţilor. Dar, după moartea sa, teoria lui Copernic a fost susţinută de observaţii astronomice detaliate. Acestea l-au făcut pe Johannes Kepler (1571–1630) să constate că planetele conturau mai degrabă elipse în jurul Soarelui decât cercuri – care erau general văzute ca forme mai perfecte din punct de vedere matematic. Mai multe dovezi în sprijinul sistemului copernican au fost aduse de Galileo Galilei (1564–1642), care a folosit telescopul pe care l-a făcut ca să observe petele solare (ceea ce făcea Soarele un corp mai puţin perfect decât se crezuse până atunci) şi sateliţii lui Jupiter. Copernicanismul a fost oficial condamnat de Biserica Romano-Catolică în 1616, iar în 1633, Galileo, confruntat cu o acuzaţie de erezie pentru care pedeapsa era arderea pe rug, a fost nevoit să-şi retragă sprijinul pentru teoria heliocentrică. A rămas în arest la domiciliu pentru tot restul vieţii.

1584	1600	1609–1619	1610	1616	1620
Călugărul italian Giordano Bruno merge mai departe decât Copernic și sugerează că Soarele este doar unul dintre nenumăratele asemenea corpuri din univers	Bruno este ars pe rug pentru erezie Medicul englez William Gilbert își publică experimentele despre magnetism.	Kepler publică legile mișcării planetelor	Galileo publică observații astronomice făcute cu telescopul	Biserica Romano-Catolică condamnă copernicanismul ca erezie și îi interzice lui Galileo să mai studieze	Francis Bacon prezintă metoda științifică în *Novum Organum*

Metoda științifică Copernic fusese nerăbdător să găsească dovezi că autorii antici propuseseră un univers heliocentric și a fost bucuros să găsească referințe la asemenea teorii în lucrările lui Cicero și Plutarh. Dar autoritatea anticilor nu a rămas necontestată. Călătoriile europene din secolele al XV-lea și al XVI-lea au avut un rol important în alterarea perspectivelor: așa cum a subliniat omul de știință irlandez Robert Boyle în 1690, chiar și un marinar obișnuit care călătorea cu Columb în Lumea Nouă „putea la întoarcerea sa să le povestească oamenilor despre sute de lucruri pe care n-ar fi putut să le afle niciodată din filosofia lui Aristotel sau din geografia lui Ptolemeu". Mai devreme în același secol, în lumina noilor descoperiri, filosoful și juristul englez Francis Bacon a respins vechea dogmă conform căreia „limitele intelectuale ar trebui să se limiteze la cele cunoscute de antici". Bacon a susținut că inventarea recentă a prafului de pușcă, a tiparului și a busolei magnetice demonstrase că modernii îi depășiseră deja pe antici.

Descoperirea lumii interioare

În Evul Mediu, autoritatea supremă în medicină și anatomie umană a fost medicul grec antic Galenus. Pe vremea lui, disecția umană era interzisă și a fost nevoit să tragă concluzii despre anatomia umană prin disecție pe animale. Când anatomistul flamand Andreas Vesalius (1514–1564) a început să disece cadavre ale criminalilor recent executați, a descoperit că Galenus se înșelase adesea. Răspunsul tradiționaliștilor a fost că anatomia umană trebuia să se fi schimbat de pe vremea lui Galenus. Galenus avusese o idee despre circulația sângelui, sugerând că sângele trecea prin pori minusculi în peretele care separa cele două ventricule ale inimii. Astfel, când medicul și anatomistul englez William Harvey (1578–1657) l-a contrazis pe Galenus la publicarea în 1628 a lucrării despre circulația sângelui, a suscitat controverse considerabile. Dar, până la moartea lui Harvey, descrierea lui detaliată, bazată pe disecțiile și experimentele sale pe animale, era larg acceptată.

cronologie

1621	1628	1632	1655	1660
Fizicianul olandez Willebrord Snell descoperă legea refracției	Publicarea lucrării lui Harvey *Despre mișcarea inimii și a sângelui la animale*	Galileo publică *Dialog despre cele două sisteme principale ale lumii* fiind chemat înaintea Inchiziției	Fizicianul și astronomul olandez Christiaan Huygens începe studiul opticii, ajungând la teoria undelor luminoase	Fondarea Royal Society, cea mai importantă instituție științifică din Marea Britanie. Robert Hooke publică legea privind tensiunea și deformația unui corp elastic.

Bacon a fost pionierul procesului de inducţie – derivarea teoriilor generale din observaţii despre ceea ce se întâmplă, de fapt, în lumea fizică. Aceasta contrastează cu deducţia, în care concluzii particulare sunt extrase din principii generale – fără referire la observaţie sau experiment. Deducţia este valabilă în ştiinţă doar dacă se bazează pe matematică. Galileo însuşi şi-a dat seama de acest lucru şi a fost primul care a insistat pe folosirea analizei matematice în fizică.

Noua metodă ştiinţifică, bazată pe observaţie şi experiment, şi ancorată în logica infailibilă a matematicii, a fost revendicată cu succes în opera lui sir Isaac Newton (1642–1727). Descoperirea de către Newton a celor trei legi ale mişcării şi a legii gravitaţiei a oferit o explicaţie mecanică completă a universului, ale cărui operaţiuni s-au dovedit la fel de previzibile ca mişcările ceasornicului. Mecanica newtoniană a subliniat marile progrese tehnologice care au urmat – de la motoarele cu aburi până la rachetele spaţiale – şi, în ciuda concluziilor relativităţii şi fizicii cuantice, legile sale rămân valabile în majoritatea sistemelor şi în cele mai multe scopuri practice. Descoperirea intelectuală a lui Newton mai mult decât oricare alta a stat la bazele Iluminismului din secolul al XVIII-lea.

Idee principală

1661	1663	1684	1686–1687	1992
Robert Boyle publică *Chimistul sceptic*, arătând că există mult mai multe elemente decât cele patru prezentate de grecii antici şi distingând între elemente, compuşi şi amestecuri	Boyle publică legea privind relaţia dintre presiunea şi volumul unui gaz	Gottfried Leibniz publică lucrarea despre algebră, începând o dispută cu Newton, care a susţinut că el o inventase în 1666	Newton subliniază legile mişcării şi ale gravitaţiei (descoperite la mijlocul anilor 1660) în *Principia Mathematica*	Galileo este absolvit de erezie de o comisie a Vaticanului

Epoca imperială

Călătoriile de descoperire din secolele al XV-lea și al XVI-lea au dezvăluit ochiului european lumi complet noi, lumi pline de animale, plante și popoare necunoscute. „Nu se poate să nu însemne nimic“, scria Francis Bacon în 1607, „faptul că, prin îndelungatele călătorii care și-au pus amprenta asupra epocii noastre, s-au descoperit multe lucruri în natură care ar putea aduce lămuriri asupra filosofiei naturale.“

Dar, pentru mulți, descoperirea lumilor noi nu a fost atât o ocazie intelectuală, cât una comercială. Aceste ținuturi noi erau bogate în materii prime, care puteau fi comercializate pentru producția de bunuri europene finite. Acestea ofereau și posibilități de stabilire și o serie de țări au început să colonizeze locuri îndepărtate din lume, adesea luptându-se unele cu altele pentru dreptul de a face acest lucru.

Război și comerț Rivalitățile coloniale au fost evidente încă de la început. Pe măsură ce Spania a prădat de aur și argint posesiunile ocupate recent în Mexic și Peru, englezii, precum Francis Drake, profitau de flotele de galioane care aduceau înapoi prada. Americile și Indiile (Asia de Sud și de Sud-Est) aveau și alte bogății pentru care merita să lupți: blănuri, lemn, tutun și pește din America de Nord; cafea, zahăr și tutun din America Centrală și de Sud și Indiile de Vest; condimente, mătase, bumbac, ceai și cafea din India. Secolele al XVII-lea și al XVIII-lea au fost marcate de războaiele frecvente între britanici, francezi, spanioli, olandezi și portughezi pentru drepturi comerciale și posesiuni coloniale. Olandezii i-au alungat în mare parte pe portughezi din imperiul lor din Indiile de Est în secolul al XVII-lea și până

cronologie

1492	1494	1497–1499	1500	1510	1519–1521
Columb ajunge în cele două Americi	Tratatul de la Tordesillas împarte Lumea Nouă între Spania și Portugalia	Vasco da Gama descoperă o rută maritimă spre India	Portughezii revendică Brazilia	Portughezii întemeiază colonia de la Goa, pe coasta de vest a Indiei	Spaniolii cuceresc Imperiul Aztec din Mexic

„Pentru băştinaşi... toate beneficiile comerciale care puteau reieşi din aceste evenimente au fost anulate şi s-au pierdut în nenorocirile îngrozitoare pe care le-au provocat.“

Adam Smitb, Avuţia naţiunilor, 1776, referindu-se la „descoperirea Americii şi a unei treceri spre Indiile de Est prin Capul Bunei Speranţe“

la sfârşitul Războiului de şapte ani, în 1763, Marea Britanie a părut ca fiind puterea dominantă în America de Nord şi India. Portughezii şi-au menţinut poziţia în Brazilia, iar spaniolii şi-au păstrat coloniile din Mexic şi America Centrală şi de Sud, în timp ce Indiile de Vest au sfârşit ca un mozaic de aşezări coloniale.

Cultivarea zahărului, a tutunului şi nu numai pe plantaţiile din America a depins de munca sclavilor. La început, spaniolii au încercat să înrobească locuitorii autohtoni din Indiile de Vest, dar, în numai câteva decenii, aceste popoare au dispărut din cauza tratamentului brutal şi a bolilor europene la care nu aveau nici o rezistenţă. Aşa a început cererea tot mai mare de sclavi africani, atrăgând de la sine aşa-zisul comerţ triunghiular sau atlantic, prin care sclavi erau luaţi din Africa de Vest şi duşi pe plantaţiile din America, materiile prime americane erau transportate în Europa şi mărfurile europene finite erau trimise atât în coloniile americane, cât în Africa de Vest pentru a se cumpăra şi mai mulţi sclavi.

În secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea, cea mai mare parte a colonizării fusese realizată de societăţi comerciale cu capital de stat, precum Compania Britanică a Indiilor de Est, fondată în 1600, şi echivalentele sale olandeze şi franceze. Un brevet „pentru locuirea şi stabilirea poporului nostru în America“ a fost acordat de regina Elisabeta I a Angliei lui sir Walter Raleigh în 1584, şi au fost făcute diferite încercări de a coloniza estul Americii de Nord până când prima aşezare definitivă a fost în cele din urmă construită de Compania Virginia în 1607.

1532–1535	1600	1602	1607	1652	1652–1674
Spaniolii cuceresc Imperiul Incaş din Peru	Înfiinţarea Companiei Britanice a Indiilor de Est	Înfiinţarea Companiei Olandeze a Indiilor de Est	Compania Virginia întemeiază Jamestown, prima colonie engleză permanentă din America	Olandezii întemeiază o colonie în Cape Town	Războaiele comerciale anglo-olandeze. Anglia îi alungă pe olandezi din America de Nord şi din Africa de Vest

O nouă utilizare a coloniilor

Primii colonişti europeni ai Australiei – revendicată pentru Marea Britanie de căpitanul James Cook în 1770 – au fost criminali condamnaţi. De la începutul secolului al XVIII-lea, în absenţa unui sistem penitenciar, Marea Britanie a trimis condamnaţii pe care nu îi spânzurau în coloniile americane ca să lucreze pe plantaţii. Dar, odată cu independenţa americană, Marea Britanie a trebuit să privească în alte părţi, iar în 1788 „Prima Flotă", care transporta sute de infractori, a sosit în New South Wales pentru a înfiinţa o colonie penitenciară. Transferul a continuat multe decenii, iar condamnaţii eliberaţi aveau să joace un rol important în punerea bazelor economiei Australiei.

În această perioadă, guvernele europene au văzut crearea unor asemenea aşezări ca pe un avantaj în beneficiul ţării-mamă. Această teorie, cunoscută sub numele de „mercantilism", a fost definită de marea Encyclopédie franceză din 1751–1766, care a declarat că se întemeiau colonii „exclusiv spre folosul metropolei [adică ţara-mamă]", că, prin urmare, ele trebuiau „să fie imediat dependente de ea şi protejate de aceasta", şi, în plus, coloniile „ar trebui să aibă legături comerciale doar cu fondatorii". Ceea ce mercantiliştii nu recunoşteau era costul apărării prin forţă armată a monopolului ţării-mamă asupra comerţului cu şi din coloniile sale. Ceea ce l-a făcut pe Adam Smith, în revoluţionara lucrare de economie *Avuţia naţiunilor* (1776), să recunoască adevărul: „În cadrul sistemului actual de administrare... Marea Britanie nu are nimic altceva de pierdut decât stăpânirea pe care o presupune asupra coloniilor sale".

Misiune imperială În secolul al XIX-lea începe să apară o nouă atitudine. Colonizarea nu trebuia făcută doar din motive comerciale, ci din înaltul scopul moral de a răspândi beneficiile civilizaţiei occidentale în rândul popoarelor considerate sălbatice şi fără Dumnezeu sau ca nişte copii care aveau nevoie de disciplină şi îndrumare. În Marea Britanie, noua atitudine a fost rezultatul renaşterii evanghelice a secolului al XVIII-lea, iar în secolul al XIX-lea s-a împletit cu teorii rasiale pseudo-ştiinţifice care susţineau superioritatea rasei albe. În secolul al XVIII-lea, „nababii" din Compania Britanică a Indiilor de Est, membri

cronologie

1664	1740	1754	1763	1776	1788
Înfiinţarea Companiei Franceze a Indiilor de Est	Marea Britanie şi Franţa încep să îşi dispute India	Începutul războiului franco-indian din America de Nord	Marea Britanie iese învingătoare în Războiul de şapte ani, obţinând Canada şi India	Declaraţia de independenţă a coloniilor britanice din America de Nord	Britanicii pun bazele coloniei penitenciare din New South Wales

numai pentru bani şi o viaţă de lux şi delăsare, erau mulţumiţi să se adapteze obiceiurilor autohtone şi să se căsătorească cu băştinaşe – şi chiar, în unele cazuri, să se convertească la credinţe autohtone. În schimb, administratorii coloniilor şi misionarii din epoca victoriană au respectat o segregare strictă între conducători şi cei conduşi, depunând în acelaşi timp eforturi intense pentru a construi biserici, şcoli, tribunale, căi ferate şi alţi piloni ai civilizaţiei occidentale. Pentru cei colonizaţi, a fost o binecuvântare amestecată căci, sub aparenţa unei intenţii în parte milostive, colonizatorii erau încă interesaţi de putere şi de profit şi orice disidenţă era suprimată de armată.

Forţa armată era încă mijlocul prin care se extindeau imperiile. În lupta pentru ocuparea Africii, de la finele secolului al XIX-lea, europenii şi-au folosit avantajul tehnologic masiv pentru a reprima orice rezistenţă din partea popoarelor autohtone, la fel cum au făcut şi americanii albi în timp ce înaintau spre vest, de-a lungul continentului nord-american. O nouă competiţie a apărut între puterile occidentale: mai multe colonii însemnau mai multe materii prime şi mai multe pieţe pentru produse finite. Mulţi vorbeau în termeni aproape darwinieni despre „supravieţuirea celui mai puternic“. Această încercare de dominaţie imperială avea să contribuie la neîncrederea reciprocă şi la ostilitatea care au culminat cu izbucnirea Primului Război Mondial.

„Este o misiune nobilă să pui piciorul în numele Angliei şi să îi extinzi stăpânirea pe malurile unor râuri încă fără nume şi peste regiuni încă necunoscute... “

Edinburgb Review,
vol. 41, 1850

Idee principală

1853
Flota americană forţează Japonia să se deschidă pentru comerţ

1857
Revolta indiană împotriva dominaţiei britanice

1875–1900
„Lupta după Africa“: continent împărţit între puterile coloniale europene

1898
SUA iau Filipine, Guam şi Puerto Rico de la Spania

1899–1902
Britanicii îi înfruntă pe buri (colonişti olandezi) în Africa de Sud şi ocupă republicile acestora

1918
Înfrângerea Turciei şi a Germaniei în Primul Război Mondial; imperiile lor sunt împărţite între învingători

Iluminismul

Iluminismul este denumirea epocii de efervescenţă intelectuală şi critică începută în Europa şi America la sfârşitul secolului al XVII-lea şi continuată în secolul următor. În această perioadă, diverşi gânditori – cunoscuţi ca *filosofi* în Franţa – au căutat să înlocuiască credinţele acceptate orbeşte ale trecutului cu gândirea şi practica raţională – în toate domeniile, de la economia politică până la tratamentul aplicat infractorilor.

Gânditorii Iluminismului nu au avut nici un program coerent şi, într-adevăr, mulţi au fost în dezacord unii cu alţii, dar cu toţii au căutat să conteste ipotezele bazate pe tradiţie şi prejudecată şi au aspirat să scoată omenirea din întunericul superstiţiei înspre lumina raţiunii. Perspectiva lor a fost liberală şi umanistă şi, în general, au criticat represiunea şi dogmatismul Bisericii Romano-Catolice şi i-au condamnat pe acei conducători care manifestau o lipsă de respect faţă de bunăstarea supuşilor lor.

Primatul raţiunii Gânditorii Iluminismului au privit spre Revoluţia ştiinţifică din secolele al XVI-lea şi al XVII-lea ca la sursa lor de inspiraţie. Copernic, Kepler, Galileo şi alţii au demonstrat falsitatea învăţăturilor Bisericii cum că Pământul se află în centrul universului, iar Newton, prin observaţii, a propus o explicaţie completă a mişcării, inspirată din mişcarea unui proiectil de tun prin aer spre o planetă care orbitează Soarele. Acestea şi alte progrese ale ştiinţei experimentale din secolul al XVII-lea, care aveau atât putere explicativă, cât predictivă, au dus la triumful empirismului asupra cartezianismului, sistemul filosofului francez René Descartes (1596–1650). Descartes a susţinut că toate

cronologie

1637	1686–1687	1688–1689	1690	1734	1740
Descartes descrie sistemul îndoielii metodice în *Discurs asupra metodei*	Newton formulează legile mişcării şi ale gravitaţiei în *Principia Mathematica*	Se pun bazele monarhiei constituţionale în Anglia	Locke expune cazul empiric în *Eseu privind înţelegerea umană*, iar în *Două tratate asupra guvernării* apără dreptul unui popor de a răsturna orice conducător care nu reuşeşte să îi apere drepturile	Voltaire promovează valorile şi ideile engleze în *Scrisori filosofice*	Hume dezvoltă filosofia empirică în *Tratat asupra naturii umane*

cunoştinţele dobândite prin simţuri nu erau fiabile şi tot ceea ce ştim cu certitudine trebuie să fie dedus din premisa fundamentală incontestabilă: „Gândesc, deci exist". Filosoful englez John Locke, în *Eseu despre înţelegerea umană* (1690), formulează principiile empirismului, care le contraziceau pe cele ale cartezianismului. În acest sens, Locke a susţinut că oamenii nu aveau idei înnăscute, ci obţineau toate cunoştinţele prin experienţă, prin „senzaţie" şi „reflecţie". Aceasta era ceea ce făcea ca raţiunea să fie, susţinea el, „diferită de credinţă".

„Zdrobiţi infamia"

Voltaire, scrisoare către domnul d'Alembert, 28 noiembrie 1762

Puţini dintre gânditorii Iluminismului erau complet atei, dar mulţi erau adepţi ai deismului. Deiştii respingeau dezvăluirile divine şi minunile creştinismului, propunând un Dumnezeu a cărui existenţă putea fi stabilită mai degrabă prin raţiune decât prin credinţă. Astfel, Dumnezeu era necesar ca „primă cauză" care crea universul, iar Dumnezeu era acela care făcuse ca stelele şi planetele să funcţioneze asemenea unor ceasornice, în modul descris de Newton. Acel Dumnezeu a înzestrat oamenii cu raţiune şi liber arbitru, dar, altfel, se păstra la distanţă de creaţia lui.

Influenţa Iluminismului Ideile Iluminismului s-au răspândit în rândul elitelor intelectuale din Europa şi America prin lucrări precum *Scrieri filosofice despre englezi* ale lui Voltaire (1734), în care dezbătea ideile lui Newton şi Locke şi îşi exprima admiraţia faţă de libertăţile britanicilor – prin contrast cu autocraţia vechiului regim din Franţa natală. Cel mai important depozitar al ideilor Iluminismului a fost totuşi *Enciclopedia franceză* în 28 de volume, compusă sub îndrumarea lui Denis Diderot între 1751 şi 1772, care conţinea cele mai recente evoluţii ştiinţifice şi filosofice.

Printre cei care adoptau ideile la modă ale filosofilor se aflau şi o serie de monarhi autocraţi din Europa, printre care Ecaterina cea Mare a Rusiei, Frederic cel Mare al Prusiei şi Iosif al II-lea al Austriei. Toţi aceşti „despoţi luminaţi" au căutat să impună reforme „raţionale" în ţările lor.

1740–1786	1748	1751–1752	1759	1762
Domnia lui Frederic cel Mare al Prusiei	Montesquieu publică *Spiritul legilor*	Publicarea *Enciclopediei* în 28 de volume	Voltaire publică *Candide*, o fabulă satirică	În *Contractul social* Rousseau afirmă că suveranitatea se află în oameni ca un întreg, în timp ce în *Émile*, romanul său despre educaţie, expune ideea că doar societatea corupe bunătatea umană înnăscută

Câteva personalităţi ale Iluminismului

- **John Locke** (1632–1704), filosof englez: a popularizat ideea de „contract social" între guvern şi cei guvernaţi şi a susţinut empirismul – credinţa că toată cunoaşterea este, în cele din urmă, obţinută prin simţuri.
- **Voltaire** (François-Marie Arouet, 1694–1778), scriitor şi filosof francez: a popularizat idei despre Locke şi Newton; susţinător al libertăţii şi toleranţei; cunoscut în mod special pentru scrierea satirică *Candide*.
- **Denis Diderot** (1713–1784), filosof francez: redactor şi principal autor la *Enciclopediei* (1751–1772); adversarul creştinismului şi promotorul materialismului.
- **Montesquieu** (Charles Louis de Secondat, baron de Montesquieu, 1689–1755), filosof şi scriitor francez: *Esprit des lois* (*Spiritul legilor*, 1748) a arătat cum sistemele de drept şi guvernarea au variat de la societate la societate, dând naştere conceptului de relativism cultural.
- **Cesare Beccaria** (1738–1794), teoretician juridic italian: în lucrarea lui *Crime şi pedepse* (1764) a expus principiile din spatele dreptului penal, a cerut abolirea torturii şi a pedepsei capitale şi a inspirat multe ţări să îşi reformeze codurile penale.
- **David Hume** (1711–1776), filosof şi istoric scoţian: continuând tradiţia empirică, a respins existenţa unor idei înnăscute, a examinat baza psihologică a naturii umane şi a aplicat un scepticism extrem faţă de orice, de la presupusele minuni la conceptul de cauză şi efect, pe care îl considera o „conjuncţie constantă", mai degrabă decât un caracter inevitabil logic.
- **Adam Smith** (1723–1790), filosof şi economist scoţian: în *Avuţia naţiunilor* (1776) a promovat comerţul liber împotriva monopolului şi reglementării, a susţinut rolul interesului propriu în crearea unei societăţi mai prospere şi a demonstrat avantajele economice ale diviziunii muncii.
- **Jean-Jacques Rousseau** (1712–1778), filosof şi scriitor francez: el a afirmat că natura umană este în mod natural bună, dar distrusă de societatea coruptă. Se opunea tot mai mult raţionalismului, promovând supremaţia sentimentului individual.

cronologie

1762–1796	1764	1769	1773	1775–1783	1776
Domnia Ecaterinei cea Mare a Rusiei	Sunt publicate *Dicţionarul filosofic* al lui Voltaire şi *Crime şi pedepse* de Beccaria	Desfiinţarea a sute de mănăstiri în Austria	Reprimarea iezuiţilor	Războiul de Independenţă al SUA	Declaraţia de independenţă a Statelor Unite. Adam Smith descrie cazul pieţelor libere în lucrarea sa, *Avuţia naţiunilor*

Totuşi, existau limite ale iluminării lor. Poate că Frederic a liberalizat codul juridic prusac şi a introdus reforme sociale şi economice, dar a purtat şi războaie necruţătoare de cucerire. Şi Ecaterina a purtat războaie de expansiune teritorială şi şi-a abandonat propunerea de a emancipa iobagii Rusiei în faţa opoziţiei moşierilor. Iosif a reuşit să elibereze iobagii din Sfântul Imperiu Roman, dar apoi le-a impus plata unor taxe. A introdus şi toleranţa religioasă şi reformele în educaţie, sistem juridic şi administraţie – pe unele fiind nevoit să le retragă în faţa opoziţiei anumitor grupuri cărora le ameninţa privilegiile.

O consecinţă politică de durată a fost impactul pe care limbajul şi ideile gânditorilor Iluminismului l-au avut asupra unor documente-cheie ale Revoluţiilor americană şi franceză, ale Declaraţiei de independenţă a SUA şi ale Declaraţiei drepturilor omului şi ale cetăţenilor. Aceste documente includ idei care continuă să domine discursul politic în democraţiile liberale occidentale: egalitatea, drepturile individuale, ideea că guvernul nu guvernează decât cu consimţământul celor guvernaţi, toleranţa religioasă în procesul legislativ.

Idee principală

1780	1788	1789	1791
Domnia lui Iosif al II-lea în Austria	Ratificarea Constituției Statelor Unite	Începutul Revoluției franceze și redactarea Declarației drepturilor omului și ale cetățenilor	Ratificarea Tratatului drepturilor în SUA (primele zece amendamente la Constituție)

Revoluţia americană

Revoluţia americană a fost mai mult decât Războiul de Independenţă pe care coloniştii americani l-au purtat împotriva britanicilor între 1775 şi 1783. A început cu resentimentele exprimate de colonişti împotriva taxelor şi restricţiilor impuse de britanici şi a continuat pe parcursul conflictului până la dezbaterile postbelice prin care Statele Unite independente au decis ce fel de ţară urmau să fie.

Antipatia reciprocă care a apărut între colonişti şi conducătorii lor în Londra îşi avea originea în două puncte de vedere foarte diferite referitoare la pentru ce fuseseră create coloniile. Pentru guvernul britanic, coloniile existau în întregime în beneficiul ţării-mamă şi trebuiau să contribuie financiar la apărare. Pentru colonişti, care nu aveau nici un reprezentant în parlament, aceasta era o negare a dreptăţii naturale. Răzbunarea regelui George al III-lea şi a miniştrilor săi de la Londra a făcut conflictul inevitabil.

Vociferări de nemulţumire În timpul Războiului franco-indian (componenta nord-americană a Războiului de şapte ani, vezi p. 101), marea majoritate a coloniştilor americani s-au considerat supuşi loiali ai Coroanei, iar mulţi – inclusiv George Washington – au luptat pentru britanici împotriva francezilor. Deşi războiul s-a încheiat în 1763 cu victoria britanică, el s-a dovedit a fi extrem de costisitor, iar parlamentul a stabilit că şi coloniştii ar trebui să plătească pentru propria apărare prin taxe. În acest sens, au fost introduse măsuri şi a fost interzisă

cronologie

1754–1763	1763	1764	1765	1766
Războiul franco-indian	Britanicii interzic înfiinţarea de colonii dincolo de Munţii Apalaşi	Britanicii interzic coloniilor să emită propriile bancnote	Quartering Act cere ca unele colonii să aprovizioneze garnizoanele britanice. Legea timbrului introduce taxa de timbru asupra tuturor documentelor legale.	Parlamentul abrogă Legea timbrului, dar adoptă Legea declaraţiei proclamând dreptul său de a percepe taxe asupra coloniilor

înfiinţarea de colonii la vest de Munţii Apalaşi, pentru a preveni un conflict mai scump cu amerindienii. Această interdicţie şi Legea timbrului din 1765 – introducerea taxei de timbru asupra documentelor juridice şi a altor tranzacţii – au provocat o furie deosebită printre colonişti, care fuseseră obişnuiţi cu autoguvernarea prin adunările lor coloniale. Ei au susţinut că, având în vedere că nu erau reprezentaţi în Parlamentul britanic, numai propriile adunări ar trebui să aibă puteri fiscale – de aici sloganul „Nici o taxă fără reprezentare". În faţa agitaţiei, parlamentul a abrogat Legea timbrului, dar şi-a proclamat dreptul de a impozita supuşii americani ai coroanei şi a procedat la perceperea unor taxe pentru diverse bunuri importate în colonii.

„Revoluţia era în mintea oamenilor... înainte ca primul strop de sânge să cadă la Lexington"

Fostul preşedinte John Adams, scrisoare către Thomas Jefferson, 24 august 1815

Pe măsură ce lucrurile au început să se precipite în politică, mulţi americani au adoptat noua ideologie radicală în care declarau că libertăţile lor ca „englezi născuţi liberi" erau ameninţate de o tiranie coruptă. În 1770, parlamentul şi-a retras toate taxele de import, cu excepţia celei pe ceai, iar apoi, în 1773,pentru a ajuta Compania Indiilor de Est aflată în dificultate, a pus pe piaţa americană o mare cantitate de ceai. Acest lucru a provocat faimoasa Partidă de ceai de la Boston, în care un grup de „patrioţi", aşa cum se numeau ei înşişi, s-au îmbrăcat ca nativi americani, s-au urcat pe o navă care transporta ceai şi i-au aruncat încărcătura în portul din Boston.

Război Revoluţionar Când Marea Britanie a impus măsuri represive împotriva coloniei Massachusetts (în care a avut loc Partida de ceai), delegaţii din colonii s-au reunit în Primul Congres Continental şi au votat să interzică toate importurile din Marea Britanie. Confruntarea s-a transformat în conflict militar pe 19 aprilie 1775, când trupele britanice în căutarea unui depozit de arme s-au confruntat la Lexington, în apropiere Boston, cu fermieri înarmaţi şi au avut loc schimburi de focuri.

1767	1770	1773	1774	1775
Townshend Revenue Act impune taxe pe diverse importuri în colonii	Parlamentul abrogă toate taxele Townshend, cu excepţia celor de pe ceai. Masacrul de la Boston: un număr de cetăţeni sunt împuşcaţi în timp ce demonstrează lângă sediul serviciului vamal.	Taxarea ceaiului pe piaţa americană provoacă Partida de ceai din Boston	*Actele intolerabile* introduc măsuri represive împotriva Massachusetts. Încep întâlnirile Primului Congres Continental.	Luptele izbucnesc la Lexington şi Concord. George Washington devine comandant al armatei continentale. Americanii revendică victoria la Bunker Hill. Încep întâlnirile celui de-al Doilea Congres Continental.

În ceea ce îi privea pe regele George şi guvernul său, coloniştii erau acum trădători şi trupe britanice şi mercenari germani au fost trimişi peste Atlantic pentru a face faţă revoltei. Odată cu începerea războiului, un al Doilea Congres Continental s-a întrunit în septembrie 1775. În vara următoare a ajuns la o decizie, iar pe 4 iulie 1776 a aprobat Declaraţia de independenţă.

> **„Copacul libertăţii trebuie să fie hrănit din când în când cu sângele patrioţilor şi al tiranilor. Este îngrăşământul lui natural.“**
>
> **Thomas Jefferson**, scrisoare către W.S. Smith, 13 noiembrie 1787

Declararea independenţei nu a însemnat înfăptuirea sa. Britanicii comandau o forţă disciplinată, bine înarmată, iar un număr mare de americani rămăseseră loiali Coroanei. Totuşi, armata patrioţilor a avut avantajul de a cunoaşte terenul şi a fost transformată într-o forţă de luptă eficientă de comandantul ei, George Washington. De asemenea, aceasta putea fi reaprovizionată la nivel local, în timp ce britanicii depindeau de linii de aprovizionare mult mai lungi. Victoria decisivă de la Saratoga din 1777 a încurajat francezii să se alăture americanilor împotriva vechilor lor inamici, britanicii, iar în 1781 o mare forţă britanică, asediată de armata lui Washington şi de o flotă franceză la Yorktown, a fost forţată să se predea. Doi ani mai târziu, Marea Britanie a recunoscut independenţa SUA prin Tratatul de la Paris, încheind oficial războiul.

Creare a unei noi ţări După ce Statele Unite, aşa cum erau numite acum cele 13 colonii britanice, au obţinut independenţa, a apărut întrebarea cu privire la ce fel de ţară va fi. La început nu exista un guvern central puternic, statele fiind reticente în a schimba o tiranie cu alta. Cel de-al Doilea Congres Continental a elaborat Articolele Confederaţiei care prevedeau o uniune între state, dar acestea nu au fost adoptate decât în 1781, când a apărut Congresul Confederaţiei. Statele au ezitat să predea puterile unui guvern central, iar Congresul Confederaţiei nu avea competenţe de impunere fiscală. Au apărut astfel două facţiuni distincte: federaliştii, care au văzut nevoia unui guvern central, puternic, care să se ocupe de ameninţările externe şi tulburările interne,

cronologie

1776	1777	1780	1781	1783	1786
Pamfletul radical antimonarhic al lui Thomas Paine, *Bunul simţ*, devine bestseller. Congresul adoptă Declaraţia de independenţă.	Americanii obţin o victorie decisivă la Saratoga	Pennsylvania elimină sclavia, urmată de alte câteva state din nord	Britanicii se predau la Yorktown. Articolele Confederaţiei instituie o administraţie centrală lipsită de putere, condusă de Congresul Confederaţiei.	Tratatul de la Paris pune capăt războiul; Marea Britanie recunoaşte independenţa SUA	Rebeliunea lui Shays din Massachusetts împotriva taxelor ridicate şi a executărilor silite

şi antifederaliştii, care vedeau guvernul central ca pe o ameninţare la adresa drepturilor statelor şi a libertăţilor cetăţeneşti. Pentru a rezolva aceste dificultăţi, o Convenţie constituţională a fost înfiinţată în Philadelphia în 1787, pentru a decide asupra unei noi constituţii federale.

Rezultatul, în cele din urmă, a oferit un guvern central mai puternic, dar cu puteri separate executive (preşedinte), legislative (Congres) şi judecătoreşti, echilibrate şi controlate de puterile statelor şi de popor. Constituţia Statelor Unite a fost ratificată în 1788 şi, pentru a atenua antifederalismul, a fost adoptată Legea drepturilor, care cuprinde primele zece amendamente la Constituţie. Printre altele, această lege garanta libertatea religiei, a exprimării şi a presei, susţinea aplicarea corectă a legii şi rezerva statelor toate puterile care nu fuseseră atribuite în mod specific guvernului federal. Totuşi, nici Constituţia, nici Legea drepturilor nu au rezolvat problema care urma să macine ţara în decursul următoarelor decenii – dacă sclavia trebuia acceptată în continuare în toate statele Uniunii.

Declaraţia de independenţă

Sarcina de elaborare a Declaraţiei de independenţă a fost dată de Congres unui tânăr fermier din Virginia numit Thomas Jefferson, care a devenit mai târziu al treilea preşedinte al SUA. Sentimentele sale, care justifică revolta împotriva tiraniei, reverberează pe parcursul secolelor: „Considerăm că aceste adevăruri sunt de la sine înţeles, că toţi oamenii sunt creaţi egal; că ei sunt înzestraţi de către Creatorul lor cu drepturi inerente şi inalienabile; că printre acestea se numără viaţa, libertatea şi căutarea fericirii…“

Idee principală

1787	1787–1788	1788	1789	1791
Încep lucrările Convenţiei constituţionale	James Madison, Alexander Hamilton şi John Jay au expus cauza federalistă în *Federalist Papers*	Se ratifică Constituţia Statelor Unite	George Washington devine primul preşedinte al SUA	Se ratifică Legea drepturilor

Revoluţia franceză

Focurile de armă trase la Lexington şi Concord, care au declanşat Războiul revoluţionar american din 1775, poate – în cuvintele lui Ralph Waldo Emerson – au fost „auzite în întreaga lume“, dar Căderea Bastiliei de la Paris, în 1789, şi evenimentele care au urmat au incendiat Europa. Revoluţia franceză nu numai că a răsturnat monarhia, ci a ameninţat toate regimurile vechi din Europa şi a dus la decenii de război, pe măsură ce forţele reacţionare au încercat să ucidă ceea ce se considera a fi monstrul din mijlocul lor.

Rădăcinile Revoluţiei franceze merg până în vremea lui Ludovic al XIV-lea, a cărui domnie a durat între 1643 şi 1715. În timpul coregenţei, Franţa a fost măcinată de războaie civile între diferite fracţiuni aristocratice, iar de îndată ce Ludovic a început să conducă singur, cu drepturi depline, în 1661, a hotărât să pună capăt puterii nobilimii şi să centralizeze toată puterea, pronunţându-se cu claritate „*L'État c'est moi*“ („Eu sunt statul“). Aristocraţia era obligată să-şi petreacă cea mai mare parte a timpului la curte, trăind în noul palat magnific al lui Ludovic, la Versailles, lângă Paris. Aici, departe de bazele lor de putere provinciale, nu erau în măsură să provoace rebeliuni împotriva regelui. Totuşi, trăind izolaţi în lux, atât nobilimea cât şi familia regală au fost departe de oamenii obişnuiţi şi nemulţumirile lor în creştere.

Răzbunare economică şi nemulţumiri în creştere Ludovic al XIV-lea încercase şi mai mult să neutralizeze disidenţa aristocratică

cronologie

1776	1777	1781	1788	1789
Anne-Robert-Jacques Turgot, ministrul de finanţe al lui Ludovic al XVI-lea, este demis după ce a încercat să introducă reforme	Franţa se alătură coloniştilor americani în războiul împotriva Marii Britanii	Jacques Necker, succesorul lui Turgot în funcţia de ministru de finanţe, demisionează după ce reformele propuse sunt respinse	Criza economică conduce la rechemarea lui Necker	**Mai** Necker îl convinge pe Ludovic să convoace Stările Generale. **Iunie** A treia stare se declară Adunare Naţională. **Iulie** Gloata cucereşte Bastilia. **August** Adunarea Naţională emite Declaraţia drepturilor omului.

prin scutirea nobilimii de la plata impozitelor, a căror povară a căzut astfel asupra ţărănimii şi a burgheziei. Această povară a crescut constant în secolul al XVIII-lea, în timp ce Franţa îşi încorda muşchii pe scena mondială, luptând în mai multe războaie pentru a-şi păstra poziţia în Europa şi pentru a-şi construi şi apăra imperiul de peste mări. Această ultimă dorinţă a fost în mare măsură nereuşită, pierzând Canada şi India în favoarea Marii Britanii în Războiul de şapte ani, încheiat în 1763. Economia a fost slăbită şi de sistemul extins de clientelism şi de monopoluri, care sufoca comerţul şi industria.

Ludovic al XVI-lea, urmaşul lui Ludovic al XIV-lea, s-a dovedit a fi un conducător slab şi indecis, dominat de amantele sale; iar fracţiunile, intrigile şi corupţia care se învârteau în jurul curţii au sporit reputaţia proastă a monarhiei. Lucrurile au devenit doar mai grave sub stupidul şi mediocrul Ludovic al XVI-lea, care a urcat pe tron în 1774.Decizia lui de a oferi asistenţă militară americanilor în lupta pentru independenţă faţă de Marea Britanie, deşi reuşită, a adus Franţa în pragul falimentului. Încercarea miniştrilor de finanţe ai lui Ludovic de a introduce reforme economice a fost împiedicată de opoziţia aristocraţiei şi a soţiei lui Ludovic, Maria Antoaneta.

Evenimentele din 1789 Lucrurile au culminat în mai 1789,când, pentru a rezolva criza economică, Ludovic a fost convins să convoace – pentru prima oară din anul 1614 –Stările Generale, adunarea reprezentând cele trei clase sociale: clerul, nobilimea şi burghezia. Cea de-a doua clasă, nobilimea, nu dorea să ia în considerare nici un

Maria Antoaneta

Soţia lui Ludovic al XVI-lea,prinţesa austriacă Maria Antoaneta, a fost criticată de antimonarhişti pentru extravaganţa ei recunoscută şi lipsa de empatie faţă de supuşii săraci (deşi este puţin probabil ca ea să fi spus „Să mănânce cozonac" când a auzit că oamenii nu aveau nici măcar pâine). Zvonurile indecente abundă, în special despre apetitul ei sexual – în America, guvernul republican a adoptat limbajul „virtuţii", subliniind decadenţa şi depravarea asupritorilor lor.

1791

Iunie Ludovic şi familia sa încearcă să fugă din Franţa. **August** Prusia şi Austria ameninţă să intervină în sprijinul lui Ludovic. **Septembrie** Ludovic acceptă o nouă constituţie. **Octombrie** Adunarea Naţională este înlocuită cu Adunarea Legislativă, care cere război împotriva Austriei.

1792

Septembrie Invazia austro-prusacă a fost înfrântă la Valmy. Noua Convenţie Naţională declară Franţa republică. **Noiembrie** Radicalii iacobini conduşi de Danton înlătură guvernarea moderată. **Decembrie** Ludovic este judecat.

„Sursa fundamentală a suveranităţii se află în naţiune... Legea este expresia voinţei generale.“

Declaraţia drepturilor omului şi ale cetăţeanului, august 1789

fel de schimbare, cedând iniţiativa celui de-a treia clase, burghezia, ale cărei ambiţii comerciale au fost zădărnicite de impozite incorecte, de restricţii asupra comerţului şi gestionarea defectuoasă a economiei. Cea de-a treia clasă s-a declarat Adunare Naţională, iar când regele a trimis trupe la Paris, aparent într-o mişcare împotriva acestor răzvrătiţi, mulţimea a luat cu asalt Bastilia (o fortăreaţă în care erau întemniţaţi deţinuţi politici) cu scopul de a lua arme pentru apărare. Revoluţia franceză se afla în plină desfăşurare.

Revoluţionarii din Paris şi din alte părţi au înfiinţat o Gardă Naţională pentru a apăra Adunarea Naţională. Între timp, armata era divizată şi nu a făcut nimic. Adunarea Naţională a stabilit abolirea privilegiilor aristocraţiei, iar în august a emis Declaraţia drepturilor omului şi ale cetăţeanului, în care a afirmat libertatea şi egalitatea tuturor oamenilor. În octombrie, Ludovic şi familia sa au fost obligaţi să părăsească Versaillesul şi să se stabilească în Paris, aproape de oamenii care îi trăgeau acum la răspundere.

Baie de sânge După o încercare eşuată de a părăsi ţara în 1791,Ludovic a fost readus la Paris şi forţat să-şi dea acordul asupra noii constituţii, care i-a limitat sever puterile. Aceste evoluţii nu au trecut neobservate printre celelalte ţări ale Europei, majoritatea monarhii absolute. În august 1791,Leopold al II-lea al Austriei şi regele Prusiei au declarat împreună că nu vor exclude intervenţia armată în sprijinul regelui francez, iar în decembrie Ludovic însuşi scria mai multor capete încoronate, sugerând acţiunea militară concertată „ca fiind cea mai bună metodă de oprire a fracţiunilor de aici“.

În august 1792,austriecii şi prusacii au invadat Franţa, cu intenţia declarată de restabilire a întregii puteri a lui Ludovic. Invadatorii au fost respinşi la Valmy şi apoi revoluţionarii s-au întors împotriva

cronologie

1793

Ianuarie Ludovic este executat. **Februarie** Franţa anexează Ţările de Jos Austriece. Marea Britanie, Austria, Prusia, Ţările de Jos, Spania şi Sardinia formează o coaliţie împotriva Franţei. **Martie** Izbucnirea revoltei antirevoluţionare în regiunea Vendée. **Iulie** Începutul Terorii iacobine. **Octombrie** Execuţia Mariei Antoaneta. **Decembrie** Revolta din Vendée este reprimată.

1794

Aprilie Danton este executat. **Iulie** Robespierre este înlăturat şi executat; sfârşitul Terorii iacobine.

fraţilor francezi, masacrând sute de presupuşi contrarevoluţionari. În noiembrie, Franţa a fost declarată republică, iar în anul următor Ludovic şi regina lui au fost condamnaţi pentru trădare şi trimişi la ghilotină.

Acesta a fost doar începutul. În faţa altor ameninţări străine şi revolte interne, iacobinii – fracţiune radicală – au eclipsat partidul moderat al girondinilor şi au început o dictatură în cadrul Comitetului de siguranţă publică, dominat de Maximilien Robespierre. În „Teroarea iacobină“ ce a urmat, zeci de mii de contrarevoluţionari au fost ghilotinaţi. Această baie de sânge s-a încheiat numai când Robespierre însuşi a fost răsturnat printr-o lovitură de stat în iulie 1794 şi a fost executat.

„Când ultimul rege este spânzurat cu intestinele ultimului preot, rasa umană poate spera la fericire. “

La Bouche de Fer, ziar revoluţionar, 11 iulie 1791

Excesele Terorii au alarmat guvernele din alte ţări europene, precum Marea Britanie, încât orice apel la reformă politică sau socială în ţară a fost considerat periculos, o trădare, şi reprimat ca atare. Spiritul progresist al Iluminismului, care a contribuit la alimentarea revoluţiilor atât în Franţa, cât şi în America, a fost eliminat de o stare reînnoită de teamă. În Franţa însăşi, turbulenţele politice au continuat până în anii 1790, când guvernarea a fost restabilită de un tânăr ofiţer de armată extraordinar de ambiţios, numit Napoleon Bonaparte.

Idee principală

1795	1796–1797	1798	1799
Republica Batavă înfiinţată de radicalii din Ţările de Jos cu ajutorul Franţei revoluţionare Convenţia Naţională înlocuită de Directorat.	Napoleon Bonaparte îi învinge pe austrieci în Italia. Francezii înfiinţează „republicile surori“ din nordul Italiei.	Constituirea republicilor Roma şi Elveţia	Bonaparte preia puterea în Franţa ca „primul consul“

Epoca napoleoniană

„Ce va spune istoria?“ a întrebat odată Napoleon. „Ce va crede posteritatea?“ Atât contemporanii săi, cât şi cei care i-au urmat au fost divizaţi în părerile lor despre Napoleon Bonaparte, tânărul ofiţer corsican de artilerie care a devenit Napoleon I, împărat al francezilor şi conducător al celui mai mare imperiu din Europa de după Imperiul Roman.

În Franţa, Napoleon este încă venerat, iar mormântul lui din Domul invalizilor, de la Paris, a devenit un altar pentru cel mai sfânt dintre sentimentele francezilor, *la gloire* – gloria. Dincolo de frontierele Franţei, au fost mulţi cei care – în special în secolul al XIX-lea – l-au salutat ca pe un colos, arhetipul „marelui om“, care, prin energie uriaşă şi voinţă, a venit să stăpânească tot globul. Alţii l-au denigrat ca pe un tiran îngâmfat care, în numele libertăţii, ar fi redus întreaga lume la sclavie.

De la general de brigadă până la împărat Cele două decenii şi jumătate de conflict european cunoscute sub numele de războaiele revoluţionare şi napoleoniene au început în august 1792, când Austria şi Prusia au atacat Franţa revoluţionară. Marea Britanie şi alţi aliaţi europeni s-au alăturat în anul următor, iar, în decembrie 1793, Napoleon Bonaparte a ieşit prima dată din anonimat la nivel naţional, când a jucat rolul principal în recucerirea portului Toulon de la britanici. Bonaparte a fost promovat la rangul de general de brigadă – la vârsta de doar 24 de ani.

cronologie

1792	1793	1796	1797	1798
Invazia austro-prusacă a Franţei revoluţionare e respinsă la Valmy	Franţa anexează Olanda austriacă (Belgia modernă). Britanicii înving la Toulon.	Bonaparte îi învinge pe austrieci în Italia. Savoia şi Nisa cedate Franţei. Francezii înfiinţează Republica Lombardă în nordul Italiei.	Bonaparte înregistrează noi victorii în nordul Italiei, unde francezii proclamă Republica Cisalpină şi Republica Liguria	Înfiinţarea republicilor „surori“ în Roma şi Elveţia. Flota franceză înfrântă de britanicii conduşi de Horatio Nelson în Bătălia de pe Nil.

Ulterior, Bonaparte a fost implicat în mişcările sociale interne din 1795, derulând şi o strălucită campanie împotriva austriecilor din Italia în perioada 1796–1797, forţându-i să predea Franţei Ţările de Jos Austriece (Belgia modernă). Deşi campania sa din Egipt, în 1798, s-a încheiat cu înfrângerea în faţa britanicilor, norocul i-a rămas neschimbat în Franţa, iar în noiembrie 1799 a preluat puterea ca „prim consul", cu puteri aproape dictatoriale. După o scurtă perioadă de pace între 1802–1803, războiul a continuat, iar în 1804 Bonaparte a îngrozit mulţi dintre admiratorii săi republicani când s-a declarat împăratul Napoleon I. El a calculat corect că succesele militare împotriva duşmanilor din Franţa îi aduseseră suficientă popularitate acasă, mai ales în armată, pentru a face un asemenea pas îndrăzneţ

Deşi intenţia lui de a invada Marea Britanie a fost înfrântă de flota lui Nelson la Trafalgar în anul 1805, Napoleon a ieşit învingător pe continentul european, provocând înfrângere după înfrângere austriecilor, ruşilor şi prusacilor. În anul 1809, toţi au făcut pace cu Franţa, lăsând Marea Britanie să lupte singură. O mare parte a Europei Occidentale, Sudice şi Centrale era acum sub controlul lui Napoleon – ca parte a Imperiului Francez sau ca regate conduse de un membru al familiei sale (ca în Spania şi în Napoli) sau ca stat dependent – precum Confederaţia de pe Rin, întemeiată de Napoleon în Germania pentru a înlocui Sfântul Imperiu Roman.

Folie de grandeur Impunerea de către Napoleon a fratelui său Iosif ca rege al Spaniei în 1808 s-a dovedit a fi o greşeală costisitoare, sacrificând

„Şi el nu este altceva decât un bărbat. Acum, şi el va călca în picioare la pământ toate drepturile omului şi îşi va satisface numai ambiţia; el se va poziţiona mai presus de oricine altcineva şi va deveni tiran."

Ludwig van Beethoven, auzind că eroul şi apărătorul Republicii franceze s-a declarat împărat, în luna mai 1804. Beethoven a rupt pagina de titlu a Simfoniei a III-a, dedicată lui Napoleon, şi a redenumit-o Eroica.

1799	1800	1802	1803	1804	1805
Bonaparte preia puterea în Franţa ca prim consul	Bonaparte îi învinge pe austrieci la Marengo, stabilind dominaţia franceză în Italia	Franţa face pace cu Marea Britanie şi cu aliaţii săi	Reluarea ostilităţilor în Europa	Bonaparte devine împăratul Napoleon I	Napoleon îi învinge pe austriecii la Ulm şi ocupă Viena. Nelson înfrânge flota franceză şi spaniolă la Trafalgar. Napoleon îi învinge pe austrieci şi pe ruşi la Austerlitz.

un număr mare de trupe franceze într-un război brutal împotriva forțelor de gherilă spaniole. Napoleon a luat o decizie chiar mai proastă în 1812, când a hotărât să invadeze Rusia. *Grande Armée*, deși a învins rușii de la Borodino, s-a dovedit a fi prost echipată pentru a face față iernii rusești și a constatat că nu putea urma practica sa obișnuită, în condițiile în care rușii aplicaseră o tactică nemiloasă de pârjolire a pământului, în timp ce se retrăgeau spre Moscova. Aproape o jumătate de milion de soldați francezi au început campania; mai puțin de o zecime s-au întors.

Dezastrul a convins Prusia și Austria să se alieze din nou cu Marea Britanie împotriva lui Napoleon. Au înregistrat o victorie majoră la Leipzig în 1813, iar în anul următor, ducele de Wellington, care lupta de mai mulți ani cu francezii în Peninsula Iberică, a condus forțele britanice în Franța. Cu Parisul în mâinile aliaților, Napoleon a abdicat și a plecat în exil pe Insula Elba, în largul coastei Italiei. Monarhia franceză restaurată nu era totuși populară, iar Napoleon s-a întors din exil pentru a-și încerca încă o dată norocul. Armata franceză s-a strâns în jurul lui, iar în iunie 1815 s-a confruntat cu britanicii și prusacii la Waterloo. A fost, în cuvintele lui Wellington, „o competiție strânsă", dar Napoleon a fost învins, capturat și trimis în exil pe insula îndepărtată Sf. Elena din Atlanticul de Sud. Nu s-a mai întors niciodată.

Napoleon comandant

Eficacitatea lui Napoleon ca general se bazează pe o combinație de factori. Aceasta includea o abilitate de a-l ține pe inamic în încurcătură cu privire la intențiile sale, urmată de o lovitură fulgerătoare concentrată în cel mai slab punct al inamicului. O asemenea tactică necesită o stăpânire a manevrelor și desfășurarea rapidă a trupelor, combinată cu logistica flexibilă. Franța a răspuns la izbucnirea războaielor revoluționare mobilizând o masivă armată a cetățenilor, și cu o rezervă uriașă de recruți la dispoziția sa, Napoleon și-a putut permite să-i folosească pe oameni: „Tu nu mă poți opri", i s-a lăudat el la un moment dat ministrului de externe al Austriei, contele Metternich, „folosesc 30 000 de oameni pe lună". În ciuda acestei certitudini, trupele l-au tratat pe *l'Empereur* cu respect, nu în ultimul rând pentru că a recunoscut talentul mai presus de privilegii și a promovat mulți oameni de rând, cel mai faimos fiind mareșalul Ney.

cronologie

1806

Crearea Confederației Rinului dominată de Franța. Francezii înfrâng pe prusaci la Jena și Auerstädt. Napoleon îl face pe fratele său Iosif, rege al Neapolului, și pe fratele său Louis, rege al Provinciilor Unite (Olanda).

1807

Rușii și prusacii fac pace cu Napoleon. Franța invadează Portugalia.

1808

Francezii invadează Spania. Fratele lui Napoleon, Iosif, înscăunat rege. Britanicii sub comanda lui Wellington intervin, începând războiul peninsular.

1809

Napoleon îi învinge pe austrieci la Wagram. Francezii anexează Statul papal. Wellington îi învinge pe francezi la Tallavera.

Impactul lui Napoleon Maximilien Robespierre, înainte de a pune la cale Teroarea iacobină, şi-a avertizat concetăţenii împotriva unuia dintre generalii lor victorioşi, care punea bazele unui „regim dictatorial legal“. Exact ceea ce a făcut Napoleon în 1799, dar declarase în momentul când preluase puterea că „Revoluţia este instalată peste principiile iniţiale: este desăvârşită“. Deşi domnia lui Napoleon era departe de a fi liberală – a crezut, de exemplu, că libertatea presei a făcut imposibilă guvernarea şi a tratat fără milă adversarii politici interni – a păstrat unele valori ale Revoluţiei franceze, despre care se temuse că degenera în anarhie. Cea mai durabilă moştenire a lui a fost Codul lui Napoleon, un sistem al dreptului civil, care a funcţionat în imperiu şi în statele vasale. Acestea întruchipau valorile revoluţiei şi ale Iluminismului, inclusiv egalitatea, libertatea individuală (deşi, în versiunea lui Napoleon, nu şi pentru femei), separarea Bisericii de stat şi toleranţa religioasă. Până în prezent, Codul lui Napoleon reprezintă un model pentru multe coduri de drept civil din Europa şi din întreaga lume.

„Cuceririle m-au făcut ceea ce sunt; doar cuceririle mă pot menţine.“

Napoleon Bonaparte,
30 decembrie 1802

După înfrângerea lui Napoleon, aliaţii victorioşi au căutat să anuleze noua lege, restabilind vechile monarhii absolutiste şi imperii, care depăşeau graniţele etnice. După 1815, forţele reacţionare la putere din Europa au făcut tot ce au putut pentru a stinge aspiraţiile radicale şi naţionaliste care fuseseră aprinse de Revoluţia franceză. Dar după zeci de ani de represiune, acestea au izbucnit încă o dată în flăcări în 1848.

Idee principală

1812

Campania dezastruoasă lui Napoleon în Rusia. Izbucnirea războiului din 1812 între Marea Britanie şi SUA împotriva interdicţiei britanice a comerţului american cu Franţa.

1813

Britanicii îi înfrâng pe francezi la Vitoria. Napoleon învinge în Bătălia Naţiunilor la Leipzig. Britanicii intră în Franţa. Forţele americane îi înfrâng pe britanici în lupta de pe Tamisa, din Ontario.

1814

Aliaţii ocupă Franţa; Napoleon exilat în Elba. Congresul de la Viena elaborează termenii acordului de pace. Britanicii incendiază Washington DC.

1815

Forţele americane îi înfruntă pe britanici la New Orleans, fără să fi auzit că se semnase pacea. Napoleon se întoarce în Franţa, dar este învins la Waterloo.

Revoluţia industrială

Într-un secol şi jumătate după anul 1750, economiile şi societăţile din mare parte a Europei şi din America de Nord au fost complet transformate. Întrucât anterior bogăţia se bazase mai ales pe pământ, treptat aceasta s-a obţinut din industrie, fie din exploatările miniere sau fabrici, şi ambele au fost revoluţionate de tehnologiile noi.

A existat o creştere masivă a oraşelor, deoarece oamenii au venit de la sate pentru a lucra în noile fabrici. În acest sens, multe persoane au schimbat sărăcia rurală cu degradarea urbană şi mizeria – un fenomen care poate fi totuşi întâlnit în multe ţări nou industrializate din întreaga lume. Dar transformarea a creat, de asemenea, o nouă clasă de mijloc managerială şi antreprenorială, care a câştigat tot mai multă putere în faţa aristocraţiei vechi.

Revoluţia industrială a început în Marea Britanie şi apoi s-a răspândit în alte părţi ale Europei şi ale SUA. Diversitatea factorilor a contribuit la generalizarea industrializării. În primul rând, a existat o acumulare mare de capital pentru investiţii în întreprinderi noi. Aceasta venea din bogăţia proprietarilor de pământ şi din dominarea crescândă a comerţului mondial – în special a comerţului atlantic cu sclavi, zahăr, tutun şi alte mărfuri.

Marea Britanie a dobândit, până la mijlocul secolului al XVIII-lea, un vast imperiu comercial peste mări, care nu furniza doar materii prime,

cronologie

1709	1712	1730	1760	1768	1769
Abraham Darby construieşte un cuptor de cocs pentru a produce fontă	Thomas Newcomen inventează primul motor cu aburi practic	Jethro Tull a inventat un dispozitiv pentru însămânţare eficientă. În acest timp, „Turnip" Townshend a introdus rotaţia culturilor.	Începutul boomului construcţiilor în Marea Britanie	Richard Arkwright patentează maşina de filat acţionată hidraulic	James Watt îmbunătăţeşte motorul cu aburi Newcomen, oferind un impuls major Revoluţiei industriale

ci şi o piaţă în creştere a produselor fabricate. De asemenea, relieful Marii Britanii era important pentru dezvoltarea industriei, cu ţărmul său extins, cu o mulţime de porturi naturale, care ofereau acces la pieţele de peste mări, cu numeroasele sale râuri navigabile şi cu rezervele de cărbune din imediata apropiere.

Mecanizare şi sistem de fabrici Mecanizarea a fost cheia care a deblocat Revoluţia industrială. În epoca preindustrială, producţia fusese realizată de persoane care desfăşurau activităţi independente în casele lor sau în mici ateliere în care un meşter supraveghea activitatea zilnică şi pe ucenici. De obicei, o persoană îndeplinea sarcinile incluse în producerea unui anumit obiect, de la început până la sfârşit. Totuşi, în *Avuţia naţiunilor* (1776), economistul vizionar Adam Smith a arătat ineficienţele acestei abordări artizanale. Luând ca exemplu o fabrică de ace, Smith a spus că un om lucrând singur ar face eforturi să termine un ac într-o singură zi, în timp ce, dacă ar avea zece muncitori diferiţi angajaţi fiecare într-o etapă a procesului, fabrica ar produce 48 000 de ace pe zi. O asemenea diviziune a muncii, a susţinut Smith, ar încuraja dezvoltarea de noi utilaje.

În Marea Britanie, industria textilă (care se baza pe lână şi pe bumbac american importat) a fost martoră a unui şir de inovaţii menite să mecanizeze războiul de ţesut. Ţesătorii individuali nu puteau concura cu noile fabrici şi cu noile lor maşini şi erau obligaţi să renunţe la independenţa lor şi să meargă să lucreze pentru proprietarii de filaturi în schimbul unor salarii mizere. În unele locuri, ţesătorii nemulţumiţi distrugeau maşinile noi. Când erau prinşi, instigatorii erau fie executaţi, fie trimişi în Australia.

Epoca aburului Iniţial, noile maşini au fost puse în mişcare de forţa apei, dar cu îmbunătăţiri la motorul cu aburi, cărbunele devenind principala sursă de energie. Cărbunele (sub formă de cocs) a furnizat, de asemenea, căldura necesară pentru topirea minereului

„Cursa care trăieşte în aceste căsuţe dărăpănate... în pivniţe întunecate, umede, în murdărie şi duhoare fără măsură... această cursă a atins într-adevăr stadiul cel mai josnic al omenirii.“

Friedrich Engels, în Starea clasei muncitoare în Anglia, 1845, prezintă viaţa oamenilor din Manchester, unul dintre marile oraşe industriale ale Marii Britanii

1776	1779	1781	1785	1793	1804
Adam Smith descrie capitalismul şi piaţa liberă în *Avuţia naţiunilor*	Samuel Crompton inventează ratiera, maşina de ţesut standard vreme de peste un secol. Un pod din fontă este construit peste râul Severn.	Watt adaugă mişcarea rotativă la motorul cu aburi	Edmund Cartwright brevetează războiul de ţesut mecanic. Puterea aburului a fost folosită pentru prima dată în ţesătoriile de bumbac.	Eli Whitney îmbunătăţeşte maşina de egrenat pentru a separa seminţele de bumbac	Richard Trevithick construieşte prima locomotivă cu abur

Revoluția agrară

Alături de revoluția industrială a fost în desfășurare un alt tip de revoluție. În secolul al XVIII-lea, modalitatea de producere a alimentelor a început să fie pusă pe o bază mai rațională – parțial sub influența gândirii iluministe. Totuși, îmbunătățirea agriculturii a avut un cost uman. În Marea Britanie, suprafețe mari de teren comun au fost „închise“ de proprietari bogați, care au obținut dreptul legal de a face acest lucru prin intermediul prietenilor lor din Parlament. Persoanele care au lucrat acest teren comun au fost evacuate, ducând la suferințe teribile în locuri precum Munții Scoției, unde oamenii au fost eliminați de pe pământ pentru a face loc unui animal mai profitabil – oaia. Progrese similare au avut loc și în alte părți ale Europei.

Dar, cu suprafețe mari de teren aflate acum sub controlul lor, proprietarii bogați de terenuri puteau să introducă îmbunătățiri științifice, precum rotația culturilor pe patru câmpuri, reproducerea selectivă (în special a animalelor) și utilizarea de noi culturi, precum napi, pentru a ține animalele în viață în timpul iernii, mai degrabă decât sacrificarea majorității acestora la sfârșitul toamnei. Tehnologia, în special în domeniul mecanizării, a jucat, de asemenea, un rol-cheie: inovațiile notabile au variat de la semănătoarea lui Jethro Tull din 1730 până la plugul de oțel al lui John Deere din 1837, ceea ce a făcut posibilă exploatarea pentru prima dată a solurilor tari din Vestul Mijlociu al Statelor Unite. Creșterea producției de alimente care a rezultat din aceste îmbunătățiri a făcut posibilă hrănirea unui număr tot mai mare de oameni, atât în Europa, cât și în America de Nord, care lucrau mai degrabă în fabrici decât terenul.

de fier, iar cererea crescândă a condus la exploatarea straturilor tot mai adânci de cărbune.

Unul dintre cele mai importante impacturi ale cărbunelui și aburului a fost asupra transportului. Timp de secole, mărfurile în vrac au fost transportate cu vaporul pe râuri și pe apele de coastă, mai degrabă decât pe uscat, deoarece drumurile erau slab întreținute și adesea, mai ales iarna, impracticabile. Secolul al XVIII-lea a asistat la o extindere

cronologie

1811–1812	1812	1821	1823	1825	1829
Luddiții inventează sabotajul	Henry Bell construiește primul vapor cu zbaturi *Cometa*	Michael Faraday prezintă primul motor electric	Guvernul britanic adoptă metoda îmbunătățită de construire a drumurilor inițiată de John McAdam	S-a deschis prima linie de transport public folosind forța aburilor între Stockton și Darlington. Thomas Telford termină podul suspendat peste Strâmtoarea Menai.	Locomotiva lui Robert Stephenson atinge 58 km/h, încurajând dezvoltarea căilor ferate

masivă a transportului pe apă, sub forma de noi rețele de canale legate la canalele navigabile interioare. Deși au existat în același timp programe de modernizare a drumurilor, cea mai semnificativă revoluție din transport o au căile ferate, vestită de deschiderea liniei Stockton și Darlington în 1825. Curând, rețele de căi ferate au împânzit toată Europa, America de Nord și alte părți. Căile ferate au făcut posibil transportul ieftin, nu numai de mărfuri, ci și de pasageri, dând naștere atât ideii de navetă, cu cât orașele au devenit tot mai mari, cât și la o lărgire a orizonturilor, deoarece oamenii puteau călători mai departe. Un impact similar a fost înregistrat odată ce puterea aburilor a fost folosită la nave, făcând călătoriile transatlantice, de exemplu, aproape o rutină.

„Îndepărtăm munții și facem din mări calea noastră lină; nimic nu ne poate rezista.“

Thomas Carlyle imprimă o notă pozitivă progreselor tehnologice în *Semnele timpului*, 1829

La rândul său, energia aburilor a început să fie înlocuită de electricitate și de motorul cu ardere internă. În secolul al XIX-lea, rivalii economici ai Marii Britanii, Germania și SUA, au fost mai eficienți în adoptarea acestor noi tehnologii, permițându-le să progreseze. Până la începutul secolului XX, SUA deveniseră cea mai importantă putere industrială a lumii.

Idee principală

1839	1840	1843	1844	1857	1869	1908
Charles Goodyear inventează un proces de vulcanizare a cauciucului	Avântul căilor ferate în Europa	Isambard Kingdom Brunel construiește *Great Britain*, prima navă cu elice	Samuel Morse transmite primul mesaj prin telegraf	Procesul Bessemer permite producerea ieftină a oțelului ușor	Finalizarea căii ferate Union Pacific, prima legătură feroviară transcontinentală a SUA	Henry Ford începe producția în masă de automobile Model T

Naţionalism în Europa

Secolul al XIX-lea a înregistrat mari schimbări pe harta politică a Europei, comparabile cu transformarea economică şi socială realizată de Revoluţia industrială. În sud-estul continentului, o serie de noi ţări au apărut pe măsură ce vechiul imperiu al turcilor otomani a început să se dezintegreze (vezi p. 79), iar în Europa Centrală şi de Sud s-au creat două state puternice noi: Italia şi Germania.

Aceste noi state s-au bazat pe naţionalitate, iar în secolul al XIX-lea tot mai mulţi oameni s-au definit prin etnie sau identitate naţională, bazată în principal pe limba pe care o vorbeau. Pentru a promova această identitate, mulţi artişti ai perioadei celebrau trecutul adesea idealizat şi se inspirau din muzica şi poveştile populare, contribuind astfel la crearea unor „tradiţii" naţionale noi.

Deşi, în Europa de Vest, state-naţiune, precum Marea Britanie şi Franţa, fuseseră de mult timp înfiinţate, în alte părţi de pe continent, realitatea, la sfârşitul Războaielor napoleoniene din 1815,era foarte diferită. Germania era un amestec de mici principate, dominate de Austria. Imperiul Austriei a inclus polonezi, cehi, slovaci, maghiari, sloveni, croaţi şi italieni, precum şi vorbitori de germană. Italia, precum Germania, nu avea nici o unitate politică, fiind doar – în cuvintele prinţului Metternich, ministrul austriac de externe – „o expresie geografică".

cronologie

1798	1804–1813	1814–1815	1820	1821–1829	1825
Irlandezii s-au revoltat împotriva guvernării britanice în Irlanda	Revolta sârbilor împotriva guvernării turceşti	Congresul de la Viena restabileşte vechile regimuri în Europa	Revolte liberale şi naţionaliste în Spania, Portugalia şi Napoli	Războiul grec de independenţă împotriva Turciei	Revolta decembriştilor din Rusia

Revoluţiile din 1848 Înfrângerea lui Napoleon în 1815 şi restabilirea vechilor monarhii şi imperii absolutiste au pus punct speranţelor născute din Revoluţia franceză. Clasele mijlocii înfloritoare, bogăţia lor derivând din comerţ şi industrie, speraseră la o putere politică mai mare în detrimentul vechii aristocraţii decăzute şi astfel mulţi au susţinut cauza liberalismului – prin care puterea monarhiilor absolute era înlocuită cu o constituţie şi o adunare legislativă în care ar fi fost reprezentaţi. În acele părţi ale Europei unde oamenii s-au aflat sub un conducător străin, apelurile la reforma constituţională au coincis adesea cu solicitările de autodeterminare naţională.

După o serie de revolte eşuate în deceniile precedente, în 1848 au izbucnit revoluţii în multe părţi ale Europei. Tulburarea a început în Franţa, unde, ca şi în alte părţi, a fost implicat şi un element socialist, deoarece ţărănimea şi clasa muncitoare urbană s-au trezit nu numai desconsiderate, dar şi suferind de foame şi fiind afectate de şomaj. Regele francez a fost detronat şi s-a proclamat a Doua Republică.

Au urmat revolte în Germania, în Boemia vorbitoare de limbă cehă, Polonia, Italia, Ungaria, Sicilia şi chiar în Viena. În Confederaţia Germană, dominată de austrieci, naţionaliştii au format Parlamentul de la Frankfurt, care a solicitat reforme liberale şi unificarea Germaniei. În Prusia, regele Frederic Wilhelm al IV-lea a fost obligat să accepte ratificarea unei constituţii şi crearea unei adunări naţionale şi să sprijine obiectivul unificării germane, în timp ce în Imperiul Austriac, cehii şi maghiarii au obţinut o oarecare independenţă. Constituţii au fost acceptate şi într-o serie de state italiene. Mulţi credeau că era „primăvara popoarelor".

Dar multe dintre aceste câştiguri au fost de scurtă durată. În Franţa, a Doua Republică a fost răsturnată în 1851, printr-o lovitură de stat de către nepotul lui Napoleon I, Louis-Napoleon Bonaparte, care s-a proclamat împărat cu numele Napoleon al III-lea.

1830	1831, 1834	1832–1834	1848–1849	1859	1860
Revoluţia din Franţa creează monarhia constituţională conservatoare sub Ludovic Filip. Revolta belgiană duce la independenţa faţă de Olanda Revolta poloneză împotriva dominaţiei ruseşti.	Revolte nereuşite ale mişcării radicale democratice „Tânăra Italie", condusă de Giuseppe Mazzini	Revoltele de stânga sunt suprimate în Franţa	Revoluţii în toată Europa	Austriecii sunt învinşi la Magenta şi Solferino şi sunt alungaţi din Lombardia	Garibaldi eliberează Sicilia şi Napoli

Războaiele lui Bismarck

Prima achiziție teritorială a lui Bismarck pentru Prusia a fost Schleswig-Holstein, controlul asupra acestei regiuni fiind mult timp disputat cu Danemarca. În 1864, el a făcut o alianță temporară cu Austria, apoi a atacat și a învins Danemarca. Doi ani mai târziu, a provocat Războiul de șapte săptămâni cu Austria, iar înfrângerea acesteia din urmă a lăsat Prusia ca unică putere în nordul Germaniei. Ultima mișcare a lui Bismarck a fost să profite de nesiguranța statelor independente din sudul Germaniei, care se temeau să nu fie victime ale aventurismului militar al lui Napoleon al III-lea. Pentru a-i aduce de partea lui, Bismarck a implicat Franța în Războiul Franco-Prusac din 1870–1871, care s-a încheiat cu înfrângerea franceză și a pus sigiliul pe unificarea germană.

Frederic Wilhelm a refuzat coroana Germaniei unite, iar dominația Austriei asupra Confederației Germane a fost reinstaurată. De asemenea, Austria a înfrânt revoltele din Boemia, Ungaria și nordul Italiei, iar stăpânirea imperială absolutistă a fost reinstaurată.

Unificare italiană și germană După 1848, cele mai importante două evoluții ale naționalismului european din secolul al XIX-lea, unificarea Italiei și a Germaniei, au fost în mare parte concepute de prim-miniștrii celor două regate: Piemont și Prusia. Piemont, o monarhie constituțională din nord-vestul Italiei, era mai avansat din punct de vedere economic și industrial decât celelalte state italiene, iar primul său ministru din 1852, Camillo di Cavour, a realizat unificarea Italiei sub conducerea sa printr-un amestec de diplomație și război. În 1859, după ce a promis cesiunea Nisei și a Savoiei către Franța, Cavour și-a asigurat sprijin militar francez pentru alungarea austriecilor din Lombardia. În 1860, liderul gherilei italiene radicale, Giuseppe Garibaldi, a lansat o campanie în care el și cei 1 000 de voluntari ai Cămășilor Roșii au înlăturat dinastia spaniolă care domnea în Sicilia și în Napoli. Determinat să mențină controlul piemontez asupra procesului de eliberare națională, Cavour a trimis trupe în Statul papal pentru a împiedica ambițiile lui Garibaldi. În 1861, a fost înființat Regatul Italiei, iar Garibaldi l-a recunoscut pe Victor Emmanuel

cronologie

1861	1863	1864	1866	1867	1870
Se înființează Regatul Italiei	Polonezii și lituanienii se revoltă împotriva guvernării rusești	Prusia învinge Danemarca și ocupă Schleswig, în timp ce Austria ocupă Holstein	Prusia învinge Austria și anexează Hanovra, Nassau și Hessa-Cassel. Italia dobândește Veneția de la Austria.	Formarea Confederației Germane de Nord, dominată de Prusia. Crearea dublei monarhii a Austro-Ungariei, oferind acesteia din urmă mai multă autonomie. Mișcarea Feniană împotriva stăpânirii britanice în Irlanda.	Izbucnirea Războiului Franco-Prusac. Italia ia Roma de la papă. Formarea Mișcării pentru autonomie legislativă în Irlanda.

al II-lea din Piemont ca rege al ţării unificate. În curând, s-au îmbinat şi ultimele piese din puzzle.

După ce Italia a acordat sprijin Prusiei în războiul său din 1866 împotriva Austriei, aceasta din urmă a fost obligată să predea Veneţia, în timp ce capitala istorică a Italiei, Roma, a fost în sfârşit dobândită în 1870.

„Am făcut Italia. Acum trebuie să facem italienii. “

Massimo d'Azeglio,
la prima întâlnire a parlamentului Italiei unificate, în anul 1861

Diplomaţia, războiul şi realpolitik au marcat şi traseul către unificarea germană, care a fost gândită de Otto von Bismarck, prim-ministru al Prusiei. Bismarck a fost – spre deosebire de revoluţionarii din 1848 – un conservator militarist, care a propus o strategie de „sânge şi fier“ şi a iniţiat trei războaie pentru a aduce toate statele germane sub dominaţia Prusiei. În 1871,regele Wilhelm al Prusiei a fost declarat kaizer al noului Imperiu German – care acum includea fostele provincii franceze bogate în resurse Alsacia şi Lorena.

Astfel, naşterea unui nou stat german puternic – cel mai populat şi unul dintre cele mai avansate din punct de vedere industrial din Europa – a dat naştere la trei sferturi de secol de conflict franco-german, care avea să contribuie la izbucnirea a două războaie mondiale devastatoare. Totuși, scânteia care a declanşat prima dintre aceste conflagraţii a izbucnit departe de frontiera franco-germană. A apărut în iunie 1914, în cealaltă parte a Europei, la Sarajevo.

Idee principală

1871	1878	1905	1908	1919
Proclamarea Imperiului German	Congresul de la Berlin: România, Serbia și Muntenegru și-au dobândit independența față de Turcia, Bulgaria câștigă autonomia	Norvegia dobândește independența față de Suedia	Austria anexează Bosnia-Herțegovina	La Conferința de pace de la Paris, diverse state naționale sunt create sau reînviate, inclusiv Polonia și Cehoslovacia. Alsacia și Lorena sunt restituite Franței.

Sclavie

„Nu sunt om şi frate?“ Aceasta era deviza Comitetului pentru Abolirea Comerţului cu Sclavi înfiinţat în Marea Britanie în 1787, rezumând obiecţia morală fundamentală şi de necontestat faţă de sclavie. Mişcările aboliţioniste britanice şi americane au apărut în mare parte după renaşterea evanghelică care a avut loc în secolul al XVIII-lea, în timp ce în locuri precum Franţa revoluţionară aboliţionismul a apărut din umanitarismul Iluminismului şi conceptul său de drepturi fundamentale ale omului.

Oponenţilor abolirii sclaviei li s-a părut convenabil să nege fraternitatea cu omul negru şi au susţinut faptul că sclavul, aparţinând unui bărbat alb, este expus valorilor civilizaţiei, pe care nu le-ar vedea în Africa. În mod esenţial, aceşti susţinători ai sclaviei erau de părere – într-o epocă în care drepturile de proprietate erau considerate de mulţi practic peste toate celelalte drepturi – că aboliţionismul ar fi echivalent cu aprobarea unui furt.

Comerţ transatlantic cu sclavi Sclavia a existat ca instituţie timp de 1 000 de ani. Economiile Greciei, Romei şi ale altor civilizaţii antice au depins total de munca sclavilor, iar sclavia părea să fie sancţionată în Biblie. În Europa medievală, sclavia ca atare era rară; adevărat, existau iobagi, ţărani care erau legaţi de pământ de către proprietar, dar iobagii avea anumite drepturi care îi deosebeau de sclavi. Până la începutul perioadei moderne chiar şi iobăgia dispăruse în mare parte a Europei de Vest. Arabii şi mai târziu otomanii au deţinut şi au tranzacţionat sclavi, mulţi dintre ei africani; alături de fildeş şi aur, sclavii au fost una dintre cele mai importante mărfuri de export ale continentului. Arabii

cronologie

ANII 1440	SEC. XVI	1772	1780	1781
Portughezii încep expediţiile de capturare de sclavi din Africa	Aventurieri englezi precum Francis Drake se implică în comerţul cu sclavi din Atlantic	Sclavia declarată ilegală în Anglia	Pennsylvania aprobă „Legea pentru eliminarea treptată a sclaviei“; alte state din nordul SUA urmează exemplul	La ordinul căpitanului, echipajul navei de sclavi *Zong* aruncă în mare 183 de sclavi africani bolnavi; asigurarea lor nu acoperă moartea prin boală, dar acoperă moartea prin înec. Cazul dă un impuls cauzei aboliţioniste.

aveau posturi de tranzacționare pe coasta de est a Africii, în timp ce sclavi din Africa de Vest erau trimiși spre nord prin rutele de caravane transsahariene. Corsarii berberi din Africa de Nord atacau pentru a fura sclavi și culoarele de transport și coastele Europei (vezi p. 97).

Comerțul european cu sclavi din Africa a fost inițiat de portughezi în secolul al XV-lea, iar cererea de sclavi pentru muncă a crescut dramatic după înființarea plantațiilor de zahăr și tutun în Lumea Nouă. Acest lucru a dat naștere „comerțului triunghiular“ notoriu și extrem de profitabil (vezi p. 101),în care, până în secolul al XVIII-lea, Marea Britanie a fost principalul jucător, forțând un număr de aproximativ 3,5 milioane de africani în sclavie în Caraibe și în coloniile americane din sud, precum Georgia, Virginia și cele două Caroline. Acest număr a egalat totalul transportat de rivalii europeni ai britanicilor, portughezi, francezi și olandezi. Africanii înșiși au fost implicați în comerț – regate precum Benin și Ashanti au înflorit pe spatele furnizării de sclavi europenilor lacomi. Condițiile în care erau transportați sclavii peste Atlantic erau îngrozitoare: înghesuiți în aerul fetid de sub punți, un număr mare – uneori chiar unul din cinci – ceda în fața bolilor. Trupurile lor erau aruncate peste bord rechinilor.

„Abolirea [sclaviei] ar însemna nu doar jefuirea unei clase inestimabile formate din semenii noștri, ci și o cruzime extremă față de sălbaticii africani... “

James Boswell, 23 septembrie 1777, în *Viața lui Samuel Johnson* (1791)

Campanie pentru abolire sclaviei De la început, unii europeni au înțeles cruzimea a ceea ce africanii numesc acum Maafa, un cuvânt din swahili care înseamnă „tragedie mare “.„Ce inimă ar putea fi atât de rece“, a întrebat un portughez care a fost martor la sosirea unui contingent de prizonieri africani în anul 1445, „să nu fie pătrunsă de un sentiment de milă la vederea acelor oameni? Căci își țineau capul jos și aveau chipurile scăldate în lacrimi, se uitau unii la ceilalți; alții doar gemeau...“ Neliniștea lor sporea doar când „erau nevoiți să se despartă tați de fii, soți de soții, frați de frați...“

1787	1791	1794	1802	1807	1808	1831
Formarea în Marea Britanie a Comitetului pentru Abolirea Comerțului cu Sclavi	Revolta sclavilor în colonia franceză din Haiti	Convenția națională elimină sclavia în Franța și în coloniile sale	Napoleon reinstaurează sclavia în Franța și în coloniile sale	Marea Britanie interzice comerțul cu sclavi în imperiul său	SUA interzic importul suplimentar de sclavi, deși comerțul intern continuă	Suprimarea revoltei lui Nat Turner, cea mai mare revoltă a sclavilor din istoria SUA

Astfel de exprimări ale dispreţului faţă de sclavie au fost rare până la mijlocul secolului al XVIII-lea, când discursul iluminist al drepturilor şi libertăţilor a început să coincidă cu o revigorare a conştiinţei creştine. În Anglia, acest lucru s-a manifestat în apariţia metodismului şi a altor grupări evanghelice precum secta Clapham, în timp ce în America a existat aşa-numita Mare Trezire Spirituală. Pentru aceşti creştini evanghelici, sclavia era o monstruozitate în faţa Domnului.

În 1772 a existat un moment-cheie în cazul lui James Somersett, un sclav adus în Anglia din Massachusetts de către stăpânul său. Lordul Mansfield, care prezida tribunalul consiliului regal, a decis că sclavia era împotriva legilor Angliei şi, ca urmare, Somersett şi mii de alţi sclavi din Anglia au fost emancipaţi. Hotărârea s-a bazat mai

Toussaint L'ouverture

Unii sclavi nu s-au mulţumit să se conformeze şi să le permită aboliţioniştilor albi să facă propagandă în numele lor. Mulţi au fugit, uneori înfiinţând comunităţi independente în sălbăticie, dar puţini au ridicat armele împotriva asupritorilor lor. O excepţie remarcabilă a fost insurecţia sclavilor care a izbucnit în colonia franceză Haiti în 1791, insurecţie condusă de un sclav african eliberat, pe nume Toussaint L'Ouverture. În 1794, după o serie de succese militare, a încheiat pacea cu francezii, care în acel an au desfiinţat sclavia şi l-au numit pe Toussaint guvernator locotenent. În 1801, împotriva dorinţelor lui Napoleon, Toussaint a invadat colonia spaniolă vecină Santo Domingo, a eliberat sclavii şi a devenit guvernator general al întregii insule Hispaniola. În 1802, forţele lui Napoleon au pornit invazia. Toussaint a depus armele în schimbul unei promisiuni că sclavia nu va fi reintrodusă. Totuşi, Napoleon şi-a încălcat cuvântul, iar Toussaint a fost luat prizonier, murind în captivitate un an mai târziu. Deşi o figură ambivalentă, Toussaint a fost pentru mulţi un martir pentru libertate. „Prietenii tăi", a scris Wordsworth într-o poezie adresată lui Toussaint, „sunt exaltare, agonie / Şi iubire şi mintea de neînvins a omului".

cronologie

1833	1848	1861	1861–1865	1863	1865
Sclavia interzisă în întregul Imperiu Britanic	Sclavia abolită în coloniile franceze	Emanciparea iobagilor din Rusia	Războiul civil din SUA între statele nordice libere şi statele sudice care deţineau sclavi, care au format Confederaţia secesionistă	Preşedintele Lincoln emite Proclamaţia de emancipare, eliberând sclavii din statele Confederaţiei	Al treisprezecelea Amendament la Constituţia SUA pune capăt sclaviei în SUA

degrabă pe argumente juridice şi nu umanitare şi nu s-a extins la întreg Imperiul Britanic, dar a încurajat aboliţioniştii.

În Marea Britanie, cel mai cunoscut susţinător a fost William Wilberforce, parlamentar şi membru al sectei Clapham. Wilberforce a decis că primul obiectiv ar trebui să fie abolirea comerţului cu sclavi, mai degrabă decât sclavia în sine şi, în acest scop, a acţionat neobosit în parlament, în timp ce comitete au fost formate în toată ţara să facă propagandă pentru abolire. Wilberforce s-a confruntat iniţial cu multă opoziţie din motive economice, dar pe măsură ce comerţul din Indiile de Vest a scăzut, rezistenţa s-a diminuat, iar în 1807 a fost aprobat un proiect de lege care interzicea importul de sclavi în orice colonie britanică. Marina Regală a primit sarcina să aplice interdicţia, dar abia în 1833 a fost adoptată o lege care a pus capăt sclaviei în întregul Imperiu Britanic. Franţa a abolit sclavia în 1848, dar existenţa continuă a sclaviei în statele de sud ale SUA a fost o rană supurândă, vindecată doar de un război civil sângeros (vezi p. 136).

„Îndepărtaţi lanţurile
Sclaviei înjositoare
Daţi omului
De orice culoare şi
Din orice loc
Libertate, care să imprime în el
Imaginea Dumnezeului lui.“

James Grainger, Trestia de zahăr,
1764, cartea 4

Idee principală

1869	1876	1886	1888	1962	2003
Portugalia interzice sclavia în coloniile sale africane	Sclavia este abolită oficial în Imperiul Otoman	Spania pune capăt sclaviei în Cuba	Brazilia abolește sclavia	Arabia Saudită interzice sclavia	Sclavia incriminată în Nigeria

Expansiunea SUA

Când coloniile americane şi-au declarat independenţa în 1776, Statele Unite ale Americii cuprindeau doar 13 state care se întindeau de-a lungul litoralului estic – o mică parte din continent. Până în 1900, ţara s-a extins de la Atlantic în est până la Caraibe în sud şi Pacific în vest. Până la acea dată, SUA s-au dovedit o putere dominantă în emisfera vestică şi au dobândit un imperiu peste mări. De asemenea, s-au transformat în gigantul industrial care urma să se transforme în superputere în secolul XX.

Extinderea teritorială a SUA a fost parţial determinată de o imigraţie masivă: între 1820 şi 1900 populaţia a crescut de opt ori, la 76 de milioane, odată cu valurile succesive de imigranţi din Irlanda, Germania, Scandinavia, Italia şi estul Europei. Au existat, de asemenea, factori economici: vestul avea resurse bogate, de la pământ bun pentru creşterea bovinelor sau grâu sau fructe, până la aur, blănuri şi cherestea. Dar exista şi un element ideologic puternic. Acesta a fost ideea „excepţionalismului" din SUA, credinţa că Dumnezeu îi inspirase pe primii colonişti să vină în America, că SUA au fost formate (în cuvintele jurământului de credinţă) ca „o singură naţiune cu acelaşi Dumnezeu" şi că a făcut parte din planul lui Dumnezeu ca SUA să-şi extindă stăpânirea, „de la mare la marea strălucitoare". În 1845, jurnalistul şi diplomatul John L. O'Sullivan a prezentat pe scurt ideea când a vorbit despre „destinul nostru manifest de a popula continentul atribuit de Providenţă nouă, pentru a deveni milioane". În calitate de susţinătoare ale libertăţii, SUA nu aveau atât un drept, cât o datorie rânduită divin să se răspândească pe întreg teritoriul.

cronologie

1607	1620	1754–1763	1763	1776	1783
Compania Virginia înfiinţează o colonie la Jamestown, prima aşezare engleză permanentă din America de Nord	Pelerinii înfiinţează prima aşezare engleză din New England, la New Plymouth, Massachusetts	Războiul franco-indian	Britanicii interzic înfiinţarea de colonii la vest de Munţii Apalaşi	Declaraţia de independenţă	Tratatul de la Paris recunoaşte independenţa SUA, cu graniţe extinse

Înfrângere colonială Când au ajuns prima dată europenii în America de Nord, continentul era locuit de o mare diversitate de popoare americane autohtone, cu limbi și culturi diferite. În pădurile din nord-est erau vânători-culegători, cultivatori de porumb în bazinul Mississippi, vânători nomazi de bivoli pe Marile Câmpii, în semideșerturile din sud-vest, în timp ce în nord-vest, oamenii prosperau din bogăția mărilor și a râurilor.

La început, popoarele autohtone au luat contact cu prudență cu europenii, de la care puteau achiziționa obiecte precum arme și unelte de fier. Însă contactul cu europenii a adus și boli la care nativii americani nu aveau imunitate. În timp ce populația coloniștilor europeni a crescut, a existat o dorință tot mai mare pentru pământ, ceea ce a dus la apariția unor conflicte în teritoriile tribale tradiționale. Timp de multe decenii, în secolul al XVIII-lea, Confederația Iroquois din nord-est a rezistat cu succes avansului european, combinând războiul cu diplomația, exploatând rivalitățile dintre britanici și francezi și apoi dușmănia dintre coloniști și țara mamă în timpul luptei pentru independență.

„Multe, dacă nu cele mai multe, din războaiele noastre cu indienii își au originea în promisiuni încălcate și în acte de nedreptate din partea noastră. “

Președintele Rutherford B. Hayes, mesaj anual către Congres, 3 decembrie 1877

„Imperiul își croiește drum spre vest“ Acest faimos vers al filosofului irlandez episcopul George Berkeley, scris în 1752,s-a dovedit profetic. Odată întemeierea SUA, interdicția mult supărătoare a așezării la vest de Munții Apalași impusă de britanici în 1763 a fost anulată. Britanicii au calculat pe bună dreptate că orice derivă spre vest va duce la mai multe războaie cu popoarele autohtone și nu doreau să ajungă să aibă asemenea costuri. Odată cu ridicarea acestei bariere, coloniștii au trecut Munții Apalași, revendicând pământurile indienilor americani, iar, până la sfârșitul secolului al XVIII-lea, două noi state au fost admise în Uniune: Kentucky și Tennessee.

1803 Achiziția Louisianei SUA achiziționează teritoriul francez de la vest de Mississippi

1811 Alianța nativilor americani sub conducătorul Shawnee, Tecumseh, învinsă de forțele americane la Tippecanoe Creek

1813–1814 Războiul Creek se încheie cu cedarea teritoriului către SUA

1819 Preluarea de către SUA a vestului și estului Floridei de la Spania

1823 Doctrina Monroe președintele James Monroe declară intenția SUA de a rezista la orice încercare suplimentară a puterilor europene de a înființa colonii în Americi

1830 Legea privind deteritorializarea indienilor permite evacuarea „Celor cinci națiuni civilizate“

Tratatul de la Paris din 1783, prin care Marea Britanie recunoştea independenţa SUA, a stabilit noua graniţă de vest la Mississippi, dincolo de care se afla teritoriul francez al Louisianei – un teritoriu mult mai mare decât al statului actual cu acest nume, care se întindea din Canada aflată sub dominaţia britanică în Caraibe. Tratatul a stabilit, de asemenea, limita sudică a SUA la paralela de 31 de grade la frontiera nordică a teritoriului spaniol din Florida. Teritoriul SUA s-a dublat ca mărime când, în 1803, preşedintele Thomas Jefferson a achiziţionat Louisiana de la francezi pentru 15 milioane de dolari; printr-un alt tratat, în 1819, SUA au achiziţionat Florida de la Spania.

Texasul, care fusese în mare parte colonizat de anglo-americani, a dus un război de independenţă faţă de Mexic în 1836, iar în 1845 a fost anexat de SUA ca al douăzeci şi optulea stat, stârnind un război cu Mexicul. Victoria americană în acel război din 1848 a dus la anexări ulterioare ale teritoriului mexican – California şi alte state sau părţi din actualele state New Mexico, Arizona, Nevada, Utah, Colorado şi Wyoming. SUA au avut o serie de dispute la graniţa cu Canada aflată sub dominaţie

Soarta nativilor americani

Foamea neobosită de pământ din secolul al XIX-lea avea să ducă la deteriorare rapidă a situaţiei nativilor americani. „Cele cinci naţiuni civilizate" din sud-est – Creek, Cherokee, Seminole, Choctaw şi Chicasaw – şi-au făurit propria constituţie inspirându-se din cea a SUA. Unii chiar au deţinut plantaţii, cu sclavi negri care să le lucreze. Dar în anii 1830 au fost evacuaţi de pe pământurile lor de către guvernul SUA şi au fost siliţi să se mute la vest de Mississippi. Expansiunea omului alb a fost implacabilă, iar conflictul inevitabil – la fel şi rezultatul. Până în 1900, mulţi nativi americani au fost închişi în rezervaţii, departe de pământurile lor strămoşeşti, bogata lor moştenire culturală fiind un subiect de dispreţ sau de curiozitate turistică.

cronologie

1838	1845	1846	1846–1848	1848	1861–1865
Drumul lacrimilor: 15 000 de indieni Cherokee au mărşăluit forţat spre vest către Oklahoma; 3 000 de oameni mor pe drum	Anexarea Texasului. Expresia nou inventată „destin manifest".	SUA achiziţionează teritoriul Oregon de la Marea Britanie	Războiul mexican; SUA dobândesc noi domenii întinse în vest	Descoperirea aurului din California stârneşte goana după aur	Războiul Civil American

britanică, în special în nord-vestul Pacificului, dar acestea au fost soluționate definitiv în 1846, când SUA au dobândit ceea ce sunt acum statele Washington, Oregon și Idaho. Alaska a fost achiziționată de la Rusia în 1867, iar insula Hawaii – care a devenit cel de-al cincizecilea stat al Uniunii în 1959 – a fost anexată în 1898.

Guvernul federal a încurajat migrația spre vest prin vânzarea parcelelor de teren la prețuri de chilipir – sau chiar, după Legea Homestead din 1862, prin oferirea gratuită a acestora. Stabilirea populației și comerțul au fost susținute de o rețea de canale care leagă marile râuri, iar mai târziu de căile ferate; prima linie transcontinentală a fost finalizată în 1869. Tot aici guvernul a jucat un rol important, acordând împrumuturi substanțiale și subvenții funciare companiilor feroviare. Această expansiune spre vest nu a fost însă lipsită de traume. Întrebarea dacă sclavagismul ar trebui permis în aceste noi teritorii a fost unul dintre factorii care au contribuit la izbucnirea Războiului Civil American (vezi p. 136). Și tratamentul crud și perfid aplicat indigenilor a fost una dintre marile tragedii din secolul al XIX-lea.

Idee principală

1862	1867	1869	1876	1889	1890	1898
Prin legea se oferă terenuri gratuite în vest noilor coloniști	Cumpărarea statului Alaska de la Rusia	Finalizarea primei căi ferate transcontinentale	Regimentul 7 Cavalerie al generalului Custer a masacrat triburile Lakota și Cheyenne la Little Big Horn	Goana după pământ din Oklahoma: guvernul federal deschide teritoriul Cherokee către locuitorii albi	Ultima redută a nativilor americani este reprimată prin masacrarea tribului Sioux la Wounded Knee	Războiul hispano-american: SUA achiziționează Filipine, Guam și Puerto Rico. Anexarea insulei Hawaii.

Războiul Civil American

Părinţii fondatori ai SUA erau conştienţi de ambivalenţa morală a poziţiei lor: au continuat să deţină sclavi negri în timp ce luptau pentru eliberarea tovarăşilor lor albi de tiranie şi de opresiune.

Sclavia în SUA a fost în mare măsură limitată la statele din sud, unde un număr mare de sclavi africani lucrau pe plantaţii de tutun şi de bumbac de care depindea economia sudistă. Economiile statelor din nord depindeau mult mai mult de industrie şi în măsură mică de agricultură, aici apărând primele apeluri pentru abolirea sclaviei – adesea inspirată religios. Începând cu Pennsylvania în anul 1780, statele din nord au introdus o legislaţie pentru abolirea treptată a sclaviei. Însă apelurile pentru o interdicţie federală au fost contracarate de cei care au susţinut că prin Constituţia SUA se proteja sclavia: al cincilea amendament a interzis confiscarea necompensată a proprietăţii, în timp ce al zecelea amendament le rezerva statelor toate puterile care nu fuseseră delegate special de guvernul federal. Astfel, fiecare stat avea dreptul să stabilească dacă sclavia ar trebui să fie permisă pe teritoriul său. Chiar şi mulţi aboliţionişti au considerat că, în această privinţă, Congresul nu avea nici o putere.

Extinderea sclaviei Totuşi, conflictele au apărut când s-a ajuns la statutul sclaviei în noile teritorii. Bumbacul devenise din punct de vedere economic mult mai important după 1793, când Eli Whitney a perfecţionat maşina de egrenat, un dispozitiv de separare a seminţelor

cronologie

1791	1803	1820	1850	1854
Al zecelea amendament la Constituţie pare să consacre dreptul statelor, mai degrabă decât al guvernului federal, să decidă în problema sclaviei	Cumpărarea Louisianei	Compromisul Missouri: Missouri a fost admis în SUA ca stat sclavagist, în timp ce Maine a fost admis ca stat liber	Compromisul din 1850: extinderea sclaviei în noile teritorii este restricţionată, dar sclavia era protejată acolo unde exista	Statele din nord sunt obligate să returneze sclavii fugari proprietarilor lor. Actul Kansas-Nebraska: noile teritorii sunt autorizate să decidă singure dacă permit sclavia; izbucnesc violenţe. Formarea Partidului Republican.

de bumbac. Astfel, s-a accentuat presiunea pentru extinderea plantaţiilor de bumbac bazate pe munca sclavilor în noile teritorii din sud-vest. Rezultatul a fost Compromisul Missouri din 1820, prin care nici un nou stat sclavagist de la nord de 36 de grade latitudine nu trebuia să fie admis în Uniune, cu excepţia statului Missouri. Tensiunile dintre aboliţionişti şi adepţii sclavagismului au crescut după ce SUA au dobândit zone vaste de teren în vest, în urma Războiului cu Mexicul din anii 1846–1848. Compromisul din 1850 a căutat să dezamorseze situaţia, restricţionând sclavia în noile teritorii, protejând în acelaşi timp instituţia unde deja exista.

Totuşi, Compromisul din 1850 a fost desfiinţat de către Legea Kansas-Nebraska din 1854, care a permis locuitorilor din aceste noi teritorii să decidă singuri dacă să permită sclavia sau nu. Au urmat violenţe între forţele pro-sclavie şi aboliţioniştii radicali, precum John Brown, iar în 1859 Brown şi o serie de susţinători au confiscat arsenalul federal din Harpers Ferry, localizat acum în Virginia de Vest, într-o tentativă eşuată de a iniţia o răscoală generală a sclavilor în sud.

„Acolo unde este sclavie, nu poate fi libertate, şi unde este libertate, nu poate fi sclavie.“

Charles Sumner, senator, 5 noiembrie 1864

Uniunea separată John Brown a fost spânzurat, dar acţiunea sa a dat un martir aboliţioniştilor şi, în acelaşi timp, a sporit temerile sudice faţă de consecinţele emancipării. Aceste temeri s-au accentuat şi mai mult în 1860, când candidatul republican la alegerile prezidenţiale, Abraham Lincoln, a fost votat în funcţie. Noul Partid Republican era mai binevoitor faţă de cauza abolirii sclaviei decât fusese anterior vreun alt partid, dar nu a fost o prioritate pentru Lincoln, care, deşi a susţinut emanciparea, a insistat să susţină că sclavia era protejată de Constituţie acolo unde exista şi a declarat public că nu era în favoarea „creării egalităţii sociale şi politice a raselor albă şi neagră“.

În ciuda acestor asigurări, chiar înainte de învestirea lui Lincoln, statele sudice au început să se detaşeze de Uniune, formând Statele

1860

Alegerea republicanului Abraham Lincoln determină secesiunea Alabamei, Floridei, Georgiei, Louisianei, Mississippiului şi a Carolinei de Sud.

1861

Februarie Formarea Confederaţiei. **Aprilie** Forţele Confederaţiei atacă Fort Sumter. Arkansas, Carolina de Nord, Tennessee şi Virginia se alătură Confederaţiei. **Iulie** Victorie confederată la Bull Run.

1862

Februarie Forţele Uniunii preiau Fort Donnelson şi Fort Henry în Tennessee. **Aprilie** Grant învinge contraofensiva confederată la Shiloh. **Mai** Luptă navală dintre navele *Monitor* şi *Virginia*. Marina SUA preia baza navală de la Norfolk, Virginia. **Septembrie** Înaintarea Confederaţiei împotriva Nordului se opreşte la Antietam. **Decembrie** Înfrângerea Uniunii la Fredericksburg.

Confederate ale Americii, cu Jefferson Davis în funcția de președinte. În aprilie 1861, forțele Confederației au deschis focul asupra Fort Sumter, o fortăreață a Uniunii din Carolina de Sud. Lincoln a chemat 75 000 de voluntari să zdrobească rebeliunea. Au început astfel patru ani de război civil care urma să coste viața a peste un milion de oameni.

„Războiul dintre state" În ciuda creșterii economice mai mari și a avantajelor forței de muncă din nordul industrial, Lincoln a fost la început sabotat de incompetența generalilor săi, în comparație cu talentul comandanților rebeli, precum Robert E. Lee și Thomas „Stonewall" Jackson. Inițial, Lincoln a păstrat tăcerea pe tema sclaviei, de teama reacției acelor state sclavagiste – precum Maryland și Missouri – încă rămase în Uniune. Dar presiunea republicanilor radicali l-a determinat să emită Proclamația de emancipare, care a intrat în vigoare pe 1 ianuarie 1863. Aceasta a eliberat toți sclavii din interiorul statelor

După Războiul Civil

Succesorul lui Lincoln, Andrew Johnson, a urmărit politica de reconciliere cu sudul și reintegrarea rapidă în Uniune a statelor secesioniste. Aceasta i-a înfuriat pe republicanii radicali din Congres, care doreau să vadă o „Reconstrucție" de sus până jos a societății și a politicii sudiste și aproape au reușit să-l pună sub acuzare pe Johnson, care n-a mai fost ales. Radicalii au preluat conducerea Reconstrucției, punând fostele State Confederate sub controlul armatei, apoi au organizat alegeri în care sclavii eliberați puteau vota, dar de la care foștii confederați de frunte au fost excluși. Aceasta a dus la instalarea guvernelor republicane radicale și la opoziția violentă a grupurilor conservatoare, rasiste, precum Ku Klux Klan. Cu timpul, oamenii din nord au întors spatele sudului și democrații sudiști au preluat puterea treptat, introducând așa-numitele legi Jim Crow, care au negat negrilor cele mai multe drepturi civile, inclusiv dreptul la vot. Aceste drepturi au fost restaurate numai după mari eforturi – ale lui Martin Luther King, printre alții, în anii 1950 și 1960.

cronologie

1863

Ianuarie Proclamația de emancipare.
Mai Înfrângerea Uniunii la Chancellorsville.
Iulie Victorie decisivă a Uniunii la Gettysburg. Grant cucerește Vicksburg, Mississippi, tăind Confederația în două.

1864

Septembrie Forțele Uniunii încep politica pământului pârjolit în Valea Shenandoah și cuceresc Atlanta, Georgia.
Noiembrie–decembrie Georgia distrusă de forțele Uniunii în „Marșul spre mare".
Noiembrie Lincoln reales.

1865

Aprilie Confederația se predă. Asasinarea lui Lincoln urmat de vicepreședintele Andrew Johnson.

secesioniste (dar nu şi în acele state sclavagiste rămase în Uniune); dacă era nevoie, toţi aceşti sclavi eliberaţi urmau să se alăture forţelor Uniunii. Prin urmare, Lincoln a făcut această abolire parţială să pară drept „necesitate militară“ şi, în acelaşi timp, negrii nordişti au fost, pentru prima dată, admişi în forţele armate, deşi în regimente separate comandate de ofiţeri albi.

În acel an norocul s-a schimbat în favoarea nordului. În iulie, generalul George Meade a respins încercarea de invazie a lui Lee din Pennsylvania la Gettysburg, iar forţele Uniunii sub conducerea lui Ulysses S. Grant au cucerit Vicksburg în Mississippi. În anul următor, Grant a fost numit comandant-şef şi a început o campanie de război total împotriva sudului, ale cărui resurse au fost epuizate în cele din urmă. Pe 9 aprilie 1865, armata lui Lee s-a predat lui Grant în Tribunalul din Appomattox.

„Dacă aş putea salva Uniunea fără a elibera vreun sclav, aş face-o; şi dacă aş putea să o salvez prin eliberarea tuturor sclavilor, aş face-o... “

Președintele Abraham Lincoln,
22 august 1862

Lincoln fusese reales în toamna precedentă şi la a doua sa învestire, pe 4 martie 1865, făcuse o promisiune de împăcare cu statele din sud, aflate în pragul înfrângerii. La câteva zile de la victorie, pe 15 aprilie, Lincoln a fost asasinat de un simpatizant din sud. A treisprezecea modificare a Constituţiei, de abolire a sclaviei în întreaga Uniune, a intrat în vigoare pe 18 decembrie 1865.

Idee principală

1866	1867	1868	1870	1872
Legi care oferă ajutor şi drepturi civile sclavilor eliberaţi sunt adoptate indiferent de vetoul lui Johnson	Acte de reconstrucţie ale fostelor state confederate sub guvern militar	Al paisprezecelea amendament protejează cu sfinţenie egalitatea în faţa legii pentru albi şi negri deopotrivă şi îi înlătură pe foştii funcţionari confederaţi din birourile statale şi federale	Al cincisprezecelea amendament garantează dreptul la vot pentru bărbaţii afro-americani	Actul de amnistie restabileşte dreptul foştilor funcţionari confederaţi de a vota şi a-şi păstra mandatul

Ascensiunea socialismului

Revoluţia industrială a creat o nouă clasă conducătoare a capitaliştilor industriali burghezi. De asemenea, a creat o clasă muncitoare urbană în plină dezvoltare, care muncea în condiţii adesea periculoase pentru salarii jalnice şi care era forţată să trăiască în nesiguranţă şi în mizerie extremă.

Au existat o serie de răspunsuri la situaţia de oprimare şi sărăcie a clasei muncitoare. Unii filantropi din clasa de mijloc şi din cea superioară au militat pentru o legislaţie de îmbunătăţire a condiţiilor de muncă. Mulţi lucrători au încercat să se unească în sindicate, să ceară salarii mai mari şi condiţii de muncă mai bune. Încercările de a limita puterea noii mişcări muncitoreşti sau de a o zdrobi în totalitate i-au determinat pe mulţi să apeleze la acţiuni politice, fie prin proces democratic, fie prin revoluţie violentă.

Sindicalism Sindicatele îşi au originea în bresle meşteşugăreşti medievale, societăţi care reglementau intrarea şi standardele diferitor meserii artizanale calificate. Odată cu Revoluţia industrială mulţi artizani, incapabili să concureze cu industriaşi, au fost obligaţi să renunţe la independenţa lor şi să meargă la muncă în fabrici. Când au încercat să se unească pentru a milita pentru salarii şi condiţii mai bune, s-au lovit de o opoziţie vehementă din partea angajatorilor. Guvernele, alarmate de tulburările sângeroase ale Revoluţiei franceze, au interpretat orice asemenea activitate din partea clasei muncitoare ca pe o ameninţare

cronologie

1799–1800	1802	1804	1821	1824–1825	1838
Legea asocierii interzice sindicatele în Regatul Unit	Se deschide prima fabrică în Regatul Unit	Codul lui Napoleon interzice sindicatele în Franţa	Saint-Simon îşi conturează viziunea despre socialism în *Du système industriel*	Abrogarea în Anglia a Legii asocierii permite formarea de sindicate în anumite meserii, dar grevele rămân ilegale	„Carta cetăţenilor" solicită o reformă parlamentară în Marea Britanie, inclusiv sufragiul universal masculin

nu numai la adresa dreptului de proprietate, ci şi la adresa siguranţei ţării. Drept urmare, sindicatele au fost interzise – în Marea Britanie, de exemplu, prin Legea asocierii din 1799 şi 1800, iar în Franţa prin codurile civil şi penal ale lui Napoleon, care au restabilit drepturile universale ale omului declarate de revoluţionarii francezi.

„O combinaţie politică a claselor inferioare ca atare şi pentru propriile obiective este un rău din cele mai mari.“

Walter Bagehot, *Constituţia engleză*, 1867

Abia treptat, prin secolul al XIX-lea, s-a mai relaxat legislaţia împotriva sindicalismului, iar formarea cooperativelor meşteşugăreşti a fost urmată de noile sindicate care au înglobat un număr mare de muncitori necalificaţi. Totuşi, în locuri precum Rusia, sindicaliştii au funcţionat clandestin, în timp ce în SUA angajatorii foloseau întreaga rigoare a legii, susţinută de tâlhari înarmaţi şi chiar de trupe paramilitare, pentru a sparge grevele.

Socialism democrat *versus* socialism revoluţionar Aşa cum sindicatele s-au străduit să apere interesele membrilor lor, mulţi sindicalişti au început să creadă că doar o transformare completă a societăţii va aduce dreptate şi egalitate. Ei s-au bazat pe ideile socialismului, un cuvânt creat mai întâi de teoreticianul francez Henri de Saint Simon (1760–1825),care a avut în vedere un stat industrial eliberat de sărăcie şi în care ştiinţa avea să înlocuiască religia. De asemenea, determinant a fost şi rolul jucat de filantropul britanic Robert Owen (1771–1825),care a înfiinţat o comunitate industrială model la New Lanark, Scoţia, cu locuinţe îmbunătăţite şi prima grădiniţă din Marea Britanie şi a continuat să înfiinţeze o serie de comunităţi cooperatiste care se autofinanţau, precum cea de la New Harmony, Indiana, înfiinţată în 1825.

Fundamental pentru viziunea socialistă a fost faptul că societatea şi economia ar fi trebuit să existe nu pentru ca individul să fie liber să îşi urmeze propriul curs, ci pentru binele colectiv. În timp ce adepţii liberali ai pieţei libere credeau că stătea în puterea fiecărui om să-şi îmbunătăţească viaţa, socialistul credea că soarta fiecărui om este

1844	1848	1848–1849	1864	1868
Apariţia mişcării cooperatiste cu deschiderea primului magazin cooperatist la Rochdale, Anglia	Marx şi Engels publică *Manifestul comunist*	Socialiştii se alătură revoluţiilor liberale din Europa, care aveau să eşueze	Formarea Primei Internaţionale, asociaţia organizaţiilor laburiste şi socialiste al cărei lider devine Marx	Constituirea Congresului Sindicatelor din Comerţ în Anglia. Muncitorilor francezi li se acordă dreptul limitat de a se organiza în sindicate.

Îmbunătățire a condițiilor de muncă

Întrucât liberalismul economic – cu cuvintele de ordine despre întreprinderi libere și comerț liber – începea să se răspândească printre clasele mijlocii comerciale și industriale, orice încercare de reglementare a afacerilor a fost considerată de mulți drept ingerințe tiranice ale guvernului. Totuși, în unele țări, legislația a fost introdusă pentru a pune capăt celor mai grave abuzuri. De exemplu, în Marea Britanie, Legea fabricilor din 1802 a interzis obligarea copiilor sub 14 ani să muncească mai mult de opt ore pe zi. Au urmat legislații suplimentare privind programul de muncă și sănătate și siguranță în Marea Britanie și mai târziu în alte țări (de exemplu, a fost introdusă o durată maximă de 12 ore în Franța, în 1848), tot mai mult ca urmare a campaniei făcute de către sindicate. În SUA, în schimb, a existat o rezistență ideologică puternică la o asemenea reglementare, rezumată în 1905 de un judecător al Curții Supreme care a declarat că „limitarea orelor pe care le pot lucra bărbații adulți și inteligenți pentru a-și câștiga traiul" reprezenta „simplă interferență îngrozitoare" față de drepturile individuale. Existau excepții: producătorul de automobile Henry Ford a redus voluntar orele de lucru din fabricile sale, argumentând că dacă muncitorii nu aveau timp liber, ei nu puteau cumpăra produsele lui.

determinată în mare măsură de mediu și statul ar trebui să intervină pentru a asigura, cel puțin, egalitatea de șanse și standardele rezonabile de viață, prin furnizarea de educație, îngrijire medicală, salarii minime, pensii, ajutoare de șomaj și altele.

Socialiștii mai radicali, urmându-i pe Karl Marx (1818–1883) și Friedrich Engels (1820–1895), fondatorii comunismului, credeau că justiția socială poate să fie realizată doar prin aducerea tuturor mijloacelor de producție – din industrie, agricultură, drumuri, căi ferate – în proprietatea colectivă. Marx și Engels, care au publicat *Manifestul Comunist* în 1848, au susținut că istoria este determinată de forțe economice oarbe și de lupta dintre clase. Revoluția industrială urmărise răsturnarea feudalismului și anularea puterii latifundiarilor aristocrați. La rândul ei,

cronologie

1871	1878	1884	1886	1889
Revoluționarii anarhiști și socialiști înființează Comuna din Paris, care este reprimată brutal după două luni, ducând socialiștii și sindicaliștii în ilegalitate. Sindicatele intră în legalitate în Marea Britanie.	Este interzis Partidul Social-Democrat german	Activitatea sindicatelor devine legală în Franța	Formarea Federației non-socialiste Americane a Muncii, singura federație americană care a supraviețuit Primului Război Mondial	Formarea celei de-a Doua Internaționale a partidelor social-democrate, care este împărțită între facțiuni pro și antirăzboi în 1914

au prezis aceştia, noua burghezie capitalistă care obţinuse puterea urma să fie violent răsturnată de proletariatul urban asuprit. Acest proletariat avea să introducă socialismul ca o etapă care precedă „dispariţia treptată“ a statului şi înlocuirea acestuia cu comunismul perfect. Această societate ideală, în care toată lumea trăia în armonie, s-ar baza pe premisa: „De la fiecare după posibilităţi, fiecăruia după nevoi“.

Modul în care mişcările socialiste s-au dezvoltat în diferite ţări a depins în mare măsură de atitudinea guvernelor. În locuri precum Marea Britanie, unde activitatea sindicală era tot mai tolerată şi unde până la sfârşitul secolului al XIX-lea votul fusese extins la majoritatea populaţiei masculine, a fost posibil pentru partidele socialiste – precum Partidul Laburist Britanic (despre care se spune că datorează mai mult Metodismului decât lui Marx) – să obţină reprezentarea parlamentară pentru mişcarea muncitorească. Dar în statele caracterizate de o politică mai autoritară, precum Rusia ţaristă şi Germania imperială, multora li s-a părut că perspectiva revoluţionară marxistă era singura opţiune.

În prezent, deşi ideologia comunistă a fost abandonată de mult timp în Rusia şi în alte părţi ale lumii, principiile socialismului democratic au încă o anumită influenţă. Chiar şi în ţările cu guverne de centru-dreapta, statul participă încă în economie şi societate – la orice nivel, de la întreţinerea drumurilor până la reglementarea preţurilor la utilităţi şi funcţionarea sistemului de învăţământ – într-o măsură care ar fi fost incredibilă chiar cu două secole în urmă.

Idee principală

1890	1900	1905	1917	1918–1919	1919	1924
Partidul Social Democrat german reintră în legalitate	Formarea Comitetului Reprezentativ Laburist în Marea Britanie (redenumit Partidul Laburist în 1906)	Revoluţie eşuată în Rusia	Succesul Revoluţiei bolşevice în Rusia	Revolte comuniste eşuate în Germania	Crearea Internaţionalei a Treia (Comintern) a partidelor comuniste mondiale	Primul guvern laburist în Marea Britanie

Drepturile femeii

La prima convenţie privind drepturile femeii din SUA, organizată la Seneca Falls, New York, în iulie 1848, Elizabeth Cady Stanton a făcut un amendament mult aşteptat la Declaraţia americană de Independenţă. „Noi considerăm că aceste adevăruri sunt evidente de la sine", a spus ea, „că toţi bărbaţii şi femeile sunt creaţi egali."

Trei sferturi de secol aveau să treacă înainte ca femeile din America şi din Marea Britanie să obţină dreptul la vot, iar lupta pentru stabilirea principiului egalităţii în drepturi prin lege şi cutumă în întreaga lume este departe de a fi câştigată.

De-a lungul istoriei s-au auzit ocazional voci care solicitau emanciparea femeilor, dar mişcarea modernă a femeilor îşi are originea în secolul al XVIII-lea. În 1789, în urma Revoluţiei franceze, Adunarea Naţională a emis „Declaraţia drepturilor omului şi ale cetăţeanului", dar a refuzat să extindă drepturile civile şi politice şi asupra femeilor. Ca răspuns, în 1791, dramaturgul Olympe de Gouges (născută Marie Gouze) a publicat o „Declaraţie a drepturilor femeii şi ale cetăţenei". În anul următor, în Anglia, Mary Wollstonecraft a publicat *O revendicare a drepturilor femeii*, o carte care a susţinut o educaţie mai bună pentru fete, pentru a le permite să-şi realizeze întregul potenţial ca fiinţe umane.

Bătălie pentru dreptul la vot al femeilor În vremea în care Mary Wollstonecraft şi Olympe de Gouges scriau, fetele din clasa de mijloc şi superioară erau pregătite să facă puţin mai mult decât să citească,

cronologie

1791	1792	1848	1865	1869
Olympe de Gouges publică „Declaraţia drepturilor femeii şi ale cetăţenei"	Mary Wollstonecraft publică *O revendicare a drepturilor femeii*	Campania americană pentru votul femeilor începe la Convenţia de la Seneca Falls	Elizabeth Garrett Anderson devine prima femeie din Marea Britanie cu licenţă de medic	Formarea Asociaţie Naţionale pentru Sufragiu în SUA John Stuart Mill publică *Supunerea femeilor* Lansarea revistei franceze *Le Droit des femmes (Dreptul femeilor)*

să scrie, să coase, să deseneze şi să cânte, iar femeile erau considerate simple ornamente, furnizori de moştenitori, bunuri personale ale taţilor şi soţilor, cărora trebuiau să se supună în toate. Femeile necăsătorite puteau să deţină proprietăţi şi să-şi administreze propriile afaceri, dar în Marea Britanie, de exemplu, de îndată ce se căsătoreau, proprietatea lor devenea a soţului. Restricţii similare erau în vigoare şi în alte ţări. În Franţa, de exemplu, Codul lui Napoleon din 1804, care a influenţat codurile civile din multe alte ţări europene, a accentuat drepturile soţilor şi ale taţilor în detrimentul celor ale femeilor. Ca urmare a dominaţiei masculine înrădăcinate aproape în toate sferele societăţii, femeile au fost ţinute departe de profesii, de învăţământul superior şi de vot sau de ocuparea funcţiilor publice. Pentru feministe exista un prim pas important de făcut. Susan B. Anthony, colega lui Stanton în mişcarea SUA pentru drepturile femeilor, a rezumat acest lucru: „Nu va exista niciodată o egalitate completă până când femeile înseşi nu vor ajuta să facă legi şi să aleagă parlamentarii". Femeile trebuiau să aibă votul, înainte ca orice altceva să se schimbe şi, în anul 1869, Anthony şi Stanton au fondat Asociaţia Naţională pentru Sufragiul Femeilor. Erau revoltate de faptul că al cincisprezecelea amendament la Constituţie susţinuse tocmai că „Dreptul cetăţenilor Statelor Unite la vot nu va fi negat... din cauza rasei, a culorii sau a stării anterioare de servitute". Nu se făcea nici o menţiune despre sexe. În acele vremuri mai puţin luminate, unul dintre susţinătorii lui Anthony şi Stanton s-a plâns că amendamentul a dat votul pentru „Patrick, Sambo, Hans şi Ung Tung", dar l-a refuzat femeilor educate din clasa de mijloc.

„Dacă femeile sunt educate întru dependenţă... şi să se supună, corect sau greşit, puterii, unde trebuie să ne oprim?"

Mary Wollstonecrasft, O revendicare a drepturilor femeii, 1792

În acelaşi timp, în Marea Britanie era în derulare campania pentru dreptul la vot al femeilor. În 1866, filosoful şi parlamentarul liberal John Stuart Mill a prezentat o petiţie Parlamentului prin care a cerut ca femeilor să li se acorde dreptul la vot, iar în anul următor a fost creată Societatea Naţională pentru Sufragiul Femeilor, înlocuită ulterior

1878	1882	1890	1893	1897	1900
Universitatea din Londra începe să acorde diplome femeilor prima care face acest lucru în Marea Britanie	Parlamentul britanic oferă femeilor căsătorite drepturi depline asupra propriei proprietăţi	Formarea în SUA a Asociaţiei Naţionale Americane pentru Sufragiu Femeilor, care se aliază cu alte cauze progresiste	Noua Zeelandă devine prima ţară din lume care le oferă femeilor dreptul de vot la alegerile naţionale	Crearea Societăţii Naţionale pentru Sufragiu Femeilor din Marea Britanie	Femeile din Franţa câştigă dreptul de a intra în avocatură

de Uniunea Națională a Societăților pentru Sufragiul Femeilor, condusă de Millicent Fawcett. Aceşti „adepţi ai egalităţii femeilor" au făcut campanie paşnică, spre deosebire de „sufragetele" lui Emmeline Pankhurst de la Uniunea Socială şi Politică a Femeilor care se înfiinţase în anul 1903. Pentru Pankhurst, „Argumentul geamului spart este cel mai valoros argument din politica modernă". Sufragetele – aruncând pietre în geamuri, făcând lanţuri umane şi greva foamei odată ce erau arestate – i-au îndepărtat pe mulţi, dar au adus o vizibilitate enormă cauzei. De fapt, prima ţară care a acordat dreptul la vot femeilor a fost Noua Zeelandă, în 1893. A urmat ţară după ţară – Australia în 1902, Germania şi Marea Britanie în 1918, SUA în 1920. Franţa şi Italia au aşteptat până în 1945, Elveţia până în 1971, Oman până în 2003. La primele alegeri locale organizate în Arabia Saudită în 2005, femeilor nu li s-a permis să voteze.

Femeile şi munca în timpul războiului

Femeile din clasa muncitoare au lucrat întotdeauna pe câmp şi în gospodării, iar mai târziu, în secolul al XVIII-lea, multe dintre ele au fost angajate în fabrici. Femeile necăsătorite din clasa de mijloc puteau să lucreze ca guvernante, dar numai la sfârşitul secolului al XIX-lea câteva femei au început să obţină acces la un nivel superior de educaţie şi la profesii precum medicina. Pe parcursul Primului Război Mondial, şi apoi în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, milioane de femei din Marea Britanie şi SUA au fost recrutate să lucreze în sectoare rezervate până atunci doar bărbaţilor, precum industria grea şi, fireşte, forţele armate. În al Doilea Război Mondial, naziştii au refuzat să adopte o asemenea politică, susţinând că rolul femeii ar trebui să se limiteze la *Kinder, Küche und Kirche* („copii, bucătărie şi biserică"); această politică a împiedicat în mod semnificativ productivitatea industrială subminând efortul de război german. Chiar şi în Marea Britanie şi SUA, după război, femeile au fost încurajate să renunţe la locul de muncă în favoarea familiei. A urmat o explozie a natalităţii şi milioane de femei au redevenit prizoniere ale responsabilităţilor casnice şi parentale. Părea că statu-quoul revenise – dar multor femei războiul le-a oferit o frântură de libertate şi de putere.

cronologie

1903	1913	1918	1920	1928	1949	1960
Formarea Uniunii Sociale şi Politice a Femeilor – sufragetele britanice	În SUA Alice Paul înfiinţează Partidul Naţional al Femeilor Militante Sufragete	Femeile câştigă dreptul la vot în Marea Britanie (doar dacă au peste 30 de ani) şi în Germania	Femeile obţin dreptul la vot în SUA şi Canada	Toate femeile de peste 21 de ani obţin dreptul la vot în Marea Britanie	Simone de Beauvoir publică *Al doilea sex*	În Sri Lanka, Sirimavo Bandaranaike devine prima femeie prim-ministru din lume

Spre o egalitate deplină În anul 1949, filosoful francez Simone de Beauvoir a publicat *Al doilea sex*, în care a afirmat că „Nu te naşti femeie; devii femeie" – cu alte cuvinte, o mare parte din ceea ce consideră oamenii „a fi femeie" este, de fapt, mai degrabă un construct cultural decât un fapt biologic. Cartea lui de Beauvoir a avut un impact redus până când a început să apară în anii 1960 al doilea mare val de feminism, începând cu cartea *The Feminine Mystique* (*Mistica feminină*) (1963) a lui Betty Friedan. În ton cu politica radicală a tineretului din acea perioadă, noile feministe au făcut campanie sub sloganul „mişcării de eliberare a femeilor". Noile feministe au făcut propagandă nu doar pentru salariu egal cu bărbaţii şi oportunităţi la locul de muncă, ci şi pentru accesul la planificarea familiară şi îngrijirea copiilor, precum şi împotriva violenţei şi a exploatării masculine şi a tuturor formelor de discriminare pe criterii de gen. Unele au mers mai departe, susţinând o realiniere a relaţiilor dintre bărbaţi şi femei. Câteva au pledat pentru o separare completă de lumea masculină, devenind lesbiene ca gest politic. Deşi femeile au obţinut victorii precum Legea salarizării egale din Marea Britanie din anul 1970, câştigurile medii ale femeilor în lumea occidentală rămân mult în urma celor ale bărbaţilor. Şi, deşi reprezentarea femeilor în politică, guvernare, consilii de administraţie şi în forţele armate este mai mare decât era înainte, ele încă formează o minoritate în poziţii de putere şi influenţă. Şi, în afara Occidentului, miliarde de femei rămân încă cetăţeni de rang inferior şi luptă pentru chiar şi cele mai de bază drepturi ale omului.

„Divizarea falsă a naturii umane în «feminin» şi «masculin» este începutul ierarhiei."

Gloria Steinem,
în *The Observer*,
15 mai 1994

Idee principală

1963	1968	1970	1972	1973	1975
Betty Friedan publică *The Feminine Mystique* (*Mistica feminină*)	Avortul devine legal în Marea Britanie	Germaine Greer publică *The Female Eunuch* (*Femeia eunuc*). Legea salarizării egale în Marea Britanie.	Congresul SUA adoptă Amendamentul privind drepturile egale, dar acesta nu este niciodată complet ratificat	Hotărârea Curţii Supreme în cazul Roe vs. Wade legalizează avortul în SUA	Legea privind discriminarea sexuală înfiinţează Comisia pentru egalitate de şanse în Marea Britanie. Margaret Thatcher devine prima femeie lider al unui partid politic britanic important.

Primul Război Mondial

Primul Război Mondial – „Marele Război“, aşa cum a fost cunoscut la momentul respectiv – a fost un cataclism care a smuls inima Europei, a distrus o generaţie de tineri şi a creat condiţiile unui conflict ulterior. Timp de patru ani, combatanţii au purtat un război de uzură, incapabili să iasă din impas, nedorind să negocieze o pace, dar pregătiţi să omoare oameni la scară industrială.

De ce anume exact a început războiul este subiect de dezbatere între istorici. Unii indică rivalităţi imperialiste şi industriale, alţii contradicţiile din sistemul capitalist, sistemul de alianţe militare polarizate sau un cumul de accidente şi consecinţe nedorite. Este posibil să fi fost o combinaţie între toate acestea.

Calea spre război În anul 1914, marile puteri ale Europei s-au separat în două grupări militare. Într-o parte erau Germania, Austro-Ungaria şi Italia; în cealaltă parte erau Franţa şi Rusia, ambele aflate într-o „Antantă“ informală cu Marea Britanie. Marea Britanie, puterea mondială dominantă din secolul al XIX-lea, ajunsese treptat să vadă în Germania cel mai mare rival industrial, imperialist şi militar, iar din 1903 cele două erau blocate într-o cursă navală a înarmărilor.

În anul 1871, nou-unificata Germanie anexase, după ce îi învinsese pe francezi, provinciile Alsacia şi Lorena. Germania se temea mai presus de toate să nu fie încercuită de puteri ostile. Acum se confrunta cu Franţa în vest, nerăbdătoare să recupereze provinciile pierdute şi cu Rusia,

cronologie

1879	1882	1894	1899	1902	1904	1907
Formarea Dublei Alianţe între Germania şi Austria-Ungaria	Italia se alătură Dublei Alianţe pentru a forma Tripla Alianţă	Franţa încheie o alianţă cu Rusia	Inginerii germani îi ajută pe turci să construiască căile ferate, iar ofiţerii germani antrenează armata turcă	Marea Britanie încheie o alianţă cu Japonia	Marea Britanie şi Franţa intră în Antanta Cordială	Marea Britanie este de acord cu Antanta informală cu Rusia

aliatul Franţei, în est. De la mijlocul secolului al XIX-lea, Rusia a revendicat influenţa asupra tuturor popoarelor slave din estul Europei, în special în contextul instabilităţii politice din Balcani. Aici Rusia s-a confruntat cu aliata Germaniei, Austria, care controla Slovenia şi Croaţia şi care, în anul 1908, a anexat Bosnia şi Herţegovina. Neliniştea Rusiei era alimentată şi de sprijinul material şi militar pe care Germania îl acorda Turciei, duşmanul său tradiţional din Balcani.

În Balcani a fost aprins fitilul războiului. La 28 iunie 1914,arhiducele Franz Ferdinand, moştenitor al tronului austriac, a fost asasinat de un naţionalist sârb la Sarajevo, capitala Bosniei. Austria a acuzat Serbia, aliatul cel mai fidel al Rusiei în Balcani, şi a dat un ultimatum ameninţător. Serbia a făcut apel la Rusia, care, în urma declaraţiei de război a Austriei împotriva Serbiei de pe 28 iulie, a început să-şi mobilizeze o armată uriaşă. Mobilizarea rusă a fost elementul declanşator al activării Planul Schlieffen de către Germania, o strategie de evitare a războiului pe două fronturi. Planul presupunea lansarea unei lovituri rapide în Franţa prin intermediul unui atac-surpriză prin Belgia neutră, înainte ca Rusia să îşi poată finaliza mobilizarea. În consecinţă, în conformitate cu Planul Schlieffen, pe 1 august, Germania a declarat război Rusiei, iar pe 3 august a declarat război Franţei. Ziua următoare, trupele germane au intrat în Belgia, determinând Marea Britanie – care le garantase belgienilor neutralitatea – să declare război Germaniei.

„Dacă va exista vreun alt război în Europa, se va declanşa din cauza unei prostii din Balcani.“

Otto von Bismarck, cancelar al Germaniei până în anul 1890

Conflict global Toţi participanţii se aşteptaseră să încheie războiul de Crăciun. Dar n-a fost să fie. Lupta pe frontul de vest a fost iniţial relativ mobilă – iar pe frontul de est avea să rămână aşa. Dar, după ce francezii şi britanicii au oprit avansul german asupra Parisului pe Marna în septembrie, cele două părţi au început să sape tranşee, iar până în octombrie s-au confruntat reciproc de pe linii care se întindeau de la Marea Nordului până la frontiera elveţiană, nici una dintre părţi nefiind capabilă să facă o breşă decisivă. Cu armata rusă acum pe deplin

1908	1911	1914	1915
Austria anexează Bosnia-Herţegovina	Germania trimite o canonieră la Agadir, în încercarea eşuată de a descuraja ocupaţia franceză a Marocului	**Iunie** Asasinarea moştenitorului austriac la Sarajevo. **Iulie** Austria declară război Serbiei. **August** Germania, Rusia, Franţa, Marea Britanie şi Japonia intră în război. Germanii opresc invazia rusă în Prusia de Est. **Septembrie** Înaintarea germană asupra Parisului oprită pe Marna. **Octombrie** Turcia se alătură Puterilor Centrale.	**Ianuarie** Prima utilizare pe scară largă a gazelor de luptă. **Aprilie** Aliaţii debarcă la Gallipoli. Italia se alătură Aliaţilor. **Mai** Submarin german scufundă *Lusitania*. **Octombrie** Bulgaria declară război Serbiei.

mobilizată, germanii se confruntau acum cu cel mai rău coşmar al lor: un război pe două fronturi.

Desigur, au existat mai mult de două fronturi în conflict, care îi justificau statutul de „război mondial". Pe frontul de vest, germanii s-au confruntat cu armatele Belgiei, Franţei, Marii Britanii şi imperiului său şi, în final, SUA. Pe frontul de est, ruşii s-au luptat cu nemţii în nord, iar cu austriecii în Galiţia şi Carpaţi. În Balcani, Serbia (cu sprijin limitat din partea Franţei şi a Marii Britanii) a luptat împotriva Austriei şi, din anul 1915,împotriva Bulgariei. Italia, care rămăsese deoparte în anul 1914,în 1915s-a alăturat Aliaţilor (Marea Britanie, Franţa, Rusia etc.) cu promisiunea secretă de a primi teritoriu în nord de la Austria, deschizând astfel un alt front. Turcia s-a alăturat Puterilor Centrale (Germania şi Austria) în octombrie 1914,iar o încercare a Aliaţilor să o scoată din război

Impas şi carnaj

Timp de patru ani, taberele opuse s-au confruntat pe frontul de vest. Generalii au visat la marea breşă, făcută de artilerie în apărarea inamică, prin care infanteria... şi chiar cavaleria.. ar fi putut să atace. Încercările de a face o asemenea breşă, în ofensivele care durau săptămâni sau luni de zile, se încheiau aproape întotdeauna cu un eşec sau în cel mai bun caz un avans de un kilometru sau doi, cu pierderi de sute de mii de victime. Doar în prima zi a Bătăliei de pe Somme, armata britanică a pierdut 20 000 de oameni.

Tehnologia militară de la acea vreme a favorizat apărătorii cu o majoritate copleşitoare, care se puteau adăposti de bombardamente de artilerie în tranşee adânci şi cazemate de beton, apoi îi secerau pe atacatori cu mitraliere, în timp ce aceştia se împotmoleau în noroi şi în reţeaua de sârmă ghimpată din ţara nimănui. Către sfârşitul războiului, tactici şi arme noi – precum tancurile şi aeronavele – au început să pună capăt situaţiilor fără ieşire. Dar măcelul ajunsese la proporţii de neimaginat: aproximativ 9,8 milioane de oameni – sau chiar 12 milioane – au fost ucişi în luptă, mai mult decât în oricare alt conflict.

cronologie

1916

Ianuarie Aliaţii se retrag din Gallipoli. **Februarie–decembrie** Bătălia de la Verdun costă viaţa a unei jumătăţi de milion francezi şi germani. **Mai** Bătălia din Iutlanda în Marea Nordului, după care flota germană nu mai părăseşte portul. **Iulie–noiembrie** Ofensiva anglo-franceză pe Somme face peste un milion de victime. **August** România se alătură Aliaţilor.

1917

Martie Revoluţia din Rusia forţează abdicarea ţarului. **Aprilie** SUA declară război Germaniei. Izbucnesc revolte în armata franceză. **Iulie** Arabii cuceresc Aqaba de la turci. Lansarea unei mari ofensive britanice la Ypres. **Octombrie** Armata italiană este copleşită de ofensiva austro-germană la Caporetto. **Noiembrie** Revoluţia bolşevică din Rusia. **Decembrie** Britanicii preiau Ierusalimul de la turci.

invadând Peninsula Gallipoli în anul 1915 s-a soldat cu un eşec sângeros. Au mai fost lupte şi în Orientul Mijlociu, Caucaz şi Africa. Unul dintre cele mai importante teatre de război a fost Oceanul Atlantic şi Marea Nordului, unde Marea Britanie şi-a folosit superioritatea navală pentru a bloca Germania; la rândul său, Germania a organizat o campanie de succes cu submarine împotriva transportului maritim Aliat.

Extinderea campaniei germane cu submarine asupra transportului maritim al ţărilor neutre a avut un rol esenţial în intrarea SUA în război în anul 1917. Americanii aveau o aversiune tradiţională faţă de implicarea în complicaţiile străine, însă de îndată ce s-au alăturat Aliaţilor, marea lor capacitate industrială şi rezervele de forţă de muncă au făcut ca victoria Aliaţilor să fie aproape inevitabilă. Acest lucru s-a întâmplat pe 11 noiembrie 1918, când s-a semnat un armistiţiu. În urma Revoluţiei bolşevice din 1917, Rusia a făcut o pace separată cu Germania. Dar, până în 1918, ultima – cu resursele sale epuizate, cu populaţia aproape de înfometare şi cu revoltele din forţele armate – a fost aproape de prăbuşire.

„Este mai uşor să faci război decât să faci pace.“

Georges Clemenceau, premierul francez, într-un discurs din iulie 1919

Învingătorii nu au fost mărinimoşi. Condiţiile Tratatului de la Versailles impus Germaniei în 1919 au fost severe şi au creat resentimente care au încurajat ascensiunea nazismului. Departe de a fi „războiul care să pună capăt tuturor războaielor“, aşa cum sperau mulţi, Primul Război Mondial s-a dovedit a fi doar primul act dintr-un conflict global care avea să se reia 20 de ani mai târziu, cu preţul a şi mai multor vieţi.

Idee principală

1918

Ianuarie Preşedintele SUA Wilson emite cele Paisprezece Puncte din programul de pace. **Martie** Tratatul de la Brest-Litovsk: bolşevicii scot Rusia din război. Germanii încep ofensiva de primăvară pe frontul de vest. **August** Aliaţii încep contraofensiva pe frontul de vest. **Octombrie** Forţele britanice şi arabe ocupă Damascul. Revolta navală germană. **Noiembrie** Revoluţia la Berlin. Armistiţiu pe toate fronturile.

1919

Ianuarie Deschiderea Conferinţei de pace de la Paris. **Iunie** Germania semnează Tratatul de la Versailles

Lenin și Stalin

Karl Marx a prezis că revoluția care va anunța victoria comunismului urma să înceapă în Germania sa natală. Cu marele său proletariat industrial, Germania îndeplinea condițiile pe care el le considera necesare pentru următoarea mare etapă a luptei de clasă – răsturnarea burgheziei.

Marx nu ar fi crezut niciodată că prima revoluție comunistă de succes avea să aibă loc în Rusia, o țară înapoiată, care abia ieșise din secole de feudalism.

Ceea ce Marx nu prevăzuse era ușurința cu care clasele muncitoare puteau fi atrase de naționalism. Când a izbucnit războiul în 1914, milioane de bărbați au abandonat solidaritatea clasei muncitoare și s-au oferit voluntari pentru sacrificiu. În Rusia, regimul țarist a gestionat războiul cu o incompetență crasă, provocând suferință pe o scară de neimaginat. Revoluționarul comunist Vladimir Ilici Lenin și-a propus să exploateze această situație când s-a întors din exil în Rusia, în anul 1917.

Calea spre revoluție În timp ce multe state europene se îndreptaseră spre democrație în secolul al XIX-lea, Rusia imperială rămăsese o autocrație: „Fiecare țară are constituția sa", glumea un rus, „a noastră este absolutismul moderat prin asasinat". Represiunea a provocat o opoziție radicală, precum Revolta decembriștilor din 1825 și asasinarea țarului Alexandru al II-lea în 1881. Alexandru încercase să introducă un minim de modernizare, de exemplu prin emanciparea iobagilor în 1861, dar succesorii săi, Alexandru al III-lea și Nicolae al II-lea, au întors spatele reformei, considerându-se părinții poporului lor pedepsit de Dumnezeu.

cronologie

1902	1903	1904–1905	1905	1914	1915
Lenin publică *Ce-i de făcut?* subliniind rolul elitelor de partid în declanșarea revoluției	Social-democrații ruși împărțiți între bolșevici și menșevici; Stalin se alătură bolșevicilor	Războiul ruso-japonez	După eșecul Revoluției din 1905, Lenin pleacă în exil în străinătate	Izbucnirea Primului Război Mondial	Nicolae al II-lea preia comanda forțelor armate ruse

Nicolae al II-lea a încercat să afirme puterea rusă în Extremul Orient, ajungând la o înfrângere umilitoare în Războiul ruso-japonez din anii 1904–1905. Înfrângerea şi nemulţumirea generală au determinat Revoluţia din 1905, marcată de masacre ale manifestanţilor paşnici, răscoale, revolte şi grevă generală. Ţarul a fost de acord cu formarea *dumei* sau a unui parlament şi apoi, după ce îi adunase pe moderaţi de partea sa, a procedat la reprimarea revoltei. Au urmat unele reforme, dar Nicolae era indiferent la condiţiile îngrozitoare în care trăia şi lucra proletariatul urban aflat la începuturile sale.

Viaţa muncitorilor şi a ţăranilor a fost făcută incomparabil mai grea de Primul Război Mondial. În timp ce Nicolae a preluat comanda forţelor armate, Rusia a suferit înfrângere după înfrângere, iar guvernul de acasă a fost lăsat în mâinile la fel de incapabile ale împărătesei Alexandra şi ale cercului ei de dreapta. Până în 1917,victimele depăşeau 8 milioane şi încă 1 milion de soldaţi dezertaseră. Ţăranii a încetat să mai trimită produse în oraşe, conducând la penurie de alimente. Pe 8 martie 1917(februarie în calendarul rus) revoluţia a izbucnit la Petrograd (St. Petersburg). Soldaţii şi muncitorii au format un soviet (consiliu) şi alte soviete au apărut în alte părţi. Ţarul a ordonat garnizoanei Petrogradului să suprime revolta, dar garnizoana s-a răzvrătit şi pe 15 martie Nicolae a abdicat.

„Într-o asemenea ţară a fost destul de uşor să porneşti o revoluţie, la fel de uşor ca atunci când ridici o pană.“

V. I. Lenin, adresându-se Congresului al VII-lea al Partidului Bolşevic, 7 martie 1918

Lovitură bolşevică În 16 aprilie, Lenin a sosit la Petrograd din exilul din Elveţia. Lenin a fost liderul bolşevicilor („majoritate“), facţiune a Partidului Social Democrat al Muncitorilor din Rusia, care se scindase în anul 1903. Bolşevicii credeau că un singur grup mic de revoluţionari profesionişti ar putea şi ar trebui să conducă revoluţia spre succes. Fracţiunea menşevică („minoritate“), în schimb, credea că un partid de masă trebuia să fie construit înainte ca revoluţia să aibă loc.

1917	1918	1919	1920	1921
Martie Revoluţia la Petrograd. Formarea sovietelor. Ţarul abdică în favoarea guvernului provizoriu. **Aprilie** Lenin se întoarce în Rusia. **Noiembrie** Bolşevicii preiau puterea.	Începutul Războiului Civil Rus. **Martie** Tratatul de la Brest-Litovsk: bolşevicii fac pace cu germanii. **Iunie** Introducerea „comunismului de război“ **Iulie** Ţarul şi familia sa sunt împuşcaţi de bolşevici.	Armata Roşie pune stăpânire din nou pe Ucraina	Armata Roşie pune stăpânire din nou pe cea mai mare parte a Siberiei. Sfârşitul Războiului Civil.	Rebeliune de pe Kronstadt. Introducerea noii politici economice.

Imediat ce a ajuns la Petrograd, Lenin a solicitat un transfer de putere de la guvernul provizoriu la sovietici. Eşecul guvernului provizoriu de a pune capăt implicării Rusiei în război sau de a implementa reforme funciare sau de a pune capăt crizei alimentare a provocat tulburări. Bolşevicii au obţinut majoritatea în sovietul de la Petrograd, iar în noiembrie (octombrie) au organizat o revoluţie şi au confiscat puterea.

Înfiinţarea Uniunii Sovietice Noul guvern a făcut pace cu Germania, semnând un tratat de pace în martie 1918. Bolşevicii s-au confruntat apoi cu un război civil intern, în care Armata Roşie, condusă de Lev Troţki, a luptat împotriva albilor antibolşevici. În ciuda intervenţiilor militare pro-albe ale diverselor puteri occidentale, Armata Roşie a fost victorioasă până în 1920, iar în 1922, bolşevicii, după ce au cucerit multe părţi non-ruse ale vechiului Imperiu Rus care îşi declaraseră independenţa, au proclamat Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste.

De la Teroarea Roşie la Marea Epurare

În 1918, Lenin a dezlănţuit Cheka (poliţia secretă) împotriva adversarilor săi politici într-un proces numit Teroarea Roşie. Modul în care a folosit arestările, execuţiile şi închiderea duşmanilor suspecţi într-un „Gulag" de lagăre de muncă, unde mulţi au murit în condiţii îngrozitoare, a fost continuat de Stalin. În timpul colectivizării agriculturii, a fost eliminată întreaga clasă de kulaki (ţărani bogaţi); alte milioane au murit în timpul foametei din Ucraina şi Kazahstan, în anii 1932–1934. Stalin şi-a îndreptat apoi atenţia către duşmani reali sau imaginari din cadrul naţionalităţilor minoritare, din armată şi chiar din Partidul Comunist – inclusiv mulţi veterani ai Revoluţiei bolşevice din 1917, care au fost torturaţi pentru a-şi recunoaşte public „vinovăţia" într-o serie de procese-spectacol în timpul Marii Epurări, în 1936–1938. În total, zeci de milioane au fost împuşcaţi, exilaţi sau trimişi în lagărele de muncă – în timp ce Stalin şi-a construit un cult al personalităţii şi a păstrat puterea cu o mână de fier.

cronologie

1922	1924	1927	1928	1932–1933
Formarea Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste, care cuprinde o mare parte din vechiul Imperiu Rus. Lenin devine neputincios din cauza multor atacuri cerebrale. Stalin devine secretar general al Partidului Comunist.	Moartea lui Lenin	Troţki este exilat, lăsând drumul liber lui Stalin ca să devină lider suprem	Stalin dispune confiscarea pământului de la ţărani. Începutul primului plan de cinci ani pentru îmbunătăţirea industriei grele.	Foametea din Ucraina

În urma Revoluţiei bolşevice, Lenin ordonase desfiinţarea vechilor moşii şi redistribuirea pământului către ţărani. Dar exigenţele războiului civil l-au obligat în iunie 1918 să introducă „comunismul de război“, în baza căruia industria naţionalizată de stat şi-a însuşit afacerile private şi a rechiziţionat alimente de la ţărani. Productivitatea s-a prăbuşit şi au existat penurii grave de produse alimentare. Aceasta a dus la nemulţumiri şi proteste, precum Rebeliunea din 1921 de la baza navală Kronstadt. Ca răspuns, Lenin a introdus „Noua politică economică“ (NEP), care a restabilit într-o anumită măsura libera iniţiativă şi a făcut concesii ţăranilor şi consumatorilor. Pe măsură ce economia s-a redresat, la fel s-a întărit puterea Partidului Comunist (aşa cum erau cunoscuţi bolşevicii acum).

Moartea lui Lenin în 1924 a dus la o luptă pentru putere, în principal între Troţki şi Iosif Stalin. Stalin s-a dovedit a fi mai nemilos, iar în 1927 Troţki – care dorise să răspândească revoluţia în Europa – a fost expulzat din partid şi a plecat în exil. Stalin s-a angajat într-o politică de „socialism într-o singură ţară“, abandonând NEP şi introducând o serie de planuri pe cinci ani, care presupuneau o accelerare masivă a industrializării şi preluarea pământului de la ţărani, care au fost nevoiţi să lucreze la fermele colective. În acest proces, au murit milioane de oameni, în timp ce Stalin s-a impus în URSS ca dictator absolut, poziţie pe care a deţinut-o până la moartea lui în anul 1953.

„Moartea unui om este o tragedie, moartea a milioane reprezintă o statistică.“

Comentariu atribuit lui
Iosif Stalin

Idee principală

1936–1938	1939	1940	1941	1944–1945	1945	1953
Milioane de oameni sunt ucişi în Marea Epurare	Stalin semnează un pact de neagresiune cu Hitler. Armata Roşie ocupă estul Poloniei.	Troţki este asasinat în Mexic, probabil din ordinul lui Stalin. URSS anexează statele baltice.	Invazia nazistă a URSS	Armata Roşie ocupă ţările din estul Europei, care devin sateliţi sovietici	Începutul Războiului Rece	Moartea lui Stalin

Umbra fascismului

Primul Război Mondial lăsase ţările Europei epuizate, sărăcite şi înrăite – un teren fertil pentru extremismul politic. Mulţi soldaţi care se întorseseră acasă au simţit nu numai că politicienii îi abandonaseră, ci şi că dezonoraseră milioanele de morţi. Războiul fusese în van şi, odată cu restabilirea păcii, politicienii n-au oferit nici siguranţă şi nici speranţă. Democraţia eşuase. Ce se impunea pentru restabilirea mândriei naţionale era un lider puternic şi charismatic, care putea supune întreaga societate după bunul lui plac.

Această stare de spirit a dat naştere fascismului, o formă extremă de naţionalism militarist care a încolţit în mai multe ţări europene în anii 1920 şi 1930, mai ales în Italia şi Germania. Fascismul nu este o ideologie internaţională coerentă precum marxismul, dar tinde să adopte caracteristici locale – de exemplu, naziştii germani erau mult mai antisemiţi decât susţinătorii lui Mussolini în Italia. Dar, în general, fasciştii susţin autoritarismul violent, împărtăşesc ura faţă de străini, minorităţi etnice, socialişti, comunişti, liberali şi democraţi şi tânjesc după cuceriri militare.

Ascensiunea lui Mussolini şi Hitler În urma preluării puterii de către bolşevici în Rusia, în 1917, frica de o revoluţie comunistă a propulsat mulţi oameni din clasa de mijloc din Europa în braţele extremei drepte. În Italia, cel mai proeminent dintre partidele de extremă dreaptă

cronologie

1918	1919	1920	1922	1923	1925
Noiembrie Sfârşitul Primului Război Mondial	**Ianuarie** Revolta spartachistă (comunistă) este înăbuşită de miliţia de dreapta *Freikorps*. **Iunie** Tratatul de la Versailles	Eşecul încercării de lovitură de stat, „Kapp Putsch“, din Germania	„Marşul asupra Romei“ fascist; Mussolini devine prim-ministrul Italiei	Eşecul Puciului de la berărie din München	Hitler publică *Mein Kampf*

a fost *Fasci di Combattimento* – Fasciştii – care şi-au luat numele de la *fasces*, mănunchiuri de nuiele care înconjurau toporul purtat de magistraţi în Roma antică ca simbol al autorităţii. În 1922, sub conducerea lui Benito Mussolini, jurnalist şi orator ilustru, 25 000 de fascişti în cămăşi negre au pornit în celebrul „Marş asupra Romei", regele Victor Emanuel al II-lea fiind convins să-i cedeze lui Mussolini să se formeze un guvern. Mussolini a continuat să instituie dictatura unui singur partid, cu el ca *Il Duce* („liderul").

„Marea masă a unei naţiuni... va cădea mai uşor victima unei minciuni mari decât a uneia mai mici."

Adolf Hitler, Mein Kampf, 1925

În Germania, în timpul haosului care a urmat după sfârşitul Primului Război Mondial, atât grupuri din stânga comunistă, cât şi din extrema dreaptă au încercat fără succes să acapareze puterea. În 1923, unul dintre partidele de extremă dreaptă, Partidul Naţional Socialist al Muncitorilor Germani – naziştii –, a încercat să răstoarne guvernul Bavariei în aşa-numitul „Puci de la berărie". Liderul nazist, fostul caporal pe nume Adolf Hitler, a petrecut o perioadă scurtă de timp în închisoare, în urma căreia a scris *Mein Kampf* (*Lupta mea*), în care a afirmat superioritatea rasei „ariene", blonde, cu ochii albaştri, din ţările germanice şi nordice asupra africanilor, slavilor, rromilor, evreilor şi a altor *Untermenschen* („suboameni"). Hitler afirma că era destinul rasei germane să creeze un *Lebensraum* („spaţiu vital") în ţinuturile agricole bogate din vestul Rusiei. În plus, Hitler s-a folosit de resentimentele multor germani faţă de severitatea Tratatului de la Versailles şi a răspândit mitul popular potrivit căruia armata germană, departe de a fi învinsă în 1918, fusese „înjunghiată în spate" de către politicienii democraţi.

Odată cu debutul Marii Crize – pentru care Hitler i-a învinuit pe bancherii evrei – naziştii au cunoscut o creştere a popularităţii lor. După alegerile din 1932 au devenit cel mai mare partid din Reichstag (parlamentul german), iar în ianuarie 1933 Hitler a devenit cancelar (prim-ministru). Când Reichstagul a fost incendiat în februarie, naziştii au dat vina

1926	1929	1930	1931	1932	1933
Mussolini se auto-proclamă dictator	Căderea bursei de pe Wall Street anunţă Marea Criză	Criza economică şi politică îl determină pe preşedintele Hindenburg să guverneze prin decret în Germania	Armata japoneză ocupă Manciuria	Naziştii devin cel mai mare partid în Reichstag	Formarea partidului fascist spaniol Falange. **Ianuarie** Hitler este numit cancelar. **Februarie** Incendierea Reichstagului. **Martie** Se emite legea de împuternicire care îi permite lui Hitler să guverneze prin decret. Evreii sunt daţi afară din serviciul public, iar magazinele şi firmele evreieşti sunt boicotate. **Octombrie** Germania părăseşte Liga Naţiunilor.

Tratatul de la Versailles

După înfrângerea din Primul Război Mondial, Germania a fost obligată să semneze Tratatul punitiv de la Versailles, prin care a fost obligată să-şi recunoască vina pentru declanşarea războiului. Germania şi-a pierdut toate posesiunile de peste mări şi mult teritoriu din Europa, inclusiv Alsacia şi Lorena în Franţa, şi un coridor care permitea accesul Poloniei la Marea Baltică, împărţind astfel Germania în două. Renania a fost ocupată de trupele Aliate. Recrutarea a fost interzisă, iar forţele armate ale Germaniei erau limitate la 100 000 de oameni, fără tancuri, avioane sau nave de război mari. În cele din urmă, Germania a fost obligată să plătească sume uriaşe ca despăgubiri către Marea Britanie şi Franţa.

pe comunişti şi au trecut la arestarea politicienilor de opoziţie. În august 1934, Germania devenise o dictatură cu partid unic, Hitler fiind cunoscut, pur şi simplu, ca *Führer* („lider"). Partidul nazist a controlat fiecare aspect al vieţii germane şi şi-a impus voinţa recurgând la Gestapo (poliţia secretă) şi la paramilitarii SS. Pe lângă eliminarea inamicilor politici, naziştii au intensificat persecuţia asupra populaţiei de origine evreiască.

Visuri imperiale În timp ce Hitler declara apariţia unui nou Reich german care urma să dureze 1 000 de ani, Mussolini căuta să construiască un imperiu să rivalizeze cu acel al Romei antice, iar în 1935 a ordonat armatei sale să invadeze regatul african independent al Abisiniei (Ethiopia). Una dintre prevederile Tratatului de la Versailles a fost crearea Ligii Naţiunilor, un organism internaţional care trebuia să prevină orice agresiune viitoare a unui stat împotriva altuia şi, astfel, să pună capăt tuturor războaielor. Totuşi, Liga nu făcuse nimic mai mult decât să-şi exprime dezacordul când Japonia a ocupat Manciuria în 1931, iar, în urma invaziei italiene în Abisinia, nu a făcut nimic în afară de a impune sancţiuni economice ineficiente.

Germania urmase Japonia ieşind din Ligă în anul 1933. În anul următor, Hitler a încălcat Tratatul de la Versailles prin reintroducerea recrutării şi a început un program masiv de reînarmare. Acest lucru a dus la ocuparea totală a forţei de muncă în timpul Marii Crize. În 1936, Hitler a ordonat armatei germane să reocupe Renania şi a format o alianţă cu Mussolini, cunoscută sub numele de Axa Roma-Berlin.

cronologie

1934

Mai Lovitură de stat fascistă în Bulgaria. **Iunie** Liderul paramilitar Ernst Röhm este ucis alături de 150 dintre susţinătorii săi în „Noaptea cuţitelor lungi". **August** Moare Hindenburg. Hitler devine Führer, cu puteri de cancelar şi preşedinte.

1935

Ianuarie Saarland votează pentru reunificarea cu Germania. **Martie** Hitler reintroduce serviciul militar abligatoriu. **Septembrie** Legile de la Nürnberg îi privează pe evreii germani de drepturi civile. **Octombrie** Invazie italiană a Abisiniei.

1936

Martie Trupele germane reocupă Renania. **Iulie** Începutul Războiului Civil Spaniol între naţionalişti de dreapta (susţinuţi de Germania şi Italia) şi republicani de stânga şi democraţi. **Octombrie** Formarea Axei Berlin-Roma. **Noiembrie** Germania şi Japonia formează Pactul Anti-Comintern; Italia se alătură în 1937.

Hitler şi-a îndreptat apoi atenţia spre extinderea graniţelor Reichului german. Tratatul de la Versailles făcuse ca mulţi etnici germani să devină minorităţi în alte state şi Hitler a exploatat acest lucru. *Anschluss*-ul (unirea) cu Austria fusese interzis prin Tratatul de la Versailles, dar existau mulţi simpatizanţi nazişti în Austria, iar când, în martie 1938, trupele germane au intrat în ţară, acestea au fost primite foarte bine. Marea Britanie şi Franţa au protestat, dar, disperate să evite un alt război, nu au făcut nimic – o politică numită ulterior „conciliere“. Hitler a insistat acum pe situaţia etnicilor germani din zona sudetă a Cehoslovaciei, care au cerut să se alăture Reichului. Pe măsură ce criza s-a adâncit, prim-miniştrii britanic şi francez, Neville Chamberlain şi Edouard Daladier, s-au alăturat lui Hitler şi Mussolini la München pentru a găsi o soluţie paşnică la această problemă. Pe 30 septembrie 1938 au semnat Acordul de la München, prin care – fără să consulte guvernul cehoslovac – s-a transferat Germaniei Regiunea Sudetă.

Când Hitler a continuat să ocupe restul Cehoslovaciei în martie 1939, Chamberlain şi-a dat seama că soluţia nu fusese concilierea, iar când Hitler a început să ceară returnarea coridorului polonez şi a oraşului liber Danzig (Gdansk), Marea Britanie şi Franţa au declarat că vor oferi asistenţă militară în cazul în care frontierele Poloniei aveau să fie ameninţate. La 1 septembrie 1939, după ce a încheiat un pact de neagresiune cu Uniunea Sovietică, Hitler i-a surprins şi a lansat o invazie a Poloniei. Două zile mai târziu, Marea Britanie şi Franţa au declarat război Germaniei.

„Cred că este vremea pentru pace.“

Neville Chamberlain
despre Tratatul de la München, 30 septembrie 1938

Idee principală

1937

Iulie Japonia lansează invazia pe scară largă a Chinei

1938

Martie Trupele germane ocupă Austria, care devine parte a Reichului. **Septembrie** La München, Marea Britanie şi Franţa sunt de acord cu anexarea de către Germania a Regiunii Sudete. **Noiembrie** *Kristallnacht*: magazinele, casele şi sinagogile evreilor ard în toată Germania.

1939

Martie Forţele germane ocupă restul Cehoslovaciei. Marea Britanie şi Franţa declară că vor apăra Polonia. **Aprilie** Victoria naţionaliştilor în Războiul Civil Spaniol. Italia invadează Albania. **August** Pactul de neagresiune sovietico-german. **Septembrie** Hitler invadează Polonia, începând astfel al Doilea Război Mondial.

Marea Criză

„În nici o altă naţiune nu sunt mai sigure roadele realizărilor“, le-a spus preşedintele Herbert Hoover colegilor săi americani la preluarea funcţiei, pe 4 martie 1929. „Nu am temeri pentru viitorul ţării noastre. Străluceşte, plin de speranţă.“

Starea sa de optimism s-a răspândit în SUA: piaţa bursieră nu fusese niciodată atât de apreciată, aşa că oamenii au speculat cu entuziasm succesul continuu al sistemului capitalist. La şapte luni de la discursul inaugural a lui Hoover, a avut loc dezastrul. Pe 24 octombrie 1929, „Joia Neagră“, Bursa americană de pe Wall Street s-a prăbuşit. Doar în acea zi, 13 milioane de acţiuni şi-au schimbat proprietarul, deoarece speculanţii şi-au dat seama că valoarea reală a investiţiilor lor nu avea nici o legătură cu sumele umflate pe care le plătiseră. În câteva zile, 30 de miliarde de dolari au fost şterse din valoarea acţiunilor.

Nu a fost prima bulă speculativă care s-a spart, dar repercusiunile Crahului de pe Wall Street au fost mai de lungă durată şi mai profunde decât tot ce văzuse lumea până atunci. Băncile americane s-au panicat şi au cerut înapoi sumele mari împrumutate ţărilor europene, mai ales Germaniei. Crahul a adus Marea Criză – un deceniu de colaps economic global şi de rate mari ale şomajului.

Drumul spre colapsul economic Marea Criză economică n-a fost determinată numai de căderea Bursei de pe Wall Street. Costurile Primului Război Mondial obligaseră ţările combatante să acumuleze creanţe masive – datorate în mare parte băncilor din SUA – şi înclinaseră producţia industrială către armament sporind cererea de produse agricole. Odată cu venirea păcii, industria a cunoscut un scurt avânt,

cronologie

1919
Tratatul de la Versailles obligă Germania să plătească despăgubiri după înfrângerea din Primul Război Mondial

1920
Creştere economică postbelică de scurtă durată

1921
Şomajul în Marea Britanie ajunge la 2,5 milioane persoane. SUA impun tarife pe importurile agricole.

1922
Începutul hiperinflaţiei germane. Fasciştii lui Mussolini vin la putere în Italia.

1923
Ianuarie Trupele franceze şi belgiene ocupă valea Ruhrului după ce Germania nu reuşeşte să plătească tranşa de despăgubire. **Noiembrie** Marca germană scade la 4,2 trilioane faţă de dolar.

1924
Ianuarie–octombrie Primul guvern laburist al Marii Britanii. **Septembrie** Planul Dawes reeşalonează plata reparaţiilor germane.

dar s-a constatat curând că piaţa pentru produsele industriale era limitată. În acelaşi mod, pe măsură ce cererea de produse agricole – de la grâu la bumbac şi la cauciuc – a scăzut, fermierii s-au confruntat cu scăderea preţurilor. În America, mulţi fermieri au fost nevoiţi să apeleze la credite ipotecare, în timp ce ţările care se bazau pe exportul de produse agricole erau obligate să împrumute mari sume de bani.

Pe lângă faptul că acordau împrumuturi fermierilor din SUA şi ţărilor străine, băncile din SUA împrumutau cu entuziasm bani speculatorilor bursei. Dar când Wall Street s-a prăbuşit, mulţi speculatori au rămas fără bani, iar băncile – dacă nu s-au descurcat singure – au aplicat constrângeri severe creditului. Mii de fermieri şi-au pierdut proprietăţile pe măsură ce băncile le-au blocat ipotecile, forţând numeroase familii, în special în Vestul Mijlociu, să-şi părăsească pământurile şi să plece în căutarea unui loc de muncă. De asemenea, băncile au solicitat împrumuturi din străinătate, care au redus şi mai mult cererea de export din SUA, căci puţini îşi puteau permite să cumpere produsele. În 1930, SUA au introdus tarife de import pentru protejarea industriei şi agriculturii americane, o acţiune descrisă de un istoric drept „o adevărată declaraţie de război economic pentru restul lumii". Alte ţări au răspuns prin introducerea propriilor măsuri protecţioniste. A fost un eşec general de a recunoaşte natura globală a crizei şi, în loc să lucreze împreună, puterile lumii s-au retras în izolare.

„Frate, poţi să-mi împrumuţi un ban?“

Cântecul lui Yip Harburg din 1932, care a ajuns să simbolizeze Marea Criză în America

De la delăsare la New Deal în SUA În SUA, iniţial, preşedinte Hoover a crezut că criza a fost doar un impas de moment. Dar, în condiţiile în care rata şomajului din SUA a crescut de la unu la patru şi de la unu la trei în alte ţări, chiar Hoover a trebuit să recunoască problema – dar nu credea că era responsabilitatea guvernului federal. La alegerile prezidenţiale din 1932, Hoover a fost îndepărtat din funcţie de Franklin Delano Roosevelt, care a promis o „Nouă Învoială" (New Deal) pentru poporul american. Roosevelt a preluat ideile economistului britanic

1925

Preşedintele SUA, Calvin Coolidge, se opune reducerii datoriei de război britanice şi franceze

1926

Eşecul grevei generale din Marea Britanie

1929

Martie Herbert Hoover devine preşedinte al SUA. **Mai** Partidul Laburist formează un guvern minoritar în Marea Britanie. **Iunie** Planul Young reeşalonează despăgubirile de război germane; naziştii se opun cu putere. **Octombrie** Căderea bursei de pe Wall Street.

1930

Iunie Preşedintele Hoover semnează Legea Smoot-Hawley, care conduce la războaie comerciale internaţionale. **Septembrie** Şomajul german ajunge la 3 milioane de oameni, iar naziştii câştigă 107 locuri în Reichstag.

John Maynard Keynes, care a susţinut că abordarea capitalistă tradiţională de intervenţie minimă a statului în cheltuielile guvernamentale şi implicarea redusă a guvernului în economie perpetuase doar regresul economic. Roosevelt a început să pună serviciile bancare, preţurile şi producţia sub control guvernamental strict, a oferit împrumuturi federale pentru a evita falimentele şi executarea silită a creditelor ipotecare şi s-a angajat într-un program masiv de proiecte de lucrări publice, prin care guvernul a adus milioane de oameni înapoi pe piaţa muncii şi, astfel, a pompat sume mari în economie. Până în 1934, şomajul a început să scadă şi situaţia economică a început să se amelioreze uşor.

Efectul despăgubirilor

În anul 1919, economistul britanic J.M. Keynes avertizase asupra consecinţelor dezastruoase ale Tratatului de la Versailles (vezi p. 158). Germania fusese una dintre cele mai mari economii din lume, însă cerinţele impuse prin tratat de a plăti sume mari ca despăgubiri de război au împiedicat serios revenirea la sănătatea economică şi astfel exportatorii din alte ţări au renunţat la o piaţă importantă. Până în 1923, Germania suferea de hiperinflaţie – în aşa măsură încât era nevoie de o roabă să se transporte suficiente bancnote pentru a cumpăra o pâine.

Deşi economia germană şi-a revenit într-o măsură, ajutată de reeşalonarea plăţii despăgubirilor de război şi de un împrumut bancar masiv din SUA în 1924, căderea Bursei de pe Wall Street a adus mai multe dificultăţi financiare, iar în 1930 s-a convenit la o reeşalonare suplimentară, împreună cu un alt împrumut mare. Dar nu a contat: pe măsură ce băncile germane s-au prăbuşit şi şomajul a crescut, în 1932 comunitatea internaţională a acceptat, în cele din urmă, anularea tuturor datoriilor. Dar răul fusese făcut: la alegerile din acel an, naziştii au devenit cel mai mare partid din Reichstagul german. În 1919, Keynes prevăzuse ceva de acest fel. „Dar cine poate spune cât de mult înseamnă suportabil", scria el, „sau în ce direcţie vor căuta oamenii să scape în sfârşit de ghinionul lor?"

cronologie

1931

August Guvernul laburist în Marea Britanie se prăbuşeşte în urma reducerilor de cheltuieli publice, înlocuit de un guvern dominat de conservatori. **Septembrie** Marea Britanie abandonează etalonul aur. **Decembrie** Şomajul în SUA ajunge la 8 milioane de persoane

1932

Şomajul în Germania depăşeşte 6 milioane. Marea Britanie introduce „prioritatea imperială", favorizând importurile din Imperiu Britanic. **Iunie** Marea Britanie şi Franţa încetează să mai plătească datoriile de război către SUA. **Iulie** Naziştii devin cel mai mare partid din Reichstag. **Noiembrie** F.D. Roosevelt ales preşedinte pe baza „New Deal".

1933

Martie Hitler îşi asumă puteri dictatoriale în Germania. **Aprilie** SUA renunţă la etalonul aur. **Iunie–iulie** Eşecul Conferinţei Economice Mondiale de la Londra.

> **„Deşi nu este scris în Constituţie, totuşi, este datoria inerentă a guvernului federal să-şi ferească cetăţenii de înfometare.“**
>
> **Președintele F.D. Roosevelt**, citat din *America in Midpassage*, 1939

Alte guverne, precum guvernul conservator din Marea Britanie, au preferat să se concentreze pe reducerea cheltuielilor guvernamentale şi pe creşterea tarifelor protecţioniste. Industriile grele tradiţionale, precum construcţia de nave, au fost lăsate în voia sorţii, ceea ce a condus la rate de şomaj de până la 70 la sută în nord-est, determinând o serie de „marşuri ale foamei“ la Londra, precum „Cruciada din Jarrow“ din 1936.

În Germania, efectele Crizei au fost deosebit de acute şi, în 1933, l-au ajutat pe Hitler să-şi întărească puterea. Naziştii au dat vina pe bancherii internaţionali evrei pentru suferinţa poporului german şi au promis să restabilească mândria naţională. Pentru ultimul lor scop, au reuşit să reducă şomajul printr-o varietate de mijloace – în principal prin reintroducerea recrutării şi declanşarea unui program masiv de reînarmare, în timp ce Hitler pregătea ţara pentru un alt război. Pe măsură ce treceau anii 1930, iar tensiunile internaţionale au început să crească, alte ţări, precum Marea Britanie, s-au angajat în programe de reînarmare, iar acest aport de bani guvernamentali au servit la stimularea economiei şi la reducerea şomajului. Dar, într-adevăr, doar izbucnirea celui de-al Doilea Război Mondial a adus la încetarea Marii Crize.

Idee principală

1934

Industriaşii americani încep să se opună politicilor New Deal **Februarie** Revolta muncitorilor din Austria a fost înăbuşită de guvernul de dreapta **Mai** Eroziunea solului transformă o mare parte din Midwest într-un „bol de praf“.

1935

Curtea Supremă din SUA decide că unele legi din New Deal sunt neconstituţionale

1936

Sunt alese guverne de stânga în Spania şi Franţa. „Cruciada din Jarrow“ în Marea Britanie. J.M. Keynes publică extrem de influenta *Teorie generală a ocupării forţei de muncă*, a dobânzii şi a banilor. **Septembrie** Franţa renunţă la etalonul aur. **Noiembrie** Roosevelt este reales.

1939

Izbucnirea celui de-al Doilea Război Mondial

Al Doilea Război Mondial: Europa

Până la sfârşitul anilor 1930, lumea se pregătea pentru un alt război. În Extremul Orient, o Japonie tot mai militaristă urmărea o politică agresivă de extindere teritorială de când ocupase Manciuria chineză în anul 1931. Lumea stătea cu mâinile încrucişate şi nu făcea nimic. În anul 1935, Mussolini, dictatorul italian, a ordonat trupelor sale să intre în Abisinia. Din nou, lumea nu a făcut nimic.

În anul 1937, Japonia a pornit un război de cucerire în China. Comunitatea internaţională nu a ridicat nici un deget. În anul 1938, Hitler a anexat Austria, iar la Conferinţa de la München, Marea Britanie şi Franţa au fost de acord cu anexarea Regiunii Sudete din Cehoslovacia. Hitler a continuat să ocupe toată ţara şi apoi a început să ameninţe Polonia, solicitând fostul teritoriu german pierdut după Primul Război Mondial.

În cele din urmă, Marea Britanie şi Franţa s-au trezit în faţa pericolului şi au declarat că aveau să vină în ajutorul Poloniei dacă ar fi fost invadată. O altă preocupare pentru Hitler era Uniunea Sovietică, iar pentru a evita perspectiva unui război pe două fronturi, la 23 august 1939, a şocat lumea încheind un acord de neagresiune cu Stalin, cel mai mare inamic ideologic al său. Pe 1 septembrie, tancurile germane au intrat în Polonia. Două zile mai târziu, Marea Britanie şi Franţa au declarat război Germaniei.

Zile întunecate Aflate de cealaltă parte a Europei, Marea Britanie sau Franţa nu puteau să facă prea multe pentru a-i sprijini pe polonezi. Timp

cronologie

1931	1935	1936	1937	1938
Armata japoneză ocupă Manciuria	Invazia italiană a Abisiniei	**Octombrie** Formarea Axei Berlin-Roma **Noiembrie** Germania și Japonia formează Pactul AntiComintern care viza URSS. Italia se alătură în 1937.	Japonia lansează invazia Chinei	**Martie** Germania anexează Austria. **Septembrie** La München, Marea Britanie și Franța sunt de acord cu anexarea Regiunii Sudete de către Germania.

de şase luni, a existat o perioadă de tensiune, cunoscută sub numele de Războiul ciudat, care s-a încheiat brusc la sfârşitul lui aprilie 1940, când Hitler a atacat Danemarca şi a invadat Norvegia. Apoi, în mai, a lansat Blitzkrieg („războiul fulger") în Ţările de Jos şi Franţa, folosind tancuri şi infanterie motorizată pentru a crea breşe în apărarea inamicului şi avioane pentru a sprijini atacul şi a teroriza populaţia civilă cu bombardamente aeriene. Atât armatele britanice, cât şi cele franceze au fost luate prin surprindere şi au fost forţate să se retragă în grabă.

Primul ministru britanic Neville Chamberlain, care a subscris la cererile teritoriale ale lui Hitler în anul 1938, a demisionat. El a fost înlocuit de figura robustă şi sfidătoare a lui Winston Churchill, care le-a spus britanicilor că nu avea „de oferit decât sânge, trudă, lacrimi şi transpiraţie". După ce Corpul Expediţionar Britanic, înconjurat la Dunkirk, a fost evacuat la sfârşitul lunii mai, iar Franţa a semnat un armistiţiu cu Germania, Marea Britanie a fost lăsată să lupte singură cu Hitler. „Nu ne vom preda niciodată", au fost cuvintele celebre pe care Churchill le-a rostit atunci pentru poporul britanic.

„Care este politica noastră? ... să ne războim cu o tiranie monstruoasă, neîntrecută vreodată în antologia întunecată şi lamentabilă a crimelor umane."

Winston Churchill, primul discurs ţinut în calitate de premier în Camera Comunelor, 13 mai 1940

De cealaltă parte a Oceanului Atlantic, preşedintele F.D. Roosevelt, plin de compasiune faţă de situaţia britanicilor, a fost constrâns de un puternic sentiment izolaţionist apărut în SUA să nu intre în război alături de britanici. Totuşi, el a furnizat cantităţi uriaşe de ajutoare materiale prin intermediul convoaielor atlantice, care s-au aflat sub atacul constant al submarinelor germane, obiectivul lui Hitler fiind de a-i înfometa pe britanici sub teroare. În vara anului 1940, s-a pregătit să lanseze o invazie pe Canalul Mânecii, acţionând mai întâi asupra aerodromurilor militare ale Marii Britanii. A fost însă împiedicat de forţele aeriene regale, care, în timpul Bătăliei pentru Anglia, au doborât numeroase bombardiere

1939

Martie Forţele germane ocupă restul Cehoslovaciei. **Aprilie** Italia invadează Albania. **August** Pactul de neagresiune sovieto-german. **Septembrie** Hitler invadează Polonia; Marea Britanie şi Franţa declară război Germaniei; Uniunea Sovietică ocupă estul Poloniei. **Noiembrie** Uniunea Sovietică atacă Finlanda.

1940

Aprilie Forţele germane atacă Danemarca şi invadează Norvegia. **Mai** Germania invadează Ţările de Jos şi Franţa. **Iunie** Guvernul francez semnează armistiţiul cu Germania şi continuă să colaboreze cu ocupanţii. Italia intră în război. **Iulie–august** Bătălia pentru Anglia. **Septembrie** Începutul blitzkriegului asupra Londrei. Italienii invadează Egiptul din Libia. **Octombrie** Ungaria şi România se alătură Axei.

germane, determinându-l pe Hitler să răspundă cu raiduri de noapte asupra oraşelor britanice – Blitz – în care au fost ucişi zeci de mii de civili.

Curentul de opinie se schimbă Războiul s-a mutat pe fronturi diferite. În septembrie 1940, Italia i-a atacat pe britanici în Egipt şi ulterior a primit întăriri de la forţa expediţionară germană Afrika Korps. Cele două armate s-au luptat de-a lungul deşerturilor Africii de Nord până când trupele britanice şi ale Commonwealth-ului au obţinut o victorie decisivă la El Alamein, în anul 1942. În acel moment, SUA au intrat în război şi şi-au trimis trupe în nord-vestul Africii, iar în iulie 1943 Aliaţii au invadat Sicilia. Italia şi-a dat acordul pentru un armistiţiu, dar trupele germane au ocupat ţara şi au rezistat cu înverşunare înaintării Aliaţilor.

Toate acestea au fost evenimente secundare în comparaţie cu amploarea operaţiunilor de pe frontul de est. În iunie 1941, Hitler a renunţat la pactul de neagresiune semnat cu Stalin şi a lansat o invazie masivă a Uniunii Sovietice. Armata Roşie, slăbită de epurările lui Stalin din anii 1930, se clătina. Germanii i-au tratat pe ruşi ca pe duşmani ideologici nu numai din cauza sistemului lor comunist, ci şi ca *Untermenschen*

Spargerea Codului Enigma

Cu mult înainte de război, germanii construiseră un dispozitiv sofisticat de criptare, maşina Enigma, care realiza transmisiuni militare secrete în limbaje ce nu puteau fi decodate decât folosind o altă maşină Enigma. În anul 1939, britanicii au instalat o bază secretă în Bletchley Park, unde sute de matematicieni şi lingvişti au lucrat la descifrarea mesajelor Enigma – şi în acest proces au creat unul dintre primele computere din lume. Informaţiile acumulate astfel au jucat un rol-cheie într-o serie de campanii decisive – poate, în special, în Bătălia Atlanticului, în timpul căreia, până în 1943, Aliaţii au ştiut exact unde urmau să lovească submarinele germane. Acest lucru s-a dovedit de nepreţuit în protejarea fluxului uriaş de resurse umane şi materiale peste Atlantic în timpul pregătirilor pentru Ziua Z.

cronologie

1941

Martie Senatul SUA aprobă proiectul de lege pentru ajutorarea Marii Britanii. Italienii invadează Grecia. Bulgaria se alătură Axei. **Aprilie** Germanii invadează Iugoslavia şi Grecia. **Iunie** Germania invadează Uniunea Sovietică. **Decembrie** SUA intră în război după Pearl Harbor.

1942

Mai Mii de raiduri aeriene la Köln. **Noiembrie** Aliaţii înfrâng Axa la El Alamein. Debarcări Aliate în nord-vestul Africii. Armata Roşie îi încercuieşte pe germani la Stalingrad.

1943

Februarie Germanii se predau la Stalingrad. Forţele Axei se predau în Africa de Nord. **Iulie** Invazia Aliaţilor în Sicilia; căderea lui Mussolini. Armata Roşie învingătoare la Kursk. **Septembrie** Invazia Aliaţilor în Italia continentală; se semnează un armistiţiu.

(suboameni) din cauza presupusei inferiorităţi a „rasei“ slave din care făceau parte. În consecinţă, suferinţa civililor, precum şi a forţelor armate sovietice a avut o amploare îngrozitoare: în jur de 20 de milioane au murit în timpul războiului. Dar Hitler, la fel ca Napoleon înaintea lui, subestimase dimensiunea, clima şi resursele Rusiei. În timp ce Stalin a retras industria sovietică dincolo de Urali, asamblând un număr fără precedent de tancuri şi aeronave, germanii au suferit în aspra iarnă rusească şi le-au fost slăbite de liniile de aprovizionare extinse prea mult. Stalin nu avea nici o remuşcare să sacrifice fiecare val de infanterie, care a fost trimis în luptă cu mitralierele NKVD (poliţia secretă) în spatele lor. Momentul de cotitură de pe frontul de est a venit la Stalingrad pe Volga, unde prin iarna 1942–1943 o întreagă armată germană a fost încercuită şi forţată să se predea. Sovieticii au trecut apoi în ofensivă, înaintând spre vest în Europa de Est.

„Vă întreb: voi vreţi un război total? Vreţi să fie, dacă este nevoie, mult mai total şi mult mai radical decât ne putem chiar noi imagina astăzi? “

Joseph Goebbels, ministrul nazist al propagandei, discurs în urma înfrângerii de la Stalingrad, februarie 1943

Stalin ceruse demult ca Aliaţii occidentali să deschidă al doilea front. Acest lucru s-a produs în cele din urmă când forţele americane, britanice şi ale Commonwealth-ului au debarcat pe plajele din Normandia în ziua Z, 6 iunie 1944. Pe măsură ce Aliaţii occidentali au avansat prin Franţa şi Ţările de Jos şi, în cele din urmă, au traversat Rinul în Germania, de cealaltă parte a continentului Armata Roşie s-a apropiat de Berlin. Hitler s-a sinucis pe 30 aprilie 1945, iar la data de 7 mai toate forţele germane s-au predat necondiţionat Aliaţilor. Nimeni nu ştie cu adevărat amploarea pierderilor umane provocate de conflict în întreaga lume: estimările arată că peste 50 de milioane de oameni au murit ca o consecinţă directă sau indirectă a luptelor.

Idee principală

1944

Martie Germanii ocupă Ungaria. **Mai** Aliaţii cuceresc Monte Cassino, poziţie defensivă strategică în Italia. **Iunie** Aliaţii intră în Roma. **August** Debarcări în ziua Z. Aliaţii debarcă în sudul Franţei. Parisul este eliberat. **Septembrie** Operaţiunea aeriană Aliată nu reuşeşte să asigure podul strategic de la Arnhem, Olanda. **Decembrie** Germanii lansează o contraofensivă în Ardeni.

1945

Februarie Armata Roşie eliberează Budapesta. **Martie** Aliaţii traversează Rinul. **Aprilie** Executarea lui Mussolini de către partizanii italieni. Armata Roşie atacă Berlinul. Sinuciderea lui Hitler. **Mai** Predarea necondiţionată a tuturor forţelor germane.

Al Doilea Război Mondial: Asia şi Pacific

În câteva decenii, spre sfârşitul secolului al XIX-lea, Japonia s-a transformat dintr-un stat medieval izolat într-o putere industrială modernă. Imitând marile puteri occidentale, ţara a dezvoltat şi ambiţii imperiale, cucerind Taiwanul şi Coreea de la China, în războiul din 1894–1895, şi punând capăt expansiunii ruseşti în Extremul Orient în războiul din 1904–1905.

În decursul anilor 1920, Japonia – lipsită de teritoriu şi resurse pentru populaţia în plină creştere – a întâmpinat dificultăţi economice severe, iar mulţi oameni, în special din armată, au crezut că numai un guvern militar puternic şi expansiunea teritorială ar putea rezolva problemele ţării. Naţionalismul lor ardent militarist şi xenofob se concentra în jurul împăratului, o figură care era adorată ca un zeu viu.

Câteva facţiuni din armată au început să se ocupe singure de problemă. Japonia câştigase dreptul de a staţiona trupe pentru a-şi proteja calea ferată din sudul Manciuriei, iar când, în septembrie 1931, o secţiune a căii ferate a fost aruncată în aer în apropiere de oraşul Mukden (Shenyangul modern), armata a dat vina pe chinezi şi a folosit incidentul drept scuză pentru a ocupa toată Manciuria. Liga Naţiunilor a condamnat ocupaţia, iar Japonia pur şi simplu a părăsit Liga.

cronologie

1931	1932	1933	1934	1936	1937
Armata japoneză ocupă Manciuria	Japonezii instalează un regim marionetă în Manciuria, redenumită Manchukuo, sub Puyi, ultimul împărat chinez, care fusese detronat în 1912	Japonia părăseşte Liga Naţiunilor	Japonia renunţă la tratatele internaţionale care îi limitează flota	Germania şi Japonia formează Pactul AntiComintern	**Iulie** Invazie japoneză în China. **Decembrie** Masacrul de la Nanjing, capitala chineză.

Ambiţii japoneze Armata a dobândit tot mai mult control asupra guvernului din Japonia, care a respins limitele internaţionale asupra forţei sale navale şi s-a considerat, alături de Germania şi Italia, una dintre ţările tratate cel mai nedrept din lume. Japonia s-a aliat cu Germania şi Italia, iar în 1937 a lansat un atac total asupra Chinei. Japonezii au ocupat o mare parte a coastei, iar capturarea capitalei chineze de atunci a fost urmată de Masacrul de la Nanjing, în care au fost ucişi aproximativ 300 000 de civili chinezi. Totuşi, rezistenţa naţionaliştilor chinezi a continuat.

SUA – care aveau propriile interese şi teritorii în Pacific (inclusiv Hawaii, Guam şi Filipine) – s-au alarmat în faţa expansionismului japonez şi au căutat să restricţioneze accesul japonez la materii prime strategice, precum cărbune, minereu de fier şi petrol. La rândul său, mai ales după izbucnirea războiului în Europa în 1939, Japonia a fost cu ochii asupra coloniilor Marii Britanii, Franţei şi Olandei din sudul şi sud-estul Asiei, pe care intenţiona să le absoarbă în „Sfera de Coprosperitate a Asiei Mari orientale". Aceasta era prezentată ca o eliberare a popoarelor asiatice de sub stăpânirea colonială, dar, de fapt, intenţia era de a schimba dominaţia europenilor cu cea japoneză, de a achiziţiona materii prime strategice (precum cauciucul malaysian şi petrolul birmanez) şi în acelaşi timp de a crea o piaţă pentru produsele industriale japoneze.

„Situaţia noastră naţională a ajuns într-un impas... singura cale rămasă deschisă pentru noi este dezvoltarea Manciuriei şi a Mongoliei. "

Locotenent-colonelul Ishiwara Kanji,
unul dintre ofiţerii implicaţi în anexarea Manciuriei în anul 1931

Japonia a cerut ca toate coridoarele de aprovizionare către naţionaliştii chinezi prin Indochina franceză şi coloniile britanice din Birmania şi Hong Kong să fie anihilate. Pentru a face acest lucru, în iulie 1941, trupele japoneze au ocupat Indochina franceză, ceea ce a determinat guvernul SUA să blocheze toate bunurile japoneze din SUA. Prinţul Konoe, premierul japonez, a încercat să intermedieze o tranzacţie, dar când guvernul american a insistat ca Japonia să se retragă din China şi, de asemenea, din alianţa sa cu Germania şi Italia, Konoe a demisionat

1938

Octombrie Japonezii cuceresc Guandong (Canton). **Noiembrie** Japonezii îşi anunţă planul pentru Sfera de Coprosperitate a Asiei Mari orientale.

1940

Martie Japonezii instalează guvernul chinez marionetă la Nanjing. **Septembrie** Japonia semnează Pactul Tripartit cu Germania şi Italia, creând axa Roma–Berlin–Tokyo.

1941

Iulie Ocupaţia japoneză a Indochinei franceze; SUA blochează activele japoneze. **August** Marea Britanie şi Olanda impun embargo comerţului japonez. **Decembrie** Atac japonez la Pearl Harbor; Statele Unite ale Americii declară război Japoniei. Japonia continuă să atace Malaya, Guam, Filipine, Insula Wake, Birmania, Borneo şi Hong Kong.

şi a fost înlocuit, în octombrie 1941, de generalul Hideki Tojo. Tojo, în timp ce continua să negocieze cu SUA, planifica de fapt războiul total. Pe 7 decembrie 1941, în timp ce discuţiile continuau la Washington, bombardierele japoneze au atacat baza navală americană de la Pearl Harbor, în Insulele Hawaii. A doua zi, preşedintele F.D. Roosevelt a vorbit în faţa Congresului, solicitând o declaraţie de război, pentru „o zi ce va rămâne cufundată în infamie". Dar, punând capăt izolaţionismului american şi datorită resurselor uriaşe ale Americii, atacul a asigurat că războiul era ca şi pierdut pentru Japonia şi Germania.

Drumul spre pierzanie În aceeaşi zi cu atacul de la Pearl Harbor, forţele japoneze au atacat baze americane şi britanice în alte părţi din estul Asiei şi Pacific. A urmat una dintre cele mai spectaculoase campanii ofensive din istorie, iar la jumătatea anului 1942 Japonia ocupase majoritatea arhipelagurilor din Pacificul de Vest, plus Filipine, nordul Noii Guinee, Indiile Orientale Olandeze (Indonezia modernă), Hong Kong, Thailanda, Malaysia, Singapore şi Birmania, şi ameninţa India, bijuteria coroanei imperiale a Marii Britanii. Campania a fost însoţită de acte

Bomba atomică

În 1939, marele fizician Albert Einstein, care, evreu fiind, fusese obligat să fugă în SUA din Germania nazistă, i-a scris preşedintelui F.D. Roosevelt pentru a-l avertiza că germanii ar putea deja să lucreze la arme nucleare. În consecinţă, Roosevelt a autorizat Proiectul Manhattan, care a reunit în cel mai mare secret o echipă dintre cei mai buni fizicieni şi ingineri din lume pentru a crea o bombă atomică. Primul dispozitiv a fost testat în deşertul New Mexico pe data de 16 iulie 1945, fapt care l-a determinat pe directorul proiectului, Robert J. Oppenheimer, să citeze un vers din vechiul poem hindus *Bhagavadgita* „Eu am devenit moarte, distrugătorul lumilor". A fost naşterea epocii nucleare: aşa cum menţiona Oppenheimer la doi ani după bombardamentele atomice de la Hiroshima şi Nagasaki: „Fizicienii au cunoscut păcatul; şi aceasta este o cunoaştere pe care nu o pot pierde".

cronologie

1942

Ianuarie Invazia japoneză a Indiilor de Est Olandeze, Noii Guinee şi Insulelor Solomon. **Februarie** Singapore, cea mai importantă bază navală britanică din Extremul Orient, se predă. **Mai** Bătălia din Marea Coralilor împiedică debarcările japoneze planificate în Port Moresby, Noua Guinee. **Iunie** Marina americană câştigă decisiv Bătălia de la Midway. Japonezii cuceresc total Filipine. **August–decembrie** Începutul contraofensivei Aliaţilor în Guadalcanal (Insulele Solomon), Noua Guinee şi Birmania.

1943

Februarie Sfârşitul rezistenţei japoneze în Guadalcanal. **August** Forţele americane debarcă pe Insulele Ellice (Tuvalu). **Noiembrie** Debarcări americane la Bougainville. Forţele americane cuceresc Insulele Gilbert.

de o brutalitate îngrozitoare, japonezii, considerând toate celelalte rase ca specii inferioare şi tratând soldaţii care se predaseră în loc să lupte până la moarte ca pe nişte laşi nevrednici, folosiţi la muncă forţată şi supuşi înfometării, bătăilor şi execuţiilor rapide.

Înaintarea japoneză a fost oprită în iunie 1942 după Bătălia de la Midway, în care japonezii au pierdut patru portavioane şi 248 de avioane. S-a dovedit a fi punctul de cotitură în Războiul Pacificului. Japonezii nu aveau resurse să înlocuiască pierderi aşa cum puteau americanii. Cu toate că mai rămăseseră ani de lupte grele, din acel moment japonezii au fost forţaţi să se retragă cu disperare. La jumătatea anului 1944, americanii recuceriseră insule situate suficient de aproape de Japonia pentru a oferi baze de pe care bombardierele lor puteau să înceapă distrugerea oraşelor japoneze. Dar cu cât americanii s-au apropiat de Japonia, cu atât rezistenţa japoneză a devenit mai acerbă. Confruntaţi cu refuzul Japoniei de a se preda şi cu perspectiva unor pierderi enorme în cazul în care se încerca o invazie a insulelor de origine japoneze, americanii au decis sa folosească noua armă. Pe 6 august, au lansat o bombă atomică asupra oraşului Hiroshima, ucigând într-o clipă 78 000 de oameni. A doua bombă a fost lansată la Nagasaki trei zile mai târziu. Pe 15 august, împăratul Hirohito a vorbit în prima sa emisiune radio în faţa poporului său, anunţând predarea necondiţionată a tuturor forţelor imperiale japoneze.

„Mă tem că am trezit doar un gigant adormit şi reacţia lui va fi înspăimântătoare. “

Amiralul Yamamoto, (atribuit), comandant al flotei japoneze care a atacat Pearl Harbor

Idee principală

1944

Februarie Forţele americane cuceresc Insulele Marshall. **Iunie** Aliaţii resping la Kohima şi Imphal încercarea de invazie japoneză a Indiei. Flota japoneză este învinsă în Bătălia din Marea Filipinelor. **Septembrie** Începutul contraatacurilor aliate în Birmania. **Octombrie** Victoria marinei americane în bătălia din Golful Leyte.

1945

Februarie Forţele americane întâmpină o rezistenţă aprigă în Bătălia de la Iwo Jima. Începutul bombardamentului asupra oraşului Tokyo. **Aprilie** Japonezii folosesc tactica kamikaze împotriva forţelor americane care invadează Okinawa. Rezistenţa japoneză se încheie în Okinawa şi în mare parte din Filipine. **August** Bombe atomice lansate la Hiroshima şi Nagasaki. URSS declară război Japoniei. Japonia acceptă condiţiile de capitulare.

Holocaust

În câţiva ani, între 1939 şi 1945, aproximativ 6 milioane de evrei – două treimi din populaţia de origine evreiască din Europa – au fost ucişi sistematic de către nazişti. Dimensiunea ororii cuprinse în această afirmaţie este aproape imposibil de înţeles.

Nici nu este uşor să înţelegem motivele făptuitorilor, care au dus cea mai odioasă şi mai perversă iluzie umană – credinţa în superioritatea unei rase – la concluzia sa logică. Nu a fost primul şi nici ultimul exemplu de genocid, dar a ajuns la un nivel pe care umanitatea nu l-a depăşit până acum.

Cuvântul „Holocaust“, folosit pentru prima dată în acest context de istorici în anii 1950, provine dintr-un cuvânt grecesc care înseamnă „ars întreg“ şi a fost pus în aplicare în Vechiul Testament la sacrificiile de animale în care victima era mistuită în întregime de foc – făcând aluzie la arderea trupurilor evreilor ucişi în crematoriile lagărelor de exterminare. Pentru evrei, încercarea de anihilare a evreilor europeni este pur şi simplu *Shoah*, cuvânt ebraic pentru „catastrofă“.

Rădăcinile antisemitismului Comunităţile evreieşti s-au stabilit în jurul Mării Mediterane în perioada romană şi de acolo s-au răspândit în toată Europa. În ţinuturile conduse de musulmani, precum Spania medievală, au fost, în general, toleraţi, dar biserica creştină a avut tendinţa de a-i considera pe evrei „ucigaşi ai lui Hristos“, ceea ce a dus la accese intermitente de persecuţie – precum masacrele evreilor în timpul exaltării religioase a Primei Cruciade şi mai târziu în vremea Morţii Negre, despre care mulţi au susţinut că fusese provocată de evreii care otrăveau puţuri. Cu religia şi cultura lor separată, evreii, ca şi alte grupuri de străini de-a

cronologie

1933

Naziştii vin la putere în Germania. Evreii sunt eliminaţi din serviciul public şi magazinele şi firmele evreieşti sunt boicotate.

1935

Legile de la Nürnberg prin care evreii germane sunt privaţi de drepturi civile. Heinrich Himmler, şef al SS, începe un program de reproducere pentru o „rasă superioară ariană“.

1937

Iulie Deschiderea lagărului de concentrare de la Buchenwald. Evreii germani forţaţi să poarte steaua galbenă a lui David. **Decembrie** Evreii din România sunt excluşi de la exercitarea profesiilor şi împiedicaţi să deţină pământ.

1938

Noiembrie *Kristallnacht*: magazinele, casele şi sinagogile evreieşti incendiate în toată Germania, ca răzbunare pentru uciderea unui diplomat german la Paris de către un evreu germano-polonez.

lungul istoriei, au fost bănuiţi de tot felul de grozăvii – precum sacrificarea copiilor creştini – şi au devenit un convenabil ţap ispăşitor când lucrurile nu mergeau. Unele ţări, precum Anglia în sfârşitul secolului al XIII-lea şi Spania în 1492, au expulzat cu totul comunităţile evreieşti. Evreilor li se va permite să se întoarcă în Anglia abia peste patru secole.

În Europa de Vest, comunităţile evreieşti tindeau să fie prospere, de clasă medie şi relativ asimilată – un număr semnificativ s-au convertit chiar la creştinism. Mulţi au lucrat în comerţ şi în domeniul bancar – adesea pentru că alte profesii, serviciul public şi armata le-au fost interzise – iar succesul lor financiar de multe ori inspira invidie sau mai rău.

Spre „Soluţia finală“ În cursul secolului al XIX-lea a apărut o deviere a teoriei evoluţiei lui Darwin prin selecţia naturală, care a susţinut că, pentru a asigura viitorul rasei umane, numai cele mai apte exemplare, atât din punct de vedere fizic, cât şi din punct de vedere mental, ar trebui să se nască. A apărut o pseudoştiinţă, „eugenism“, care îi identifica pe toţi cei care ar trebui împiedicaţi să aibă copii – bolnavi mintali, criminali, alcoolici, cei cu capacitate intelectuală limitată, cei născuţi cu defecte fizice etc. Alături de eugenism, a apărut o nouă formă de rasism, care a considerat unele „rase“ ca fiindu-le „superioare“ altora, folosind tehnici pseudoştiinţifice, precum măsurarea dimensiunilor craniului, şi care pleda pentru menţinerea „purităţii“ „rasei superioare“ prin evitarea căsătoriilor mixte. În tot acest amestec, naziştii au adăugat

Alte victime ale naziştilor

Evreii nu au fost singurele victime ale doctrinei naziste de „igienă rasială“: aproape 400 000 de rromi au fost de asemenea ucişi, împreună cu un număr neştiut de slavi, homosexuali şi persoane cu handicap mental sau fizic. Au fost vizaţi pentru exterminare Martorii lui Iehova, comuniştii, socialiştii şi alţii consideraţi de nazişti drept duşmani ai statului. În plus, peste 3 milioane de prizonieri de război sovietici – mai mult de jumătate din cei luaţi prizonieri de armata germană – au murit în timpul captivităţii, atât de îngrozitoare au fost condiţiile în care au fost ţinuţi. În total, naziştii au ucis aproximativ 14 milioane de oameni pe care îi considerau *Untermenschen* („suboameni“).

1939

Septembrie Hitler invadează Polonia, declanşând al Doilea Război Mondial

1940

Naziştii încep masacrele evreilor în Polonia şi închid evreii în ghetouri. **Iulie** Regimul colaboraţionist de la Vichy din Franţa introduce măsuri antievreieşti.

1941

Iunie Invazia nazistă în Uniunea Sovietică, urmată de uciderea în masă a populaţiilor evreieşti. Ungaria se aliniază formal Germaniei naziste, dar refuză să predea populaţia sa evreiască, de 800 000 de oameni. **Septembrie** În două zile, trupele SS execută 33 771 de evrei ucraineni la Babi Iar, o râpă lângă Kiev.

> **„Noi, germanii, trebuie în sfârșit să învățăm să nu-i considerăm pe evrei... oameni, ca noi.“**
>
> **Heinrich Himmler**, liderul SS, 5 martie 1936

o doză de antisemitism tradițional puternic hotărâți să găsească o „soluție finală la problema evreiască“.

După venirea la putere a lui Hitler în 1933, evreii au fost dați afară din serviciul public și magazinele și firmele evreiești au fost boicotate. Doi ani mai târziu, Legile de la Nürnberg i-au privat pe etnicii evrei germani de cetățenia lor și le-a interzis căsătoria cu „arieni“ (după cum au descris naziștii „rasa“ germanică și nordică blondă și cu ochii albaștri). Pe 9 noiembrie 1938, de *Kristallnacht* („noaptea de cristal“), au fost atacuri asupra locuințelor, magazinelor și sinagogilor evreiești din Germania și aproape 100 de evrei au fost uciși. Mulți evrei mai înstăriți fugiseră deja din Germania, dar mulți au rămas, și devenise tot mai dificil pentru refugiați să găsească o țară care să îi accepte.

Al Doilea Război Mondial le-a oferit naziștilor posibilitatea să-și aplice politicile criminale, nu numai în Germania, ci și în toate țările pe care le-au cucerit. Pe măsură ce armata germană a traversat Polonia în 1939 și apoi Rusia, în 1941, au fost însoțiți de *Einsatzgruppen* („forțe de intervenție“) ale trupelor SS a căror misiune era să elimine comisarii politici sovietici și să înconjoare și să „relocheze“ populația evreiască. „Relocarea“ a fost un eufemism pentru cuvântul exterminare, iar, la începutul anului 1942, *Einsatzgruppen* uciseseră mai mult de jumătate de milion de evrei, mai ales prin împușcare. Dar lucrurile mergeau prea încet pentru conducerea nazistă și, în ianuarie 1942, un grup de înalți oficiali s-au întâlnit în suburbia Wannsee din Berlin pentru a discuta despre aplicarea „Soluției finale“.

Rezultatul a fost un sistem extrem de eficient de industrializare a crimei. Lagăre imense au fost construite în Polonia, în locuri precum Auschwitz și Treblinka. Din trenuri pline, evreii din Europa ocupată de naziști au fost trasferați în camioane de vite și transportați spre lagăre. Pe măsură ce coborau, medicii îi identificau pe cei mai

cronologie

1942

Ianuarie În cadrul Conferinței de la Wannsee, înalți oficiali naziști formulează „Soluția finală a problemei evreiești“. **Iulie** Autoritățile franceze adună 30 000 de evrei parizieni pentru deportarea în lagărele morții.

1943

Aprilie–mai Revolta din ghetoul evreiesc din Varșovia; revolta este înăbușită; 60 000 de evrei sunt uciși. **Octombrie** Încercarea SS de a aduna evreii din Danemarca este zădărnicită de autoritățile și civilii danezi.

1944

Martie Trupele germane ocupă Ungaria și încep deportările populației evreiești.

potriviţi şi aceştia erau duşi la muncă forţată. Alţi au devenit obiectul unor experimente medicale brutale. Majoritatea – bărbaţi, femei, copii, bebeluşi – au fost adunaţi, au primit ordin să se dezbrace şi să se intre în ceea ce credeau ei că sunt duşuri. Dar apoi uşile au fost încuiate, iar din tavan nu curgea apă, ci Zyklon-B, un gaz letal care conţine cianură de hidrogen. Dura până la 20 de minute ca victimele să moară. Un medic SS, după ce a fost martor la prima gazare, a notat în jurnalul său că „iadul lui Dante părea, prin comparaţie, o comedie". Odată ce toţi erau morţi, cadavrele erau transportate la crematoriu, care curând a început să funcţioneze atât ziua, cât şi noaptea.

Chiar în timp ce Armata Roşie înainta spre Germania, naziştii au deviat resursele preţioase pentru a menţine rata exterminărilor, chiar evacuând deţinuţii din lagăr spre vest, în „marşurile morţii". A fost o nebunie la o scară de neimaginat, însă bărbaţii şi femeile implicate în realizarea „Soluţiei finale" nu erau monştri inumani, ci oameni obişnuiţi care fuseseră atât de îndoctrinaţi încât credeau că îşi fac treaba, în mod eficient şi în conformitate cu voinţa Führer-ului. Întunericul care se instalase în inima Europei – Germania, ţara lui Schiller, Goethe şi Beethoven – a adus o schimbare profundă în continentul propriu-zis. Într-adevăr, umanitatea în ansamblu nu s-ar mai putea privi în acelaşi fel niciodată.

„Am fost acuzatorul, Dumnezeu, acuzatul. Ochii îmi erau deschişi, iar eu eram singur – teribil de singur într-o lume fără Dumnezeu şi fără om."

Elie Wiesel, Noaptea, 1958, o relatare a experienţelor sale ca deţinut la Auschwitz şi Buchenwald

Idee principală

1945

Ianuarie Trupele sovietice eliberează Auschwitz, unde doar 3 000 de deţinuţi sunt găsiţi în viaţă; în jur de 1 milion fuseseră ucişi. **Aprilie** Forţele SUA eliberează lagărul de concentrare Dachau, lângă München.

1945–1946

Procesele de la Nürnberg: lideri nazişti sunt trimişi în judecată pentru crime de război şi crime împotriva umanităţii; 12 din 22 sunt condamnaţi la moarte

1961

Agenţii israelieni îl răpesc pe Adolf Eichmann, responsabil de punerea în aplicare a „Soluţiei finale", care fugise după război în Argentina. Eichmann este judecat în Ierusalim şi executat în 1962. Urmărirea criminalilor de război nazişti continuă în secolul XXI.

Războiul Rece

Afacerile mondiale din a doua jumătate a secolului XX au fost dominate de o lungă perioadă de ostilitate armată între SUA şi Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste (URSS sau Uniunea Sovietică), având fiecare alături propriii aliaţi. Această perioadă de tensiune intensificată a fost numită „Războiul Rece“ – termen folosit pentru prima dată în anul 1947 – pentru că nu a devenit niciodată un conflict global „fierbinte“.

SUA şi Uniunea Sovietică ieşiseră din al Doilea Război Mondial ca două superputeri ale lumii şi, deşi niciodată nu s-au luptat direct, aceşti duşmani ideologici înflăcăraţi au dus o serie de războaie prin intermediari şi au construit stocuri enorme de arme nucleare care ameninţau chiar viitorul umanităţii.

Cortina de Fier Antipatia dintre Occidentul capitalist şi Uniunea Sovietică comunistă data din timpul Revoluţiei Bolşevice din 1917,în Rusia. Totuşi, când Hitler a invadat Uniunea Sovietică în 1941,principiul „duşmanul duşmanului meu este prietenul meu“ a intrat în joc, iar Marea Britanie, SUA şi URSS au făcut front comun în războiul împotriva Germaniei naziste. Pe măsură ce victoria Aliaţilor devenea tot mai certă, „Cei Trei Mari “ – preşedintele SUA, F.D. Roosevelt, premierul britanic, Winston Churchill, şi liderul sovietic, Iosif Stalin – s-au întâlnit la Ialta în februarie 1945 şi au convenit că acele zone din estul Europei care fuseseră eliberate de sub ocupaţie nazistă de Armata Roşie ar trebui să rămână sub influenţă sovietică. Timp de trei ani, au existat guverne comuniste pro-sovietice instalate în zona de est a Germaniei ocupate, precum şi în Polonia, Ungaria, Cehoslovacia, Bulgaria, România,

cronologie

1945	1946	1947	1948	1949
Februarie Conferința de la Ialta. **Mai** Germania împărțită în patru zone ocupate de Aliați, cu sovieticii în partea de est.	**Septembrie** În Grecia izbucnește războiul civil între comuniști și regaliști	**Martie** Doctrina Truman **Iunie** SUA declanșează Planul Marshall, menit să prevină revoluția comunistă în Europa de Vest. **Octombrie** Începutul „vânătorii de vrăjitoare“ anticomuniste din SUA.	**Iunie** Sovieticii blochează sectoarele occidentale din Berlin. **Iunie** Iugoslavia se desprinde de blocul sovietic.	**Aprilie** SUA, Canada și aliații europeni formează NATO **Octombrie** Comuniștii preiau puterea în China.

Iugoslavia şi Albania. „Cortina de Fier“ se lăsase peste toată Europa.

Între timp, foştii aliaţi din timpul războiului s-au certat. Chiar înainte de sfârşitul celui de-al Doilea Război Mondial, în Grecia au izbucnit conflicte între comunişti şi non-comunişti, aceştia din urmă fiind susţinuţi de britanici. Curând după aceea, guvernul turc s-a confruntat cu o insurecţie comunistă, iar în anul 1947 preşedintele Truman a formulat „Doctrina Truman“, asumând obligaţia SUA de a opri răspândirea comunismului în întreaga lume.

În timp ce Occidentul se temea de răspândirea comunismului, sovieticii se temeau că s-ar afla sub ameninţare iminentă de atac. Din punctul lor de vedere, ei aduseseră beneficiile sistemului lor popoarelor ignorante, creând în acelaşi timp un tampon între URSS şi o Germanie potenţial reînviată, războiul împotriva ei costând viaţa a cel puţin 20 de milioane de cetăţeni sovietici. Totuşi, pentru mulţi din estul Europei supuse dominaţiei sovietice, se părea că schimbaseră o tiranie – cea a ocupaţiei naziste – cu alta. Când guvernele reformatoare din Ungaria în anul 1956 şi Cehoslovacia în anul 1968 au încercat să urmărească o linie mai independentă, ambiţiile lor au fost reprimate necruţător de tancurile sovietice. Până la sfârşitul Războiului Rece, numai Iugoslavia, Albania şi România au reuşit să se elibereze din strânsoarea de oţel a Moscovei.

Impas nuclear

La sfârşitul celui de-al Doilea Război Mondial, SUA erau singura ţară care deţinea armament nuclear. Dar, în anul 1949, URSS a detonat prima armă atomică şi cursa înarmării nucleare era în curs de desfăşurare. SUA au testat prima bombă cu hidrogen – o armă mult mai puternică – în 1952 şi nu după mult timp Uniunea Sovietică a construit şi ea propria bombă cu hidrogen. Cu dezvoltarea ulterioară a rachetelor balistice intercontinentale, lansate de pe uscat sau de pe submarine, ambele părţi aveau capacitatea de a se distruge reciproc, oricine ar fi atacat mai întâi. Acest principiu de „Distrugere Reciprocă Asigurată“ (MAD) se află în spatele teoriei care considera că însăşi posesia de arme nucleare de către ambele părţi ar fi o garanţie că acestea nu ar fi folosite niciodată. A fost o strategie foarte riscantă.

Conflict dincolo de Europa În timp ce în Europa două tabere armate se priveau încruntate una pe cealaltă peste Cortina de Fier,

1950	1955	1956	1961	1962	1963
Iunie Izbucnirea Războiului din Coreea (până în 1953)	**Mai** Statele din Europa de Est se alătură URSS în Pactul de la Varşovia, o alianţă militară	**Noiembrie** Forţele sovietice zdrobesc revolta maghiară	**Aprilie** Invazia SUA a Cubei pro-sovietice este învinsă la Golful Porcilor. **August** Construirea Zidului Berlinului.	**Octombrie** Criza rachetelor din Cuba	**August** SUA, URSS şi Marea Britanie semnează Tratatul de interzicere a testelor nucleare

„În acest moment al istoriei lumii, aproape fiecare naţiune trebuie să aleagă între moduri alternative de viaţă. De cele mai multe ori nu este o alegere liberă... “

Preşedintele Harry S. Truman, din „Doctrina Truman“, 12 martie 1947

în alte părţi a lumii polarizarea ideologică a dus la conflict armat. În 1949, după ani de război civil, comuniştii au preluat puterea în China, iar în anul următor a izbucnit Războiul în Coreea. După eliberarea de Japonia, în 1945, Coreea a fost împărţită într-un sector comunist nordic şi un sector capitalist în sud, iar în 1950 Coreea de Nord a lansat un atac asupra sudului, în încercarea de a reuni ţara. Sub egida Naţiunilor Unite, SUA, Marea Britanie şi aliaţii lor au intervenit pentru a-i respinge pe invadatori. Forţa ONU a reuşit acest lucru, apoi a înaintat spre nord, către graniţa cu China. China a avertizat că nu va tolera o asemenea mişcare; „Dacă buzele vor dispărea“, au spus chinezii la acea vreme, referindu-se la aliatul lor nord-coreean, „dinţii vor simţi frigul.“ Milioane de trupe chineze au venit şuvoi peste graniţă, împingând forţele ONU din nou spre sud. După doi ani de impas, ambele părţi au semnat un armistiţiu, deşi, teoretic, Coreea de Nord şi Coreea de Sud sunt încă în război.

Războiul din Coreea a fost o aventură relativ scurtă, în comparaţie cu luptele din Vietnam, ţară care a fost împărţită tot între un nord comunist şi un sud capitalist. Războiul din Vietnam (vezi p. 184) urma să implice un număr mare de trupe americane şi cantităţi uriaşe de resurse, cu convingerea că, dacă Vietnamul de Sud ar fi căzut în mâinile comuniştilor, toate ţările vecine din sud-estul Asiei vor urma în curând, într-un aşa-numit „efect de domino“. Din punctul de vedere al comuniştilor, războiul urma să elibereze sud-estul Asiei de imperialismul Occidentului.

Mai aproape de casă, americanii erau îndeosebi sensibili la orice semn de infiltrare sovietică în America Latină, pe care o considerau în mod tradiţional ca propria sferă de influenţă. Aceasta au determinat SUA

cronologie

1965	1968	1969	1972	1973
Escaladarea implicării SUA în Războiul din Vietnam	**August** Pactul de la Varşovia obligă guvernul comunist din Cehoslovacia să renunţe la liberalizare	**Noiembrie** Începerea discuţiilor pentru limitarea armelor strategice (SALT) între SUA şi URSS	**Februarie** Preşedintele SUA, Nixon, vizitează China **Mai** Nixon vizitează Moscova şi semnează cu URSS Tratatul privind rachetele antibalistice.	**Martie** Ultimele trupe americane părăsesc Vietnamul. **Septembrie** CIA sprijină lovitura de stat militară din Chile

să sprijine o serie de junte militare opresive de dreapta din regiune şi chiar răsturnarea guvernelor socialiste alese în mod democratic, aşa cum s-a întâmplat în Chile, în anul 1973. Totuşi, SUA s-au dovedit incapabile să înlăture regimul de stânga al lui Fidel Castro din Cuba, în ciuda susţinerii unei invazii nereuşite ale exilaţilor anti-Castro în 1961 şi a impunerii de embargouri comerciale. În 1962, URSS a staţionat rachete pe insulă, iar preşedintele Kennedy a ameninţat că urma să folosească arme nucleare dacă rachetele nu erau retrase. În timp ce lumea îşi ţinea respiraţia, sovieticii s-au retras.

„Din Stettin de la Marea Baltică spre Trieste în Marea Adriatică, o cortină de fier a coborât peste Europa. “

Winston Churchill, discurs la Fulton, Missouri, 5 martie 1946

O asemenea politică pe marginea prăpastiei a fost rară şi ambele părţi şi-au dat seama că războiul nuclear total ar duce cu siguranţă la dispariţia rasei umane, căutând un mijloc de realizare a „coexistenţei paşnice “. În anii 1970, SUA au acţionat ca să izoleze URSS prin deschiderea unui proces de relaxare cu China comunistă, care se despărţise de blocul sovietic în anii 1950. Acest lucru i-a determinat pe sovietici să încerce să îmbunătăţească relaţiile cu SUA, iar cele două părţi au convenit să limiteze dimensiunile arsenalelor lor nucleare – deşi, în acelaşi timp, au continuat să lupte în războaie prin intermediari în locuri diferite precum Angola, Nicaragua şi Afghanistan. Dar, în cele din urmă, Uniunea Sovietică a constatat că nu poate concura cu resursele net superioare şi cu economia de mare succes a SUA. În consecinţă, sovieticii nu numai că au renunţat la imperiului lor din estul Europei, dar şi URSS în sine a încetat să existe (vezi p. 192).

Idee principală

1975	1979	1985	1989	1989–1991
Comuniştii preiau puterea în Cambodgia, Vietnamul de Sud şi Laos	**Iunie** SUA şi URSS semnează Tratatul pentru limitarea armelor strategice. **Decembrie** Forţele sovietice invadează Afghanistanul.	**Martie** Gorbaciov devine liderul sovietic şi începe procesul de liberalizare şi reformă economică	**Februarie** Forţele sovietice se retrag din Afghanistan	Prăbuşirea regimurilor comuniste din Europa de Est şi URSS

Sfârşitul imperiilor

La sfârşitul celui de-al Doilea Război Mondial, aproape toată Africa şi o mare parte din sudul şi sud-estul Asiei erau guvernate de puterile europene, care deţineau şi multe teritorii în Caraibe şi în oceanele Indian şi Pacific. În trei decenii, marea majoritate a coloniilor şi-au câştigat independenţa, uneori paşnic, alteori prin războaie de eliberare. Până la sfârşitul secolului XX, nu mai rămăseseră multe vestigii ale imperialismului. A fost un final rapid al unui vis imperial a cărui realizare durase secole.

Au existat o serie de factori care au determinat această transformare. Unul dintre cei mai semnificativi a fost crearea în cadrul mai multor colonii a elitelor educate, care au fost instruite să ajute puterea colonială în administraţia locală. Aceste elite au absorbit valorile occidentale de libertate, egalitate şi democraţie, care, la rândul lor, au condus la cereri de autodeterminare naţională – cereri care au fost tot mai susţinute de opinia liberală şi socialistă din ţările-mamă. Un factor care a acţionat mai rapid a fost cel de-al Doilea Război Mondial, care a lăsat majoritatea ţărilor europene aproape de faliment şi nu şi-au mai putut permite costurile uriaşe ale menţinerii unui imperiu. Acest război a dat, de asemenea, o mai mare încredere popoarelor coloniale, care au văzut cum o ţară asiatică, Japonia, i-a măturat pe europenii atotputernici din Asia de Sud-Est şi din cea mai mare parte a Oceanului Pacific.

cronologie DATE INDEPENDENŢĂ

1945–1949

1946 Filipine (SUA); Iordania (Marea Britanie); Siria (Franţa) **1947** India, Pakistan (Marea Britanie) **1948** Birmania, Ceylon (Marea Britanie; Ceylon redenumit Sri Lanka, 1972) **1949** Indonezia (fostal Indiile Orientale Olandeze)

1950–1954

1951 Libia (Marea Britanie şi Franţa; anterior colonie italiană 1911–1942) **1954** Laos, Cambodgia, Vietnam (fostă Indochina Franceză; Vietnam despărţit până în 1975)

1955–1959

1956 Maroc, Tunisia (Franţa); Sudan (Marea Britanie şi Egipt) **1957** Malaysia, Ghana (Marea Britanie) **1958** Guineea (Franţa)

Deschidere a unei căi Până la începutul secolului XX, Marea Britanie acordase independenţa coloniilor sale de „aşezări ale albilor" – Canada, Australia, Noua Zeelandă şi Africa de Sud. Aceste precedente au încurajat creşterea naţionalismului în India, de departe cea mai populată – şi, de asemenea, cea mai dezvoltată – dintre coloniile non-albe ale Marii Britanii. Congresul Naţional Indian s-a format în 1885, iar, din anii 1920, sub conducerea lui Mahatma Gandhi şi a lui Jawaharlal Nehru, a devenit tot mai militant şi bine organizat şi, în mare parte, nemulţumit de acordarea de către britanici a unor mici grade de autoguvernare. În acelaşi timp, în timp ce Congresul a făcut presiuni pentru independenţă, Liga Musulmană a cerut crearea unui stat musulman separat – Pakistan – pe subcontinent. Gandhi şi adepţii săi au urmărit o politică non-violentă de nesupunere civilă, culminând cu campania Părăsiţi India lansată în 1942, ceea ce i-a determinat pe britanici să întemniţeze majoritatea conducerii Congresului pentru restul celui de-al Doilea Război Mondial.

„În momentul în care sclavul decide că nu va mai fi sclav, cătuşele lui cad... Libertatea şi sclavia sunt stări mentale."

Mahatma Gandhi, *Non-violence in Peace and War*, 1949

Guvernul laburist ales în Marea Britanie la sfârşitul războiului, în anul 1945, a fost mai înţelegător decât predecesorii săi faţă de spiritul naţionalismului indian. S-a confruntat şi cu o criză financiară după război, care a făcut imperativă renunţarea la povara imperiului cât mai curând posibil. Rezultatul a fost că independenţa a fost acordată în 1947, când subcontinentul a fost împărţit în grabă în India hindusă şi Pakistanul musulman. Deşi independenţa a fost câştigată prin non-violenţă, atrocităţi îngrozitoare au urmat după realizarea acesteia: despărţirea a dus la mişcări masive de refugiaţi în ambele direcţii, timp în care sute de mii de oameni au murit în masacre sectare.

Procese de tranziţie În general, retragerea Marii Britanii din imperiu a fost o chestiune paşnică. Au fost totuşi excepţii. Prin anii 1950,

1960

Mauritania, Senegal, Mali, Côte d'Ivoire, Volta Superioară (Burkina Faso), Togo, Dahomey (Benin), Niger, Ciad, Republica Centrafricană, Camerun, Gabon, Congo-Brazzaville, Madagascar (toate Franţa), Cipru, Nigeria (Marea Britanie), Somalia (Marea Britanie şi Italia); Congo (Belgia)

1961–1964

1961 Sierra Leone, Tanganyika (Marea Britanie; Tanganyika se uneşte cu Zanzibar pentru a forma Tanzania, 1964) **1962** Algeria (Franţa), Uganda, Jamaica, Trinidad şi Tobago (Marea Britanie), Rwanda, Burundi (Belgia), Samoa de Vest (Noua Zeelandă) **1963** Sarawak, Sabah, Singapore, Kenya, Zanzibar (Marea Britanie) **1964** Malawi, Zambia, Malta (Marea Britanie)

1965–1969

1965 Gambia, Maldive (Marea Britanie) **1966** Botswana, Lesoto, Barbados, Guyana (Marea Britanie) **1967** Yemenul de Sud (Marea Britanie; se uneşte cu Yemenul de Nord, 1990) **1968** Swaziland, Mauritius (Marea Britanie), Guineea Ecuatorială (Spania), Nauru (Australia)

Lupta pentru independența algeriană

Situațiile coloniale cele mai dificile au apărut acolo unde un număr mare de europeni se stabiliseră pe teritoriul respectiv. Acesta a fost cazul în Zimbabwe (anterior Rodesia) și Africa de Sud, unde minoritățile albe au insistat să se agațe de putere mult timp după ce alte țări africane obținuseră guvernarea de către majoritatea neagră.

Unul dintre conflictele cele mai crude a fost lupta pentru independență în Algeria. Regiunea de coastă era populată în proporție mare de francezi și era, conform legii, o parte a Franței metropolitane. O campanie pentru independență fusese lansată de musulmanii indigeni în 1954 și, în scurt timp, un război era în desfășurare, cu atrocități comise de ambele părți. Diferențele de opinie din Franța asupra războiului au dus, în 1958, la căderea celei de-a Patra Republici. Armata și coloniștii se așteptau ca noul președinte, Charles de Gaulle, să acționeze cu duritate împotriva insurgenților, dar de Gaulle a înțeles că majoritatea alegătorilor francezi se împotriveau războiul și și-a anunțat sprijinul pentru „autodeterminarea" algeriană. Elemente din armată și coloniști extremiști au format Organizația Armata Secretă (OEA), care a pornit o campanie teroristă pentru a încerca să împiedice procesul. Totuși, în ciuda tentativelor de lovituri de stat militare și de asasinate, de Gaulle a negociat încetarea ostilităților și independența a fost acordată în anul 1962.

de exemplu, forțele britanice au combătut mișcarea pro-independență Mau Mau din Kenya. În ochii britanicilor, Mau Mau erau teroriști, însă prea mulți dintre compatrioții lor kenyeni erau luptători pentru libertate – o contradicție des întâlnită pe tot parcursul procesului de decolonizare.

Cealaltă mare putere colonială a Europei, Franța, a avut o abordarea similară. Deși cea mai mare parte a imperiului său african a obținut independența în mod pașnic până în 1960, după al Doilea Război Mondial, francezii au rezistat violent mișcărilor de independență din Indochina, care fusese ocupată de japonezi în timpul războiului. În Vietnam, Viet Minh, dominat de comuniști, a declarat independența

cronologie

1970–1974

1970 Fiji, Tonga (Marea Britanie); **1971** Bahrain, Qatar, Emiratele Arabe Unite (Marea Britanie); **1973** Bahamas (Marea Britanie); **1974** Guineea-Bissau (Portugalia), Grenada (Marea Britanie)

1975–1979

1975 Papua Noua Guinee (Australia), Timorul de Est (Portugalia), Mozambic, Angola, Capul Verde, São Tomé e Príncipe (Portugalia), Comore (Franța), Surinam (Olanda); **1976** Seychelles (Marea Britanie), Sahara de Vest (Spania); **1977** Djibouti (Franța); **1978** Dominica, Insulele Solomon, Tuvalu (Marea Britanie); **1979** Kiribati, St. Lucia, St. Vincent și Grenadine (Marea Britanie)

după înfrângerea Japoniei, dar au fost forţaţi să se retragă la adăpost când francezii s-au întors să îşi revendice dreptul de a guverna. După ani de lupte, Viet Minh a asigurat victoria şi independenţa ţării în 1954, dar separarea ulterioară a Vietnamului a semănat seminţele războiului (vezi p. 184).Războiul din Indochina a împărţit opinia publică acasă, în Franţa; lupta pentru independenţă în Algeria urma să se dovedească cu atât mai distructivă pentru consens.

Între celelalte puteri europene, olandezii au luptat iniţial pentru redobândirea controlului asupra Indiilor de Est după înfrângerea Japoniei, dar în 1949 colonia şi-a obţinut independenţa ca Indonezia. Belgia a acordat în grabă independenţa statului Congo în 1960, dar anterior limitase activitatea politică a congolezilor, care erau astfel slab pregătiţi pentru a se pronunţa singuri. Drept urmare, ţara s-a adâncit rapid într-un război civil violent. Portugalia a ţinut cu disperare de coloniile sale africane, luptând împotriva mişcărilor de independenţă locale până în 1974, când dictatura de dreapta a fost răsturnată.

În 1945, existau aproximativ 70 de state suverane independente. 30 de ani mai târziu, în 1975, erau mai mult de 170. În deceniile de după, majoritatea coloniilor europene rămase în Caraibe şi Oceanul Indian şi Pacific au devenit independente. Deşi toate aceste ţări sunt acum state suverane tehnic vorbind, multe dintre ele sunt încă dominate, atât din punct de vedere politic, cât şi economic, de Occident sau de superputeri economice emergente, precum China. Unii susţin că epoca imperiilor încă nu a luat sfârşit.

„Vântul schimbării bate peste acest continent...“

Harold Macmillan, prim-ministru britanic, discurs în Cape Town, Africa de Sud, 3 februarie 1960

Idee principală

ANII 1980

1980 Zimbabwe (Marea Britanie), Vanuatu (Marea Britanie şi Franţa) **1981** Antigua şi Barbuda, Belize (Marea Britanie) **1983** St. Kitts-Nevis (Marea Britanie), **1984** Brunei (Marea Britanie) **1986** Insulele Marshall, Micronezia (SUA)

ANII 1990

1990 Namibia (Africa de Sud) **1994** Palau (SUA) **1997** Hong Kong (Marea Britanie, către China) **1999** Macao (Portugalia, către China)

Războiul din Vietnam

Vietnamul a fost războiul pe care America l-a pierdut. Implicarea SUA în Asia de Sud-Est a durat mai mult de un deceniu şi acest proces a împărţit naţiunea şi a lăsat o moştenire de durată. În total, aproximativ 2 milioane de americani – majoritatea albi săraci sau recruţi afro-americani – au fost implicaţi în teatrele de operaţiuni şi avioanele americane au lansat un tonaj al bombelor de două ori mai mare decât în al Doilea Război Mondial.

Conflictul din Vietnam a fost „cel mai fierbinte“ episod din strategia SUA referitoare la Războiul Rece gândită să limiteze – sau chiar să respingă – comunismul internaţional, pe care îl considera o ameninţare la modul său de viaţă, un mod de viaţă bazat pe „individualism solid“, democraţie şi piaţă liberă. Dar, pe măsură ce numărul tinerilor americani morţi a crescut tot mai mult, a fost clar că poporul american considera că plăteşte un preţ prea mare.

Luptă anticolonială Idealurile naţionaliste, care au germinat în coloniile de peste mări ale Europei în prima jumătate a secolului XX, erau adesea aliniate idealurilor antiimperialiste ale socialismului şi comunismului. Un tânăr care a cules asemenea idei în timp ce locuia în Franţa a fost Ho Chi Minh, care a cerut preşedintelui Woodrow Wilson la Conferinţa de pace de la Paris, din anul 1919, să recunoască drepturile poporului vietnamez – la vremea aceea sub stăpânire colonială

cronologie

1941

Iulie Forţele japoneze ocupă Indochina franceză. Ulterior SUA sprijină luptătorii naţionalişti-comunişti de rezistenţă VietMinh.

1945

Septembrie Ho Chi Minh, liderul VietMinh, declară independenţa Vietnamului

1946

Noiembrie Începe lupta dintre Viet Minh şi forţele coloniale franceze; SUA acordă sprijinul celor din urmă

1954

Mai VietMinh învinge decisiv francezi la Dien Bien Phu. **Iulie** Acordur la Geneva: Vietnamul independent împărţit în nordul comunist şi sudul necomunist aşteaptă alegerile. **August** Preşedintele Eisenhower angajează SUA să apere Vietnamul de Sud.

franceză – la autodeterminare. El a fost ignorat. Ho Chi Minh a hotărât să înfiinţeze, în 1930, Partidul Comunist din Vietnam.

Ocupaţia japoneză a Vietnamului din timpul celui de-al Doilea Război Mondial i-a dat posibilitatea lui Ho Chi Minh să consolideze poziţia mişcării sale de gherilă, Viet Minh, iar după înfrângerea japoneză din 1945, el a declarat ţara independentă. Francezii aveau altă părere şi au revenit în forţă. Războiul care a urmat a avut ca rezultat victoria Viet Minh-ului în 1954 şi în acelaşi an independenţa Indochinei franceze (Vietnam, Cambodgia şi Laos) a fost recunoscută prin Acordurile de la Geneva. Vietnamul însuşi a fost împărţit temporar de-a lungul paralelei 17, Ho Chi Minh conducând un regim comunist în nord, în timp ce în sud a fost instituit un guvern non-comunist. Alegerile naţionale urmau să fie organizate în 1956.

Când a devenit clar că Viet Minh va câştiga alegerile, sudul – sub conducerea despotică a Ngo Dinh Diem, susţinut de SUA – a refuzat să coopereze. Până la sfârşitul anilor 1950, Viet Cong, o grupare de gherilă comunistă, era activ în Vietnamul de Sud, sprijinit de nord prin intermediul căilor de aprovizionare secrete prin Laos şi Cambodgia, cunoscute sub numele de Cărarea Ho Chi Minh. SUA au trimis consilieri militari să sprijine armata sud-vietnameză şi în anul 1963 au pus la cale răsturnarea regimului profund nepopular al lui Diem. Totuşi, administraţia preşedintelui Lyndon B. Johnson a ajuns la concluzia că doar desfăşurarea forţelor permanente ale SUA ar putea împiedica valul comunist. Strategii americani credeau că dacă Vietnamul de Sud cădea în mâinile comuniştilor, ar fi urmat întreaga Asie de Sud-Est.

Situaţie grea Un pretext potrivit a apărut în august 1964, când Vietnamul de Nord a atacat o navă americană în Golful Tonkin. Ca urmare, preşedintele Johnson a obţinut aprobarea Congresului pentru o escaladare a implicării militare a Americii. „O să-i bombardăm până se întorc în Epoca Pietrei“, s-a lăudat Curtis E. LeMay, şeful statului

„Am putea asfalta toată ţara şi să trasăm dungi pentru o mare parcare şi tot ne-am întoarce acasă de Crăciun.“

Ronald Reagan,
interviu în *Fresno Bee*, 10 octombrie 1965, referindu-se la Vietnam

1955

Februarie Eisenhower trimite consilieri militari americani pentru instruirea armatei Vietnamului de Sud. **Octombrie** Ngo Dinh Diem declară republica independentă Vietnamului de Sud; SUA sprijină refuzul lui de a organiza plebiscit pentru reunificare.

1959

Vietnamul de Nord şi Viet Cong (gherilele sud-vietnameze) încep campania militară de reunificare a ţării

1960

Octombrie Viet Cong formează Frontul de Eliberare Naţională pentru a atrage noncomunişti alături de cauza lor

1961

Mai Preşedintele Kennedy trimite 400 de soldaţi de la forţele speciale în Vietnam

1963

Noiembrie SUA sprijină tentativa de răsturnare a regimului Diem

major al forţelor aeriene americane, după ce aeronavele americane primiseră ordin să lovească ţinte în Vietnamul de Nord. Primele forţe terestre americane au fost dislocate în sud în 1965, iar la sfârşitul anului 1969 numărul trupelor americane desfăşurate în Vietnam crescuseră la peste jumătate de milion de soldaţi.

În timp ce forţele americane desfăşurau misiuni de căutare şi distrugere în mediul rural – stârnind ţărănimea vietnameză împotriva lor – Viet Cong s-a retras în tuneluri subterane ascunse. Totuşi, generalii americani şi-au exprimat continuu încrederea că victoria era aproape. Astfel, când armata nord-vietnameză şi Viet Congul au lansat o ofensivă majoră în timpul sărbătorii Tet, la începutul anului 1968, s-a produs un şoc extraordinar pentru publicul american. Mass-media americană a avut acces mai mult sau mai puţin la lupte, dar odată ce războiul a ajuns pe ecranul televizorului în fiecare seară, atitudinile au început să se schimbe. Chiar şi veteranul prezentator al CBS, Walter Cronkite, a concluzionat în februarie 1968 că „suntem împotmoliţi într-un punct mort" şi că singura cale de ieşire era să înceapă negocierile cu nordul. „Dacă l-am pierdut pe Walter",

„Circul" din Cambodgia

Prinţul Sihanouk, conducătorul Cambodgiei vecine, îşi menţinuse ţara neutră în timpul primilor ani ai Războiului din Vietnam. În 1970, el a fost îndepărtat de un general de armată pro-american, dar acest lucru, împreună cu raidurile americane în ţară, a servit doar la sporirea sprijinului pentru gherilele comuniste din Cambodgia, Khmerii Roşii. Acestea au cucerit capitala Cambodgiei, Phnom Pehn, în anul 1975, iar sub conducerea liderului lor, Pol Pot, au încercat transformarea societăţii, forţându-i pe locuitorii de la oraş să lucreze în mediul rural şi ucigând pe oricine era considerat contrarevoluţionar. În total, 2,5 milioane de cambodgieni au murit fie de foamete, fie de mâna detaşamentelor morţii ale lui Pol Pot. Această domnie a terorii s-a încheiat doar când armata vietnameză a organizat o invazie la sfârşitul anului 1978 şi i-a obligat pe Khmerii Roşii să se întoarcă în junglă.

cronologie

1964

August Atacul asupra navei americane din Golful Tonkin determină Congresul să autorizeze escaladarea implicării SUA în Vietnam

1965

Februarie Americanii bombardează ţinte din Vietnamul de Nord şi mobilizează trupe terestre în conflict

1968

Ianuarie Începerea ofensivei Tet, urmată de intensificarea protestelor din SUA împotriva Războiului din Vietnam. **Martie** Masacrul a cel puţin 350 de săteni neînarmaţi la My Lai. **Mai** Încep discuţiile pentru pace la Paris. **Octombrie** Încetarea completă a bombardamentelor americane din Vietnamul de Nord.

1969

Martie Preşedinte Nixon ordonă bombardarea sub acoperire a ţintelor din Cambodgia

a comentat președintele Johnson, „l-am pierdut pe domnul cetățean mediu." Deși Ofensiva Tet s-a încheiat cu un eșec pentru comuniști, a arătat și că încrederea generalilor americani în victoria iminentă fusese o iluzie. În timp ce manifestanții antirăzboi au umplut străzile orașelor americane, Johnson a anunțat că nu va candida pentru un nou mandat.

„Am știut de la bun început că dacă aveam să părăsesc ceea ce iubeam cu adevărat – Marea Societate – pentru a lupta în acel nenorocit de război... atunci aș fi pierdut totul acasă. Toate speranțele mele, visurile mele..."

Lyndon B. Johnson, în New York Times,
2 noiembrie 1980. „Marea societate" a fost ambițiosul program al lui Johnson pentru drepturi civile și reforme de combatere a sărăciei

Candidatul învingător la alegerile prezidențiale din 1968, Richard Nixon, câștigase în mare parte cu promisiunea de a pune capăt Războiului din Vietnam. Deși negocierile de pace au început la Paris, progresul a fost dureros de lent, iar în timp ce luptele – și protestele interne – au continuat, Nixon a anunțat o strategie de „vietnamizare", prin care armata sud- vietnameză urma să preia operațiunile, în timp ce forțele americane se retrăgeau. În același timp, Nixon a intensificat bombardarea nordului și, de asemenea, a ordonat ilegal raiduri aeriene și incursiuni la sol în Laos și Cambodgia pentru a lovi căile de aprovizionare comuniste.

Discuțiile de pace de la Paris au dus la încetarea focului în 1973, permițând finalizarea retragerii SUA. Când forțele nord-vietnameze și-a reluat ofensiva în 1975, armata sud-vietnameză pierduse toată dorința de a rezista. Până la sfârșitul lunii aprilie, nord-vietnamezii cuceriseră capitala sudistă, Saigon, și la scurt timp după aceea, Vietnamul a fost reunificat. Laos și Cambodgia au căzut, de asemenea, în mâinile insurgenților comuniști. În război și-au pierdut viața peste 58 000 de militari americani și milioane de vietnamezi.

Idee principală

1970

Aprilie Forțele terestre ale SUA se mută în Cambodgia, ințețind demonstrațiile antirăzboi. **Decembrie** Congresul abrogă Rezoluția Golfului Tonkin.

1972

Martie Nord-vietnamezii lansează o ofensivă majoră, zădărnicită de forțele aeriene americane. **Decembrie** Nixon ordonă „Bombamentul de Crăciun" la Hanoi

1973

Ianuarie Se semnează tratatul de pace. **Martie** Ultimele trupe ale SUA părăsesc Vietnamul.

1975

Aprilie Nord-vietnamezii ocupă Saigonul, finalizând preluarea Vietnamului de Sud. Khmerii Roșii preiau puterea în Cambodgia. **Noiembrie** Partidul Comunist Pathet Lao preia puterea în Laos.

1976

Iulie Vietnamul de Sud și cel de Nord se unifică.

Conflictul arabo-israelian

Disputa între statul Israel, palestinieni şi alte popoare arabe s-a dovedit a fi unul dintre conflictele cele mai dificile şi cele mai îndelungate din istoria modernă. Este un conflict care a avut efecte puternice şi dincolo de Orientul Mijlociu, indiferent dacă este vorba de preţul petrolului sau de creşterea terorismului la nivel mondial.

Stabilirea evreilor în Palestina – la vremea aceea parte a Imperiului Otoman – a început în primii ani ai secolului XX. Coloniştii s-au inspirat din idealurile sionismului, mişcare fondată la sfârşitul secolului al XIX-lea de Theodor Herzl, care a susţinut că poporul evreu – împrăştiat în toată lumea timp de milenii – ar trebui să creeze un stat evreu în patria lor biblică.

Crearea Israelului Un impuls major pentru cauza sionistă a venit în 1917,când secretarul britanic de externe, A.J. Balfour, a declarat că guvernul său va „lua o poziţie în favoarea înfiinţării în Palestina a unei patrii naţionale pentru poporul evreu". Obiectivul lui Balfour a fost acela de a obţine sprijinul populaţiei evreieşti din Marea Britanie pentru cauza britanică în Primul Război Mondial şi mai departe. După înfrângerea Turciei din 1918,vechiul Imperiu Otoman s-a destrămat, iar Palestina a devenit un mandat al Ligii Naţiunilor, administrat de Marea Britanie.

Stabilirea evreilor în Palestina s-a intensificat în anii 1920, conducând la confruntări violente cu populaţia arabă care locuia deja acolo. Nu numai pentru că ultimii erau îngrijoraţi că îşi vor pierde pământul,

cronologie

1897	1917	1920	1945	1947	1948
Primul Congres Sionist	Declaraţia Balfour	Marea Britanie preia controlul asupra Palestinei	Gherilele sioniste Irgun încep atacuri asupra britanicilor în Palestina	ONU votează pentru împărţirea Palestinei, decizie susţinută de evrei, dar respinsă de Liga Arabă	**Aprilie** Extremiştii evrei din Irgun şi Stern Gang masacrează 254 de arabi palestinieni din satul Deir Yassin. **Mai** Proclamarea statului Israel, urmată de Primul Război Arabo-Israelian.

dar erau influenţaţi şi de noul spirit al naţionalismului arab. În Primul Război Mondial, arabii ajutaseră Aliaţii prin organizarea unei revolte împotriva turcilor şi se aşteptaseră să obţină independenţa ca recompensă. În schimb, o mare parte a fostului Imperiul Otoman fusese împărţit între britanici şi francezi.

Violenţa a continuat în anii 1930 şi planurile de împărţire a Palestinei între evrei şi arabi au fost amânate după izbucnirea celui de-al Doilea Război Mondial. Experienţa Holocaustului a determinat mulţi evrei europeni supravieţuitori să caute refugiu în Palestina, dar britanicii şi-au menţinut politica anterioară de restrângere a imigraţiei. În Palestina, grupuri de gherilă sioniste, precum Irgun şi Stern Gang, au desfăşurat o campanie violentă împotriva forţelor britanice, determinând Marea Britanie să anunţe, în 1947, că urma să predea mandatul său Naţiunilor Unite, succesoarea Ligii Naţiunilor. ONU a votat pentru împărţirea Palestinei între evrei şi arabi, dar acest lucru doar a intensificat lupta dintre cele două părţi. Pe 14 mai 1948, cu o zi înainte de expirarea mandatului britanic, evreii din Palestina au proclamat statul Israel.

Războaie arabo-israeliene Vecinele arabe ale Israelului – Egipt, Iordania, Siria şi Liban – au atacat imediat statul nou-constituit. Lupta a fost acerbă, dar după ce s-a convenit încetarea focului, în 1949, Israelul s-a regăsit în posesia unui teritoriu mai mare decât îi fusese alocat de ONU – aproximativ 80% din suprafaţa terestră a Palestinei. Crearea Israelului a avut un preţ uman teribil: violenţa extremiştilor evrei împotriva civililor arabi a forţat aproximativ 500 000 de arabi palestinieni să fugă din ţară, declanşând ceea ce a devenit cunoscut sub numele de *nakba* (cuvânt arab pentru „catastrofă“), lăsând în urmă doar 200 000 de persoane. Aceşti refugiaţi au fost adăpostiţi în tabere din Gaza şi Cisiordania, în speranţa că, în curând, puteau să revină în patrie. Cauza lor s-a transformat în cauza naţionalismului pan-arab, mişcare

„Vom trăi în sfârşit ca bărbaţi liberi pe propriul nostru pământ şi vom muri liniştiţi în casele noastre. “

Theodor Herzl,
fondatorul sionismului,
în cartea *Statul evreu*, 1896

1949
Armistiţii acceptate între Israel şi vecinii săi arabi

1956
Iulie Egiptul naţionalizează Canalul Suez. **Octombrie–decembrie** Al Doilea Război Arabo-Israelian (criza Suezului).

1967
Iunie Al Treilea Război Arabo-Israelian (Războiul de Şase Zile). **Noiembrie** Consiliul de Securitate al ONU solicită retragerea israelienilor din teritoriile ocupate.

1970
Septembrie Armata iordaniană expulzează forţa OEP, care se mută în Liban

1973
Octombrie Al Patrulea Război Arabo-Israelian (Războiul de Yom Kippur). Producătorii arabi de petrol cresc preţul petrolului de patru ori.

care a devenit tot mai puternică în toată regiunea, în special după cel de-al Doilea Război Arabo-Israelian – Războiul Suezului din 1956.

Criza Suezului

În iulie 1956, președintele Nasser al Egiptului, un naționalist arab înflăcărat, a naționalizat Canalul Suez, deținut în regim mixt de britanici și de francezi. Marea Britanie și Franța au ajuns la un acord secret cu Israelul, prin care ultimul urma să invadeze Sinaiul egiptean sub pretextul opririi raidurilor transfrontaliere, iar Marea Britanie și Franța urmau să intervină, evident pentru a proteja canalul. Campania a început în octombrie și a declanșat o condamnare internațională generalizată. SUA au fost foarte revoltate, aplicând presiuni financiare considerabile asupra Marii Britanii și aranjând ca ONU să ceară retragerea imediată a forței anglo-franceze. Era sfârșitul pretențiilor pe care Marea Britanie le mai putea ridica în calitate de putere imperială – și un triumf pentru Nasser, care a devenit eroul lumii arabe.

Al Treilea Război Arabo-Israelian a avut loc în iunie 1967. Alarmat de incursiunile trupelor Egiptului în Sinai și de cererea acestuia de retragere a forței ONU instalate acolo, în timpul Crizei Suezului, Israelul a organizat un atac preventiv asupra vecinilor săi. În șase zile, forțele israeliene au capturat Sinaiul de la Egipt, Înălțimile Golan de la Siria și Cisiordania de la Iordania. Israelul a hotărât să păstreze aceste teritoriile ocupate, pe motiv că îi permiteau să aibă granițe mai ușor de apărat, dar acest lucru a avut ca rezultat doar mai mulți refugiați arabi și mai multă amărăciune.

Cel de-al Patrulea Război Arabo-Israelian s-a desfășurat în anul 1973, în timpul sărbătorii evreiești de Yom Kippur, când Egiptul și Siria au lansat un atac împotriva Israelului pe două fronturi. S-au dus lupte aprige, iar SUA au intrat în alertă nucleară când s-a crezut că URSS urma să angajeze forțe în sprijinul Egiptului și Siriei. Totuși, s-a convenit asupra încetării focului, lăsând încă posesia Israelului asupra „teritoriilor ocupate". Pentru a pedepsi sprijinul primit de Israel din partea Occidentului, națiunile arabe producătoare de petrol au impus o creștere accentuată a prețului petrolului, ceea ce a dus la o recesiune economică globală gravă. Dându-și seama că lumea se afla pe marginea prăpastiei, SUA au făcut presiuni asupra Israelului și Egiptului pentru pace, având ca rezultat Acordurile de la

cronologie

1975 Războiul civil din Liban între milițiile creștine susținute de israelieni, pe de o parte, și milițiile OEP și musulmane libaneze, pe cealaltă

1976 Siria intervine în Liban

1978 **Martie–iunie** Israelul intervine în Liban. **Septembrie** Acordurile de la Camp David

1982 **Aprilie** Armata israeliană începe campania împotriva OEP în Liban. **Septembrie** Milițiile creștine libaneze aliate cu Israelul, pentru masacrarea a sute de civili palestinieni din lagărele de refugiați Sabra și Chatila

1987 **Decembrie** Începutul *Intifadei* palestiniene în Teritoriile Ocupate

Camp David din anul 1978, prin care Israelul a înapoiat Sinaiul Egiptului şi Egiptul a recunoscut dreptul Israelului de a exista ca stat.

Acesta nu a însemnat în nici un caz sfârşitul conflictului. În 1982, Israelul a invadat Libanul pentru a zdrobi Organizaţia de Eliberare a Palestinei (OEP), care a continuat să lanseze atacuri împotriva Israelului. Complicitatea israeliană la masacrul civililor palestinieni din Liban nu a însemnat nimic pentru constanta ostilitate arabă şi nici politica sa de a construi aşezări evreieşti pe teritoriile ocupate, sfidând ONU. În timp ce palestinienii au declanşat o *intifada* (răscoală) în teritoriile ocupate, liderul OEP, Yasser Arafat, a început să caute o soluţie diplomatică – deşi grupările palestiniene islamiste extremiste precum Hamas şi Hezbollah, susţinute de Siria şi Iran, erau împotrivă. O opinie politică mai moderată în Israel a favorizat şi negocierea, iar în 1993, premierul israelian, Yitzhak Rabin, a ajuns la un acord cu Arafat pentru autoguvernarea palestiniană în Teritoriile Ocupate şi o retragere treptată a Israelului. Unele elemente din Israel se opunea profund şi Rabin a fost asasinat de un extremist evreu.

„Israelul a înghiţit un şarpe. “

Proverb palestinian, care se referă la ocupaţia israeliană din Gaza şi Cisiordania

De atunci, progresele către o pace de durată în regiune au fost zădărnicite de o serie de factori. Israelul nu a reuşit să se retragă din Cisiordania şi continuă să construiască aşezări acolo, în timp ce Hamas şi Hezbollah continuă să efectueze atacuri asupra civililor din Israel – ceea ce duce adesea la răspunsuri militare în forţă din partea Israelului. Toate acestea stârnesc ura faţă de Israel – şi faţă de SUA, văzute ca sponsor şef al Israelului – în Orientul Mijlociu, alimentând ambiţiile criminale ale grupărilor precum al-Qaeda.

Idee principală

1993	1995	2000	2005	2007	2008	2009
Septembrie Acordul de pace dintre Israel şi Palestina; violenţa continuă	**Noiembrie** Asasinarea lui Yitzhak Rabin	**Octombrie** Reînceperea *Intifadei*	**Septembrie** Forţele israeliene se retrag din Gaza	Hamas preia controlul în Gaza; Israelul instituie blocada teritoriului	**Decembrie** Israelul lansează atacuri aeriene în Gaza ca represalii pentru atacurile de rachetă asupra sudului Israelului	**Ianuarie** Forţele terestre israeliene intră în Gaza, plecând după trei săptămâni de lupte intense

Căderea comunismului

La sfârşitul anilor 1980 – brusc şi pe neaşteptate – regimurile comuniste dure din estul Europei, considerate multă vreme inflexibile şi de neclintit, s-au prăbuşit ca un castel din cărţi de joc, aproape fără să se tragă vreun glonţ. Nici Uniunea Sovietică, conducător unic al acestui imperiu de state-marionetă, nu s-a mai văzut capabilă sau dispusă să se menţină ca un singur stat suveran şi s-a prăbuşit într-un amalgam de state noi.

Aceste transformări monumentale au avut loc printr-o combinaţie de presiuni externe şi o dorinţă internă pentru schimbare. Invazia sovietică a Afghanistanului în 1979 a fost urmată de o intensificare a Războiului Rece, mai ales după ce Ronald Reagan a fost ales la Casa Albă în 1981.Sub o aparenţă amiabilă, Reagan a fost un luptător aprig al Războiului Rece şi a caracterizat URSS ca un „imperiu malefic". El era hotărât să facă presiuni asupra sovieticilor, mai ales printr-o escaladare a cursei înarmării, pe care ştia că SUA, cu superioritatea lor economică şi tehnologică, ar putea să o câştige. Rachete de croazieră au fost amplasate în vestul Europei şi a fost anunţată realizarea unui sistem de apărare antirachetă ambiţios şi extrem de costisitor – Iniţiativa Strategică de Apărare, numită în glumă „Războiul stelelor".

Între timp, economia sovietică centralizată inflexibilă scârţâia din cauza presiunilor, incapabilă să concureze în privinţa cheltuielilor pentru apărare sau în orice altă sferă. Gerontocraţia care ţinuse URSS

cronologie

1985

Martie Gorbaciov devine lider sovietic şi începe procesul de liberalizare şi reformă economică

1988

Mai Conducerea comunistă din Ungaria este înlocuită de reformatori **Iunie** Forţele sovietice intervin pentru a potoli violenţa etnică în Armenia, Azerbaidjan şi enclava Nagorno-Karabah **Noiembrie** Partidele politice acceptate prin lege în Ungaria.

1989

Iunie Alegeri libere pluripartite din Polonia **August** În Polonia, Solidaritatea formează coaliţia cu comuniştii. Mii de refugiaţi est-germani ajung în Occident prin Ungaria şi Cehoslovacia **Septembrie** Comuniştii învinşi în alegerile libere din Ungaria Începutul manifestaţiilor de masă în Germania de Est.

într-o stare de de stagnare timp de decenii era pe moarte, iar în 1985, un tânăr dinamic, Mihail Gorbaciov, a devenit secretar general al Partidului Comunist Sovietic. Reformatorul Gorbaciov a instituit două noi politici: *glasnost* („deschidere“), care a permis mult mai multă libertatea de exprimare, şi *perestroika* („restructurare“), care a implicat o revizuire radicală a sistemului politic şi economic. Fabricile şi fermele colective au primit o autonomie mai mare, iar într-o oarecare măsură au fost permise iniţiative private. Alegerile libere pluripartite au fost organizate în 1989 pentru un nou parlament, Congresul Deputaţilor Poporului, şi, în februarie 1990, Partidul Comunist a renunţat la monopolul său asupra puterii.

„Trebuie să ţinem cont de vremuri. Cei care întârzie sunt pedepsiţi de viaţa însăşi.“
Mihail Gorbaciov, vorbind în Berlinul de Est, 8 octombrie 1989

Revolte în est În iunie 1989, Gorbaciov anunţase că URSS nu mai era dispusă să intervină pentru „apărarea socialismului“ în cazul aliaţilor săi din estul Europei – doctrina care fusese folosită pentru a justifica acţiunile militare din Ungaria în 1956 şi Cehoslovacia în 1968 (vezi p. 177). Acest lucru a dat undă verde reformatorilor din Europa de Est. În aceeaşi lună, Polonia a organizat alegeri pluripartite, iar ulterior Solidaritatea (un partid condus de fostul muncitor într-un şantier naval Lech Walesa) s-a alăturat unui guvern de coaliţie cu comuniştii. În Ungaria, pe măsură ce vara făcea loc toamnei, comuniştii au fost înfrânţi copleşitor la alegerile libere, iar manifestaţiile de masă din Germania de Est au adus o schimbare în conducerea comunistă, la căderea Zidului Berlinului şi la dorinţa de unificare cu Germania de Vest capitalistă, realizată în anul următor. Manifestări similare – aşa-numita „Revoluţie de catifea“ – au avut loc în Cehoslovacia spre finele anului, ceea ce a dus la formarea unui guvern de coaliţie, care l-a inclus pe un fost disident de frunte, dramaturgul Václav Havel. Singura revoluţie violentă a fost aceea din România, unde, în urma suprimării sângeroase a unei revolte de către poliţia secretă, armata a luat controlul în decembrie 1989 şi i-a executat pe dictatorul Nicolae Ceauşescu şi pe soţia sa. Schimbarea a fost mai lentă în Bulgaria, dar în 1990 au avut loc primele alegeri libere.

1989

Octombrie Ungaria se declară republică democratică. **Noiembrie** Guvernul Germaniei de Est demisionează. Zidul Berlinului e dărâmat. Liderul comunist al Bulgariei demisionează. Manifestaţii în masă în Cehoslovacia. **Decembrie** Guvern non-comunist în Cehoslovacia. Răsturnarea violentă a regimului comunist din România.

1990

Februarie Partidul Comunist Sovietic este de acord să renunţe la monopolul său asupra puterii. **Martie** Lituania îşi declară independenţa. Alegeri libere în Germania de Est. **Mai** Letonia şi Estonia îşi declară independenţa. Boris Elţîn ales preşedinte al Federaţiei Ruse, care se declară stat suveran. **Iulie** Parlamentul Ucrainean votează pentru independenţă. **Octombrie** Reunificarea Germaniei.

Conflict etnic și naționalist

Relaxarea jugului de fier al regimului comunist, care tratase aspirațiile naționaliste ca reacționare și le tratase în consecință, a dus la deschiderea unei cutii a Pandorei în anumite părți ale fostului imperiu sovietic. De exemplu, în Caucaz, separatiștii musulmani din Cecenia au încercat să se desprindă de Federația Rusă, care a dus la acte sângeroase de intervenție militară și atacuri teroriste de răzbunare. În Europa însăși, destrămarea fostului stat comunist din Iugoslavia în anii 1990 într-o serie de republici etnice a condus la o serie de războaie amare și atacuri de „curățare etnică", în care tactici brutale – inclusiv masacre de amploare – au fost folosite pentru a curăța anumite zonele de populațiile lor. Asemenea metode au fost desfășurate de o serie de miliții naționaliste, mai ales sârbii bosniaci, care la Srebrenica, în 1995, au ucis cu sânge rece peste 7 000 de bărbați musulmani – cea mai mare atrocitate din Europa de la cel de-al Doilea Război Mondial.

În Uniunea Sovietică, politicile lui Gorbaciov nu au reușit să îmbunătățească situația economică și chiar au accentuat penuria de produse alimentare și de consum. Deși Occidentul îl simpatiza, acasă era tot mai nepopular. Unii l-au preferat pe Boris Elțîn, noul președinte ales al Federației Ruse (cea mai mare republică din URSS), care a susținut reforme mai rapide. La celălalt capăt al spectrului s-au aflat radicalii din Partidul Comunist, care în august 1991 a încercat o lovitură de stat împotriva lui Gorbaciov. Aceasta a eșuat după câteva zile, în mare parte din cauza indignării populare gestionate de Elțîn. Gorbaciov a fost văzut ca un om lipsit de voință, cum era însăși Uniunea Sovietică. Una câte una, republicile și-au declarat independența, iar în ziua de Crăciun, Gorbaciov și-a dat demisia. Uniunea Sovietică s-a dizolvat oficial pe 31 decembrie 1991.

Consecințe Din punct de vedere economic, țările din estul Europei și fosta Uniune Sovietică s-au trezit supuse unei tranziții rapide și

cronologie

1991

Iunie Slovenia și Croația își declară independența față de Iugoslavia; luptele cu armata iugoslavă dominată de sârbi duc la război civil. **August** Lovitură de stat împotriva lui Gorbaciov, care suspendă Partidul Comunist. Ulterior, republicile sovietice rămase își declară independența, iar, până la sfârșitul anului 1991, URSS încetează să mai existe.

1992

Ianuarie ONU obține încetarea focului în Croația. Macedonia și Bosnia-Herțegovina își declară independența față de Iugoslavia. **Aprilie** Sârbii încep asediul capitalei bosniace Sarajevo. **Iunie** Începutul violențelor în Caucaz.

nestăvilite către un capitalism neîngrădit de piață liberă, în care un număr mic de antreprenori, adesea lipsiți de scrupule, au devenit extrem de bogați, în timp ce alții s-au trezit într-o situație mult mai grea. A fost o experiență traumatizantă pentru mulți, obișnuiți cu ocuparea întregii forțe de muncă, cu locuințe subvenționate și cu plasa de siguranță a statului social – la care, de-a lungul timpului, unii au început să privească cu o urmă de regret, având o imagine romanțată despre trecut cunoscută ca *Ostalgie* în Germania (de la *ost*, „est", și *nostalgie*, „nostalgie").

Treptat, majoritatea țărilor din Europa de Est au atins un echilibru economic satisfăcător și o democratizare conform criteriilor de admitere în Uniunea Europeană. Federația Rusă a adoptat o altă direcție: în timp ce accepta capitalismul, a preferat un stil de guvernare tot mai autocratică și, de asemenea, a încercat să reafirme ceva din vechea putere imperială exercitată în epocile Imperiului Țarist și a Uniunii Sovietice. Acest lucru a dus uneori la tensiuni cu Occidentul, dar fără a se compara cu cele care au predominat în timpul Războiului Rece.

Pentru Occident, căderea comunismului a fost „sfârșitul istoriei", triumful final al valorilor democrației liberale occidentale. Nu s-au gândit la apariția unui fenomen cu totul nou, acela al terorismului islamist global, care a căutat distrugerea completă a Occidentului.

„Noi, comuniștii, am fost ultimul imperiu."

Milovan Djilas, fost adjunct al liderului comunist iugoslav Iosip Broz Tito, vorbind în anul 1992

Idee principală

1993

Ianuarie După un referendum, Cehoslovacia se împarte în Slovacia și Republica Cehă

1994

August Războiul civil izbucnește în Cecenia între grupările pro și antiruse.
Decembrie Forțele ruse intră în Cecenia.

1995

Iulie Sârbii bosniaci masacrează mii de musulmani bosniaci la Srebrenica.
August Atacuri aeriene ale NATO împotriva sârbilor bosniaci.
Noiembrie Acordul de pace de la Dayton pune capăt conflictului bosniac.

1999

Martie NATO începe atacurile aeriene împotriva Serbiei ca răspuns la atrocitățile comise împotriva etnicilor albanezi în Kosovo

Renaşterea Chinei

La începutul secolului XX, gloria Chinei imperiale, la un moment dat, cea mai avansată civilizaţie de pe planetă, era de mult timp o amintire. În decurs de zece ani, revoluţionarii naţionalişti din Kuomintang au dat jos de pe tron ultimul împărat, prima mişcare într-un secol de schimbări uneori catastrofale, implicând război civil, invazie, revoluţie, transformări ideologice şi – în cele din urmă – o uimitoare creştere economică.

În mai puţin de 100 de ani, China s-a transformat dintr-o societate feudală înapoiată într-o mare putere industrială şi comercială – şi o forţă de temut pe scena mondială.

Război civil şi revoluţie Liderul revoluţiei din 1911, Sun Yat-sen, a murit în 1925, nereuşind să aducă sub conducerea noii republici China de nord, care era încă controlată de puternici lideri militari independenţi. Succesorul lui Sun, Chiang Kai-shek, a fost mai degrabă militar şi a dus o campanie împotriva liderilor militari, în timp ce a reprimat o serie de revolte urbane ale Partidului Comunist Chinez, care fusese format în 1921. Urmând linia marxistă, comuniştii credeau că revoluţia poate fi adusă doar de proletariatul urban, dar în anii 1920, această clasă din China a cuprins doar o mică parte din populaţia totală.

Spre sfârşitul anilor 1920, o nouă figură s-a făcut remarcată în rândul conducerii comuniste. Acesta a fost Mao Zedong, care a aplicat

cronologie

1911	1921	1922	1925	1927
Revoluţia naţionalistă condusă de Sun Yat-sen	Formarea Partidului Comunist Chinez	Anarhie în China în timp ce liderii militari regionali sunt de necontrolat	Revolte la Shanghai şi în alte părţi împotriva „tratatelor inegale" cu puterile occidentale. Moartea lui Sun Yat-sen. Chiang Kai-shek începe campania împotriva liderilor militari, susţinută de comunişti.	Naţionaliştii preiau Nanjing şi Shanghai. Chiang Kai-shek se întoarce împotriva comuniştilor, reprimând o revoltă în Guandong (Canton). Urmează Războiul Civil.

o strategie revoluţionară bazată pe numeroasa ţărănime a Chinei. În 1931, în regiunea muntoasă Jiangxi, s-a format o Republică Sovietică Chineză, dar aceasta a fost constant sub presiune din partea armatelor naţionaliste, punctul culminant fiind Marşul cel Lung din 1934–1935, în care comuniştii s-au retras cu aproximativ 10 000 de kilometri către Yunnan în nord-vest. Doar jumătate din armata de 100 000 de oameni a ajuns la destinaţie, dar pe parcursul Marşului celui Lung, Mao s-a autointitulat lider incontestabil al comuniştilor.

Războiul civil a continuat până la invazia japoneză din 1937 (vezi p. 169), când comuniştii şi naţionaliştii au convenit să formeze o alianţă împotriva duşmanului comun. După înfrângerea Japoniei în 1945, s-a reluat războiul civil, iar pe 1 octombrie 1949, Mao a declarat Republica Populară Chineză cu capitala la Beijing. Chiang Kai-shek şi resturile armatei naţionaliste s-au retras în insula Taiwan, unde au înfiinţat Republica Chineză rivală.

De la comunism la capitalism Republica Populară a fost iniţial un aliat al URSS (de exemplu, în Războiul din Coreea; vezi p. 178), dar cele două ţări au rupt legăturile la sfârşitul anilor 1950, transformând Războiul Rece într-o afacere tripartită, accentuată la începutul anilor 1970, când SUA şi China au demarat o politică de destindere, îmbunătăţindu-şi relaţiile reciproce într-o încercare de a izola sovieticii. Acasă, Mao a condus China printr-o succesiune de convulsii, inclusiv Marele Salt Înainte şi Revoluţia Culturală (vezi p. 198).

> **„Nici o ţară străină nu poate pretinde Chinei să fie vasala sa şi nici nu se poate aştepta ca aceasta să accepte ceva dăunător propriilor interese.“**
>
> **Deng Xiaoping**, discurs în cadrul celui de-al XII-lea Congres Naţional al Partidul Comunist din China, 1 septembrie 1982

1931	1934–1935	1937	1946	1949	1950
Înfiinţarea Republicii Sovietice Chineze în Jiangxi. Manciuria ocupată de japonezi.	Comuniştii se retrag în Marşul cel Lung	**Iulie** Invazia japoneză a Chinei – cel de-al Doilea Război Sino-Japonez; naţionaliştii şi comuniştii formează o alianţă antijaponeză.	**Aprilie** Războiul civil se reia între comunişti şi naţionalişti	**Octombrie** Proclamarea Republicii Populare Chineze la Beijing	**Februarie** Republica Populară semnează un tratat de alianţă cu URSS. **Octombrie** Chinezii ocupă Tibetul. **Noiembrie** Intervenţie chineză în Războiul din Coreea.

Moartea lui Mao în 1976 a fost urmată de o luptă pentru putere în care s-au evidențiat moderniștii, precum Deng Xiaoping, având ca rezultat respingerea tezei lui Mao referitoare la revoluția permanentă. În 1978, Deng a subliniat nevoia pentru patru „modernizări" – a agriculturii, a industriei, a apărării naționale și a științei și tehnologiei. Aceasta a implicat reintroducerea inițiativei libere capitaliste, menținând în același timp monopolul Partidului Comunist asupra puterii politice. Liberalizarea economică a avut nevoie de o deschidere către Occident, necesar atât ca partener comercial, cât și ca furnizor de noi tehnologii.

Fluxul constant al influenței occidentale a dus la cereri generalizate, în special în rândul studenților, pentru liberalizarea politică. Pentru

Marele Salt Înainte și Revoluția culturală

Așa-numitul Mare Salt Înainte al lui Mao, din perioada 1958–1961, a fost conceput de acesta pentru a curăța obiceiurile și modurile de gândire tradiționale și a mobiliza populația numeroasă a Chinei pentru modernizarea țării prin industrializare rapidă și colectivizarea agriculturii. Rezistența combinată cu retragerea sprijinului tehnic sovietic și o serie de recolte slabe au dus la eșec și la foamete, în care aproximativ 20 milioane de oameni au murit. La finele anilor 1950, un număr asemănător de chinezi fuseseră „lichidați" pentru că se opuneau politicilor lui Mao.

Confruntându-se cu o creștere a amenințărilor din interiorul partidului, Mao a lansat în anul 1968 Revoluția culturală, în care a mobilizat milioane de tineri radicalizați, Gărzile Roșii, să curețe partidul și să restabilească puritatea ideologică. Oficiali ai partidului, directori din industrie, cercetători, tehnicieni, medici, universitari, profesori și alții au fost supuși unor critici publice și adesea umilirii violente și au fost trimiși la țară pentru a se elibera de „elitismul burghez" lucrând pământul. Educația și industria au fost neglijate, economia fiind grav afectată și s-a instaurat haosul. În cele din urmă, armata a intervenit pentru a opri cele mai grave excese ale Gărzilor Roșii, dar Revoluția culturală era încă în desfășurare la moartea lui Mao, în anul 1976.

cronologie

1953	1958–1961	1959	1961	1964	1966	1969
Sfârșitul Războiului din Coreea	Marele Salt Înainte	Răscoală antichineză reprimată în Tibet	Chinezii îi denunță pe liderii sovietici ca „trădători revizioniști", oficializând răcirea care se accentuase din 1956	China testează prima armă nucleară	**August** Mao lansează Revoluția culturală	Ciocniri la frontiera chinezo-sovietică

o perioadă, în primăvara lui 1989, părea că manifestaţiile pro-democraţie din Piaţa Tienanmen de la Beijing – ce au coincis cu liberalizarea în curs a Uniunii Sovietice – ar putea aduce o schimbare politică radicală. Dar, la începutul lunii iunie, conducerea chineză a început să reprime manifestaţiile şi mii de oameni au fost ucişi.

De atunci, situaţia privind drepturile omului din China nu s-a îmbunătăţit, dar economia sa a crescut şi a crescut, iar cantităţi mari de produse, realizate cândva în Europa şi America de Nord, sunt acum fabricate în China. O consecinţă a acestei creşteri este faptul că China, pentru a obţine tot mai multe resurse naturale pentru industriile sale şi pentru a satisface cererea crescândă a consumatorilor proprii, şi-a stabilit o prezenţă în continuă creştere în zone precum Africa. Multe afaceri occidentale sunt deţinute parţial de firme chineze, iar guvernul chinez însuşi deţine sute de miliarde de dolari în obligaţiuni ale Trezoreriei SUA, contribuind la finanţarea deficitelor bugetare şi comerciale ale Americii.

„China creşte şi nu va dispărea. Ea nu este nici duşmanul, nici prietenul nostru. Este concurenţa noastră.“

Barack Obama, vorbind în aprilie 2007

Apar o serie de întrebări. Cât timp poate să reziste conducerea chineză presiunilor externe şi interne pentru democraţie? Cât de probabil este ca, în următoarea jumătate de secol, China să depăşească SUA drept cea mai mare superputere din lume? Dacă se întâmplă, ne vom regăsi dominaţi de o putere străină care acordă puţină atenţie drepturilor omului? Creşterea Chinei nu ar fi posibilă fără globalizare, dar globalizarea este un proces care funcţionează în ambele sensuri, deci este un subiect discutabil cât timp conducerea comunistă poate să ţină strâns monopolul asupra puterii.

Idee principală

1971

Septembrie Lin Biao, succesorul desemnat al lui Mao, moare într-un accident de avion în timp ce fugea în URSS, posibil după încercarea eşuată de lovitură de stat. **Noiembrie** Republica Populară Chineză înlocuieşte Republica Naţionalistă din China la Consiliul de Securitate al ONU ca partea politicii de destindere a preşedintelui SUA, Nixon.

1976

Septembrie Moartea lui Mao

1977

Iulie Grupul celor patru susţinători de seamă ai Revoluţiei culturale a lui Mao este expulzat din partid, în timp ce moderniştii precum Deng Xiaoping obţin supremaţia

1989

Iunie Tancurile reprimă violent demonstraţiile pro-democratice din Piaţa Tienanmen

11septembrie și după

Marți, 11septembrie 2001, a părut o zi senină și însorită în New York. Era o dimineață frumoasă de vară târzie. Apoi, în timp ce oamenii ajungeau la birouri, au început să circule informații că un avion lovise accidental unul dintre turnurile gemene ale World Trade Center din sudul Manhattanului. În timp ce priveau fumul care se înălța din turnul de nord, mii de oameni au fost uimiți de apariția unui alt avion – o cursă de linie – care s-a îndreptat direct spre turnul de sud și a lovit clădirea într-o explozie uriașă.

Trecuseră doar 15 minute de la prima lovitură de la ora 8:46 și a devenit imediat evident că nu fusese un accident. La ora 9:40, un al treilea avion a lovit Pentagonul, sediul Departamentului Apărării din Washington, DC, iar în decurs de o oră, un al patrulea s-a prăbușit într-o zonă rurală din Pennsylvania. Pasagerii, aflând că avionul fusese deturnat de teroriști și aflând de pe telefoanele mobile despre evenimentele de la New York și Washington, i-au atacat pe răpitori, știind aproape sigur că aveau să plătească pentru asta cu propria viață.

În total, 2 750 au fost uciși în turnurile gemene. Alți 184 au murit la Pentagon și 40 în Pennsylvania. Toți cei 19 teroriști, majoritatea din Arabia Saudită, au murit și ei. A fost cel mai crunt atac comis vreodată pe continentul american, care avea să schimbe lumea pentru totdeauna.

Din Africa de Est până în Afghanistan Curând a devenit evident că teroriștii erau asociați cu al-Qaeda, până atunci un grup terorist

cronologie

1990

August Irakul lui Saddam Hussein invadează Kuwaitul vecin

1991

Ianuarie–februarie Coaliția condusă de SUA îi alungă pe irakieni din Kuwait, dar îl lasă pe Saddam la putere. **Martie** Saddam reprimă cu sălbăticie revoltele kurzilor din nord și ale șiiților din sud.

1996

Septembrie Talibanii preiau puterea în Afghanistan și impun *sharia*

1998

August Al-Qaeda atacă ambasadele americane din Kenya și Tanzania și ucid peste 300 de persoane. Cererea SUA pentru extrădarea lui bin Laden din Afghanistan este refuzată de talibani. **Decembrie** În timp ce Saddam Hussein refuză să coopereze cu inspectorii ONU, avioanele americane și britanice atacă ținte din Irak.

islamist misterios, condus de un milionar saudit numit Osama bin Laden. În anii 1980, bin Laden se alăturase mujahedinilor susţinuţi de SUA care luptau cu sovieticii din Afghanistan, dar până în februarie 1998, el s-a raliat cauzei musulmane pentru „uciderea americanilor şi a aliaţilor lor – civili şi militari... în orice ţară în care este posibil". În luna august a acelui an, al-Qaeda a bombardat ambasadele SUA din Kenya şi Tanzania, ucigând peste 300 de persoane. Bin Laden, condamnând America pentru sprijinul acordat Israelului, a fost deosebit de revoltat de prezenţa forţelor militare americane pe pământul Arabiei Saudite – unde se află cele mai multe locuri sfinte ale Islamului, în Medina şi Mecca. Forţele americane staţionaseră în Arabia Saudită încă de la Războiul din Golf din 1991,pentru a descuraja agresiunea Irakului lui Saddam Hussein, a cărui ocupaţie în Kuwait fusese încheiată cu forţa de o coaliţie condusă de SUA.

În urma atacurilor din 11septembrie 2001, unii americani au început să se întrebe de ce erau atât de urâţi în anumite părţi ale lumii musulmane, dar mulţi alţii au susţinut cu entuziasm apelul lui Bush la un „război împotriva terorii", lansat într-o alocuţiune către Congres pe 20 septembrie. Acest „război împotriva terorii", conceput pentru a apăra valorile occidentale ale libertăţii şi democraţiei, a implicat, în mod ironic, o încălcare a drepturilor omului, căci cei suspectaţi de implicare teroristă în întreaga lume au fost supuşi detenţiei fără proces şi chiar torturaţi.

„Americanii iubesc Pepsi Cola, dar noi iubim moartea."

Pancartă afişată de un bărbat afghan în Pakistan, septembrie 2001

Taberele de instruire ale al-Qaeda se aflau în Afghanistan, controlat de talibanii fundamentalişti musulmani din anul 1996. În octombrie 2001, SUA, în fruntea unei coaliţii NATO, au iniţiat atacuri aeriene împotriva Afghanistanului cu scopul de a distruge bazele al-Qaeda, iar în următoarea campanie au eliminat talibanii de la putere. Bin Laden, împreună cu majoritatea conducerii al-Qaeda, a scăpat probabil în zona nereglementată aflată de-a lungul frontierei nord-vestice a Pakistanului. Deşi a fost

2001

Septembrie 11 atacuri la New York şi Washington. Preşedintele Bush declanşează „războiul împotriva terorii". **Octombrie** Coaliţia condusă de SUA începe atacurile aeriene împotriva al-Qaeda şi a talibanilor din Afghanistan. **Noiembrie** Coaliţia începe campania terestră în Afghanistan. **Decembrie** Atacul islamist asupra parlamentului indian face 14 morţi.

2002

Ianuarie Bush afirmă că Irak, Iran şi Coreea de Nord aparţin unei „axe a răului". **Octombrie** Congresul SUA îl autorizează pe Bush să folosească forţa ca să priveze Irakul de armele de distrugere în masă. În Bali, atentate sinucigaşe islamiste ucid 202 persoane. **Noiembrie** Consiliul de Securitate al SUA îi spune lui Saddam să coopereze cu inspectorii ONU sau se va confrunta cu „consecinţe grave".

instalat un guvern democratic pro-occidental la Kabul, acesta s-a dovedit a fi corupt de la bun început şi incapabil să-şi extindă puterea asupra celei mai mari părţi a ţării. Aceasta, împreună cu duşmăniile tribale tradiţionale şi dispreţul faţă de ocupanţii străini, precum şi cu nerespectare iniţială din partea Occidentului a furnizării ajutoarelor foarte necesare pentru dezvoltare au dus la o puternică insurecţie talibană, necesitând un număr mare de trupe NATO.

Dezastru în Irak Războiul din Golful din 1991 îl lăsase pe Saddam Hussein la putere în Irak, o ţară oarecum artificial creată de britanici la finele Primului Război Mondial, dintr-un teritoriu al fostului Imperiu Otoman. Existau aici kurzi în nord, sunniţi în centru şi şiiţi în sud, o coabitare incomodă, pe care Saddam a păstrat-o ca atare prin asuprire necruţătoare – folosind chiar arme chimice împotriva propriilor cetăţeni. Pe lângă gazul otrăvitor, Saddam era suspectat că ar fi achiziţionat şi alte arme distrugerea în masă, precum armele biologice şi chiar nucleare,

Evaluarea ameninţărilor

Acţiunile SUA şi ale aliaţilor lor din Irak şi Afghanistan nu par să fi diminuat ameninţarea teroristă, aşa cum o dovedesc atentatele din Bali, Spania, Londra, Kampala şi altele. Într-adevăr, invadarea ţărilor musulmane de „cruciaţii" vestici se poate să fi sporit ralierea la cauza Jihadului mondial violent. Acesta a înlocuit anihilarea nucleară a Războiului Rece ca principală ameninţare a existenţei în mintea multora din Occident, deşi păreri mult mai informate susţin că schimbările climatice reprezintă de departe un risc mai mare pentru securitatea globală. S-ar putea să nu fie niciodată pe deplin posibil să fie eliminată setea de moarte a terorismului islamist – suprimaţi o celulă şi alta va creşte altundeva; distrugeţi taberele de pregătire dintr-un stat şi un alt stat îşi va deschide porţile către terorişti; eliminaţi conducerea, imitatori vor apărea peste tot în lume. O strategie de securitate bazată pe izolare şi inteligenţă se poate dovedi cea mai bună soluţie, combinată cu voinţa de a aborda – din punct de vedere politic şi economic – cauzele care îi fac pe atât de mulţi să accepte sau să simpatizeze terorismul.

cronologie

2003

Februarie Manifestaţii masive în lume împotriva propunerii lui Bush de război împotriva Irakului **Martie** Coaliţia condusă de SUA începe invazia Irakului **Decembrie** Capturarea lui Saddam Hussein urmată de o creştere masivă a violenţei în Irak.

2004

Martie Atentatele inspirate de al-Qaeda din trenurile de navetă din Madrid ucid 191 de persoane **Mai** Teroriştii islamişti omoară peste 20 de occidentali în Arabia Saudită **Noiembrie** Forţele SUA ocupă oraşul irakian Fallujah şi, în timpul ocupării îl distrug aproape complet.

2005

Iulie Atentate sinucigaşe la Londra comise de britanici de origine musulmană ucid 52 de persoane **Octombrie** Atentate sinucigaşe islamiste din Bali ucid 20 de persoane.

lucru interzis de rezoluţiile ONU. El a îngreunat tot mai mult şi eforturile inspectorilor ONU trimişi să se asigure că nu deţine asemenea arme.

După 11septembrie, administraţia Bush a început să sugereze că Saddam era aliat cu al-Qaeda şi cu alte grupări teroriste islamiste şi era posibil să le furnizeze arme de distrugere în masă, ameninţând astfel Occidentul. De fapt, Saddam a fost un naţionalist arab laic de şcoală veche şi a tratat cu asprime islamiştii din Irak. Totuşi, Saddam a devenit un subiect special pentru unii neoconservatori din administraţia Bush, care credeau că era misiunea SUA să exporte libertatea şi democraţia în Lumea a Treia, susţinută, dacă era necesar, de forţa armată. Faptul că Irakul este amplasat pe rezerve imense de petrol l-a făcut important şi din punct de vedere strategic. Consecinţa a fost că, în martie 2003, o „Coaliţie a voluntarilor", care cuprindea, în primul rând, SUA şi Marea Britanie, a organizat o invazie în Irak şi l-a răsturnat Saddam. Nu a existat o sancţiune clară a ONU pentru această acţiune, întreprinsă în ciuda protestelor în masă din întreaga lume. Nici o singură armă de distrugere în masă – singura justificare pentru implicarea Regatului Unit – nu s-a găsit în Irak.

„Ori sunteţi cu noi, ori sunteţi cu teroriştii."

Preşedintele George W. Bush, discurs în Congres, 20 septembrie 2001

Puterile invadatoare făcuseră planuri insuficiente pentru reconstrucţia Irakului după „schimbarea de regim". Au fost dezlănţuite diviziunile etnice şi religioase din cadrul ţării, ceea ce a dus la război civil şi la o rezistenţă acerbă în faţa ocupanţilor occidentali, odată cu apariţia unui grup al-Qaeda în ţară. În timpul invaziei şi al insurecţiei ce au urmat, infrastructura Irakului a fost grav deteriorată şi zeci de mii – poate sute de mii – de civili irakieni au fost ucişi. Deşi ultimele trupe din SUA s-au retras în august 2010, Irakul rămâne un loc periculos şi instabil.

Idee princip ală

2006	2007	2008	2009	2010
Decembrie Saddam Hussein este executat	SUA trimit „valuri de trupe" în Irak	**Martie** Crucea Roşie declară că situaţia umanitară din Irak rămâne printre cele mai critice din lume. **Noiembrie** Terorişti islamişti pakistanezi ucid 173 de persoane în Mumbai, India.	**Aprilie** Marea Britanie încheie operaţiunile de luptă în Irak	**Iulie** Atentatele din Kampala, Uganda, ale islamiştilor din Somalia ucid 74 de persoane

Indice

50 Events You Really Need to Know World History
Ian Crofton

Carte publicată pentru prima dată în limba engleză de Quercus Editions Ltd, în 2011

Editura Litera
O.P. 53; C.P. 212, sector 4, București, România
tel: 021 319 6390; 031 425 1619; 0752 548 372;
e-mail: comenzi@litera.ro

Ne puteți vizita pe www.litera.ro

50 de idei pe care trebuie să le cunoști Istorie
Ian Crofton

Traducere din limba engleză: Elena Arhire

Editor: Vidrașcu și fiii
Redactor: Georgiana Harghel
Corector: Olimpia Băloi
Copertă: Flori Zahiu
Tehnoredactare și prepress: Ana Vârtosu

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
CROFTON, IAN
50 de idei pe care trebuie să le cunoști: istorie / Ian Crofton ; trad. din lb. engleză de Elena Arhire. – București: Litera, 2020
ISBN 978-606-33-6169-2
ISBN EPUB 978-606-33-6302-3
I. Arhire, Elena (trad.)
94